

VII
708407
C

A LJA RAHMANOVA
TOVARNA NOVEGA ČLOVEKA

TOVARNA
NOVEGA ČLOVEKA

TOVARNA KNJIŽARNA V LJUBLJANI

ALJA RAHMANOVA

TOVARNA
NOVEGA ČLOVEKA

1 9 3 7

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

NOVTEGA ČLOVEKA
TOVARNA

VII 637807, c

POSLOVENIL LEOPOLD STANEK
VSE PRAVICE PRIDRŽANE
JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI
PREDSTAVNIK KAREL ČEC

»Ljubezen je potrpljiva, je dobrotljiva, ljubezen vse opraviči, vse upa, vse prenaša. Ljubezen nikoli ne mine...«

Apostol Pavel.

1

Počasi je stopala študentka Tanja ob bregu vzdolž reke, ki je visoko narasla zaradi pomladanskih vodá. Povešala je glavo in nervozno sukala v rokah sveženj papirja, spise, ki jih je bila včeraj vzela s seboj iz urada in jih dogotovila doma. Tanja je bila visokošolka; bila pa je revna kot cerkvena miš in je morala zato delati še kot tajnica v GubIspolKomu.¹

Danes je bilo v njej nekaj, kar jo je težilo in razburjalo. Ni pa si mogla tega razjasniti; že od ranega jutra je bila pod vtisom tega topega nemira, ki je rasel od minute do minute. Zbrala je vso moč, da bi našla pametno pojasnilo za to, toda vse je bilo zaman.

»Prišla bo pač nevihta,« je dejala končno polglasno predse. Saj ji je bilo vedno tako čudno tesnobno, če se je bližala nevihta.

Nekoliko pomirjena je pogledala kvišku in zrla v daljo, v svetlomodro nebo, na katerem je žarelo sonce. Globoka, skoro grozotna tišina je visela v trepetajočem zraku. Zdelo se je, da tudi priroda ne zaupa sončnemu smehljaju in se boji bližajoče se nevihte...

Reka je naraščala. Ogromne vodne množine, nastale iz skopnelega snega, niso našle prostora v navadni strugi in so se razlile daleč v deželo, in tam na drugem bregu si videl od predmestja le še strehe hiš in vrhove dreves, okoli katerih so kipeli peneči se valovi. V tej poplavi, ki je bila letos močnejša kot sicer, je ležalo nekaj kljubovalnega, silnega, neizprosnega, nekaj, kar ni trpelo nobenega odpora...

¹ Gubernijski (okrajni) izvršilni odbor.

Tedaj se je ustavil Tanjin pogled na obrežnem po-
bočju, ob katerem je voda segala skoro do poti, na mladih
travnih bilkah, ki so poganjale tam. In čudno! Čisto
razločno so se začele te bilke dvigati proti toku in se mu
postavljati po robu. Morda jih je podpiral veter, ki se je
dvignil, morda kaj drugega, toda bilo je dejstvo: te nizke
tanke travice so se upirale strašni sili, ki je divjala čez
pokrajino in hotela vse ukloniti. Zatopljeno je zrla Tanja
ta boj in bilo ji je, kakor da mora tem malim stvarcam
viliti le poguma, pa bi gotovo zmagale v tej neenaki
borbi. Dolgo ni mogla odtrgati pogleda od tega prizora . . .

Tanja je začela premišljati o današnjem dnevu. Vse
je bilo tako kot vedno. Služba, univerza, domače delo.
Spomnila se je predavanja profesorja Verholanceva in
razgovora, ki ga je imela nato z njim. Že dalje časa jo
navadno spremlja na poti z univerze domov in skoraj
vedno se pri tem suče pogovor okoli ljubezni. Njemu je
osem in štirideset, njej eno in dvajset let. In skoraj
vedno se konča s tem, da ji pove tele vrstice iz pesmi
Vjazemskega:

Moja zvezda večernica,
poslednja, ki jo ljubim . . .

Profesor je fin, nežen, nesrečen človek. Tanja ima
zanj globoko sočutje, toda ljubezni mu ne more vračati.
Zelo boli, biti ljubljen in ne moči ljubiti, misli Tanja;
večen občutek krivde.

Pa se pojavi pred Tanjo nova podoba: tovariš Vladi-
mirov, njen predstojnik v uradu. Robot, z ostrimi, ne-
rodnimi kretnjami, z gostimi, vedno grozeče namršče-
nimi obrvmi: pravo nasprotje profesorja. Z vso dušo
vdan delu na komunistični gradnji, brez usmiljenja do
ljudi, ki so v napoto njemu in njegovemu delu, poln
železne volje in vere v svoje poslanstvo. Nikdar ne misli
sam nase, vedno le na druge, ki jim hoče pomagati pri
oblikovanju boljše usode na zemlji . . .

Že nekaj tednov se dozdeva Tanji, da bi lahko ljubila
tega človeka. Veruje v njegovo moč, v njegovo voljo, v

njegov idealizem. Profesor? Ljubezniv človek, ki ves dan misli in piše svoje knjige. Toda kdo jih le bere, te knjige? Komu so potrebne? Tovariš Vladimirov? To je vse nekaj drugega! Ta dela za življenje!

Da, in razen tega... Tanji se hoče dozdevati, da tudi tovariš Vladimirov ni srečen. Zdi se ji, da bere v njegovih temnih očeh tajno skrb. Ne tako kot pri profesorju...

Profesorjev pogovor z njo na poti domov je bil kar celo predavanje; in ko je Tanja stopala dalje, se je zopet spomnila besed, ki ji jih je govoril:

>Vsak človek nosi v sebi resnico, ki je dana le njemu. Pri tem je to velika, blesteča resnica, ki vsakogar slepi, pri onem le mala, slaba iskrica, ki je skoraj nihče ne opazi. Da, s takim človekom moreš morebiti skupno prebiti vse življenje, ne da bi jo opazil. Sicer pa živi večina ljudi tako navdij, ne da bi mislili na to resnico. Mrjo, ne da bi jo bili kdaj spoznali, in vendar je baš ona tisto, kar prav za prav šele upravičuje njihovo bitnost.

Toda ne samo posameznik, marveč tudi vsak narod, vsaka država, vsaka doba imajo resnico, ki pripada le njim. Pa tudi ti je ne vidijo, še manj morda kot posameznik.

In kakšna tragedija je, če resnica posameznega človeka ne soglaša z ono, ki jo nosi v sebi njegova doba! Tak človek je poteptan, zlomljen, uničen...

Ko bi pač vsak človek vedel, kakšna neprecenljiva vrednost je utelešena v njem, pa bi bilo življenje čisto drugačno! Ljudje mislijo sploh preveč na druge in premalo nase, na resnico, ki je v njih samih. Priroda ne stori ničesar, kar bi bilo nesmiselno; ljudje so tisti, ki prinašajo blaznost v življenje, ker ne vidijo bistva, ampak le to, kar je postransko, ne vidijo sonca, marveč le njegov odsev...<

Tako je govoril profesor in njegove besede so še zvene le v Tanjini duši. Resnica, ki jo ima vsak človek v sebi!...

Tanja je obstala pred majhnim stranskim rokavom reke in pogledala v vodo, ki je bila tu povsem modra in prozorna, tako čudovito čista, da je natančno videla vsak kremenček na dnu in vse srebrnosvetle ribice, ki so se tako prizadevno podile sem in tja. Svetlo sonce s sinje-modrim nebom ji je blestelo iz vode naproti.

»Resnica vašega življenja,« je dejal profesor, »leži v vašem srcu. Pripadate ženam, ki čutijo utrip življenja neposredno. Te žene — samo ženam je to dano — vidijo resnico v ljudeh, ki jih srečavajo; zunanost jih ne more varati, takoj doženejo globino njihove duše. Celo v propalem človeku, v zločincu najdejo opravičbo njegovega življenja in s tem jim je dana ogromna moč, ki giblje svet. One vidijo človeka, zato verujejo vanj; ta vera pa ima moč, da povsem prerodi človeka, ki jih srečava. Marsikdo postane morda za vse življenje nov človek, rešen, bolj plemenit po takem srečanju. In k tem ženam pripadate vi! Seveda, mnogokrat gredo tudi neopažene skozi življenje; o njih nihče ne govori, ker se ne znajo stavljati v ospredje. So kot tihi, čisti studenček v gorskem gozdu, ki ga opazi malokdo, ki pa okrepi vsakogar, ki pije iz njega...«

Kako nenavadno je vendar govoril danes profesor, je mislila Tanja. S čistim virom me je primerjal! Neka sila leži baje v meni, v mojem srcu, ki naj ostane čisto, četudi dero valovi življenja preko njega...

Ne daleč od Tanje je stala gruča vojakov rdeče armade.

»Saj sem ti vendar dejal, da je ne zadeneš!« je kričal eden izmed njih tovarišu. Vsi so bili pijani in obraze jim je ožarjala tista vzhičenost, ki kaže svet v popolnoma drugi luči. Poznalo se jim je, da čutijo, kako jim je zdaj odprto vse življenje, da ni ničesar, po čemer bi ne smeli seči, in da bi smehljaje prekoračili vsako mejo, celo tam, kjer bi se v treznem stanju zgrozil tudi najzlobnejši med njimi.

»Rekel sem ti, da jo bom vendarle pogodil!« je razjarjeno odvrnil nagovorjeni, majhen, čokat dečko.

»Ti ne, jaz pa! Zadenem jo, ker imam zanesljivo roko. No, glej!«

Ploščat kamen je sfrčal po zraku v vodo, ki se je v hipu skalila, pa postala takoj zopet čista in prozorna. Na mestu, kamor je padel kamen, pa je počasi vzplavala riba s trebuhom navzgor. Nekajkrat se je še krčevito zganila, kakor bi se hotela obrniti, potem jo je gnal tok nepremično dalje.

Dvignil se je vreščeč grohot. Trepljali so se po ramah in nekateri so se pripognili, da bi segli po kamnih. Tanji se je skrčilo srce. Ta ribica je vendar tudi kos življenja! Zakaj naj umre? Samo, ker je to v zabavo tej drhali?

»Ali se ne sramujete?« ja zakričala Tanja na vojake. »Vojaki rdeče armade hočete biti? Vojaki revolucije? Kaj vam je vendar storila ribica? Ali nimate nobenega pametnejšega opravka?«

Iz Tanjinih oči je švigala razjarjenost. V prvem trenutku so vojaki onemeli od začudenja, toda potem so prasnili v glasen smeh. Pri tem so se tresli od radosti, kakor je navada pijancev; hkrati pa se je izlil na Tanjo val surovih dovtipov in kvant.

Nato je stopil eden rdečih iz gruče in dejal, zroč ji v obraz:

»Ti! Ti! Glej raje, da izgineš domov! Riba se ji smili! Zdaj je doba, v kateri se nikomur nihče ne sme smiliti. Niti lastni oče ne! Poglej, lastnemu očetu sem se odrekel, javno, v časopisu celo! Ker je bil tak kulak,¹ prekleti! Prav so imeli, da so ga poslali na Solovke! In ta tu besediči zaradi ene same neumne ribe! Meša se v naše zadeve! Da, le glej, če hočem, sploh ne ostane sledu po tebi, nam pa se ne zgodi prav nič, ker smo vsi čistega proletarskega porekla! Sploh pa, ve ženske, vaš čas je minil; kar hočemo storiti z vami, storimo!«

¹ Gruntar, oderuh, izžemalec.

Stopil je proti Tanji in v njegovih drobnih, globoko ležečih očeh je sijal tak divji, nesramen pohlep po njej, da se je Tanja osupla okrenila in odhitela. Nekaj sekund je slišala korake, ki so jo zasledovali, a kmalu je bila zopet sama. Hodila je počasneje, si globoko oddahnila in si pogladila lase z obraza. Sonce je neusmiljeno žgalo, zrak okoli nje je bil težak kot svinec, tam nad reko pa se je začela dvigati stena temnih oblakov.

Oh, res nevihta, je mislila; to je tisto, zaradi česar se čutim tako nenavadno težko. Da, profesor ima dozdevno res prav: živim z življenjem prirode...

Veliko poslopje je bilo prazno. Bilo je že po peti uri in ob tem času bi mogel videti tu kvečjemu še katerega izmed službenih predstojnikov, za katere niso veljale uradne ure. Ko je Tanja počasi stopala po širokih stopnicah, ni srečala nikogar, le iz dalje je izza nekih vrat donelo udarjanje pisalnega stroja. Najbrž je bilo treba dovršiti nujen obračun.

Tanja je odprla vrata svoje pisarne. Tovariš Vladimirov je bil še tu. Videti je bil drugačen kot sicer. Z rokami na hrbtu je hodil hitro in nemirno sem in tja po sobi. Ko jo je videl vstopiti, je hipoma obstal in jo pogledal. Opazil je vlažne pramene las, ki so ji viseli na čelo; njegove oči so obstale na njenem obrazu, ki je bil rdeč od bežanja, in na njenih velikih očeh, še polnih strahu.

Kot vselej mu je pokimala z glavo — seganje v roke so vendar odpravili — in postavila stroj na navaden prostor, ne da bi čakala ukaza, kajti tovariš Vladimirov je bil zelo redkobeseden. Nato je stopila k oknu in ga hotela odpreti.

»Ne, pustite okno zaprto!« ga je slišala govoriti za seboj, in ko se je okrenila, je stal tik za njo in jo gledal. V njegovih očeh je ležal isti izraz živalskega poželenja, pred kakršnim je pravkar zbežala. Še z večjo silo kot prej se je zbudila v njej bojazen. Osuplo ga je pogledala in pritislila obe roki na prsi. Hotela je zakričati. Njegove

roke so segle po njenih. Hotela se mu je iztrgati in zbežati; toda njegov prijem je bil močnejši in pod njegovim srepim pogledom je zamrla volja do odpora. Njegov dih z vonjem po žganju ji je udaril nasproti in šele zdaj se je zavedela, da so bili koraki, s katerimi je prej meril sobo, koraki pijanca. Da, bil je pijan, brezupno pijan, tako kot tam ob bregu rdeči, ki so hoteli pobijati ribe! Zdaj je tudi razumela, da je izgubljena, da zanjo ni rešitve. Kdo naj bi slišal njeno klicanje? Strojepisna tam za vrati v prvem nadstropju? Pa tudi če bi jo slišali, ali bi bili ti klici kaj posebnega v poslopju, v katerem so spodaj sedeli jetniki?

»Pustite me, prosim, pustite me!« je stokala Tanja. Iskala je s svojim pogledom njegovih oči, hotela mu je reči, da bi ga ljubila, da bi se mu vdala, toda ne zdaj, ne tako kot kakšni živali! Zdaj, ko mu je bilo vendar čisto vseeno, ali ona ali katera druga! To vse mu je hotela povedati; toda že jo je dvignil v naročje in jo nesel na usnjeni divan. S hlastnimi, surovimi gibi je zgrabil njeno mlado, deviško telo. Sram, bol, gnus in strah so se pomešali v njej in rasli do nevzdržne višine. Potem ni čutila ničesar več...

Tovariš Vladimirov je zaspal in Tanja je sedela poleg njega. Debele solze so ji polzele počasi po licih, drgetala je po vsem telesu. Prva misel, ki jo je mogla zajeti, je bila: ubiti ga moraš! Vstala je z divana in šla počasi k pisalni mizi. Z drhtečo roko je segla po težkem bronastem obtežilniku na pisalni mizi in se vrnila. Vladimirov je ležal počez na naslonjalu in glava mu je visela navzdol. Usta so bila na pol odprta in slina mu je tekla čez lice. Zmršeni, na čelo viseči lasje in neurejena obleka so ji vzbujali gnus. Trdno je prijela težki obtežilnik in dvignila roko. Toda povesila jo je zopet. Lahno je položila orodje poleg sebe, potem pa mu je pričela skrbno popravljati glavo v lego, ki je morala biti zanj udobnejša. To se je zgodilo čisto nagonsko; nič ni vedela o tem, kar je storila. Šele potem, ko je glava Vladimirova pokojno počivala na popravljeni blazini, šele potem

so se ji zopet povrnile misli. »To imenujejo ljubezen!« je mrmrala polglasno, zaničljivo predse. »Sramota, muka je! In to naj bo velika skrivnost med možem in ženo!! Skrivnost, o kateri sem toliko sanjala...«

Tišino je pretrgal oglušujoč grom. Vse poslopje je odmevalo in nekje so zažvenketale razbite šipe. V sobi se je zasvetilo kot o belem dnevu — za trenutek in zopet je zabobnel grom. Tanji je bilo, kot bi se pogrezal svet, kot bi se trgal ves svet in njeno telo z njim na drobne kose. Debele kaplje so udarjale ob okno in Tanji se je zdelo, da sliši iz prasketajočega šuma glasove, ki se rogajo prav tako kot pijani vojaki malo prej. Posmehujejo se ji zaradi njene izgubljene čistosti, zaradi njene vere v ljubezen in srečo...

Zopet je pogledala tovariša Vladimirova. Potisnil je svojo roko pod lice in trdno in krepko spal, zvit skoraj v klobčič. O njegovem dostojanstvu in predstojniški nepristopnosti ni bilo več sledu. Prej bi ga smatral človek za otroka! Zopet se je prebudil v Tanji nagon materinske skrbi. Težko je vzdihnila in snela njegov plašč s kljuka ter ga pokrila, potem ko mu je s svojo žepno rutico obrisala slino z ust. Nato je stopila k malemu zrcalu, ki je viselo na steni nad pisalno mizo, se počesala ter uredila svojo obleko, kolikor je bilo to sploh možno. Vzela je svoj plašč, ki je že nekaj dni visel tu pozabljen, in odšla počasi iz sobe.

Težka bridkost ji je tlačila srce in čutila se je tako slabo, da je komaj prestavljala noge. Bilo ji je na smrt hudo. Trd mrak je ležal nad cesto, dež je ponehal in nebo se je pričelo jasniiti. Ogromne luže so pokrivalo pot, tako da so bili Tanjini čevlji v nekaj trenutkih popolnoma premočeni. Pa kaj to!

Tanja je prišla k reki. Občutek, da življenje zanjo nima nobenega smisla več, je naraščal v njej od sekunde do sekunde in jo popolnoma prevzel. Mož, ki ga je hotela ljubiti, ji je skvaril življenje, vzel si jo je brez ljubezni. To je bil konec njenega upa na njegovo ljubezen, konec njene vere v ljubezen. Prevzel jo je neizrečen gnus nad

vsem: nad temi slabimi čevlji, ki so čofotali po mla-kužah, nad to umazano vodo, ki se je razlivala čez zemljo, nad tem nebom s temnimi cunjastimi oblaki, prav posebno pa nad samo seboj, nad svojim oblatenim telesom, ki ga ni mogla očuvati.

Obstala je tik strmega obrežnega roba in zrla v globino. Tam, kjer so sicer plavale ribice, je videla sedaj samo temnorjav, umazan tok. Le tam ob ozkem travnatem pasu se je lesketalo nekaj kot luske ribe, ki jo je neurje vrglo na suho in jo iztrgalo elementu, v katerem je edino mogla živeti...

Gledala je dol, kot bi jo privlačila magnetna sila. Tedaj se je poleg nje nekaj premaknilo. Kmečko dekle je šlo počasi k bregu, ne da bi bilo opazilo Tanjo. Bluza ji je visela izza raztrganega krila, lasje so frfotali zmršeni okoli njenega rdečega obraza. Ko je prišla čisto blizu, je Tanja opazila, da so ji po licih polzele solze in da so njene oči slepo strmele v praznino kot oči blazne ženske. Vedno dalje je stopala k strmi brežini; dva koraka še in zdrknila bi bila v globino. Tanja je dekle zadržala. Branilo se je in le s trudom ga je Tanja spravila od brega.

Iz besed, ki so se trgale iz dekleta, si je mogla Tanja ustvariti sliko tega, kar se je zgodilo: drhal rdečih jo je zlorabila in zato si je hotela končati življenje.

Čudno! Tanja je nenadoma povsem pozabila, da je sama imela pred dobro minuto isti namen. Zdaj pa je mislila le še, kako bi se mogla zavzeti za to ubogo stvar.

»Imaš li kakšne znance ali sorodnike v mestu?« je vprašala sočutno.

»Nikogar! Prišla sem v mesto, da bi si poiskala službo!«

»Potem pojdi k meni!« je dejala Tanja z glasom, ki ni trpel nikakega ugovora. »Stanovala boš kar pri meni!«

Prijela je dekle za roko in ga vodila s seboj po neobljudenih ulicah. V daljavi je še bobnel grom, skoraj tako, kakor bi si neumno ščene z lajanjem hladilo jezo. In počasi so zopet začele padati kaplje z neba.

Tanja vso noč ni zatisnila očesa; uro za uro je sedela ob postelji uboge Njurke, ki se ji je v hudi vročici bledlo. Tanja ni imela toplomera; zato je stekla k Agrafeni Aleksejevni, ženi domkoma.¹ Ta je stanovala v eni izmed velikih sob stare gosposke hiše, v kateri je zdaj mrgolelo ljudi in stenic. Vsako sobo je zasedla kar cela družina in celo na vsakem koncu hodnika sta živela za zaveso dva najemnika: pisatelj, ki svojih del nikjer ni mogel spraviti v denar, in branjevka, ki je na trgu prodajala piroške,² o katerih so hišni prebivalci trdili, da so iz mačjega in pasjega mesa.

Agrafena Aleksejevna je sedela baš pred samovarom in sušila svoje stare nogavice. Toda, da bi človek te stare cunje imenoval nogavice, bi bilo prav za prav nekoliko pretirano. Bile so edine, ki jih je še imela; varovala in negovala jih je z vso skrbnostjo in šivala nanje vedno nove krpe, seveda najrazličnejših barv.

Ko je Tanja izrazila svojo prošnjo, ji je Agrafena Aleksejevna izročila toplomer. Ozrla se je plašno na vrata, za katerimi je stanoval komunist, in dejala:

»Tanja, vzemite! Ne pozabite, dvajset kopejk na dan! Kako naj sicer živim? Profesorica iz sosednje hiše si ga je nedavno izposodila za svojega Pjotra in ga naslednji dan vrnila, toda brez denarja. ‚Saj itak ni imel vročine‘, je rekla. A to je laž! Odslej bom zahtevala denar vnaprej. Saj se moram itak vedno bati, da mi ga kdo razbije; kaj naj potem začnem?«

Vse to je govorila s čudno jokavim glasom. Sedela je pred kipečim samovarom v mnogokrat zakrpani, neoprani, po potu vonjajoči bluzi, ki ji je visela čez krilo. Nepočesani sivi lasje so se ji lepili na čelo, v odprtih ustih si videl en sam samcat zob. Spominjala je na

¹ Hišni upravitelj.

² Štruklji iz mesa.

čarovnico v otroški pravljici. Tanja ji je dala dvajset kopejk in se vrnila v svojo sobo.

Tu je ležala Njurka. Odejo je vrgla raz sebe, roke je imela sklenjene kot v molitvi in je mrmrala predse:

»Imejte vendar usmiljenje z menoj, imejte vendar usmiljenje!«

Tanja ji je vtaknila toplomer pod pazduho. Štirideset stopinj! Brigati bi se bila morala še nadalje zanjo; toda vsilile so se ji druge misli. Kaj naj stori? Ali naj nič več ne gre v urad? Naj li Vladimirova toži pri sodišču? Komunist je, visok uradnik, neoporečnega proletarskega porekla! Samo osmešila bi se in ves uspeh bi bil kvečjemu ta, da bi jo premestili v kakšno vas, in potem bi bilo konec z univerzo. Ali naj gre in ga ozmerja? Človek, ki je mogel ženo tako razžaliti, mora biti pač sam neobčutljiv za vse žalitve. Smejal bi se in rekel, naj se ne razburja, saj vse skupaj ni vredno besede; bilo je čisto preprosto, kakor bi človek izpil kozarec vode, kadar je žejen.

Kozarec vode? Tanja je zategnila usta v bolesten nasmeh. Tako pač pravijo zdaj vsi! Da, za moškega morda res ni več kot požirek vode. Toda nikdar ne za žensko! Nikdar! Čutila je, da se ni samo v njenem telesu, ampak tudi v njeni duši nekaj zrušilo. Ljubila ga je lepo in čisto. On si jo je vzel nesramno, umazano. Strl jo je. Toda ne! Tega mu ne sme pokazati! So žene, ki jih žalost stre, in so take, ki jih bolečina utrdi, ojači. Ona spada k poslednjim. Ne, ne bo šla k njemu in ga prosila, naj se poroči z njo. Ne, storila bo tako, kot bi tudi zanjo bil to le požirek vode. Šla bo v urad kot vedno, ne bo ga pogledala, ne z njim govorila; storila bo tako, kakor da ji je bil vedno, prej ko slej brezpomemben.

»To so živali! Živali! Rešite me!« je zakričala Njurka, se na postelji dvignila, pa se takoj zopet zgrudila in bledla dalje.

Da, živali, je mislila Tanja. Živali! Hotela sem ljubiti človeka, pa sem našla žival... Toda nočem mu pokazati, koliko bolesti mi je povzročil. Niti z eno samo kretnjo ne!

Ko se je tovariš Vladimirov prebudil, je bila trda noč in ščip je presvetlo sijal v sobo. Vladimirovu ni bilo dobro: čutil je grenak okus v ustih, neudobje po vsem telesu zaradi spanja v obleki, votlo udarjanje v senceh od žganja, zamolklo brnenje v možganih. Vzravnal se je na divanu pokoncu in trajalo je več minut, preden se je zavedel, kje sploh je. Prvo, na kar je osredotočil svojo pozornost, je bil težki obtežilnik, ki je ležal — pač ne navaden prostor zanj — poleg njega na divanu. Vzel ga je v roke in strmel nanj ter mislil: če dobiš s takimle po betici, si v sekundi pri hudiču!

Na roki je začutil, kakor bi mu na prstih sedel pajek. Bili so lasje. Cel pramen ženskih las. Nevoljno jih je odvil, kar se mu je posrečilo šele po nekolikem trudu, tako trdno so bili zapleteni okoli njegovega prsta. Postalo mu je neprijetno. Stopil je nekaj korakov proti steni in prižgal električno luč. Pogledal je na uro — pol dveh!

»Pošteno sem zaspal!« je jezno mrmral predse. Zopet je pogledal na obtežilnik in potem na lase, ki so ležali na njem in se svetlo blesteče odbijali. Hipoma, v trenutku se je domislil vsega.

Z rokami v hlačnih žepih je hodil nemirno sem in tja, vedno vzdolž preproge, ki je ležala v prostoru počez, in premišljal, kaj se je zgodilo. Sicer si ni hotel takoj priznati, toda vsa prigodba se mu je zdela vendarle silno mučna.

»Hudič naj vzame to!« je dejal končno. »Kaj more zahtevati od mene? Kozarec vode, pa konec! Zakaj mi je tudi prišla ravno pod roko! Niti mislil ne bi na to! No, zdaj ni moči še kaj izpremeniti. Pil sem pač nekoliko preveč vina! Sicer pa je tudi vreme takšno. Povsod diši po jasminu in jaz sem pač tudi samo človek! Navsezadnje pa morda celo misli, da se bom zdaj z njo oženil? No, to bi bil neumen! Ali me hoče morda ugnati s sodnijo? Prvič nima nobenih prič, drugič sem strankin pristaš, in tretjič...

Tedaj se je domislil nečesa, kar je pretrgalo njegovo

razmišljanje. Da, brez dvoma, bila je še nedotaknjena. Spomnil se je milo prosečega pogleda njenih rjavih oči, vitke postave, ki se je odporno upogibala nazaj, in nežne črte njenega vratu. Čustvo pomilovanja ga je obšlo in tiho je govoril predse stavek, ki ga je vprav včeraj bral nekje v Maupassantu: Kako čudno je življenje! Kako malo je treba, da človeka uničiš ali ga rešiš!

Ta ginjenost pa ni trajala dolgo. Če ne jaz, si je dejal, pa kdo drugi! Končno je vseeno! Ali naj se morda še opravičujem pri njej? Zakaj pa mi je prišla vprav pod roke? Tovariš Vladimirov je vedel sicer čisto natančno, da je prišla samo zato, ker ji je bil ukazal, da spiše nekatere važne spise; toda to ga ni motilo, da vendarle ne bi poizkušal zvrniti vsaj del krivde na Tanjo.

Vzel je svoj plašč z divana. Tedaj se je spomnil, da je spal vendar pokrit s plaščem. Morala ga je torej odeti. Po vsem tem, kar se je zgodilo! Kdo se spozna pri teh ženskah, kdo ve, kaj jim tiči v glavi! Pri nas možeh, je modroval, je vedno vse jasno. Ves dan delamo in če hočemo kaj imeti in se nam nudi prilika, si to pač vzamemo. Toda te ženske! Vedno morajo imeti nekaj romantike in formalnosti, vedno to zaljubljeno igračkanje!

Tovariš Vladimirov je odprl vrata in stopil na temni hodnik. Tema na stopnicah in tiho stokanje, ki ga je bilo čuti iz spodnjih prostorov, sta se mu zdela danes vprav grozotna. Hitel je po stopnicah in se zgrozil od strahu, ko je pritekel naravnost storožu¹ Miheju v roke.

»No, dolgo ste ostali tu, tovariš, dve je že proč!«

»Da, danes sem imel prav mnogo dela!« je v zadregi odvrnil Vladimirov in si oddahnil, ko je stopil na sveži, mrzli nočni zrak.

Jutri jo premestim v katero si bode vas. je mislil, in če začne tuliti in govoriti o možnostvi, jo kratko in malo zaprem zaradi površnega dela!

Ta misel je docela odpravila vso to neprijetno zgago, ki mu je ostala od njegovega doživljaja, in veselo

¹ Nočni čuvaj.

žvižgaje je stopal domov. Preden je legel v posteljo, si je še očital, da se je sploh vznemirjal zaradi take malenkosti. Minuto kasneje je trdno in mirno spal.

3

Naslednjega dne je stopila Tanja v pisarno do sekunde točno. Mirno je obesila svoj plašč na kljuko, sedla k stroju in segla po papirjih. Vse je bilo kakor vedno. Sonce se je poigravalo na istem mestu, jasminovi grmiči so iztezali iste veje skozi odprto okno, isti sladki vonj ji je laskavo obkrožal čelo.

Toda ona sama se je izpremenila. Oh, ne smelo bi se reči, da je čistost žene kot kozarec vode, je ponavljala sto in stokrat.

Tedaj je prišel tovariš Vladimirov, znatno prej kot po navadi. Moral se je temu smejati, toda bilo je res tako: nič več že ni mogel čakati, da bi videl, kako se bo Tanja vedla.

Ko je stopil v sobo, je napravil najstrožji, najošabnejši obraz, ki ga je mogel pokazati kot predstojnik. Tanja se ni ozrla. Vsekakor je možno, da me ni opazila, je mislil. Toda, da bi šel kar kratko in malo v svoj kabinet, ne da bi ga bila Tanja vsaj videla, se mu je zdelo nemogoče. In kljub občutku, da s tem izgubi položaj v svojem boju, je dejal:

»Dobro jutro!«

Bilo je prvikrat, da je to storil, zakaj bilo je njegovo načelo, da je ohranil nasproti svojim podložnim čim večjo razdaljo.

Tanja je dvignila glavo, se narahlo okrenila proti njemu in odgovorila z mirnim glasom:

»Zdravstvujte!«

Iznova se je sklonila nad pisalni stroj.

Tega tovariš Vladimirov ni niti najmanj pričakoval. Kaj takega se mu še ni pripetilo! Odkod je vendar vzela ta naravni mir, to vljudnost? No, seveda, je rentočil, to

je modra kri, njeno prekleto izobraženo poreklo! Ti tu se uče že od mladih nog, da se pretvarjajo in da skrivajo svoja neumna buržujška čustva.

Obotavljajoč se je obstal pred vrati svoje sobe. Hotel je še nekaj vprašati, da bi videl, kako se bo vedla nadalje, da bi razkril njeno igro. Toda prav nič mu ni hotelo priti na um. Tedaj se je v resnici razjezil in ukazal s surovim glasom:

»Ko boste te listine prepisali, mi jih prinesite v sobo, da jih podpišem!«

»Dobro!« je odgovorila preprosto. Jezno je zaloputnil vrata za seboj.

»Zakaj pa je danes tako divji?« je razburjeno pozvedovala Valja, druga strojepiska.

»Nimam pojma!« je odgovorila Tanja in zmignila z rameni.

»Prepisala sem!« je rekla Tanja, ko je položila svojemu predstojniku mapo na mizo. Tovariš Vladimirov se je hitro ozrl in ji pogledal naravnost v obraz. Zdaj se je vendarle ustrašil. Bila je bleda, pod očmi je imela temne kolobarje. Zdaj ga nič več ni mogla varati s svojim mirom! Videl je, da je morala prebiti strašno noč, da je v tej eni noči postala popolnoma drug človek. Videti je bila deset let starejša in nič več ni bila deklica ...

Njegov prvi nagib mu je velel, naj jo vzame v naročje, naj jo prosi odpuščanja za vse. Toda obvladal se je in se trudil, da bi gledal na vse čim stvarneje, ter listal po spisih.

»Kako ste spali nocoj?« je vprašal hipoma, čisto nepričakovano, sam zase, ko je videl, da ne more niti ene listine prebrati do konca.

»Hvala, izborni!« je bil odgovor. Toda iz njenega glasu je zvenela nekakšna grožnja, nekakšno svarilo pred nadaljnji vprašanji.

Vladimirov je bral dalje in čez nekaj časa je vprašala Tanja:

»Kdaj naj pridem po podpisane listine?«

»Kakor navadno, pred zaključkom službe!«

»Toda spis za IspolKom¹ je treba odpraviti še pred dvanajsto!« je pripomnila Tanja.

Na to je čisto pozabil in imel bi velike sitnosti, če bi ga ne bila spomnila.

Tanja je odšla. Tiho in previdno je zaprla vrata, da bi ne motila predstojnika, prav tako, kakor je bila navajena doslej. Nobene kretnje, najmanjšega znaka ne, da želi ostati pri njem, niti najrahlejšega očitka ne! To dekle je moralo biti iz kamna! Je li zares mogla ostati tako ravnodušna po vsem tem, kar se je z njo zgodilo? Toda spet se je spomnil temnih oči z modrimi kolo-barji pod njimi in spet se mu je skrčilo srce.

Še enkrat je pričel brati listine, ki jih je prepisala danes dopoldne. Niti ene napake! Neverjetno! Saj gotovo vso noč ni spala! Kakšno voljo je moralo imeti to dekle! In tovariš Vladimirov, ki je imel doslej za ženske le zaničevanje, je začutil v sebi nekaj kot spoštovanje do te male deklice, ki jo je včeraj tako nesramno oropal. In ko je Tanja tik pred dvanajsto zopet vstopila, da bi vzela listine, jo je pogledal čisto krotko in boječe, skoraj kot kakšen deček, in dejal:

»Če ste po obedu prosti, bi šla morda lahko na izprehod ob obrežju. Tako lepo je zdaj; vse cvete!«

Zadnji stavek je zvenel, kakor bi ga govoril šestnajstleten gimnazijec, in njegov glas je bil tako negotov, tako tresoč, da se je moral sam nase jeziti.

»Hvala lepa, toda ni mi mogoče. Moja prijateljica je težko bolna, moram ji streči,« je odgovorila Tanja. Dala mu je še nekaj pojasnil glede listine, ki je ni bil popolnoma neoporečno sestavil, potem je odšla iz sobe.

Še dolgo potem, ko je Tanja odšla, je hodil tovariš Vladimirov po sobi sem in tja in od časa do časa mrmral nekaj predse. Bal se je priznati si, a bilo je

¹ Izvršilni odbor.

vendarle tako: bil je zaljubljen v to malo deklico s temnorjavimi, velikimi, žalostnimi očmi, tako zaljubljen, da je bil za vse drugo čisto ravnodušen, da ni mogel misliti na nič drugega več kot na te oči, ki so ga včeraj tako osuplo gledale.

Tanja je komaj čakala konca delovnega časa. Zbrala je vse svoje moči, da bi nihče ne opazil, kako težka ji je bila vsaka minuta. Smehljala se je, če so z njo govorili. Mirno in potrpežljivo je razpravljala, če so jo telefonično klicali; toda čutila je, kako ji je to samotajevanje od minute do minute mučnejše. Solze so jo hotele zadušiti, ustnice so ji začele trepetati. Okoli nje so bili ljudje; toda ona je bila sama kot brodolomec na zapuščenem otoku. Na vsem svetu ni bilo nikogar, ki bi ji mogel svetovati, pomagati, nikogar, ki bi mu mogla razkriti svoje srce!

Ali pa bi bila Tanja sploh mogla o tem s kom govoriti? Ali bi bila to sploh mogla storiti? To, kar se je z njo zgodilo, je vendar v njej nekaj razrušilo, jo ponižalo, razžalilo. Bilo ji je, kakor bi morala pred vsemi ljudmi na svetu zakriti obraz; sramovala se je same sebe in se bala dotakniti svojega lastnega telesa, ki ji je postalo kar nekam tuje. To, kar se je z njo zgodilo, je razpršilo vse predstave, ki jih je imela o sebi. Jasna in preprosta ji je bila vedno pred očmi bodočnost; natančno je videla pred seboj moža, s katerim naj bi nekoč združila svojo usodo. Zdaj pa je prišlo tako vse drugače! V hipu je minilo vse, je ugasnilo vse, o čemer je sanjala! Trdna tla, po kakršnih je doslej hodila skozi življenje, so se razmajala pod njo. Kje naj še najde oporo?

Tanja je imela doslej vedno spoštovanje do same sebe. Na življenje je gledala zelo resno, tako resno, da so se čudili ljudje, ki so jo поблиže poznali. Od same sebe je zahtevala vedno zelo veliko in to z vso strogostjo. Zaradi tega, kar se je z njo zgodilo, je ni zadela niti najmanjša krivda — in vendar je imela občutek, kot

bi se morala zaničevati, ker se ni mogla obraniti. Čudno, na tovariša Vladimirova ni mislila skoraj nič. Bila je od nekdanj vajena zanašati se sama nase in opraviti sama s seboj. In tudi zdaj si je stokrat dejala, da mora sama v sebi zopet najti moč za nadaljnje življenje; toda tokrat je bilo tako težko, tako obupno težko... In če bi jo bil videl tovariš Vladimirov zdaj, ko je po zaključku uradne ure hitela k obrežju reke, proč od ljudi, s solzami v očeh, trepetajočih usten kot majhen otrok, ki hoče jokati, bi ne bil spoznal samozavestne, odločne Tanje.

Tanja je hodila vzdolž reke vedno hitreje in hitreje. Hiše so bile že daleč zadaj; bilo je mesto, kjer so ljudje reko navadno zapuščali in krenili na pot, ki je držala nazaj v mesto. Toda Tanja je šla dalje. Steza je bila ozka; gosta trava je rasla na eni, svetlozelene tise so se sklanjale na drugi strani k vodi. Dišalo je po sveži zemlji in valovi, ki so udarjali ob breg, so peli drugačno pesem kakor tam gori kraj hrupnega mesta.

Tanja ni vedela, kako dolgo je hodila, kam je sploh hotela. Zavedela se je šele, ko je ugledala pred seboj staro, na pol razpadlo kapelico, ki je bila skoro čisto skrita za veliko tiso. Obstala je in zrla na reko, ki je zamolklo mrmraje valila rjave vode skopnelega snega. Strmela je na bele pene, ki so se tvorile tam, kjer so se temni valovi ob obrežju razbijali, in mrmrala predse:

»Ali mi je še živeti po vsem tem, kar se je zgodilo? Ali morem biti še kdaj vesela? Morem li še dalje misliti na bodočnost?«

Nikjer nobenega človeka. Samo zemlja s svojim vonjem, s svojim pomladnim dihom, zemlja, ki daje vsemu stvarstvu življenje in nikoli ne vpraša, čemu, zakaj. In voda in oblaki, ki so hiteli mrzlo in nebrižno mimo nje...

Zdaj šele je Tanja začutila, da je bila trudna, do smrti trudna. Noge so jo komaj še nosile. Sedla je na stopnice pred kapelico. In zdaj je v hipu razumela, zakaj je prišla baš semkaj, ne da bi se bila tega zavedela. To

je bila kapela, h kateri jo je njena mati tolikokrat vodila, ko je bila Tanja še majhen otrok. Tu v travi se je igrala mati z njo in njenimi bratci in sestricami; trgala je dehteče travniške cvetice, jih postavljala pred podobo angela varuha, ki mu je bila ta kapela posvečena, in potem je otrokom dolgo pripovedovala o njem, kako spremlja otroke s svojimi velikimi belimi perotmi in jih varuje z rokami, razpetimi nad njihovimi glavicami.

Tanja se je naslonila na zid in z zaprtimi očmi mislila na to davno preteklo dobo; in tedaj se je spomnila do vseh podrobnosti prigode, ki se ji je zdela zdaj — sama ni vedela, zakaj — prav posebno pomembna. Takrat ji je bilo šest let. Bilo je na predvečer cvetne nedelje in mati ji je povedala, da angel varuh polaga v noči pred to nedeljo pridnim otrokom na stol darila. Mala Tanja je ležala v postelji in od razburjenja ni mogla zaspiti; hotela je s svojimi lastnimi očmi videti angela varuha, kako bo prišel k nji, angela varuha, ki ga je tako zelo ljubila, ker je vse leto tako ganljivo, tako zvesto skrbel zanjo.

V hiši je bilo popolnoma tiho. Vse je spalo, le iz materine sobe je čula ropot šivalnega stroja. Kaj je neki mati še šivala tako pozno v noč? Je li bilo delo tako nujno?... Toda kje je vendar ostal angel varuh? Trepalnice so bile Tanji težke kot svinec in zbrati je morala vse moči, da ni popolnoma zaspala. Tedaj je zaslišala stopinje. Čisto lahke. Ali prihaja angel varuh? Trdno je zaprla oči; bala se je, da ne bi angel zopet izginil, če bi videl, da ne spi. Toda te stopinje so se zdele Tanji tako znane. Bližale so se njeni postelji. Nekdo je nekaj položil na stol ob njej. Čuti je bilo kovinski žvenket in šumenje blaga. Kaj je bilo to?

Koraki so se oddaljili. Zdaj se Tanja ni mogla več zdržati. Odprla je oči in zagledala — svojo mater! V nočni halji, z razpuščenimi lasmi in s tihim smehljajem okoli usten se je na pragu še enkrat obrnila in pogledala nazaj. Potem so se vrata zaprla in stopinje so se oddaljile. Zdaj je Tanja opazila, da je nekaj ležalo poleg nje na

stolu, ki je bil pravkar še prazen, in v poltemi je celo lahko natančno razločevala posteljico za punčko z atlasovo odejo. To je torej bilo, kar je mati šivala tako pozno v noč. Kje pa je bil angel varuh? Zakaj ni prišel? Torej prinaša darila mati? In kužka iz blaga od lanskega leta, je li tudi tega prinesla mati? Če je tako, zakaj potem ne govori resnice? Ali morda angela varuha sploh ni? Ta misel je bila grozna. Tanja je zakopala svojo glavico v blazino in pritajeno ihtela.

Dolgo je trajalo, preden se je zopet nekoliko umirila. V njej se je začelo vzbujati čustvo usmiljenja z materjo, a sama ni vedela, zakaj. Čutila je le, da bi mater neskončno bolelo, če bi vse to zvedela. Tanja je trdno sklenila, da niti najmanj ne bo izdala, kaj je videla to noč, in s tem sklepom je zaspala.

Ko se je naslednje jutro prebudila, je mati že sedela ob njeni postelji. Tanja je hlinila presenečenje in radost, toda to pretvarjanje jo je težilo. Ves dan se je trudila, da se je ogibala materine bližine. Materi je izpremenjeno hčerkino vedenje vzbudilo pozornost. Vprašujoče jo je pogledala s svojimi velikimi sivimi očmi in jo nežno pobožala po laseh. Toda Tanja je molčala. Ko pa jo je mati zvečer položila v posteljico in jo prijela za njene male roke ter ji dolgo zrla v oči, tedaj se Tanja ni mogla več zdržati. Ihte si je olajšala srce.

Še sedaj se je čisto natančno spomnila besed, ki ji jih je mati takrat govorila:

»Posteljico za punčko sem ti darovala ja z. Toda zaradi tega se ti ni treba prav nič žalostiti; zakaj v resnici ti prinaša darila angel varuh — po meni. Tega še ne moreš razumeti. Toda pomni eno: še mnogokrat boš jokala, če bo prišlo drugače, kot si mislila. Toda tvoj angel varuh bo vedno s teboj, tudi če boš že mislila, da te je zapustil!«

Od tedaj je minulo mnogo let. Vendar je bilo zdaj Tanji, kakor bi ji materin glas še vedno zvenel v ušesih, kakor bi bila govorila te besede šele včeraj. In njeno srce je prevzel lahen občutek pomirjenja. Čutila je, da ni več

popolnoma sama, da ji nekdo ponuja roko, hoteč ji pomagati iz obupa. Četudi je bila zapuščena od ljudi, je bil vendar nekdo z njo, ki ji je prinesel tolažbo in moč...

Mračilo se je. Goste, vlažne pare so se začele dvigati iz zemlje. Tanja je še vedno sedela na stopnicah pred kapelo in skrivala obraz v dlaneh. Toda njeno srce ni bilo več obupano. Tiho zaupanje se je naselilo v njej. Materine besede so še vedno zvenele v njej in razumela je, da je moglo imeti njeno trpljenje svoj pomen. Mislila je na Kristusa, ki je hodil po poti trpljenja, ne da bi obupal, ne da bi izdal samega sebe.

Počasi je Tanja vstala. Skrbno je odstranila z obleke travne bilke in vejice in šla proti mestu. Srečala je nekaj znancev, ki jim je odzdravila s prijaznim nasmehom. Nihče bi ne bil mogel na njej opaziti, kako težko prenaša življenje. Hotela je hoditi skozi življenje z dvignjeno glavico kot doslej.

4

Vitalij Vladimirovič Orlov, redni profesor za umetnostno zgodovino, je stopil na oder in se s svojo počasno, leno hojo nameril proti katedru. S hitro, lahko kretnjo svoje glave je vrgel nazaj koder, ki se je spustil izmed njegovih gostih, kostanjevih las in padel na visoko čelo. Potem je usmeril pogled svojih jeklenosivih, velikih oči preko predavalnice ven v daljo in začel govoriti z zvonkim, harmoničnim glasom, ki pa je zvenel rahlo utrujeno:

»Zadnjič smo ostali pri...«

S tem navadnim besedilom je začel svoje predavanje vedno tedaj, kadar je bilo njegovo srce polno tistega mučnega hrepenenja po onem, kar bi mu življenje moralo dati, kadar mu je bilo srce polno občutka prizadevnega iskanja in tipanja, ki se ga je vedno tako bal in ga hkratu vendar tako ljubil. Ob takih dnevih se je zelo težko gibal med ljudmi in skoraj nemogoče se mu je zdelo stopiti pred svoje slušatelje. Bilo mu je, kakor

bi študentje in študentke čakali samo na to, da bi se vrgli nanj in ga oropali vseh teh neprecenljivih draguljev, ki so počivali skriti v njegovi duši. Ob takih dnevih mu je bilo najljubše, če je mogel več ur pohajkovati ob bregu reke, ali če se je zaprl v svojo sobo in pisal pesmi.

Profesor Orlov je bil pesnik. Pisal je lepe, žalostne stihe, ki so v zveneči godbi opevali izgubljeno ljubezen; to ga je obdalo v očeh njegovih študentk z žarnim vencem skrivnostno zanimive romantike. Bila je pač prednost, ki je ni imel nobeden izmed ostalih profesorjev in zaradi katere so se vžigala zanj srca mladih deklet. Vse na njem jim je ugajalo: njegov blede, suhi, kot od glodajoče duševne boli ožarjeni obraz; velike sive oči, ki se nikoli niso smejale, njegova mala usta, dolge prozorne roke, brezbarvni, lahno trepetajoči glas, s katerim je čital svoja predavanja; način, kako je z na pol zaprtimi očmi in s pevajočim, nežnim glasom čital pesmi; vljudni, skoraj prespoštljivi glas v pogovoru z ženskami celo takrat, če je šlo za najbolj vsakdanje na svetu — vse to ga je delalo čisto drugačnega kot ostale profesorje, kot druge moške sploh; vse to ga je zavijalo v ozračje nečesa skrivnostnega, mističnega; zaradi vsega tega so slutila dekleta v njem o n e g a moža, čigar srce je bilo polno »veličastva žene«.

>Zadnjič smo ostali pri...<

Tako je ponovil profesor Orlov še enkrat in njegov pogled se je usmeril preko glav njegovih slušateljev ven skozi odprto okno v temno, nasičeno izobilje majskega večera. Besede so obvisle na njegovih ustnicah in kakor hipnotiziran je gledal tja: na zamirajoči blesk reke, na male rumene lučke, ki so se migljaje vžigale druga za drugo, na zvezdo, ki se je prikazala izza vijoličnega nébesnega baržuna. Kot neviden oblak se je dvigal kvišku jasminov vonj in profesorju se je zdelo, kot bi ne prihajal z vrta umetnostnega inštituta, temveč z druge strani reke, prepojen z nežnim, mehkim, melanholičnim mirom, ki se je začel tam na oni strani širiti nad zemljo. In zdelo

se mu je, kakor bi se nekaj odprlo v njegovi duši in ga vodilo nazaj k nečemu daljnemu, čudovitemu, ki je bilo skrito v daljni pomladi njegove mladosti.

Tedaj se je zavedel in pričel s trdnim glasom:

»V zgodovini ruske umetnosti so od nekdanj zavze- male odlično mesto tiste struje, ki...«

Toda danes mu menda ni bilo usojeno, da bi poteklo njegovo predavanje do konca gladko in v redu. Komaj se mu je posrečilo, da se je iztrgal čaru majskega večera, že je zagledal študentko, ki je sedela v zadnji klopi — in zopet je obtičal sredi besede. Strah se mu je zrcalil v obrazu, z roko je napravil kretnjo, kakor bi hotel nekaj odgnati; šele ko je opazil, da je začelo njegovo vedenje pri slušateljih vzbujati pozornost, da so se nekateri izmed njih že ozirali, hoteč najti pojasnila za to, šele po- tem se je zopet zavedel. Oči je srepro uprl na kateder in začel brati. Počasi in razločno je govoril navadne besede, ne da bi bil prav za prav razumel njihov pomen. Njegovi možgani so mrzlično delovali, toda sam je imel le eno edino misel: Naj li pogledam še enkrat tja v zadnjo klop ali raje ne? Je li ona? More li biti ona? So bile to res njene oči? Ali se mi je le zato zazdelo, da jih vidim, ker je danes ves dan drhtelo v meni hrepenenje po njej, sicer skoraj podzavestno, pa vendar tako vroče, tako silno, kot morda še nikoli v vseh teh dolgih zadnjih letih?

Četrť ure, pol ure je govoril tako, samemu sebi tujec. Tedaj pa ni več vzdržal; moral je še enkrat pogledati tja v zadnjo klop! Enkrat še, preden bo njegovo preda- vanje pri kraju. In dvoje velikih oči mu je zrlo naproti, dvoje oči, polnih trpljenja in zanosa, polnih ljubezni in obupa.

To je mogla biti samo ona! Te mandeljnaste, zelen- kastosive oči, ta velika, kot iz marmorja izklesana usta, to visoko, belo, mirno čelo, dolge temne trepalnice, ki so ji zastirale oči kot tajinstvena koprena: to je mogla biti samo ona. In tudi ta izraz ponosnega, tihega trplje- nja, ki ga pač še nikdar ni videl na njej, ki pa ga je že takrat vnaprej slutil: ta je mogel biti samo njen.

Toda, oh, kako se je izpremenila! Proč je mladostno sveža okrogloličnost, preprosta dobrodušnost, izraz neposrednega, odkritega pričakovanja, ki ga je nekoč tako ljubil na njej. Nekaj drugega, novega je bilo tu, nekaj, kar ga je skoraj prestrašilo, kar pa se je tako trdno in tako hitro vtisnilo v njegovo srce, da se mu je zdelo, kot bi moralo za vedno prevzeti mesto prejšnjega. Brezdanja žalost in trpek očitek sta ležala v teh očeh in sta menda za vedno izpodrinila nekdanjo otroško svežost. Vendar pa so bile to iste oči, ki jih je tako ljubil, oči, ki so se zdaj vsesale v njegove, kot bi hotele piti iz dna njegove duše. In zdaj je vedel, da se je zgodilo čudo, ki ga je čakal tako dolgo, v vseh teh meglenih jesenskih dneh in v srečo obetajočih dneh sončne pomladi. Čudo je bilo tu! Nič več ni izpraševal, kako je prišlo, kako je postalo možno, da sedi zdaj tu pred njim Tamara, ki jo je leta in leta zaman iskal skoraj po vsej Rusiji, ne da bi bil našel samo najmanjšo sled za njo.

Svet, ki se je razprostiral pred njim zunaj pred odprtim oknom, je bil zdaj čisto drugačen kot pred nekaj minutami. Tudi on, profesor Orlov, ni bil več isti.

Toda čudno! Besede, ki se vrole iz njegovih ust, so se vrstile druga za drugo v strogo logičnem, doslednem redu in nobeden izmed slušateljev, ki so sedeli v klopeh in mirno poslušali, ni niti najmanj slutil, kaj se je godilo v srcu moža tu gori pri katedru, ki je govoril te besede. Profesor Orlov pa je imel le še eno misel: kdaj bo vendar že konec ure, da bo mogel prenehati z govorjenjem ta tujec, ki govori tu v njem te puste, tako neskončno brezpomembne besede v zatohlo dvorano!

Pozvonilo je. Vihravo je zaključil profesor svoja izvajanja, pustil svoje knjige na katedru in hotel pohiteti k Tamari. Toda v istem trenutku so tudi slušatelji že zapustili klopi in vreli k odru. Nekateri so hoteli kako pojasniti, drugi so zahtevali podpis, tretji so mu molili nasproti knjige, da bi slišali njegovo mnenje o njih. Hitro, nestrpno je odpravil nekatere izmed njih, potem pa si je s silo napravil pot skozi množico. Spotaknil se je

nad nogo nekega študenta, da bi bil kmalu padel po tleh. Ko se mu je končno vendarle posrečilo prebiti obroč, ki ga je obdajal, in ko je mogel slednjič nemoteno pogledati na zadnjo klop — je bila prazna! Tamara je izginila!

V prvem hipu je imel občutek, da so bile vse to le sanje. Toda že v naslednjem trenutku se je znašel. Vihravo je vprašal nekega študenta:

»Kdo je bila nova slušateljica, ki je sedela tu v tej klopi?«

»To je Tamara Nikolajevna Ogorodnikova!« je odgovoril ta radevoljno. »Prideljena je semkaj iz tovarne za porcelan. Študirati hoče slikarstvo in mora potem zopet tja nazaj! Čedna stvarca! Pozval sem jo že, naj mi bo za model, ali za enkrat se še upira!«

Bežno se je profesor Orlov zahvalil; ne da bi se še dalje oziral, je tekel na cesto.

Torej je bila vendarle ona! Tamara Nikolajevna! Njeno rodbinsko ime mu ni ničesar povedalo; toda njeno in očetovo ime! Bila je ona! Kaj je postalo v teh letih iz nje! Ali je bila poročena? Kdo je bil njen mož? Kje stanuje? In zakaj ta izraz trpljenja na njenem obrazu? Kot telesna bolečina je glodalo v profesorju Orlovu poželenje, da bi jo videl, zdaj, takoj. A kje naj jo išče? Večer je bil tih in jasen in ves svet okoli njega se je zdel prozoren; toda od nikoder ni bilo odgovora na njegovo vprašanje, kje bi jo mogel najti. Brez pomoči, kot majhen otrok, je stal tu in gledal okoli sebe.

Tamara je izginila. Zakaj ga ni marala videti? Ali ga ni razumela, ko jo je pogledal? Ali res ni mogla brati iz njegovih oči, da je vsa ta dolga leta živel samo zanjo? Da je bila vedno, ves čas njegovega življenja ona edini smisel njegove bitnosti?

Študentje, ki so hiteli iz poslopja, so se razkropili; na široki cesti je postalo čisto tiho. Počasi je šel profesor domov. Mehanično je potegnil pri vratih svojega stanovanja za zvonec. Ko mu je njegova žena odprla, jo je pogledal tako začudeno, tako neskončno tuje, da se je, četudi je bila vajena marsikakšne njegove posebnosti,

potuhnila kot pes, ki je dobil od svojega gospodarja brco; potem je hitro izginila v kuhinjo, da bi mu pripravila večerjo.

Otroci so že spali. Profesor Orlov je stopil v njihovo sobo in stal nekaj časa pred njihovimi posteljicami; ko je popravil malemu dečku ročico, je lahko vzdihnil in zopet zapustil sobo.

V jedilnici se je na mizi že kadilo iz samovara in Ana Ivanovna je pravkar prinašala rebrea na mizo. Profesor Orlov jo je čemerno gledal. Ana Ivanovna je stala pred njim, oblečena površno in nečedno kot vedno; lasje so ji prosto viseli navzdol, pripeti le na nekaj mestih z lasnicami. Pogledala ga je s svojimi majhnimi, poševnimi očmi, iz katerih je govorila brezmejna ljubezen — in brezmejen strah.

Ana Ivanovna je svojega moža oboževala in se ga hkratu bala. Vseh dolgih deset let, odkar sta bila poročena, se ji ni posrečilo, da bi se ga bila navadila. Razumela ni naglih sprememb njegovega razpoloženja: če jo je ljubkoval, se je preplašila kot plašna žival; če je bil mrzel, je obupavala. Vse njeno življenje je bilo ena sama skrb zanj in za njune otroke; on pa ni spregovoril z njo niti dveh besed na dan. V svojih mislih je uro za uro govorila z njim, se tako rekoč pogrezala v njegovo bistvo in bila prepričana, da se ji mora posrečiti, da ga bo vendar še razumela; in vse bi bilo zopet dobro. Njena pozornost, njena ljubezen ga je pač garila, toda tudi dražila in ga napravljalala nervoznega, in včasih se je moral na vso moč zatajevati, da ni bil z njo robot in surov. Toda Ana Ivanovna je jasno in dobro čutila. Na globokih gubah, ki so pokrivalo v takih minutah njegovo čelo, je spoznala, kaj se je vršilo v njem. In hitro mu je izginila izpred oči, da sama ni vedela, kam; kot ubog, prezebel ptič se je skrila in si nagonsko prizadevala le eno: izbrisati svojo navzočnost pred njim.

»Anja, vse preveč me ljubiš,« ji je rekel nekoč; »misli name manj in videla boš, da bo za vse bolje!«

Od tistega dne se je Ana Ivanovna še bolj trudila, da bi se pred njegovimi očmi tako rekoč izbrisala, toda ravnala je tako nerodno in očitno, da je njena navzočnost stopila še bolj v ospredje. In vse se je le še poslabšalo.

Danes je bilo že pozno; toda položila je otroke bolj zgodaj in hitreje spat kot sicer, da bi bila zvečer, ko bo prišel njen mož domov, lahko še četrť ure z njim skupaj. Ko pa ga je videla pri mizi tako čemernege, je naredila, kot bi imela še neodložljivo delo. Vzela je otroško oblačilce in se pripravila, da odide. Obrnila se je in ga vprašala, če še česa želi.

Profesor Orlov je pogledal kvišku in se zagledal v njen dolgi, suhi vrat, v njeno štorasto postavo; kakor že neštetokrat, se je vprašal, kako ga je vendar mogla usoda združiti s to sicer dobro in pridno, toda njemu tako neskončno tujo ženo.

Sunkoma je porinil krožnik proč, vstal in dejal:

»Anja, ne diši mi! Nocoj je tako lep večer. Imam močan glavobol, grem nekoliko na izprehod.«

Šel je skozi vrata, ne da bi še kaj izpregovoril. Naglo je stopicala za njim v predsobo, mu podala plašč in dejala:

»Seveda, le pojdi, večerjo ti pustim na mizi. Preveč delaš; dobro ti bo delo, če greš nekoliko na sveži zrak!«

Profesor Orlov je bil že daleč od svoje hiše, ali še vedno mu je trepetal v ušesih glas njegove žene in kar razumeti ni mogel, zakaj le mu je zvenel tako grozno neprijetno. Saj mu je nekoč ravno njen glas tako ugaljal... Da, saj jo je imel tedaj v resnici rad... trajalo seveda ni dolgo... in gotovo je bil le obup nad izgubo Tamare... in saj ji je prav za prav tudi še zdaj vdan... je li kje boljša žena, boljša mati, kot je ona? V teh desetih letih je profesor Orlov pač doumel, da spada med najboljše žene, ki si jih sploh more človek misliti, saj je mogla s svojim dobrim srcem razumeti več, kakor je prvotno mislil, saj je bil v njenih preprostih besedah večkrat skrit čist, globok smisel... Bil ji je res z vsem srcem vdan... in vendar, če je pomislil na Tamaro, če

je le izpregovoril njeno ime, kako vse drugačno je bilo to čustvo! Tamara! Ob sami misli nanjo je gorelo njegovo srce od zanosa in hrepenenja, ves svet okoli njega se je zrušil, vzplamtelo je novo življenje... samo ona in on, v novem svetu, ki bi bil ves poln njegove ljubezni!

Na cesti se je popolnoma stemnilo. Profesor Orlov je stopal počasi in globoko vdihaval topli pomladanski zrak. Tuji koraki so odmevali nekje v dalji. Na nebu je še vedno blestela večernica kakor že prej med njegovim predavanjem. Jasno in čisto se je svetila in bila je prav tako osamela kot njegovo srce, ki je brez pomoči trepetalo v strahu, ker ni moglo razumeti, kaj se je zgodilo z njim. Počasi, čisto počasi je stopal k reki in tam sédel na klop. Parnik, ki se je lesketal v tisoč lučih, je drsel mimo. Tiho se je izgubljala k njemu žalostna pesem, ki se je mešala s pljuskanjem valov. Prav onkraj, na drugem bregu, je gorel kres. Fantastični, rdeči zublji so švigali kvišku k temnemu nebu in v njihovem temnem svitu so trepetale čudne prikazni...

Moj Bog, je pomislil, koliko pametnih besed sem vendar govoril danes v svojem predavanju — in kje je zdaj ta moja pamet? V tihi noči, v samoti razumem le svoje hrepenenje, svojo žalost, svojo krivdo... Toliko besed v mojem predavanju! In zdaj je v moji duši le ena sama bolečina, ki ji nikdo ne ve imena... In ta bolečina je bila tudi v njenih očeh... Njen pogled je nemo spraševal, zakaj je življenje tako strašno, življenje, ki je vendar tako lepo...; zakaj človek ne more biti srečen, če noče drugim prizadeti gorjá? Zakaj postane vse okoli nas tako težko, tako žalostno, tako polno tragike, tudi če ničesar nočemo, če nismo krivi?

5

Vitalij Vladimirovič je prebdel vso dolgo noč. Z dolgimi koraki je hodil v svoji sobi sem in tja. Nekajkrat si je potegnil z roko preko obraza, kakor bi hotel pre-

gnati neko misel. Toda ta misel je bila trdovratna; ni se dala prepoditi.

Tedaj je zagledal na mizici roko egiptovske mumije. To mu je podarila nekoč Tamara, ko se je vrnila z nekega potovanja po Egiptu, in Vitalij Vladimirovič jo je cenil in častil kot dragocen talisman.

Pod roko mumije je bil razprostrt majhen, vezen prtiček, s katerim je hotela Ana Ivanovna nekoč razveseliti svojega moža. To je bila res žrtev, zakaj svilo za vezenje je bilo takrat dobiti le za grozno visoko ceno in denar zanjo si je morala tako rekoč od ust pritrpati.

Vitalij Vladimirovič je obrnil pozornost z roke mumije na ta prtiček in kakor bi ga mučila telesna bolečina, je spačil obraz in mrmral sam pri sebi:

»Moj Bog, kako neznosen, malomeščanski okus! Egiptovska mumija na vezennem prtičku! S svojo ljubeznijo me bo še umorila! Moja potrpežljivost je pri kraju! Ali ne vidi, kako trpim? Vse na njej mi je zoprno! Ta dolgi, tenki vrat, ti večno umazani nohti na roki, ti neurejeni prameni las ... Oh, Tamara, ti si kriva, da sem se poročil z njo, samo ti!«

Vitalij Vladimirovič je zdrknil v naslanjač in pokrill obraz z rokami. Zamislil se je v dneve svoje mladosti. Kako je bilo takrat vse svetlo, kako jasno, kako preprosto! ... Do minute, ko je stopila Tamara v njegovo življenje ...

Ko je prvič zagledal Tamaro, se je na prvi pogled zaljubil vanjo. Vse na njej ga je takrat prevzelo. Bil je to čas, ko se je posebno mnogo bavil z umetnostjo, ko je napisal mnogo pesmi in se vneto pripravljall na bodočnost. V Tamari je hipoma ugledal svoj ideal. On, ki je živel v sanjarskem svetu umetnosti in lepote, je gledal sedaj pred seboj bitje, v kakršno doslej sploh ni verjel: človeka, ki je bil več kot človeško bitje — živo utelešeno idejo lepote. In to ni bil zgolj slučaj. Tamara je bila zavesten uspeh vzgoje svojega očeta, največjega čudaka, ki je kdaj živel. Jasno in živo, kot bi gledal podobe, je preživel Vitalij Vladimirovič v duhu oni pomembni dan,

ki ga je prebil takrat na posestvu Tamarinih staršev na kmetih.

Trofimovi so bivali v velikem, gradu podobnem splotju z več kot dvajsetimi velikanskimi sobami, s štiri terasami in ogromnim parkom. To, česar se je Vitalij Vladimirovič takrat bal, se je res zgodilo. Vsa hiša je bila polna gostov. Takoj po njihovem prihodu so sedli k mizi. Zajtrkovali so na terasi; na mizah je bilo nako-pičenih toliko jedil, kakor bi bilo treba nasititi celo stot-nijo vojakov: ogromne sklede z mastno smetano in s sve-žimi jagodami, pečena perutnina, jajčna jed s šunko, vsakovrstno pecivo in posebna torta, pripravljena na na-čin, ki so ga Trofimovi iz roda v rod čuvali kot najstrožjo rodbinsko skrivnost.

Na obličjih gostov si lahko videl, da so bili vsi po-polnoma siti; toda gospodinja jih je neutrudoma vedno znova silila, naj jedo. Po zajtrku so se v prostih skupinah izprehajali po parku; kmalu nato jih je zvonec poklical k obedu.

Med obedom je stari Trofimov razlagal svojim go-stom osnovna načela, po katerih je vzgajal svoje otroke. Najpoprej je govoril o svojih sinovih:

»Povem vam čisto odkrito, vsak človek mora imeti kak kapital. Eden ima razum, drugi lepoto, tretji dru-žabni položaj, četrti denar. Jaz bogastvo zelo visoko ce-nim, ker ti daje moč nad drugimi ljudmi in svobodo tebi samemu. Toda svojim sinovom ne bom zapustil denarja. Denar si mora vsak sam prislužiti z delom. Od mene dobe izobrazbo, v denarju pa le toliko, kolikor je neob-hodno potrebno za začetek česarkoli. Najslabše, kar more storiti bogat oče, je, če da svojim sinovom vse hkratu; zakaj potem je vse skoraj tako gotovo izgubljeno, kakor gotovo nas vse čaka smrt. Mojo gotovino dobi moja hči, vse drugo pa bodo porabili za zgradbo velikega doma za potujoče rokodelčiče. S tem bom marsikakega potepuha obvaroval gladu, svoje sinove pa lenobe.«

Ko je končal, so hoteli gostje slišati tudi, kako vzgaja svojo hčer. Ni se dal dolgo prositi in je začel:

»Ženska je povsem drugačno bitje. Smatral sem jo vedno za krono stvarstva, samo da ima le malokdaj možnost, da bi se razcvetelo vse, kar leži v njej. In to, kar razumem pod žensko popolnostjo, stoji kot vzor točno začrtano pred mojimi očmi. To je lepota! In tako sem že izpočetka delal na to, da bi razvil do največje popolnosti vse sposobnosti za lepoto, odličnost in milino, kar jih ima moja hčerka v sebi.

Tamara je rastlina, vzgojena v rastlinjaku. Vse možnosti uporabljamo, da ima to bleščečo belino obličja, ki človeka tako prevzame. Njene roke nikdar ne delajo, da ohranijo to rahlo milino, ki jih napravi tako očarljive. V roko dobiva le knjige, ki govore o lepem v lepi obliki. In tudi v godbi jo varujem pred vsem, kar je robato, težko, pretresljivo. Veste, da ne poznam nič višjega, kot je umetnost. No, in moja hčerka naj postane moja umetnina, tako popolna, kakor je morda ni ustvaril še noben umetnik.

Vem, da se bo večina izrekla proti moji vzgoji. Rekli bodo, da je barbarstvo, nasilje nad naravo. Toda le pogledjte sami: Ali ni Tamara srečna?«

Oči vseh gostov so se obrnile k Tamari. Pred njo so stale druge jedi kot pred ostalimi. Jedla je lahko sočivje, sadje in angleški beefsteak, zakaj ostala naj bi nežna in vitka.

»Oh, popolnoma srečna sem!« je izpregovorila Tamara. Na njenih nekoliko bledih ustnah se je prikazal čuden smehljaj, ki je bil skoraj nekoliko žalosten, tako vsaj se je zdelo Vitaliju Vladimiroviču.

»Tamara mojo misel zelo dobro razume,« je nadaljeval Trofimov. »Dobi tri sto tisoč rubljev v gotovini; ve pa, da je to premalo za življenje, ki ga mora živeti. Sicer ji bom navrgel letno prav lepo vsoto, ali kljub temu se more poročiti le z zelo bogatim možem, ki ima sredstva, da more dostojno ravnati s tako umetnino.«

Na Tamarinih ustnicah se je pojavil zopet nasmeh in zopet se je zdelo Vitaliju Vladimiroviču, da govori ta nasmeh prav za prav nekaj drugega, kakor pomeni na-

vzočim. Popolnoma je pozabil, da je hotel iti po obedu v knjižnico, in sklenil je, da bo obdržal vedno le njo v očeh in da bo zvedel, je li v resnici srečna. Vzbudilo je njegovo pozornost, da je bila videti drugačna kakor v preteklem poletju, ko jo je zadnjikrat videl. Izraz njene obraza se mu je zdel mnogo manj hladen in v njenih očeh se je svetilo nekaj kot ogenj trpljenja.

»No, in danes boste spoznali ženina, ki sem ga izbral za Tamaro,« je govoril zdaj stari Trofimov s slovesnim glasom. »Aristarh Petrovič Šeremetevski je. Seveda ni več mlad, je pa zelo bogat in se je že prvič, ko je videl Tamaro, zaljubil vanjo. Tamari je mož prav za prav potreben le kot okov dragulju. Strast ni zanjo. Ona naj bo ljubljena, ali sama naj ne ljubi. To je skrivnost žene. Sicer si pa tudi nikakor ne morem predstavljati moža, ki bi bil vreden, da ga Tamara ljubi. Ona mora ostati kot bela lilija, čista in brez strasti!«

»Vi ste pač pravi romantik!« se je oglasil eden izmed gostov. »Bojim se, da boste s svojo teorijo doživeli velik neuspeh. Človek sicer ni konj, pa tudi ne roža! In človeškemu srcu ne moremo ničesar predpisati.«

Spet so vsi pogledali na Tamaro, a ta je bila takih pogovorov menda že vajena. Saj ni bilo prvič, da je njen navdušeni oče predaval o njej. . .

Po obedu so napravili izlet na otok sredi jezera. Družba se je razkropila in Vitalij Vladimirovič je pohajkoval sam okoli, dokler ni sédel ob vznožje skale pod preperelo bukviyo. Ugajal mu je mir in čudoviti pogled na jezero. Večer se je bližal in temna vodna modrina se je počasi prelivala v toplo, rdečkastovijolično barvo. Pravljično so plavale na vodi bele lilije. Vitalija Vladimiroviča so spominjale na Tamaro.

Nenadoma je zaslišal izza skale lahno, razburjeno šepetanje.

»No, pri tem ostane. Nocoj zbeživa. Ne morem več dalje živeti kot umetnina. Te osladne sonate, ti romani, ki govore o vsem, le o resničnem življenju ne, te mlečne kopeli, kako sovražim vse to! In kako so mi zoprni moji

starši, ki so me zaprli v to ječo! Meni ni do harmonije v srcu! Živeti hočem! Trpeti hočem! In ljubim Te!

Danes pride baje k nam ta milijonar in potem je z menoj pri kraju. Omožili me bodo z njim in potem mi bo še slabše, kakor mi je že itak bilo pri mojih starših. Zbeživa nocoj! Čakala te bom s svojo spletično pri starem kopališču!«

Po glasu je Vitalij Vladimirovič takoj spoznal Tamara. Bil je otrpel od strahu. Kakšna razburjenost, kakšna strast je zvenela v vsaki njeni besedi!

»Moja ljuba Tamara! Ljubim te,« se je tedaj začul drug glas; »toda reven sem kot cerkvena miš!«

Vitalij Vladimirovič je takoj spoznal, da je z njo govoril študent Fedja, domači učitelj najmlajšega Trofimovih.

»Saj mi je papa vendar obljubil posestvo in tri sto tisoč rubljev gotovine, če se poročim!« je trmasto odgovorila Tamara, ki ni bila vajena, da ji kdo ugovarja.

»To pa dobiš le, če se poročiš po njegovi volji! Ne bojim se revščine, ti veš, da sem v njej zrasel. Vso zimo moram prebiti s tem, kar zaslužim poleti. Od česa naj potem živiva oba?«

»Oh, saj jem tako malo! Sama bom delala, sama kuhala, čistila tla in prala perilo.«

Vitalij Vladimirovič je slišal, kako se je Fedja tiho zasmel, in tudi sam se ni mogel ubraniti smeha.

»Če me danes ne odpelješ, potem je najina ljubezen pri kraju!« je razburjeno šepetala Tamara. »Ali nisi slišal očeta, da vedno pravi: Mož, ki mu je sreča naklonila, da me sme ljubiti, mora biti neizmerno srečen?«

»Tamara, romantično glavo imaš kakor tvoj oče, le v nekoliko drugačni smeri. Videla boš, da te bo preklical, in že po prvih dneh boš zbežala od mene in moje revščine.«

»Ob enajstih boš pri starem kopališču, pa konec besedi!« je odlaščno ukazala Tamara, potem pa ni bilo čuti ničesar več...

Pokoj jezera in bele lilije niso več veselili Vitalija Vladimiroviča.

Ko so se gostje zvečer pri večerji zopet zbrali na ploščadi, se je pojavil nov gost, Tamarin ženin Šeremetovski. Težko bi si predstavljali moža, ki bi bil videti neznatnejši kot ta milijonar in znani veščak v umetnosti, četudi je bil oblečen skrajno elegantno; celo monokel ga ni mogel rešiti. Njegove oči, njegova ušesa, njegov nos — vse je bilo tako nedoločno, tako tanko, da je spominjalo na pajka, njegove roke pa so bile na las podobne usušenim kurjim tacam. Posadili so ga poleg Tamare, ki je napravila takoj mrzel, nedostopen obraz. Vitalij Vladimirovič je neprestano pogledaval zdaj Tamaro zdaj študenta Fedjo, grdega, kozavega, nekoliko sključenega fanta, ki so mu pa dajale resne rjave oči simpatično zunanost.

Vitalij Vladimirovič je iskal takrat ves večer prilike, da bi mogel govoriti s Tamaro med štirimi očmi. Slednjič se mu je to posrečilo.

Stala je na ploščadi in zrla v temno daljo proti jezeru. Med ustnicami je držala rožo — in sama je bila podoba nežne pravljичne cvetke...

Kot v hudih bolečinah je zadrgetalo telo Vitalija Vladimiroviča, ko je zdaj mislil na trenutek, kako je takrat stopil prednjo in ji jecljaje in zardevaje razkril svojo ljubezen. Dobesedno se je še zdaj spomnil stavka, s katerim je končal:

»K letu bom docent in kmalu nato profesor. Potem bova napravila čudovita potovanja po vsem svetu, skupaj bova gledala piramide...!«

Tamara ga je molče poslušala. Potem pa se je hipoma zvonko zasmejala, da ji je padla roža iz ust, in zbežala. Toda še preden si je mogel Vitalij Vladimirovič opomoči od začudenja, je bila že zopet tu in mu podala čuden, temnorjav predmet. Ko ga je natančneje pogledal, je opazil, da je bila to roka egiptovske mumije.

»Saj hočete iz mene napraviti prav to, kar moj oče,«

je dejala, »namreč tudi umetnino! Pojdite sami k svojim piramidam, ki sem jih itak že videla, in namesto moje roke vzemite tole roko mumije, ki sem jo prinesla od tam.«

Ko pa je videla bolesten izraz Vitalija Vladimiroviča, se je prenehala smejati. Hipoma se je zresnila in mu dejala:

»Veste, najbrž mi ljudje izkazujejo preveč ljubezni. Kljub mojim osemnajstim letom mi je že toliko moških — pametnih in neumnih, grdih in lepih — razkrilo svojo ljubezen, da mi je postalo dolgčas. Ljubiti morem samo nekoga, ki sem mu nedosegljiva, do katerega se sama ponižam. Sicer pa že ljubim nekega moža. Reven je in grd, učil me bo delati in rešil me bo iz te nadloge, v kateri se dušim...«

Dolgo je bilo vse tiho. Končno pa je našel Vitalij Vladimirovič zopet besede. Jecljaje in še bolj zardel kot prej je izpregovoril:

»Toda... toda... če vam bo z vašim ubogim študentom Fedjo prav hudo, ali se boste potem obrnili name? Ali mi lahko obljubite vsaj to?«

»Poklicati bi vas mogla le tedaj, če bi vas ljubila. To pa se ne bo zgodilo, zakaj prepričana sem, da bom s svojim Fedjo zelo, zelo srečna.«

Naslednjega dne je Tamara res izginila in zapustila pismo, v katerem je natančno obrazložila vzroke, ki so jo dovedli k temu koraku. Mati je bila od žalosti vsa iz sebe. Oče je molčal in ni storil prav ničesar, da bi dobil svojo hčerko nazaj ali da bi samo zvedel, kam se je obrnila. Dejal je le, da ga zdaj sploh več ne zanima, zakaj porušila mu je njegov vzor. Dodal je še, naj v nobenem primeru od njega ne pričakuje denarja.

Profesor Orlov se je danes odločil, da počaka Tamaro pred pričetkom predavanja; seveda se je zelo bal, da sploh ne bo več prišla.

A prišla je. Ugledal jo je na koncu dolgega hodnika in ji šel hitro naproti. In zopet je komaj obvladal raz-

burjenje, ki se ga je polastilo in se kot val zgrnilo čezenj, ko jo je opazil; lotil se ga je obup, ko si je predočil, da bi mu mogla zopet uiti.

Ali Tamara je bila videti danes popolnoma mirna. Stopala mu je počasi naproti, mu podala roko s skoraj vljudno hladnim smehljajem in ne da bi bila čakala njegovih besed, mu je pošepetala:

»Ne glejte me tako! In ne govorite z menoj o preteklosti! Ne smete me izdati! Tu me imajo za hčerko našega vrtnarja. V tovarni sem si z delom pošteno prislužila svoje proletarsko poreklo. Napravite tako, kakor da me že dolgo niste videli, toda ne čudite se temu, da sem tu!«

Profesor Orlov je bil tako razburjen, da je komaj razumel smisel njenih besed; zrl ji je proseče v oči in dejal:

»Tamara Nikolajevna! Govoriti moram z vami, moram!«

»Tega sem se bala!« je tiho odgovorila Tamara. »Dolgo sem se borila sama s seboj, ali naj sploh hodim k vašim predavanjem...«

Nekaj hipov je omahovala, potem pa je nadaljevala:

»Priznati vam moram, da vas nisem pozabila in včasih... včasih se mi je celó dozdevalo, da bi vam mogla vračati ljubezen... toda niste znali z menoj pravilno ravnati, prestrašili ste me s svojim brezmejnimi vzhičenjem... Nisem hotela biti tudi vam to, kar sem bila svojemu očetu, nisem hotela biti umetnina, ampak človek... Zato tudi danes nisem hotela priti semkaj; bala sem se, da bi morala preveč misliti na to, kaj bi lahko bilo... Ali potem sem mislila, da bi bila sramota, če tako zbežim, hotela sem vam pogledati naravnost v oči!«

Pogledala ga je odkrito, naravnost in prosto. Profesor Orlov pa ji je vrnil pogled s tako toploto, s tako ljubeznijo, s takim oboževanjem, da je Tamara počasi povесila oči. Lahna rdečica se ji je razlila po nežnem, bledem licu. Ne da bi ga pogledala, se je obrnila in šla proti izhodu.

Profesor Orlov se je ustrašil. Zopet je hotela iti od njega! Ne, to se ni smelo zgoditi! Hotel ji je nekaj reči, nekaj z njo govoriti, popolnoma vseeno, kaj, le od sebe je ni smel pustiti!

Pohitel je za njo, ji zastavil pot in dejal:

>Tamara Nikolajevna! Ne hodite vendar tako proč!..
Povejte mi vsaj, kaj se je zgodilo z vami, kje ste bili vsa ta dolga leta!<

Tamara je obstala. Z lahnim smehljajem ga je pogledala; umirila se je zopet. S kretnjo roke je povabila profesorja Orlova, naj sede na klop v vdolbini ob oknu, proč od vrvenja študentov, ki so tekali sem in tja; potem je začela:

>Ali se še spominjate, kako sem vam takrat pri nas na ploščadi pravila, da nočem nič slišati o lepoti, kako ponosno sem vam rekla, da bi mogla ljubiti samo revnega človeka, da hočem živeti v delu in se učiti trpljenja in stradanja? Takrat sem goljufala svojega ubogega študenta, ki me je res ljubil, goljufala sem vas in sebe, goljufala sem ves svet! Brez lepote ne morem živeti, v tem svetu se zadušim! Pri mojem Fedji so me očarale razcefrane hlače, slabo prišiti gumbi in rokavice s preluknjanimi prsti. Ko pa so postale te stvari moja resnica, so me spravile v obup. Borila sem se sama s seboj, dokler sem mogla. Usekoval se je v prste in si ni čistil nohtov; vse to je smatral za meščanske predsodke. Toda mene je to spravljalo v obup, tembolj, ko sem kmalu sprevidela, da pri njem to ni bila le sila. Živel je kot revež iz prepričanja, iz popolnega pogrešanja potreb. Moj Fedja je bil pravi pristaš Tolstoja, človek, pri katerem ni bilo nikdar razdvojenosti med teorijo in prakso; poenostavil je življenje do skrajnosti. Fedja ni evangelija samo čital, tudi živel je po njem. Skrbel je za lepoto svoje duše in vsaka druga beseda je bila: bogat ni, kdor mnogo ima, ampak tisti, ki ničesar ne potrebuje. In kakor so me te besede privlačevale prej, ko sem bila še bogata, tako so me sedaj kar togotile. Najbolj se je bal, da bi postal suženj katere-

koli reči, kakor se je sam izražal. Zaradi tega tudi ni ljubil ničesar: ne svojih reči, ne svoje sobe, in mislim, da tudi mene ni nikoli ljubil v pravem pomenu besede, četudi je neprestano govoril o ljubezni. Telesne ljubezni sploh ni priznaval; da me je pustil nedotaknjeno, četudi sem bila njegova žena, si je štel v prav posebno zaslužnje. Kadar je sedel zvečer poleg mene, me je prijel za roko in govoril o zapovedih Tolstoja: Ne pij, ne kadi, ne ubijaj, ne dotikaj se ženske, ne jej mesa! Ko bi vi vedeli, kako brezumno sem pobesnela, ko sva se nekoč izprehajala po gozdu in zašla v roj mušic! Pačil se je na vse mogoče načine, a dotaknil se ni nobene. Mušica, ki se je na njegovi roki posebno nasesala, je počila in padla na tla. Zaradi tega si je delal najhujše očitke in prihodnjič se je potrudil, da je mušice pohlevno pregnal, če je menil, da so se dovolj napile. ‚Zleti, zletj, mušica moja, sicer se razpočiš,‘ je pri tem nežno mrmral predse.

Vse telesno je bilo zanj nekaj popolnoma negativnega, vsako stremljenje po okusnejši hrani, po udobnosti, počitku in prirodnih užitkih najhujši greh. Samo volja in razum sta nekaj veljala. In pri vsem tem je vedno govoril o ljubezni; toda kmalu je prišlo tako daleč, da se je moja ljubezen do njega izpremenila v sovraštvo. Nisem hotela biti predmet njegovih asketskih poizkusov!

Najbolj me je tiral v obup njegov ‚molk‘. Maeterlinck je pisal nekoč o molčanju in moj mož mi je prečital to najmanj desetkrat na dan: ‚Molčimo, morda bomo kmalu zaslišali šumenje božje!‘ To je bilo njegovo geslo. Trdil je, da pride v teh urah molčanja nadenj razodetje. Jaz sem se pa pri tem samo dolgočasila. Če pa sem ga prekinila in opomnila, da pri hiši ni kruha in ne denarja, da bi ga kupili, mi je zopet odgovoril s citatom iz nesrečnega Maeterlincka, ki ga od tedaj smrtno sovražim: ‚Molčanje je element, v katerem se porajajo velike misli, ki gredo potem v svet in ga obvladajo...‘

Potem je zopet molčal. Nekoč mi je padlo v glavo, da bi praktično izkoristila svojo ročnost v slikanju. Izdelo-

vala sem transparentne¹ slike na majhnih steklenih ploščah, ki sem jih prodajala, da bi mogla živeti. Sam si glede tega ni delal nobenih skrbi. Če je bil lačen, je izmoledoval pri svojem tovarišu kos kruha, ki ga je prinesel domov in ga delil z menoj; nato je zadovoljen legel v posteljo. Če sem potem pozabila na njegova načela in ga še kaj vprašala, mi je odgovoril s citatom iz Talmuda:

„Molk je krasen pri tepcih, še krasnejši pri modrijanih!“

Čutil se je modrega, z življenjem zadovoljnega. Jaz pa sem se zdela sama sebi neskončno neumna in v življenju nesramno ogljufana ter sem si morala poleg tega vedno še očitati, da je prišlo tako samo po moji lastni krivdi...

Ali ta molk še ni bil najhujše. Najbolj sem obupavala zaradi Fedjinega načela, da se ne smemo braniti neprilik. Sicer pa, ali ne opažate, da so naši ruski možje vse preveč obsedeni s takimi idejami in da imajo vse premalo čuta za stvarnost življenja? Zapredejo se v kakšno sanjarsko miselnost in se dajo kakšni ideji popolnoma v oblast, vseeno, odkod jim je prišla in če sploh pristoji njihovemu življenju!«

»Kako vas je mogel zapustiti, s takimi nazori?« se je vmešal Vitalij Vladimirovič.

»Ni me zapustil on, ampak jaz njega, in sicer so bile stenice, ki so me privedle tako daleč.«

»Kako stenice?« je začudeno vprašal Vitalij Vladimirovič.

»No, to je bilo tako: Ni mi dovolil, da bi bila ubila le eno stenico, naša hiša pa jih je bila polna. Menil je, da nimamo pravice ubijati živa bitja, in da je bolje, če se sami podvržemo trpljenju. Nekoč sem bila bolna; imela sem hudo vročico in stenice so me tako mučile, da sem mislila, da bom znorela. Ko je Fedja videl moje trpljenje, je zbral v škatlo vse stenice, kar jih je mogel ujeti, in jih odnesel. Bila je viharna jesenska noč, dež je lil v

¹ Prosojne.

curkih. Čez nekaj časa se je Fedja vrnil s škatlo v roki in dejal:

»Tamara, ne morem jih pustiti na cesti, poginile bi v dežju!«

Položil je škatlo na tla ter jo previdno odprl in stegnice so se razlezele na vse strani.

Niti besede nisem zinila; vstala sem, vzela edino obleko — imeti sem smela le eno, zakaj Fedja je živel poleg drugega tudi po načelu: omnia mea mecum porto¹ — in sem odšla, ne da bi se vrnila...«

»In kaj je bilo potem?« je neznansko radoveden vprašal Vitalij Vladimirovič in ji zraven gledal v obraz, ki se mu je zdel zdaj še desetkrat dražji.

»Kaj je bilo potem?« se je bridko smehljala Tamara. »Potem je prišla revolucija, boljševizem. O tem vam nočem praviti. Čemu? Pri svojem Fedji sem se naučila molčati. Da, morda se vam bo zdelo čudno, toda tak človek ima velik vpliv, četudi so njegove ideje še tako bizarne.² Zapustila sem Fedjo, toda v moji duši je po njem ostalo nekaj, kar mi dela težave, da bi živela preprosto, kakor je preprosto življenje samo...«

»Kje je zdaj?«

»Nisem ga več videla. Slišala sem praviti, da so ga ustrelili, ali ne verjamem, da je res...«

»Kaj pa sedaj delate?«

»Postati hočem slikarica. Toda življenje je grozno, dušim se v njem. Ljubezen do vsega lepega je postala v meni prava strast in mračno življenje okoli nas me napravlja včasih čisto bolno. Ozrite se vendar okoli sebe! Vse mračno: ljudje, misli, obleke, vse! Moj Bog, kakšna grozna revščina vsepovsod, telesna in še bolj duševna! Imeti hočem lepoto, gledati lepe podobe, čitati lepe knjige, slišati lepo godbo; mrjem od žeje po lepoti, ki so jo naši tovariši poteptali! Dostojevski je nekoč rekel:

¹ Vse, kar imam, nosim s seboj.

² Čudne, nenavadne.

„Lepota reši svet, brez lepote mora propasti.“ Oh, ko bi vendar mogla v inozemstvo!«

Vitalij Vladimirovič ji je ves očaran gledal v oči. Prav po tem je hrepenel vsa ta leta, izrazila je docela njegove želje, njegove misli.

»Zadušim se v tem ozračju, ki hoče uničiti vse, kar je osebnega,« je nadaljevala Tamara s trepetajočim glasom. »Nočem kaditi, ker vsi kadé; svojo dušo in svoje telo hočem obdržati čisto, že zaradi tega, ker vsi te stvari zasmehujejo; imeti hočem neko vero, že zaradi tega, ker jo vsi zatajujejo. Biti hočem cel jaz in ne drobec mase, nikaka opeka, ki naj pomaga graditi temelj za bodoči raj! Nočem biti delec v temelju za druge, živeti hočem zaradi same sebe. Vse življenje sem bila le predmet, poizkusna živalca, najprej svojemu očetu, potem Fedji! Zdaj hočem biti jaz, samo jaz, in tudi če bi to pomenilo mojo smrt! Saj poznate čudovito Bal-montovo pesem:

Da bi gledal sonce, sem prišel na svet;
in ko dan premine,
hočem peti,
peti le o soncu vse do ure,
ko me zgrabi smrt...«

Tamara je sklonila glavo, da bi skrila solze, ki so ji vrele iz oči. Vitalij Vladimirovič je stal pred njo kot začaran.

»Tamara Nikolajevna! Kdaj vas morem spet videti?« je vprašal. »Govoriti moram o marsičem. Tudi jaz vam moram povedati vse... kako sem vsa ta leta hrepenel po vas. Niti za minuto vas nisem pozabil. Roka vaše mumije leži na mizici, vedno pred mojimi očmi...«

»Vi ste poročeni?« ga je prekinila Tamara.

»Da,« je odvrnil profesor z neodločnim glasom. »Toda razumeti morate, da sem se poročil le, ker vi...«

»Imate otroke?« ga je zopet prekinila.

»Da, tri. Toda...«

»Tu ni nikakega toda. Vidite, to je tudi takšna Fed-jina ideja. Ni je večje sreče, kot je sreča čistega srca.

In prav neumno in nizkotno je, misliti — kot mislijo zdaj vsi — da v nas ni nobenega npravstvenega zakona več. Pa je! In nikdar me ne boste pripravili do tega, da bi si zgradila srečo na nesreči svojega bližnjega! Zato vas nujno prosim, da se ne zaljubite vame, kot delajo drugi; to bi bilo zelo neumno!<

Po teh besedah se je Tamara poslovila.

Ana Ivanovna je preteklo noč slabo spala. Ni se mogla iznebiti nemira, ki ga ji je povzročilo vedenje njenega moža v poslednjem času. Skoraj vsak dan se je branil obedovati ali večerjati, ob večerih je hodil ven in se vračal šele pozno ponoči domov; ko pa je potem ležal v postelji, še dolgo ni mogel zaspati; z vzdihom in stokanjem se je premetaval z ene strani na drugo. Predvsem pa jo je skrbelo, ker po ves dan skoraj ni izpregovoril besede. Da bi ga vprašala, kaj se mu je pripetilo, se ni mogla odločiti; da pa je stopilo v njegovo življenje nekaj važnega, odločilnega, tega si ni mogla tajiti in srce ji je mučila neznanska bojazen za njeno družino, za njeno ljubezen do njega; slutila je nekaj groznega, nekaj, kar se ne da odvrniti.

Proti jutru je končno za kratek čas nemirno zaspala; nato pa se je čutila bolj utrujeno in zbito kot poprej. Ko so se prebudili otroci, jim je dala zajtrk. Sama ni mogla pojesti niti grižljaja. Skrbno je pazila, da niso delali otroci hrupa, zakaj profesor ni nikdar vstal pred pol deseto; bil je vaje delati pozno v noč. Počasi je Ana Ivanovna vstala in stopila k oknu. Ravnodušno je gledala vsakdanjo sliko: dolgo, z mlado travo poraslo dvorišče, kokoši, ki so pridno tekale sem in tja, in mačko, ki se je leno pretegovala na jutranjem soncu. Že je hotela stopiti zopet od okna, ko je skočil mlad foxterier z vežnih vrat na mačko. Hotela je zbežati, ali ujela se je v plotu, da jo je pes lahko dosegel in potegnil na tla. Zgrabil jo je za vrat in jo besno stresal; temnordeča kri je brizgala iz mačkinega grla. Z oken so ljudje kričali na psa. Izpustil je mačko in veselo mahaje z repom lajal v okna. Mačka

se je s trudnimi, otrplimi gibi zavlekla k plotu, težko skočila po njem nekoliko navzgor in se ujela v križem prepleteni bodeči žici. Nekajkrat se je truplo živali drgetaje streslo, se potem stegnilo in mrtvo obviselo.

Osupla se je Ana Ivanovna obrnila v stran. To, kar je videla, jo je najgloblje pretreslo. To je življenje, je pomislila; tako malo je treba in konec je tu! Kako grozno je! In Ana Ivanovna je čutila, da to ni bil slučaj, temveč da mora biti skrivnostna zveza med smrtjo te mačke in njeno usodo. Kako zagonetno, kako temno je ležalo pred njo življenje, ki si ga je ustvarila s tolikim trudom, s tako zvesto pridnostjo! Seveda je trdno verovala, da ne pade noben las s človeške glave, ne da bi Gospod za to vedel — toda kako strašno težko je vendarle, podvreči se tej resnici . . .

Ana Ivanovna svojih misli ni mogla domisliti, ko je potrkal nekdo na vrata. Bila je Tanja.

»Golobičica moja, kaj je z vami?« je prestrašeno vprašala, ko je videla trudno, blede obličje Ane Ivanovne.

»Slabo sem spala,« je odgovorila. »Potem pa, z mojim možen ni nekaj v redu. Tako žalosten, tako izgubljen je!«

»Pač preveč dela!« jo je skušala potolažiti Tanja.

»Da, že mogoče!« je odgovorila Ana Ivanovna in se hipoma čutila mnogo mirnejšo.

»Prišla sem k vam s prošnjo, da bi se nekoliko pobrigali za Njurko,« je dejala Tanja. »Če pa imate za seboj slabo noč, boste pač podnevi nekoliko legli!«

»O ne, podnevi itak ne morem zaspati,« je odvrnila Ana Ivanovna. »Le pojdite mirno v urad; bom že pazila na Njurko, ne imejte skrbi! Sicer pa, da ne pozabim, v sredo bo govoril pri nas pisatelj Kuznecov. Saj prav gotovo pridete?«

»Vedno pridem k vam z največjim veseljem. Seveda je odvisno od tega, kako bo z Njurko.«

Tanja se je poslovila in Ana Ivanovna je poslala otroke na cesto, da niso motili očeta; medtem je vstal in odšel v svojo delavnico, ne da bi se bil dotaknil zajtrka.

Morda je res samo nujno delo, je mislila Ana Ivanovna, zdaj že čisto pomirjena, in se trudila, da bi čim tiše opravljala svoje gospodinjske posle, ki se jih je zdaj lotila, in da bi tako ne motila svojega moža.

6

Tovariš Vladimirov je bil danes prav posebno slabe volje, ko je vstal in se oblekel. Vstal je z levo nogo, kakor pravijo v buržujskih deželah. Nič mu ni bilo prav. Opazil je, danes prvič, da je njegova postelja umazana, da so prevleke na blazinah strgane in da pokrivajo rjuho nešteti krvavi madeži — stenic. Njegovo pozornost so vzbudile tapete, ki so v cunjah visele od sten, povsod za papirjem pa so šumeli ščurki; jezilo ga je, da je ležala na njegovi pisalni mizi oglodana kost in ogrizen konec kumare, da je v njegovi nogavici zijala velikanska luknja, da je nosila Paša, hišna služabnica, rdečo naglavno ruto, ki je bledico njenih lic še poudarjala. Kar razjezil se je, ko je zagledal debelo plast prahu, ki je pokrivala dela Karla Marxa, Engelsa in Ljenina.

Paša je pravkar zopet vstopila, ne da bi bila potrkala, in ko jo je tovariš Vladimirov opozoril na prah in na luknjo v nogavici, je razburjeno odgovorila:

»Če bi morala v vsem zadružnem stanovanju brisati prah, kdaj naj potem najdem čas, da likvidiram nepismenost? Ves dan laziš po vseh mogočih zborovanjih, aviahimih in vozduhflotah,¹ potem pa ti še kdo pomoli luknjo v nogavici pod nos!«

Paša je bila sama komunistka, stara sodelavka v ženotdjestu;² smela si je privoščiti s tovarišem Vladimirovim razgovor v tonu enakopravnosti. Da, ni se dalo tajiti: s svojo surovostjo je znala doseči, da se je je oblastnež

¹ Komunistične organizacije (zrakoplovstvo).

² Oddelek za žensko delo.

kar bal. In tako je tudi zdaj raje raztegnil obraz v sladko kisel nasmeh in pustil Pašo pri miru.

Tovariš Vladimirov je sédel k svoji pisalni mizi in slučajno pogledal na drobno knjižico. Lahen smehljal je spreletel njegov obraz; bila je »Sava« Andrejeva, delo, ki je imelo nekoč, v njegovi mladosti, nanj najodločilnejši vpliv; takrat je bilo njegovo največje častihlepje, vneto posnemati mrko glavno osebo te drame.

Tovariš Vladimirov je vzel knjigo v roke in jo začel prelistavati. Na robovih so bile na gosto pisane opazke in mnogo mest je bilo debelo podčrtanih z rdečim svinčnikom. Prebral je nekatere izmed teh stavkov:

»Jaz pa ne ljubim tega, kar ljudje visoko cenijo...

Gola zemlja... razumeš? Gola zemlja in goli ljudje na njej! Goli, kakor jih je rodila mati, nobenih hlač, nobenih redov, nobenih žepov... Nič!

Vsi bodo potem revni... Potem požgemo njihova mesta...

Nesposobni bodo poginili, tepci, ki jim je življenje to, kar je raku lupina. Poginili bodo tisti, ki ljubijo staro, zakaj vse jim bo vzeto. Poginili bodo slabiči, bolniki in tisti, ki ljubijo mir... Nobenega počitka ne bo več na zemlji, striček! Preživeli bodo le svobodni, pogumni, z mladimi, poželjivimi dušami, z jasnimi očmi, ki objamejo ves svet... Rodil se bo v plamenih — on sam je plamen in razdejanje. Svetu hlapcev se bliža konec!...<

Kako je ljubil te besede, kolikokrat jih je bral takrat, ko se je še z vso svojo silo predajal tajnemu političnemu rovarstvu! No, zdaj so tu, ti dnevi, ki jih je Andrejev videl prihajati. Dà, toda... Je li zdaj srečen? Je li zdaj dosegel, po čemer je hrepenel?

Tovariš Vladimirov je mrko gledal na svojo nogo z luknjo v črni nogavici, iz katere je kukal velik voden mehur, ki si ga je odrgnil. Globoko je vzdihnil in skrajno čudna misel — vsaj njemu se je tako zdelo — mu je šinila v glavo: Kako srečni so vendar njegovi tovariši, ki so se borili za svoje vzore in poginili! Zakaj... oh, kako daleč je vse to, kar je doseženega, od tega, o čemer so

sanjali! Koliko jih je moralo žrtvovati svoje življenje in kaj je bil uspeh?...

Pa kaj je vendar danes z menoj? je pretrgal tovariš Vladimirov svoje misli. Kakšna razpoloženja so to? Boljševiki morajo samo rušiti in ne graditi? Ali tako nekaj podobnega? Ali se to zame spodobi? Sem li to jaz?

S silo je usmeril svoje misli drugam. Mi boljševiki — si je dejal — smo stopili v svet, da bi porušili vse meje, ki so jih postavili ljudje v teku stoletij, in ki utesnjujejo njihovo svobodo. Da, boljševik, to je goli človek, ki je o njem govoril Andrejev; vse je vrgel na gnoj: sposobnost, moralo, dostojanstvo pokolenja, čistost duše in kakor se še imenuje vsa ta buržujška navlaka. Da, tako stoji tu boljševiški človek: gol, silen, neoviran, žejen življenja. Vse zmore, če le ni brez glave. Hoče graditi? Hišo? Državo? Kar pogumno na delo! Bo že uspelo! Proletarec lahko vse doseže, je lahko, kar hoče biti, in stori ter ustvari, kar hoče! Kar vrtilo bi se lahko človeku v glavi od veselja in navdušenja! Le gradite! Le ustvarjajte! In medtem, ko vi delate, čuvamo mi, mi od GPU! Priskrbeli vam bomo mir pred »prejšnjimi«! Zdaj sedite po kletih in ječah in vpijete po soncu in zraku in svobodi! Hočete nas prepričati, da ste tudi nekaj vredni, da znate marsikaj, kar bi nam lahko koristilo! No, to je morda res, da bi marsikatero stvar z vašim znanjem bržkone prej dovršili kot brez vas. Toda vi ste se stoletja dolgo nasičevali s to kulturo, ki je mi ne potrebujemo, o kateri nočemo ničesar vedeti! In preden bomo dopustili, da bi se je od vas nalezli, vas raje vse uničimo. Proč z vsem starim, hočemo le novo, česar še nihče ne pozna!...

Na vratih se je začulo trkanje.

»Noter!« je zaklical tovariš Vladimirov nejevoljen, da so ga zmotili v njegovih mislih, preden mu je uspelo dokončno oprostiti dušo neugodja, ki se je je polastilo. Tako je bil že vnaprej nejevoljen na obiskovalca, ki je plašno vstopil.

Bil je majhen, gibčen mož z obrazom, bledim kot krompirjevi poganjki v kleti. Okoli njegovih bledih, ozkih

usten je ležal sladkoben, suženjsko ponižen smehljaj in njegove bele obrvi so nervozno trepetale. Pod pazduho je nosil aktovko, njegov suknjič je bil namenoma površno zapet, da je gledala izpod njega gola koža. Vse na njem, zlasti hlačnice, je bilo silno zamaščeno in umazano. Tovariš Vladimirov ga je po celotnem vtisu, ki ga je dobil, nehote primerjal s hišno služabnico Pašo. Oho, s svojo umazanostjo hoče poudariti svoje proletarsko poreklo, si je mislil ter se docela ujezil. Ali vsa ta leta, kar vladamo, nismo prišli niti tako daleč, da bi sprevideli, da nesnaga ni nekaj, na kar naj bomo ponosni? si je dejal. Tovariš Stalin pravi: Evropo dohiteti in prehiteti — in mi tekamo okoli v raztrganih hlačah!

»Tovariš Vladimirov, sporočiti vam moram nekaj važnega!« je šepetal tovariš Šurkov. »Naša dolžnost je, da sporočimo, če opazimo na kateremkoli strankinem pristašu, da se je oddaljil od strankine smeri. No, s tovarišico Petrenko v ideološkem pogledu ni vse v redu. Pomislite, svoji hčerki je dala ime ‚Marija‘, tako značilno buržujsko ime! Poleg tega je še znano, da se je Mati božja tako imenovala! Meščanka, sem ji dejal, zavedite se vendar in dajte svojemu otroku revolucionarno ime! Na primer ‚Bastila‘, ‚Oktjabrina‘ ali ‚Revolucija‘, kakor ga ima hčerka našega načkanca,¹ ali ‚Jutranja zarja osvobojenja‘, kakor hčerka tovariša Trošenke! Sicer pa mi je vzbudilo pozornost tudi to, da tovarišica Petrenko ne nosi na prsih poštenih revolucionarnih znakov. In včeraj, le pomislite, ji je visel na prsih, obešen na traku, majhen zlat slon, kar je vendar prav buržujska vraža. Če je zavedna proletarka, naj si obesi na prsi Ljenina ali Marxa ali Stalina, ne pa slona!«

»Dobro, dobro! Govoril bom sam z njo!« je dejal Vladimirov s trudnim glasom. »Na svidenje!«

To je naš svobodni, goli človek! je pomislil grenko. Vse se nazadnje konča s tem, da ...

Preden pa je mogel svojo misel domisliti, so se za

¹ Predstojnik, načelnik.

špranjo široko odprla vrata in noter je pokukala umazana Pašina glava:

»Če ne pridete takoj v jedilnico, bom pospravila zadnji čaj! Moram na zborovanje hišnih uslužbencev!«

Tovariš Vladimirov je molče vstal in šel v jedilnico, veliko, mračno sobo, ki je bila urejena kot vojašnica. Stene so bile pokrite s kričečimi podobami voditeljev in s trakovi, ki so bili nekoč rdeči, zdaj pa so kazali nedoločno sivo barvo. Tla so bila grozno umazana in četudi je bilo nekaj lepakov z napisom: »Ne mečite ničesar na tla!« je bilo vendar vse vprek natreseno z luščinami od sončnic.

Nejevoljen je sédel k mizi, na kateri je bil pogrtnjen umazan prt. Na kozarcu so bili debeli sledovi prstov, čaj je dišal po ličju in stenicah; ko je vgriznil kruh, je zaškripalo, prav tako, kakor če pride ščurek med zobe... Tam nasproti pa se je šopiril velik lepak z geslom leta: »Evropo dohiteti in prehiteti!«

»Kdo pa pravi, da morajo proletarci živeti kakor svinjje?« je zarjovel tovariš Vladimirov na hišno služabnico Pašo, ki je šla pravkar mimo z brisačo pod pazduho. Vprašujoče ga je pogledala in njena osuplost mu je jasno povedala, da ni poznala drugačnega življenja, da si drugačnega življenja sploh ni mogla predstavljati.

Dolgo je trajalo, da se je Paša zopet zavedela; potem ga je divje pogledala in zakričala s hripavim glasom:

»Nestrankarski sploh nimajo kruha, ampak samo ščurke! Sramota! Tovariš bi morda rad sedel tu kot grof! Graditi moramo državo, ne pa skrbeti za take malenkosti!«

Pogledala je še enkrat zaničljivo tovariša Vladimirova, šla ven in zaloputnila vrata. Ni se dotaknil ne kruha, ne čaja, vzel je svojo aktovko in šel v urad.

Pa tudi na cesti se ni počutil bolje. V življenju vsakega človeka so dnevi, ob katerih mu je tako rekoč vse novo, ob katerih začne gledati na vse z drugačnimi očmi. Prav tako je kakor z besedami. Človek je tako navajen, poslušati vedno znova iste besede, da se pri tem izgubi

tisto posebno, osebno, kar nam prinašajo; toda treba nam je tako besedo samo nekajkrat ponoviti, zamisliti se vanjo, da občutimo njeno bistvo, in takoj imamo pred seboj nekaj novega, z novim občutkom, z novim pomenom. Ljudje se sploh vse premalo poglobljajo s svojimi mislimi v življenje, ki jih obdaja; preveč se jim mudi in tako gre premnogo reči neopazno mimo njih. Zlasti jasno pa sliši človek to novost, kadar ga obdaja velika ideja ali veliko čustvo. Tako je tovariš Vladimirov mahoma postal pozoren na to, da živi v mestu, čigar lice mu je bilo povsem tuje, ker je to mesto videl vedno le takšno, kakor si ga je želel, nikdar pa ne takšno, kakor je bilo v resnici. Kako naj bi bil tudi mogel? Imel je pred očmi vedno le to, kar je bilo treba na novo graditi, to pa, kar je bilo, mu je veljalo vedno za prehodno stopnjo. Domislil se je čudne prispodobe: mesto se mu je zdelo kot bolna, mršava, enooka mačka. Dà, enooka, zato pač, ker je bilo skoraj v vsaki hiši nekaj šip pobitih in zapaženih z deskami. Tudi na vsakem človeku je nekaj manjkalo. In celó psi so tekali s povešenimi repi, tako, kakor bi tudi pri njih nekaj ne bilo v redu. Res, skoraj vsak je šepal na eno nogo in tu vprav pred njim je skakal eden po treh nogah.

Zanemarjeni otroci so tekali mimo v razcapanih oblekah in tako bledih obrazov, da se je tovariš Vladimirov obrnil v stran. Nekateri so se pretepali kot besni; človek ni vedel, kaj daje njihovim očem ta vročični blesk: glad ali besnost.

Na vogalu ceste mu je vzbudil pozornost ogromen lepak, ki ga je vsak dan videl in ga imel za nekaj samo po sebi umevnega. Nosil je napis: »Duh uničevanja je duh nove graditve.« Dolga leta je delal z vsemi svojimi močmi, ravnaje se po tem geslu; zdaj pa si je mahoma zastavil grozno vprašanje: Je li to tudi res? Naša komunistična ideja je zgrajena na veri v človeka: zanj, za človeka smo porušili vse staro, da bi mogel naposled zgraditi svojo novo državo. A zdaj se vprašam: Zakaj pa je bilo tolikokrat lažje porušiti kot zgraditi? Zdi se pač, da je

v človeški naravi nagon razdiranja močnejši kot nagon ustvarjanja. In s tem nismo računali. Zaupali smo čistosti človeške narave in nismo videli, da so ljudje po večini tatovi in sleparji. In ker se povzpnejo sleparji vedno laže kot drugi, je prišlo tako daleč, da smo vrgli našo čudovito idejo na cesto, kjer so jo pobrali sleparji. Posledica pa so te strahovite hiše, ti propali ljudje, to nad vse zanikrno gospodarstvo.

Ne, naša ideja je prava, čudovito lepa! Kriva je samo nepopolnost človeške narave, le ona sama! Zavreči ne smemo svoje ideje, ampak ljudi moramo kratko in malo prevzgojiti!

Hipoma se je tovariš Vladimirov obrnil. Sklenil je, da gre v svojo »Tovarno človeka«. Ta »tovarna« je bila od početka do konca delo njegovih rok; njej je posvetil svoje najboljše moči in ves svoj prosti čas je prebil tam v pogovorih z novimi ljudmi. Trudil se je, da bi deloval z besedami, z dejanjem, s svojim zgledom. Vedno je bila njegova skrb, nabaviti zadostna življenjska sredstva; za vsak stol, vsako kladivo, vsak žebelj se je tepel z vsemi mogočimi oblastmi. Pokazati je hotel, da nastajajo roparji, morilci in tatovi samo iz napačnih družabnih razmer in da zadošča, da jih prestavimo v človeško okolico, jih naučimo delati, jim zaupamo, pa bomo napravili iz izvržka stare družbe cvet nove.

Zločinstvo, si je dejal, je posledica socialne neenakosti. Buržujškemu učenjaku Lombrosu je hotel postaviti nasproti svojo »Tovarno človeka«, hotel je dokazati, da v človekovem ustroju ni celic, ki bi podedovale nagnjenje k zločinu. Hotel je dokazati, da je le družba tista, ki je prisilila človeka na najnižjo stopnjo in da je prav gotovo mogoče spraviti tatove in morilce nazaj v družino proletariata.

»Tovarna človeka« ali »Delavska občina GPU«, kakor se je uradno imenovala, je bila v enem izmed najodličnejših poslopij mesta. Prej je bilo poslopje last nekega veletrgovca s čajem. Med revolucijo je potem večkrat menjalo svojega lastnika: bilo je vojašnica za bele in

rdeče, bilo je bolnica in borza dela, dečji dom in gozdarska uprava. Koliko dela je imel, da je vrgel gozdarje iz te hiše in spravil pod streho svojo novo »Tovarno človeka«! Peljati se je moral v Moskvo, pretrpeti nešteto razburjenj, sporov in ponižanj, preden je dosegel svoj cilj. Potem je obiskal najobupnejše osebe: morilce, poklicne tatove, prostitutke. Spravil jih je pod streho in jim pustil svobodno delavno življenje brez nadzorstva. Vsak se je moral priučiti kakšnemu rokodelstvu. Kot plačilo za svoje delo so dobivali razmeroma dobro hrano, dobro plačo in dobro stanovanje, prosti čas pa so preživljali v dobro opremljenem klubu, v katerem se je ves dan razlegal hreščeči glas zvočnika . . .

Pa kaj je bilo danes z njim? Tudi tu mu je začelo marsikaj postajati nevšečno. Ta umazanija na marmornatih stopnicah, te razmetane luščine sončnic!

»Zakaj stopnice niso počiščene?« je nenadoma zarjovel, da je zabobnelo po vsej hiši. Službujoči hišnik je priskočil z mračnim obrazom. Bil je izredno velik človek in obleka je visela na njem kot na ptičjem strašilu; vse je bilo raztrgano: hlače, škornji, ki so jim manjkali trakovi, srajca z odpetim ovratnikom, na katerem ni bilo niti enega gumba.

»Kaj pa je, tovariš Vladimirov?« je vprašal in pljunil na tla. »Saj vendar nismo v zavodu za hčerke iz višjih slojev! Zaradi dreka še ni nihče umrl!«

»Kje pa je drugi službujoči? Zakaj imaš ti danes službo? Kje je Puzankov?« je vprašal jezno tovariš Vladimirov, ne da bi bil poslušal njegovo opravičevanje.

»Puzankov je pobegnil. Poglejte!« je odgovoril in mu podal cunjast papir.

Ko bi bil kdo tovarišu Vladimirovu sporočil, da so beli zavzeli mesto in prihajajo, da ga primejo, bi bilo to napravilo nanj manjši vtis kot sporočilo o begu Puzankova, ki ga je izmed vseh prebivalcev svoje »Tovarne človeka« najbolj cenil. Ta Puzankov — dečko devetnajstih let — ga je izmed vseh najbolj spominjal na Savo Andrejeva. Bil je mrk in pdrzen, surov in bister, živel

je smelo in ni poznal strahu. Imel je na sebi nekaj, kar je spominjalo na junake Gorkega. Puzankov je bil tat iz navade; njegovega očeta so ustrelili beli partizani, njegova mati je izginila med meščansko vojno, ko se je nekoč peljala v mesto po živila. Nagnjenost k tatvini v Puzankovu je razlagal tovariš Vladimirov tako, »da ga je načela okolica«. Preskrbel mu je novo okolico, postavil ga na čelo naselbine — zdaj pa je pobegnil! Zakaj? Česa je pogrešal? S tresočo roko je razvil kos papirja in čital. Z roko, nevajeno pisanja, je bilo napisano: »Bežim, ker predolgočasno.« Nobene besede več!

Medtem ko je tovariš Vladimirov bral te besede, mu je padla v glavo zopet povsem nova misel: da ljudje prav za prav niso gola opeka, iz katere lahko zgradimo poljubno poslopje, da žive po drugih zakonih, da z živo dušo ni moči tako preprosto delati poizkusov in da se mu je povsem ponesrečilo, da bi rešil uganko duše tega Puzankova. Dal mu je kruha, varno streho, delo, napravil ga je za svojega zaupnika in mu pojasnil vse te vzvišene načrte raja na zemlji; in uspeh je bil — dolgočasje! Mislil je, da mu more dati življenje sólo, pa je zbežal pred njim kot iz ječe!

Tovariš Vladimirov je še enkrat pogledal prežalostno podobo hišnika, ki je stal pred njim, pogledal je še enkrat opljuvana tla, potem je še sam krepko pljunil in šel k zdravnikovi sobi. Mladi zdravnik je bil njegov tovariš iz mladih let in oba sta se skupno navduševala za idejo boljševizma. Medtem ko si je tovariš Vladimirov postavil nalogo, da duševno prenovi ljudi v »Tovarni človeka«, je bila zdravniku poverjena skrb za njihov telesni blagor. Z njim je hotel zdaj govoriti.

Doktor Krasnov je sedel pri mizi in kadil. Poteze njegovega obraza so bile temne. Ko je opazil tovariša Vladimirova, ga je pogledal s svojimi velikimi, temnimi očmi, stresel z glavo, mu obotavlja se podal roko, komaj odprl usta in dejal: »Pozdravljen!«

»No, kaj pa se napihuješ?« je vprašal tovariš Vladi-

mirov, ki ga je ta malo prijazni sprejem neprijetno zadel; saj je vendar prišel, da bi pri njem črpal tolažbo.

»Kaj je z menoj?« je odgovoril doktor Krasnov. »Oh, to je, da se bom kmalu odrekel tvoji »Tovarni človeka«; tem bivolom nisem kos! Ne gre in ne gre; mislim, da smo stvar zagrabili čisto napačno. Povem ti odkritosrčno, da sem danes čisto potr. Ta popolna svoboda v spolnih zadevah je prav za prav nekaj groznega. Danes sem končal splošno preiskavo in uspeh je: eden in osemdeset odstotkov spolno bolnih!

Sicer pa sem ugotovil, da so prostitutke, ki so prišle k nam, postale po večini samo zaradi tega prostitutke, ker so jih njihovi možje zapustili. Zakaj pa so jih zapustili? Samo zato, ker jim naši zakoni izrečno dajejo pravico za to! Moje prepričanje je, da za vso to umazanijo okoli nas ne nosi krivde ženska, ampak izključno le moški. Večina žená ima v sebi hrepenenje po večni ljubezni, sanja o otroku, o družini, o domu. In mož? Ko je dosegel, kar je hotel, sega po drugi. On seveda ne more ničesar izgubiti; v njegovem življenju se ni nič izpremenilo. Lahko najde drugo in prva ostane — z otrokom. Tolažijo nas sicer z alimenti; toda, prijatelj moj ljubi, to je le strahopetna samoprevara! Kakšne težave ima vendar žena, da dobi alimente za otroka, za samo sebe pa itak nima skoraj nobenih pravic. Ne, prijatelj moj, nismo na pravi poti! S tem, da smo oprostili gole živalske nagone njihovih spon, smo ženo neusmiljeno izročili možu. Z vzvišenimi besedami govorimo o tovarištvu, v resnici pa so to pač samo besede!

V vsej Rusiji je zdaj zrak poln prasile sproščenih nagonov. Včasih, kadar odprem oči, se mi zdi, kakor da se hoče vse to morje živalske razbrzdanosti razliti čez nas in potopiti vse, kar je v naši ideji vzvišenega. Kdo bo zadržal ta grozni val tega ‚vse je dovoljeno‘??

Priznam ti: vse to mi je že dolgo odveč, že dolgo se mi gnusi. Toda če to povem, kakor sem povedal tebi, bom takoj na Solovkih. Pa vendarle ne vem, če se bom mogel

zdržati. Končno bom vendar moral povedati, da smo ljudje in da človek ni žival!«

V tem trenutku je bilo tovarišu Vladimirovu, kot bi mu prešinila srce ognjena strela. Tanja mu je stala pred očmi. Čutil je, da je nekaj strl v tej deklici, ki je bila še na pol otrok. A tudi v njem se je nekaj izpremenilo. Nekje, v nekem kotu njegove duše je glodalo čuvstvo kesanja, ki ga doslej nikdar ni poznal!

Tanja, dà, Tanja je kriva, da je prišel name ta grozni nemir, je mislil, in samo ona me tudi more potegniti iz tega začaranega vrtinca. Na kratko se je poslovil od zdravnika in hitel ven in dalje po cesti, dokler ni vstopil, upehan od naglice, v poslopje GubIspolKoma¹. Kar nič več ni mogel čakati, da bi stopil pred Tanjo in ji rekel: »Pridi, Tanja, pojdiva takoj v Zags² in vse bo dobro, vse!«

A Tanje ni bilo; njen prostor je bil prazen. Na njegovo vprašanje, kaj je z njo, je dobil odgovor, da je danes sploh še ni bilo v pisarni.

Tovariš Vladimirov je nemirno hodil po svoji sobi sem in tja in je že nekajkrat poizkusil, da bi sédel k delu in se pomiril, a brez uspeha. Črke so mu plesale pred očmi, za njimi pa je videl temne, žalostne Tanjine oči, obrobļene s temnimi modrimi kolobarji, ki so očitajoče zrle vanj...

In če je bolna? Kaj bom začel brez nje? se je spraševal boječe.

Tedaj je začul, da so se odprla vrata v pisarni. Tovariš Vladimirov se je tresel od razburjenja. Nekaj sekund je bilo tiho, potem pa je začel ropotati stroj. Ker ni mogel več prenašati negotovosti, je hitro pograbil nekakšen spis in s to pretvezo stopil v pisarno. Ali zaman so njegovi pogledi iskali Tanjo.

»Ali Kirilove še vedno ni tu?« je vprašal tovariš Vladimirov čemerno.

¹ Gubernijski izvršilni odbor.

² Stanovsko oblastvo, civilni urad.

»Ne, še vedno ne!« je odgovorila strojepiska Valja in pri tem močno zardela.

»Ko bo prišla, naj pride takoj k meni!« je ukazal, zaloputnil vrata in zopet stopil nazaj v svojo sobo. Na delo sploh ni več mislil, bil je do vsega popolnoma ravnodušen. Njegovo razburjenje je raslo od minute do minute. Z rokami si je segel v lase, mrmral predse besede brez vsake zveze in hipoma obstal pred lepakom, ki je visel že več mesecev v njegovi sobi. »Vzemimo vihar revolucije v Sovjetski Rusiji, združimo ga z utripom ameriškega življenja in vršimo svoje delo kot ura!« Bral in bral je že tisočkrat to besedilo, toda razumel ni nobene besede. Srepa je gledal tja; potem je izčrpan sédel na divan in skrnil svojo glavo v roke...

Tako ga je našla Tanja, ko je ponovno potrkala in stopila v kabinet. Prav kakor bi čutil njeno bližino, je planil kvišku, in ko jo je videl pred seboj v siromašni, modri cunjici, še bolj suho, še bolj blede kot včeraj, ji je prožil nasproti roko in rekel s prosečim glasom:

»Tanja, pojdiva danes v Gub-zags!«

A napravila se je, kakor da ni bila slišala njegovih besed in ne videla njegove kretnje, ter tiho dejala:

»Prosim, oprostite mi, da sem prišla prepozno, imela sem opravke na sodišču!«

»Na sodišču?«

»Dà, na sodišču. Vložila sem tožbo zaradi posilstva.«

»A tako...« je rekel tovariš Vladimirov s slabotnim glasom. »Ali je bilo to res potrebno? Zakaj mi niste poprej nič povedali o tem?«

Očitajoče jo je pogledal, temen val se je začel grozeče dvigati v njem. Takšna je torej bila ta Tanja! Hotel se je z njo poročiti, ona pa je imela namen, vlačiti ga pred sodišče? Njega! Komunističnega funkcionarja! — Moža, čigar ena sama beseda je zadoščala, da bi kratko in malo izginila s sveta!

»Torej je bilo to v resnici potrebno?« je ponovil svoje vprašanje.

»Da, zdelo se mi je potrebno. Zdravnik pravi, da lahko umrje. Njeno stanje je zelo resno.«

»Vi ste bili pri zdravniku? Ali ste bolni?« je vprašal prestrašeno.

»Jaz? Zakaj jaz?« je vprašala Tanja in zmignila z rameni.

»No, kdo pa je prav za prav bolan? O kom govorite? Koga pa ste naznanili pri sodišču?«

Zatopljena v misli in obotavljajoč se je nejevoljno odgovorila:

»Kmečko dekle stanuje pri meni; vojaki so jo posilili. Te sem ovadila.«

»Kdaj je bilo to?«

»Petnajstega zvečer.«

To je bil večer, ko je on prav isto storil s Tanjo! Tesnoben, grozoten občutek se je dvigal v njem. Ne da bi si upal pogledati Tanjo, je dejal:

»Napišite mi njeno ime in stanovanje, zanimal se bom za stvar!«

»Dobro!« je odgovorila mirno. »Za Njurko že lahko storite to!«

Zopet je bilo v njenih kratkih, preprostih, stvarnih besedah nekaj kot temna grožnja. Zopet jo je dolgo in pozorno gledal in zopet mu je trudni, resignirani izraz njenega obličja trgal srce.

»Kako pa se vi počutite?« je vprašal.

»Hvala, dobro!«

»Toda tako ste bledi!«

»Slabo sem spala zaradi Njurke.« Zadnje besede je izgovorila tako, da so ga zopet bolešno zadele. Potrudil se je in dejal vnovič, tokrat glasno in odločno:

»Tanja! Pojdiva v Gub-zags! Ne morem živeti brez vas! Danes sem to dokončno spoznal!«

Dolgo in žalostno ga je gledala, potem pa tiho dejala:

»Ne bojte se, ne bom vas tožila! Zame je bilo to prav tako kot za vas le — požirek vode!«

»Tanja, lažete! To ni mogoče! Lažete sebi in meni! Postanite mi žena!« je silil vanjo.

»To bi bil moral biti začetek in ne konec!« je odgovorila Tanja še tiše kot poprej. »In zdaj, prav zdaj... zdaj nočem več postati vaša žena!«

Ne da bi čakala njegovega odgovora, je nadaljevala, zdaj čisto drugače kot prej, popolnoma mirno:

»Klicali ste me! Kaj naj preprišem? Zelo moram pohiteti, da nadomestim, kar sem zamudila!«

Tanji se je celó posrečilo, da se je lahko nasmehnila. Tovariš Vladimirov je gledal srepro v tla. Ta deklica mu je zastavljala uganko za uganko. Pet minut poprej bi bil še mogel zastaviti svojo glavo, da mu bo vesela padla okrog vratu, ko bo le slišala, da jo hoče vzeti za ženo. Zdaj pa mu je dala pelina, pravega, čistega pelina! In ko je imel vendar v svojih rokah oblast nad njenim življenjem! Ne, tega res ni mogel razumeti!

»No, pojdite!« je ukazal.

»Kje pa so listine?« je vprašala z najmirnejšim obrazom, ki si ga je mogoče misliti.

»Listine?« je zavpil jezno. »Ali res ne morete razumeti, da so minute, v katerih gre človeku za važnejše stvari, kot so vaše preklete listine?«

Brez besed je stopila k njegovi pisalni mizi, vzela beležnico in pošto ter zapustila kabinet.

Tovariš Vladimirov je začel zopet tekati po sobi kot tiger v kletki. Me je li ljubila ali ne? se je izpraševal vedno znova. Ali bi me vzela, če bi jo bil zasnužil po vseh pravih spodobnosti? Po pravih logike bi morala zdaj še bolj gotovo pristati! Kako to, da je odklonila? Zakaj? O, in če že koga ljubi? Pri tej misli mu je mrz spreletel hrbet, čustvo prav nekomunističnega ljubosumja mu je kljuvalo v prsih. Kolikokrat je razlagal v svojih predavanjih, da mora pravi komunist prepustiti ženo, ki jo ljubi, brez vsakega čustva svojemu tekmecu, če mu je bolj naklonjena —, zdaj pa se je upiralo v njem vse že ob sami misli, da bi mogla biti Tanja komu le količkaj naklonjena.

»Kaj je vendar z menoj?« se je spraševal. Zdi se, da človek sam sebe nikdar popolnoma ne spozna. Zdaj

mi je že osem in trideset let; mislil sem, da se popolnoma poznam, pa se je mahoma v meni vse preobrnilo od vrha do tal! Ljubosumen sem zaradi neumnega dekleta! Oh, ta bi bila pa lepa!

Tako sta pretekli dve uri in ko je Tanja zopet potrkala na vrata njegovega kabineta, je hodil tovariš Vladimirov še vedno sem in tja in polglasno psoval sebe, Tanjo in namišljenega ženina.

»Tako,« je dejala in položila mapo na mizo. »Tu so listine; dokončala sem jih. Pogledati morate le, če je vse prav, in potem lahko podpišete!«

Pogledal jo je, otrpel od začudenja. Medtem ko je brezumnež tekal sem in tja po svoji sobi, je opravila vse njegovo delo, je delala zanj pridno in točno — po prečuti noči! Hotel se ji je zahvaliti in jo prijeti za roko. A posmejala se je, mu odtegnila roko in pokazala na enega izmed mnogih lepakov, ki so krasili stene: »Seganje v roko je odpravljeno!«

Tovariš Vladimirov je počasi povetil roko in ji proseče pogledal v oči. A obrnila se je k vratom, dejala: »Na svidenje!« in odšla.

Tovariš Vladimirov se je spustil na divan, na nesrečni divan, zagrebel svojo glavo v blazino in šepetal tiho predse:

»Tanja, Tanja! Kaj si storila z menoj!«

Tisti večer Tanja dolgo ni mogla zaspati. Sedela je pri odprtem oknu in prisluškovala v noč. Temno nebo, zamolklo udarjanje valov, sveži vonj mlade trave — vse to se je družilo v tako ubranost, je dihala tak pokoj in mir, da Tanja nikakor ni mogla razumeti, kako je moglo biti v njeni notranjosti tako raztrgano, tako razorano, tako razrvano. Saj je vendar temna noč tako zapovedujoče vabila v tišino, v popolno pozabljenje vsega tistega, kar je prinesel svetli, glasni, hrupni dan!

Tedaj se je Tanja domislila stiha, ki ga je nekoč nekje brala in je takrat zaslutila v njem podobo svojega življenja:

Ponoči v sinjemodri je kapeli
prižgal voščenko mož v meniški temni halji.
V njen svit so vzdihli mi iz prs kipeli,
da srečam te nekoč, predragi,
ki čakaš me v neznani temni dalji...

Žena, ki je govorila te besede, ni mogla hrepeneti po tem srečanju bolj kakor Tanja, ni mogla sanjati bolj iskreno o dnevu, ko bo srečala moža, ki bi se mu vdala z vsem svojim življenjem, z vsem svojim bitjem! Ta žena morda še sanja — in Tanja? Kako vse drugače je vendar prišlo!

Še enkrat se je spomnila razgovora s tovarišem Vladimirovim, spomnila se je izraza trpljenja in žalosti, ki ga ni mogel skriti. Prosil jo je, naj postane njegova žena. Ljubil jo je torej! In njegove oči so ji povedale jasno, da ni lagal. A Tanja sama? Naj je iskala v svojem srcu, kolikor je hotela — ljubezni ni našla v njem! Morda bi jo bila našla — toda sam je vse uničil. Razdejal je cvet, preden se je razvil popek. Pač je čutila zanj nekaj kot usmiljenje; toda še večja je bila v njej bojazen. Bala se ga je in če je le pomislila, da bi se moglo ponoviti, kar se je zgodilo, je obupavala. Prepričana je bila, da vse življenje ne bo več mogla zahrepeneti po ljubezni in ni si mogla predstavljati, da bi se je smel še kdaj kdo le dotakniti. Naj li iz tega nastane ljubezen? Ljubezen? Hrepenenje po iskreni, brezmejni združitvi, po kateri bi ne bilo nikdar več ločitve?

Ne, ne, je govorila Tanja predse, tisočkrat ne! Ne morem ga ljubiti in ne morem postati njegova žena!

7.

Agrafena Aleksejevna je šla danes obiskat svojo bolno hčerko in Ana Ivanovna je imela veliko pranje, tako da Tanja ni vedela, na koga bi se obrnila zaradi bolne Njurke. Končno se je domislila stare Mihajlovne, ki je tudi obljubila, da bo poskrbela za bolnico, kakor

hitro se bo vrnila s trga, kjer je kupčevala z mesenimi kolači.

Njurka je bila še vedno v postelji, četudi ni imela vročine; moči so se ji le počasi vračale, tako da je skoraj ves dan mračno in brezčutno strmela predse. Njen obraz je bil bled kot vosek, njene roke so bile podobne s kožo prevlečenim palicam. Brez željá je ležala tako, ravnodušna do vsega, in premišljevala samo svojo nesrečo. Najbolj jo je mučila misel, kako bi vse to povedala staršem. Ko so se odprla vrata in je nekdo tiho vstopil, ni okrenila niti glave. Bila je vajena, da so poleg njene postelje sedele žene, krpale nogavice in kramljale o domačih zadevah. Njurka pa se ni nikdar udeleževala teh pogovorov; nič je ni zanimalo.

»Nu, kako je s teboj, dekle? Ležiš?« je zdajci vprašal poleg nje glas, ki je zvenel sicer osorno in raskavo, a si iz njega vendar lahko čul usmiljenje in sočuvstvovanje.

»Nu, tako pač ležim!« je zašepetala Njurka v odgovor in solza ji je pritekla iz očesa; osorni ženski glas je bil tako sočuten, da je vzbudil v bolnici cel potok najglobljega usmiljenja s samo seboj.

»Nu, torej, ležiš pač tu!« je zadonel zopet glas, medtem ko je nekdo obotavlja se sedal na stol poleg postelje.

»Ko bi le mogla umreti! Pa ne morem!« je vzdihnila Njurka.

»Glej jo no, kako je domišljjava!« jo je karala žena. »Bog že sam ve, kdaj te bo pustil umreti. Kupček žalosti, pa takoj umreti! Bilo bi zelo preprosto, seveda! Pa ne gre! Vprav zdaj je potrebno, da živiš! Vprav zdaj!«

»Jaz? Kako to?« je vprašala Njurka in pomolila glavo izpod odeje. »Komu pa naj bom zdaj potrebna?«

»Komu? Morda si zdaj Bogu ljubša kakor vsi drugi na zemlji! Tvoje telo so oskrunili, toda tvojo dušo so s tem morda rešili!«

Njurka je lahno privzdignila život in pogledala govnico z velikimi očmi. Bila je zelo krepka starka, močnih kosti, z neverjetno globokimi gubami v obrazu,

ki je bil povrh tega domala ves pokrit z velikimi rjavimi bradavicami. Okoli glave je nosila veliko ruto s številnimi, skrbno zakrpanimi luknjami. Njurki so posebno ugajale njene oči, drobne, vodene, brezbarvne kroglice, ki pa so gledale tako ljubko in zaupno, da je Njurki postalo takoj povsem toplo pri srcu.

>No, povem ti še enkrat!< je ponovila starka; >morda si izvoljenka. Tvoje telo je oskrunjeno, toda tvojo dušo so rešili in v tvojem trpljenju je velika resnica!<

>Kaj, babuška¹, kakšna resnica?< je rekla Njurka, zdaj že zopet jokaje. >Kot živali so me pohodili! Kakšna resnica more biti v tem?<

>Kaj vse že razumeš o življenju! Koliko let ti je?<

>Sedemnajst!<

>No, vidiš, meni pa čez sedemdeset! Le poslušaj, kaj ti povem! Samo zato tako govoriš, ker si obupana. A ni je bolečine, ki bi je človeško srce ne zmoglo. Povem ti, človeško srce je sila! Ali ne veš, da je Bogu najljubši o n i, ki najbolj trpi? Tu ležiš in se žalostiš, morda pa že letajo angeli božji okoli tebe in molijo ob prestolu Najvišjega za ubogo božjo služabnico Njurko. Morda se sedaj Kristus že smehlja in pravi: „Pošljite ji mir in pokoj v srce, dovolj je trpela!“<

>E, babuška! Če bi bilo to vse res, kar praviš, bi bila precej popolnoma zdrava!<

>Čemu naj bi ti lagala? Čisto natančno vem to!<

>Odkod pa veš?<

>Oh, ljuba moja, na trgu kupčujem z vročimi mesenimi kolači in se snidem z mnogimi ljudmi. Tam sem nalletela na človeka, ki ga privedem tudi k tebi, če hočeš. Dober, star mož je, ki življenje res pozna, bolj in bolje kot kakšen učenjak! Povedal mi je, da je prostovoljno trpljenje posnemanje Kristusa in izpolnjevanje svetega pisma. Vsako trpljenje na svetu je trpljenje v imenu Kristusovem. Ali ne veš, da je bil križ prej nizkotno znamenje in da je postal potem znamenje zmage? Vidiš,

¹ Mamica.

tako si bila tudi ti najprej orodje sramote, zdaj pa te bo tvoje trpljenje očistilo. Postala si tako rekoč nekak zemeljski angel!«

»Jaz? Angel?« je neverno vprašala Njurka in njena suha, rumena roka je nervozno pulila posteljno odejo.

»Ljuba moja! Človeško telo se je zdaj tako rekoč iztrgalo v svobodo in ljudje so popolnoma pozabili, da je treba telo, kot pravimo, brzdati. Zelo dolgo je že, da se duša in telo med seboj borita.

Še hvaležna moraš biti Bogu, da ti že v mladosti pokaže, koliko je telo prav za prav vredno! Ljuba moja, svetniki niso zaman mučili svojega telesa! Niso zaman jedli suhega kruha in koreninic, dajali svojega telesa mušicam v hrano in nosili trnjevih pasov! Ti pa, mesto da tožiš, skrivaj raje svoje trpljenje pred ljudmi in začni tako živeti, kot ti je zapovedal Kristus!«

»Ali kako veš vse to, babuška?«

»Ne vprašuj vendar zmeraj ‚kako‘ in ‚zakaj‘ in ‚čemu‘! Poslušaj me raje in vprašaj, kaj moraš sedaj storiti!«

»No, lepo! Povej mi torej!« Njurka je postala čisto ponižna; oči so se ji svetile, njena suha, voščenobleda lica so se pričela pokrivati z lahno rdečico.

»Bog ti je poslal grozne bolečine in skušnjave, toda s tem ti je dal možnost, da se lahko povzpneš prav posebno visoko. Ljudje so te mučili, ti pa moraš zdaj s svojim trpljenjem rešiti vsaj enega človeka. Misliš, da svetniki niso padali in grešili? Seveda so, toda imeli so vedno tudi moč, da so vstali! Tega, kar je bilo, ne priključješ nazaj; torej je nesmiselno, da to objokuješ. Misli raje na prihodnost!

Ali si že slišala kaj o Pimenu, ki je toliko trpel? Lahko bi se zdravil in ozdravel, toda ni prosil Boga zdravja, ampak še večjega trpljenja. V tem trpljenju je našel svoje veselje, ker je trpel za Boga. Tako tudi ti ne smeš spraševati ‚čemu‘, ampak moraš iskati še večjega trpljenja, vedno večjega, dokler ti Bog sam ne poreče, da je dovolj; in v tem trpljenju boš našla svojo srečo.

Poglavitno pa je: svojo dušo moraš žrtvovati enemu izmed svojih bližnjih. Misli na sveto pismo, v katerem je pisano: ‚Kdor pa žrtvuje svojo dušo bližnjemu, si pridobi veliko zasluženo za nebeško kraljestvo . . .‘

Poglej okoli sebe, kaj se godi! Nevera, propalost, cerkve zapirajo, ikone požigajo! Na Kristusa so pozabili, ga opljuvali in ga zaničujejo! Če pa se nanj spomniš, se bo tudi on spomnil tebe! Sramoté in zaničujejo ga zdaj tako kakor tebe!«

›Kdaj prideš zopet k meni, babuška?« je vprašala Njurka zdaj s čisto drugačnim glasom kot prej in lahko dvignila život.

›Oh, pusti vendar ležanje in pridi raje sama k nam!«

›K vam? Kam k vam?«

›Ljuba moja, imamo skriven kraj, kjer se zbiramo, da se spominjamo Kristusa. Tam so samo popolnoma zanesljivi ljudje. Vstani, pridi k meni in vodila te bom k božjim ljudem! Mnogo čudovitega boš videla tam! In s teboj samo se bo zgodil čudež, kajti Kristus sam te je izbral!«

8

Profesor Vitalij Vladimirovič je bil tako globoko zaptopljen v misli, da ni prav nič opazil, kako je nekdo trkal na vrata; šele pri tretjem trkanju je planil kvišku in stopil k vratom, da bi jih odprl. Bila je Tamara. Z nasmehom mu je prožila svojo roko, s posebnim smehljajem, ki ga je imela le ona. Zmagoslavno ga je gledala in in dejala:

›Tu je rokopis, vse sem že na čisto spisala!«

›Kaj? To ni mogoče! Sto tri in sedemdeset strani! Saj ste morali pisati dan in noč!«

›No, in če? Kadar me kaj zelo zanima, sem pripravljena za to žrtvovati dan in noč!«

Če jo je njegovo delo tako zanimalo, če je zanj tako delala, kaj naj to pomeni? Toda profesor Orlov se ni

upal veseliti tega, zakaj doslej mu je že prevečkrat dokazala, da nikakor noče ničesar vedeti, kar bi samo od daleč moglo spominjati na ljubezen.

»Razumeti ne morete, zakaj sem to tako hitro dokončala?« je pretrgala Tamara njegove misli. »Veste, zakaj? Hočem vam razložiti. V tem delu je to, po čemer tako hrepenim: prava stvariteljska sila! Ko bi vedeli, kolikokrat sem kot blazna tavalala po temnih mestnih ulicah, ob bregu reke, z eno samo molitvijo v srcu: Moj Bog, reši me tega nagona po stvariteljskem, po samosvojem, po jazu!

Ko bi le mogla pozabiti samo sebe, ko bi mogla pozabiti, da sem v Sovjetski Rusiji! Zakaj naj goljufam samo sebe? Saj mi je vendar čisto jasno, da ne živim, ampak samo životarim. Pri tem pa čisto dobro vem, da bi mogla resnično živeti! Lotim se svojih risb, berem knjige, zatapljam se v lepoto mlade zelene trave in ginevam od hrepenenja po oblikovanju nečesa, kar bi me upravičevalo v življenju. Moj Bog, iztrgaj to hrepenenje iz mojega srca, ali pa mi daj moč, da ustvarim nekaj, kar bi ljudi prisililo, da bodo zopet priznavali lepoto, ki so jo tako kruto, tako brezsrčno izgnali iz svojega življenja. Ne morem si najti prostora, pokoja, miru, ne odpovedi. Oh, kako grozno je življenje v tej sivi pušči, v tem topem strahu pred GPU!...

In dnevi se vlečejo drug za drugim in vedno bolj se zapleta moja duša v sivo megleno mrežo našega grozovitega življenja. Neizrečno brezupno je...

Vendar pa nekje prav daleč zadaj v skritem kotičku moje duše čaka v meni nekaj na čudež, ki mora priti, na čudež, ki naj kot božja iskra prinese smisel v moje ubogo, mrko življenje. Včasih je ta glas v moji notranjosti razločnejši in takrat se začne srce odpirati prav na široko, da bi sprejelo ta čudež: žeja ga po njem in že misli, da sliši njegovo šumenje...«

Vitalij Vladimirovič je občudujoče pogledal Tamaro; njegovi pogledi so se vsesali v njene oči; in ko je končala, je rekel s trepetajočim glasom:

»Morda pa je čudež že prišel!«

Pogledal jo je z iskrečimi, globokimi očmi. Tamara ni zdržala. Povesila je oči, da ne bi podlegla; zaprla jih je, da bi ugasila iskro hrepenenja po njegovi ljubezni, iskro, ki se je vžgala v njej.

S tihim glasom je dejala:

»Ne govorite o tem, kar ne sme biti! Nikdar ne bom svoje sreče zgradila na nesreči svojega bližnjega, že zato ne, ker to ne bi bilo lepo! Mislite vendar na besede Kanta: ‚Dve stvari napolnjujeta mojega duha z večno novo in vedno večjo pobožnostjo: zvezdnato nebo nad menoj in moralni zakon v meni!‘ Znano vam je, da so to besede, ki jih cenim kot najkrasnejše, kar jih je sploh kdaj kak človek spregovoril. Ali hočete, da priznam moralo našega sedanjega sistema, da sledim tistim, ki so rekli: ‚Slepar nam morda že zato najbolj prija, ker je pač slepar?...‘ Pojdite, skleniti hočeva pogodbo: Nikdar več nočeva govoriti o ljubezni!«

Profesor je hotel ugovarjati, toda Tamara, ki se je zdaj zopet popolnoma obvladala, mu je pogledala v oči, mirno, skoraj veselo, potem pa dejala:

»Pomislite vendar, kako prav je imel Čehov, ko je rekel: ‚O ljubezni je bila izrečena doslej ena sama resnica, da je namreč velika skrivnost.‘ Torej pustiva jo, naj ostane skrivnost, in govoriva raje o tem, o čemer se da mnogo povedati in kar naju gotovo tudi ne zanima manj: govoriva o Rusiji!«

O Rusiji! Globoko razočaranje se je lotilo profesorja, ko je Tamara nato udobno sedla in začela s svojim jasnim glasom govoriti. Ali čim več je govorila, tem bolj ga je priklepala in čudno, kmalu je imel vtis, kakor da je izražala z besedami le to, kar je sam vedno mislil. Zdaj ni imel nobene druge želje več, kakor da bi vedno poslušal njen muzikalični glas, da bi ji gledal v razumne sive oči in opazoval čudovito črto njenega visokega čela.

»Ali se vam, Vitalij Vladimirovič, ni tudi že tako godilo kot meni?« je vprašala. »Neznansko sem žalostna, da ne morem biti deležna življenja Rusije. Kako zelo za-

vidam potem kateremukoli komsomolcu, ki je tako preprosto-naivno prepričan o tem, da je v Sovjetski Rusiji bolje kot kjerkoli drugje na svetu, da v zapadni Evropi ljudje po cestah umirajo od gladu, da bo kapitalizem vse zmečkal in da nikjer ni mogoče tako svobodno dihati kot pri nas! Dà, zelo jim zavidam, tem naivnim dečakom, zakaj grozno je, da se tukaj, sredi Rusije, čutim izključeno iz ruskega življenja. Mislim, da je emigrantom v Parizu in Berlinu mnogo laže; so sicer v tujini, imajo pa svoje lepo, plemenito hrepenenje po svoji domovini, medtem ko mi nimamo niti te tolažbe. V domovini smo brezdomci. Ljubimo Rusijo, ona pa nas ne vidi, nas prezira, kakor si prizadevamo, da ne opazimo nadležnega mrčesa. Včasih se prebudim z bridko bolečino v srcu, ki me skoraj zaduši, in če si skušam potem razjasniti, kaj to prav za prav pomeni, potem se zavem, da ni nič drugega kot hrepenenje po Rusiji, ki noče o nas ničesar vedeti...

Sicer pa sem vam hotela povedati o svoji sliki. Imenuje se: ‚Naša današnja Rusija‘.<

>Tako rad bi videl vašo sliko. Ali smem priti k vam?< je prosil profesor.

>K meni?< se je grenko smehljala Tamara. >Živim v vlažni, temni kletni sobi, ki je na pol razpadla, za zastorom, skupaj z družino revnega čevljarja — krpača. Tja vas pač ne bi rada vodila!<

>Vi, z vašim slavospevom lepoti! Oh, revica!< je šepetal profesor ganjen; prijel je Tamaro za roko in ji jo poljubil. Tamara se je zdrznila in ga proseče pogledala s široko razprtimi očmi kot otrok, ki se boji ceste. Toda profesor v tem pogledu ni videl samo bojazni, temveč tudi ljubezen. Razburjen je skočil pokonci in se pri tem zadel z roko ob rokopolis, ki je ležal na vogalu mize, da je padel na tla. Kot se razpno peruti velikega belega ptiča, tako so zleteli listi narazen.

Tamara se je sklonila in začela urejevati liste. Pretreslo jo je prav v notranjost in čutila je, da jo more zdaj rešiti samo eno: če nemudoma odide in se več ne vrne.

Solze so ji vrele iz oči, ko jih je dvignila k njemu, in zopet je mogel v njih popolnoma jasno brati, da ga ljubi. In ko je stal tako prav pred njo, je dejal:

»Tamara Nikolajevna, zakaj mučite sebe in mene? Ali ne vidite, da ste ustvarjeni zame in jaz za vas? Ste li bili s svojim Fedjo srečni? Veste li, kaj je ljubezen?«

Hotel jo je objeti, ona pa se mu je izvila in odšla proti vratom.

»Zakaj hočete iti, zakaj?« je prosil Vitalij Vladimirovič. »Ne mučite vendar mene in sebe! Saj me vendar ljubite!«

Toda že je odprla vrata in na pragu je trčila ob profesorjevo ženo. Ta je z izrazom groze pogledala na žareči Tamarin obraz in na liste, ki so ležali po tleh, in v sekundi je razumela, da ta dva človeka trpita zaradi nje, da imata usmiljenje z njo in ji hočeta prizanesti. Čisto zmedena je šepetala nekaj nerazločnega predse in planila potem v sobo, da bi pobrala liste.

Profesor je spremil Tamaro v predsobo, ji s trepetajočimi rokami pomagal obleči plašč in vprašal tiho:

»Kdaj vas morem zopet videti?«

»Pojdite in potolažite svojo ženo!« mu je odvrnila ...

Tamara je bila zopet na cesti. Počasi, prav počasi je stopala dalje.

»Dve stvari napolnjujeta nrav z vedno novim in naraščajočim občudovanjem in spoštovanjem: zvezdnato nebo nad menoj in moralni zakon v meni...«, je šepetala predse. In prav kot bi hotelo nebo soglašati z melodijo, ki je vzburkala njeno srce, so se razpršili oblaki in pomladansko večerno nebo ji je pošiljalo blesk svojih zvezd.

Iz dalje je zadonela melanholična pesem, cvetoče drevje ji je pošiljalo svoj vonj, reka je šumljala in se dobrikala ... vse je prepevalo o ljubezni ...

»Ljubim ga, ljubim ga!« je šepetala predse vsa obupana. »Ljubim ga in sama ubijam svojo ljubezen!«

Od večera, ko jo je spremljal profesor Verholancev domov, ni bila Tanja več na univerzi. Po tem, kar se je zgodilo, ga nikakor ni hotela videti: zdelo se ji je, da bi moral na prvi pogled vse uganiti, hotela pa je to skriti pred vsemi ljudmi.

Zdaj pa je bilo srečanje neizbežno. Danes je bil diskusijski večer pri profesorju Vitaliju Vladimiroviču Orlovu in pisatelj Kuznecov bi moral govoriti. Že dolgo časa so bili ti večeri edina svetla točka v Tanjinem življenju. Tukaj se je shajala z ljudmi, ki so mislili kot ona, tukaj je bil košček življenja, ki je bilo čisto drugačno kot vse naokoli, košček življenja, ki jo je megleno spominjalo na njeno detinstvo, ko je živela še s svojimi starši.

»Oh, Tanječka!« jo je veselo pozdravila Ana Ivanovna, ki se je pravkar hotela napraviti za ta večer in si je oblačila novo, posebno slabo prikrojeno bluzo, v kateri se je zdela še manj lepa, kot je že itak bila. Zanela je odkrivati Tanji svoje srce.

»Tanječka, ali veste, kaj je moja največja skrb?« je tožila; »izkazalo se je, da je Tamara izredno spodobno in plemenito dekle. Sama s svojimi lastnimi ušesi sem slišala, kako je dejala mojemu možu: »Imate ženo in otroke, pri njih je vaše mesto!« Če bi bila taka kot mnoge druge, bi bilo bolje; stvar bi bila potem kmalu zopet pri kraju — toda tako se bo le še bolj zaljubil vanjo! Kaj le bo iz tega?«

V tem trenutku so se odprla vrata in vstopil je profesor Verholancev. Tanja se je zdrznila. Danes bo vse zvedel! Precej jo bo videl in vse mu bo jasno!

Tanja se ni motila. Ko jo je profesor Verholancev zagledal, mu je prešinil obraz srečen sijaj; pohitel je k njej, ji prožil obe roki in začel govoriti:

»Moja ljuba zvezdica...«

A sredi besede je obtičal. Pogledal ji je pozorno v obraz, njegove ustnice so zadržtele, roke so mu zatre-

petale in — tega Tanja ni pričakovala — ne da bi bil zinil še kako besedo, je odšel in jo pustil samo v pred-sobi. Tanja si je pripravila že celo vrsto pojasnil: prečute noči ob Njurki, nadure v službi in tako dalje — a zadal ni niti enega vprašanja! Ali ji je bilo res že tako jasno zapisano na obrazu?

Profesor Verholancev je odšel v kabinet profesorja Orlova in se tam igral z roko mumije, medtem ko so plavale njegove misli okoli Tanje. Srce se mu je skrčilo. Razumel je njen prisiljeni smeh, s katerim ga je hotela tako rekoč prositi, naj je ničesar ne izprašuje, in domel je, da se je z njo nekaj zgodilo, nekaj velikega, grdega. Toda kaj?

V tem trenutku so stopili v kabinet gostje in ga pozdravili. Komaj je odgovoril, in ko so začeli sedati, si je poiskal prostor, odkoder je lahko opazoval Tanjo. Trudila se je, da bi se mu skrila za knjižno omaro. Pa se ji ni čisto posrečilo; še vedno je mogel videti njen profil in koder njenih las, ki ji je silil naprej. Poglobil se je v pogled tega profila, ki se je dobro in ostro odbijal od temnega ozadja, in zdaj je hipoma razumel: nič več ni bila dekle. Kaj ga je pripravilo do tega, da je zagonetko tako razrešil, o tem si ni bil na jasnem; nova poteza je bila v njenem obličju, ki ga je dodobra poznal kot nekaj neizmerno ljubkega, poteza, ki je izbri-sala to, iz česar se je zrcalil čar njenega devištva. V njenem obrazu je bilo nekaj, kar je govorilo, da je pre-stopila mejo, preko katere ni mogla več nazaj.

Po večeru jo bom spremil domov in tedaj mi bo vse povedala, je mislil.

Vse okoli njega je hipoma utihnilo; pisatelj Kuznecov se je pričel pripravljati, da bi izpregovoril uvodne besede k današnjemu razgovoru.

Kuznecov je bil človek, v katerem si spoznal poeta na sto korakov. Njegovi nenavadno dolgi lasje in črno-belo progasta ovratna ruta, ki je tudi v sobi ni nikdar odložil, naj bi kazali estetsko osnovo občutja v njegovi duši, medtem ko naj bi njegova zelena ruska bluza po-

menila, da se je trudil, vsaj na zunaj, prilagoditi se duhu nove dobe. Ostali kosi njegove obleke: močno zakrpane, oguljene hlače in zelo poškodovani škornji pač niso imeli nobene take naloge, zakaj venomer se je trudil, da bi noge čim bolje skril.

Pisatelj Kuznecov je stanoval na koncu dolgega hodnika za leseno steno, ki ni segala popolnoma do stropa. Kako in od česa je živel tam zadaj v svojem kotu, v katerega ni prodril noben svetlobni žarek, to je bilo vsem uganka. Vsem je bilo znano, da je pisal povesti in velik roman, ki ga nihče nikdar ne bo natisnil; vsi so vedeli, da je bil vedno bolan in na pol sestradan, in vsi, posebno ženske, so ravnali z njim kot z nerodnim otrokom, ki je izgubil mater; pomagali so mu, kakor so pač mogli. Ko se je s svojih izprehodov ali po brezuspešnem iskanju dela vračal domov, je največkrat našel na svoji mizi kako jed: ostanke obeda, trde skorje kruha, krompir ali nekaj starih kolačev, ki jih branjevka na trgu ni mogla prodati. O tem prav za prav nihče v hiši ni govoril, toda uredilo se je samo ob sebi tako, da so določili nekakšen vrstni red, katera žena naj skrbi zanj, in le poredko se je pripetilo, da je kdo na to pozabil. Te darove so mu postavljali tja, ko ga ni bilo doma. Vrata so bila vedno odprta, zakaj ukrasti pri njem ni bilo kaj. V njegovi luknji ni bilo drugega kot nekaj velikih kupov rokopisov, ki so ležali po tleh. Vse drugo, kar je imel, je nosil na sebi. Ob dnevih, ko po vrnitvi domov ni ničesar našel, je molče stradal in čakal drugega dne.

Pisatelj Kuznecov je bil nenavadno suh in bled, kar je delalo njegovo že samo na sebi grdo obličje še grše. Izraz njegovega obraza je bil skoraj vedno žalosten in njegove velike, železnosive oči so venomer gledale v daljo, tudi če je s kom govoril. Govoril pa je rad in mnogo. Večere je prebil največkrat pri profesorju Orlovu. Sedel je tam na stolu, držal daleč od sebe iztegnjeno desno nogo, ki je bila od rojstva trda, ter dolgo govoril s tihim, enoličnim glasom. Radi so ga poslušali, kajti kadar je govoril, je prevzelo poslušalce lahno, zadovo-

ljivo čustvo otožnosti. Posebno ženske so rade poslušale njegove besede; znal je tako dobro, tako lepo in tako navdušeno govoriti o junakinjah svojega romana...

»Boris Ivanič,« je nagovorila Ana Ivanovna pisatelja, »povejte nam danes vendar kaj o svojem romanu, o njegovih junakih! Vi ste eden izmed maloštevilnih, ki znajo o ženi govoriti dobro in lepo. Res je zame kot balzam, če vas slišim govoriti o takih stvareh.«

Smehljaje je pogledal pisatelj Ano Ivanovno, s katero je prav posebno simpatiziral, ker mu je vedno pomagala v vseh mogočih malenkostih življenja. In s svojim lahno zastrtim pa zelo izrazitim glasom je začel govoriti:

»Da, že dolgo me boli srce za rusko ženo. Prepričan sem, da doslej v ruski zgodovini ni bilo dobe, v kateri bi bilo ruski ženi tako hudo kot sedaj, čeprav ni nikdar ležala na rožicah. Vedno je bila plemenitejša, pravičnejša, dragocenejša kot mož; vsa ruska književnost je polna takih dokazov. Težko najdeš ruskega pisatelja, ki ne bi poudarjal njene dejavnosti, tega svojevrstnega nagona po delavnosti, po ustvarjanju vrednot, ki obsegajo več kot lastno malo osebnost.

Toda na tej svoji poti si trdovratno išče učitelja, vodnika — in v tem je njena tragedija. Zakaj preveč ženske je v njej, da se ne bi njen vodnik izpremenil zanjo v ljubimca, in tem večje je potem razočaranje, ki ga mora doživeti na njem; kajti vedno in vedno se izkaže mož kot slabejši in kot manj dragocen! Potem pa še nekaj: kar moram pri ruski ženi najbolj občudovati, je njena brezmejna požrtvovalnost. Življenje večine ruskih žená je križev pot. To je pot neskončnega etičnega dejanja, odpovedi lastni sreči, pot, za katero je treba potrošiti ogromno volje, značajnosti in vztrajnosti. Ta brezmejna vdanost trpljenju za bitje, ki je slabejše, revnejše kot ona, ki je niti ni vredno, ta vdanost jo obsoja na popolno osamelost. In kaj prenaša žena težje kot osamelost?«

Sočutno je gledal pisatelj Ano Ivanovno, ki so se ji

svetile solze v očeh. Potem je potegnil iz žepa kos uma-
zanega papirja in bral z glasom, ki se je tresel od
ganjenosti:

»Dostojevski je dejal nekoč: ‚Ruska žena se hitro
stara; njena lepota je kot blisk. In v resnici ni vzrok
temu le etnografična posebnost njenega plemena, temveč
okoliščina, da odkritosrčno, brezmejno ljubi. Če ruska
žena ljubi, da vse — vse hkratu: trenutek, svojo usodo,
svojo sedanost in svojo prihodnost. Gospodinjiti ne zna,
ne zna varčevati za prihodnost in njena lepota hitro
mine za tistega, ki ga ljubi...‘

To so besede Dostojevskega. Pa še nekaj je, čemur
se prav posebno čudim: to je njena sposobnost, da ostane
kljub ljubezni, kljub svoji popolni vdanosti vendarle
ona sama, da ohrani polno vrednost svoje osebnosti.
Spomnite se, kaj pravi v ‚Mladeniču‘ Verzilov, sijajni
kavalir, svojemu sinu o svoji ženi, nekdanji preprosti
tlačanki: ‚Popustljivost, prilagodljivost in ponižnost in
vendar zopet stanovitnost, sila in resnična moč — to je
značaj tvoje matere... Čudno je, da nisem mogel vplivati
nanjo. Ženam je to dano. Živeti morejo pod pogoji, ki
so njihovi naravi popolnoma nasprotni, in vendar vedno
ohranijo svojo bitnost. Možje tega ne moremo!‘

Pisatelj je skrbno zložil papir, ga spravil in iskal v
drugem žepu drug listek. Pri tem se je pokazal konec
vrvice, košček starega kruha in zmečkan časopisni papir,
toda tega, kar je iskal, očitno ni našel. Vse svoje za-
klade je spravil zopet v žep in je čez nekaj časa
nadaljeval:

»Pri nas je zdaj v modi trditev, da je ruska žena po-
zdravila revolucijo kot svojo osvoboditev. To je tudi prav,
zakaj nihče na vsem svetu pač ni tako hrepenel po
svojem človečanstvu kot ruska žena. Toda, če si našo
sovjetsko-rusko književnost in našo resničnost natančneje
ogledate, boste začudeni spoznali, da so menda vsi po-
zabili, da ruska žena ni samo človek, ampak tudi ž e n a !
Odrpli so ji vse poti, vsako opravilo ji je dostopno, toda
vzeli so ji možnost, da bi ljubila svoje dete, da bi skrbela

za ljubljenega moža. Žena, ki skrbi za domače ognjišče, je zdaj le še predmet zasramovanja in zasmehovanja. In kdo je tega kriv? Moški! Sploh sem izsledil, da je nastopila doba, v kateri vlada izključno morala moškega. Med vsemi idejami, ki tvorijo bistvo komunistične miselnosti, ni niti ene ženske ideje. Moški je boljševik po svoji naravi, žena pa to ni!

Še nikdar ni moški žene tako ponižal in ji vzel vse pravice kot vprav zdaj. Spomnite se vendar zgodbice znanega humorista Zoščenka. Dokazuje, da je treba ženo ceniti prav za prav niže kot posla. Če se hočemo iznebiti žene, tedaj kratko malo podamo izjavo; če pa se hočemo osvoboditi posla, moramo držati odpovedni rok, razen tega pa imamo vsakovrstne sitnosti s stanovskim zaščitnim društvom.

Seveda je danes mnogo žená, ki se trudijo, da bi sledile moškemu v njegovih idejah in po njih živеле. Mislite samo na junakinje v povestih Kolontajeve. Tu je na primer žena, ki zaradi preobilnega dela za stranko nima časa, da bi imela otroka in ga ljubila...«

Zopet je pisatelj krčevito iskal v svojih žepih. Ker pa zopet ni ničesar našel, je čez nekaj časa govoril dalje:

»Torej z eno besedo povedano, ponoviti morem samo, kar sem že povedal: še nikdar, v nobeni zgodovinski dobi ni moški žene tako ponižal kot zdaj. Sicer jo z lepimi besedami nekako uspava. Pravi ji, da sme pomagati pri gradnji države, a v resnici jo je samo ponižal od svečnice in stvariteljice življenja do orodja, ki služi utešenju njegove pohotnosti...

Vendar pa upam, da bo ruska žena — prav tako kot žena Verzilova — ostala zvesta sama sebi in bo zopet našla svojo pot. V preteklosti je ruska žena iskala človeške pravice, sedanost pa ji brani, da bi bila žena. Morda je bila ta bolestna pot skozi te mučne enostranosti potrebna, da bi pripravila prihodnost, ki bo prinesla ruski ženi razmah vseh njenih obilnih duševnih sil...

In še eno željo gojim: če ji bo to uspelo, potem bo morda vsej Rusiji prinesla ozdravljenje. In tako bi rad

sklenil z besedami svojega ljubljenca Dostojevskega, ki je dejal:

Ruska zemlja nosi mnogo žená, ki imajo veliko srce. Ruska žena je že mnogokrat dokazala, kakšne višine lahko doseže in kakšna dela lahko dovrši. Zame ni nobenega dvoma, da bo najvažnejši, najučinkovitejši delež pri obnovitvi ruske družbe pripadel ruski ženi. Vse naše upanje na duševno obnovitev in na moralni povzdig Rusije je torej v ruski ženi!«

Po referatu je hotel profesor Verholancev govoriti s Tanjo, a mu ni uspelo, zakaj Ana Ivanovna jo je zaplenila zase in jo odvedla v svojo sobo. Od tam pa je Tanja kratko in malo izginila, ne da bi se bila poslovila od njega. Hotela se mu je torej umakniti!

Ko je stari profesor prišel domov, se še vedno ni mogel umiriti; niti njegovi rokopisi, niti njegove knjige, ki jih je sicer s tolikim veseljem pregledoval zvečer, preden je šel spat, ga danes niso razveselili. Sklenil je, da bo legel, a zaspati ni mogel. Zato je zopet vstal, prižgal luč in hotel čitati, dokler ne zaspi. Vzel je v roke neko knjigo, ki jo je pred kratkim kupil in je ravno ležala na njegovi posteljni omarici. Bila je knjiga Bogdanova, sovjetskega pisatelja, ki je bil ravno v modi. Naslov je bil »Prva devica«. Čim dlje jo je brał, tem bolj je moral misliti zopet na Tanjo, in od strani do strani je naraščal njegov nemir zaradi nje. Knjiga je razpravljala o komsomolki, ki hodi v šolo druge stopnje, da bi si pridobila višjo izobrazbo; a tam, v tem komsomolu zahtevajo vsi moški člani od nje, da se jim telesno vda, češ, da je to najboljša pot za brzdanje malomeščanskih predstav o ljubezni. Profesor je brał: »Pri nas sta možna samo dva načina razmerja do ženske: prvič prijateljstvo, preprosto tovarišstvo, in drugič spolna naklonjenost; toda ne visokomiselná, nejasna, temveč preprosta, pristna, naravna. Če ugotoviš pri sebi tako nagnjenje, tedaj to brez ovinkov povej tistemu dekletu, svoji tovarišici; če te hoče utešiti,

nikogar nič ne briga. Vama obema je prijetno in tretji pri tem nima besede.«

In njegova Tanja, uboga, čista Tanja, kaj se je zgodilo z njo? Groza ga je obšla. Ali jo je res ljubil zaradi tanke črte njenega vratu, zaradi ljubkih, jasnih oči, zaradi njene čistosti in nedotaknjenosti? Kaj naj to pomeni? Ali je tudi v njem oživel »zakon divjaka«, zakon, po katerem zahteva moški čistost, sicer ne od samega sebe, pač pa od žene? In profesor si je moral priznati, da bi se s Tanjo kratko in malo ne poročil potem, ko jo je imel že nekdo drugi. Ne, ni mogel! In naj so ga imenovali malomeščana, buržuja ali bog ve kako, ni mogel! Če je bilo v Tanji nekaj zlomljeno, nekaj uničeno, potem je bila tudi njegova ljubezen do nje izgubljena...

Profesor vso noč ni mogel zatisniti očesa in zjutraj je odšel na univerzo z namenom, da mora na vsak način poiskati Tanjo in od nje vse poizvedeti.

10

Tamara je sklenila, da ne bo profesorja Orlova več videla. Obiskovala je univerzo samo ob urah, za katere je gotovo vedela, da ga ni v poslopju. Obupno se je trudila, da bi ga pozabila, da bi ne mislila nanj; toda v svojo grozo si je morala kmalu priznati: čim bolj se je trudila, tem manj ji je uspelo. Zazdelo se ji je, kakor bi bila njena duša čisto zrasla z mislijo nanj, kakor da vidi povsod le njegove oči. Njeno hrepenenje po njem je raslo kot plamen, kot požar; in včasih so njene muke tako narasle, da ni več vedela, kako naj bi jim bila kos. Vrgla se je na posteljo, si pokrila obraz z rokami in solze so ji tekle po licih. Po več ur je ležala tako, ne da bi se premaknila, kot bi bila mrtva...

Naposled je zopet vstala, trudna in zbita, in hodila sem in tja po svoji sobici. Pred oknom je obstala in pogledala ven. Polomljen, zrušen plot, za njim mlada jablana v poslednjem cvetju. Topel dež je padal z neba na

male cvetne liste in jih drugega za drugim zbil počasi na tla. Tamara je gledala za njimi s topo brezčutnostjo. Negotovo, kot iz goste, sive megle, so se majale proti njej podobe iz sanj in iz nekih davnih zasutih globin ji je prišla na ustne pesem, o kateri ni vedela, ali jo je kdaj kje brala, ali se je sama porodila v njeni duši:

Kot sneg odpada z jablan nežno cvetje,
kot plamen sili k nebu moja bol;
po vrtilih, polnih cvetja, sega,
požira rdeči žar večera,
gasi blesteče žarke zvezd...
Po tebi hrepenim, po tebi, moja sreča!
In naj zadene tisoč me nezgod,
z veseljem tisočernim jih prenesem,
če morem t e b e rešiti gorjá...

Z glasnim prasketanjem so udarjale deževne kaplje ob strehe in iz zemlje je prihajal v sobo vonj, ki ga lahko daje samo pomlad. Kot svetlo zlato so se bliskale skozi dež male, rumene cvetke, ki so šele pravkar odprle svoje cvetne čaše, in mlada trava je bila tako zelena, tako sveža, tako lepa...

Tamara je mislila na svoje življenje s Fedjo: na njegove pridige, na njegov blede, asketski obraz, na robati način njegovega občevanja z njo, na to, da ni bil prav nikdar nežen z njo. Zgrabilo jo je in z divjo silo je zahrepenela, da bi jo ljubkovali, da bi bila žena z vsem svojim bistvom, da bi se smela priviti... a ne k Fedji, ne, za božjo voljo, ne on!... In zopet je stala pred njo podoba profesorja in iz njegovih oči se je lesketala skrivnost ljubezni...

Dejal ji je, da ona ne ve, kaj je ljubezen, in prav je imel. Tisto s Fedjo je bilo vse prej kot ljubezen! A to zdaj, to je bila ljubezen! To je bila ljubezen, ki jo je klicala, naj pozabi na vse, naj vse potopi in se zaveda samo enega, edinega...

Spet je začela Tamara hoditi sem in tja po sobi in z njo so hodile njegove oči... Nikoli! Kako grozna beseda! Nikoli ne bo smela občutiti njegove nežnosti? Ni-

koli ne bo smela gledati v njegove oči tako kot on v njene? Nikdar naj se njune ustnice ne dotaknejo? Nikdar se ne bo smela priviti k njemu, krepko, prav krepko? ... Ne, nikdar! Zakaj druga žena je vmes! In Tamara nima pravice, da bi ji vzela moža, nima pravice, da bi mu kratko in malo rekla: Ljubim te! ...

Zunaj pred oknom je začel pokrivati zemljo večerni mrak. Mehko, nežno je vlival v srca tisto rahlo melanholijo, tisto tiho žalost za izgubljenim, ki nikdar ni bilo in zaradi česar se je človeško srce vedno mučilo ...

Tamara je stopila k svoji sliki. Dolgo je stala pred njo in premišljevala, potem pa je tiho dejala sama pri sebi:

>Kako je že rekel v svojem zadnjem predavanju: nesrečno ljubezen moramo izpremeniti v kakršnokoli delavnost, v ustvarjanje, potem pa prinese človekova nesreča srečo človeštvu. Kako lepo je moči to povedati, kako težko je to izvesti! On je to zmožel; vsa ta leta je v svojih pesmih, v svojih knjigah dajal ljudem zaklade svojega srca. Zakaj sem ja z tako brez moči, zakaj se ne morem obdržati v tem viharju, ki divja preko mene? Zakaj ne morem prenesti misli, da ga ne smem več videti? Zakaj se tako bojim noči, ki lega na zemljo, samote, ki me hoče objeti? Saj sem bila vendar že tako dolgo sama! In vse življenje je vendar še pred menoj! Koliko ljudi me je že hotelo ljubiti, a šla sem mimo njih! Zakaj ne morem pustiti njega?<

Stemnilo se je skoraj popolnoma. Dan je minil. Bil je kratek. In vendar, kako neskončno dolgo so se zavlekle njegove ure! Jutri pa je zopet dan, drug za drugim bodo prihajali dnevi. Vsi bodo brez njega, brez njegovih pogledov, brez njegovih nežnih besed ... Zakaj to hrepenenje po njem, po enem samem dotiku z njim, po enem samem pogledu iz njegovih velikih, sivih oči?

Počasi je šla Tamara k svoji postelji. Oblečena je legla, zagrebla glavo globoko v blazine in ostala nepremična. Nobenega uda ni premaknila; toda vročično budne so se podile misli v njenih možganih.

Že dolgo je bila trda noč; s tihimi koraki se je plazila po ulicah in zrla s svojim temnim očesom v okna k ljudem, mladim in starim, srečnim in nesrečnim; veselje in žalost je pokrila s svojo črno tančico...

A Tamari noč ni prinesla rešitve. Šele proti jutru se je pogreznila v topo, težko spanje kot v smrt...

11

Doktor Krasnov je prijavil v »Tovarni novega človeka« predavanje z naslovom:

»Spolna vzdržnost.« Dvorana je bila nabito polna, kajti predmet je vzbudil pri vseh kar največje zanimanje.

Doktor Krasnov je bil zelo razburjen, ker si je bil na jasnem, da bi mogli njegova načela v nekih okoliščinah razlagati kot protirevolucionarna, a da bi prišel na Solovke, za to ni imel veselja; njegova znanstvena dela so ga preveč priklepala. Ampak — molčati tudi ni mogel!

»Tovariši!« je začel. »Ali zaupate besedi Ljenina, ki je vendar naš največji učitelj?«

»Da, da, da!« so zavpili vsi navzočni.

»No, potem vam takoj povem, da je bil tovariš Ljenin proti teoriji »kozarca vode!«

Obrazi poslušalcev so se podaljšali, razočaranje in nezaupanje si bral v njihovih potezah. Saj vendar v vsej sovjetski ideologiji ni bilo ničesar, kar bi se jim zdelo bolj domače in bolj trdno kot ravno teorija »kozarca vode«.

»To nam ni znano!« so zavpili nekateri.

»No, pa poslušajte, tovariši!« je rekel doktor Krasnov s slovesnim glasom in pričel brati:

»Večkrat se mi pač dozdeva, da tako zvano novo spolno življenje mladine in često tudi odraslih ni nič drugega kot izrodek navadne javne hiše. Seveda poznajo znamenito teorijo, da je v komunistični družbi prav tako preprosto in brez pomena zadovoljiti svoj spolni nagon

kot izpiti kozarec vode. Ta teorija o ‚kozarcu vode‘ je našo mladino podivjala.«

Doktor Krasnov je nekaj trenutkov molčal, potem pa je nadaljeval še glasneje kot poprej in poudarjal vsako posamezno besedo:

›Nikakor nimam te teorije za marksistično in razen tega je družbi kvarna!«

Nastala je grobna tišina. Poslušalci so gledali doktorja Krasnova, čigar besede so učinkovale kot bomba, ki se razpoči.

›Tovariši!« je dejal zdaj doktor Krasnov, ›če že živite po teoriji ‚kozarca vode‘, zakaj pa niste nikdar pomislili na te Ljeninove besede?«

›Čujemo jih prvič!« je bilo slišati od vseh strani.

›Tako, potem vam pa preberem še nekaj, kar je rekla tovarišica Pasinkova pri posvetovanju o novih družinsko-pravnih osnutkih:

›Neka norma je potrebna. Resnično, moški in ženske so izgubili svojo oporo in so postali že preveč svobodni. Mislim, da je potrebno omejiti prostost med spoli. Marsikateri moški ima dvajset žena — z eno živi teden dni, z drugo dva. Vsaka pa ima z njim otroka. To so nemogoče razmere. Kako moremo takemu možu naložiti odgovornost za vzdrževanje vseh teh otrok? Morali bi mu potegniti kožo s telesa. Zaradi tega so vsi otroci brezdomci in vrženi na cesto...«

›Ničesar nismo slišali o tem!« je zopet zadonelo večkrat v zboru.

›No, po navedbah, ki sem vam jih prebral,« je nadaljeval zdravnik, ›že vidite, da so pravi komunisti proti teoriji ‚kozarca vode‘. ‚Kozarec vode‘ je, če ga natančneje pogledamo, prav za prav kozarec s trupa. Ta spolna nebrzdanost ne rodi samo otrok, ki jih nihče ne vzdržuje, ampak uničuje navsezadnje tudi zdravje žená, ki se morajo podvreči neštevilnim zdravljenjem, in izpodkopava telesno in duševno zdravje mož...«

V dolgem govoru je skušal zdaj doktor Krasnov dokazati, kako škodljiva in nevzdržljiva je spolna razbrzda-

nost. V dvorani je bilo vse tiho, ko je doktor zaključil svoja izvajanja. Na njegov poziv, naj zdaj stavijo vprašanja, je zdajci vstalo mlado, blede dekcle in reklo:

»Tovariš, to se torej pravi, da je izšel ukaz, naj nimamo s strankinimi nasprotniki nobenega opravka. Kaj pa, če to zahteva kdo izmed naših, kakšen komunist? Glede na komunističen red tako rekoč?«

Doktorju Krasnovu je postalo pri teh besedah vroče; čutil je, da stvari ni povedal tako, kot bi jo bil moral.

»Tovariš,« je vprašal tedaj živahen, temnook dečko, »to se torej pravi, da zahtevate nekakšno pravilo za zakon? To se torej pravi, da ste proti sovjetskim zakonom, ki vendar izrečno ne zahtevajo nobenega pravila? Koli-kokrat pa bi se smeli po vašem pravilu ženiti? Če pa se kdo žene naveliča? Če je dober komunist, se dá od nje takoj ločiti in se poroči s tisto, ki v človeku vzbuja občutke. Tako, kot pravite vi, pa se kratko in malo pravi, da hočete pridigati zopet stari zakon? He?«

Tovariš Krasnov je govornika prestrašeno pogledal. V njem se je začel vzbujati strah, da je zašel vendarle predaleč, da bi ga utegnilo to predavanje drago stati.

»Tovariš doktor,« je bilo čuti hripav glas čisto od zadaj iz zadnje klopi, »tovariš doktor, naš politruk je že sedmič oženjen; po vašem cenjenem mnenju torej ni pravi komunist? He?«

Doktor Krasnov ni našel besede, da bi odgovoril na vsa ta vprašanja; izjavil je, da je večer s predavanjem zaključen, in je zapustil govorniški pult. Zdaj je za gotovo vedel, da bodo prenesli vsebino njegovih izvajanj politruku in da mora pričakovati velikih neprilik.

»Hudič naj jih vzame,« je dejal sam pri sebi, ko je šel domov; »kakšna tarantela me je vendar pičila, da sem jim govoril o tej stvari! Vedno sem mislil na Ljennina! Če je on dejal isto kot jaz, se mi vendar ne more nič zgoditi, sem menil. No, in na politruka in na drugo zakonodajo sem čisto pozabil. No, zaradi mene naj si rode stotisoče golih nesrečnikov, naj si nakopljejo vse mogoče lepe bolezni, kaj pa me briga? Tega pač ne bom

spremenil! Vse, kar morem doseči, je kvečjemu to, da si pokvarim svoje lastno življenje!«

In tovariš Krasnov je začel po vsem telesu trepetati, tako zelo ga je prevzel občutek, da gre nasproti grozni nesreči, ki se ji ne more ogniti, ker je že prepozno.

12

Ko se je Tamara prebudila, je sklenila, da obišče Ano Ivanovno, profesorjevo ženo. To, kar je čutila zanjo, je bilo prav svojevrstno čustvo, ki bi ga bilo težko opisati. Toda eno je bilo gotovo: o ljubosumni zavisti ni bilo v njej nikakšnega sledu. Tamara je imela doslej le nekajkrat priložnost, da jo je videla, toda to ji je zadoščalo za prepričanje, da je treba Ano Ivanovno prištevati med najfinejše, najboljše ljudi, ki so živeli na tej zemlji, in da je svojega moža bolje razumela, kot je to ona domnevala. Tamara si je bila tudi v svesti, da ji ne bo stopila nasproti kot sovražniku, temveč kot svojemu bližnjemu, ki je z njo zvezan po usodi. Saj je vendar prav zaradi ljubezni do svojega moža v teh letih sama mnogo preveč trpela, da bi je ne razumela.

Tamara se je odpravila ob uri, za katero je natančno vedela, da ima profesor na univerzi predavanje. In kakor je prav za prav vnaprej vedela, se Ana Ivanovna ni niti najmanj čudila njenemu prihodu, nasprotno, zdelo se je, da jo je skoraj pričakovala. Pozdravila je Tamara s prijaznim, zmedenim smehljajem, ki je napravil njen nelep obraz ljubeč in privlačen. Prosila je svojega gosta, naj stopi bliže, se ukvarjala s samovarom, pripravila skodelice za čaj in odrezala nekaj kosov kruha. Molče je opazovala Tamara njene kretnje in v srcu se ji je budilo za Ano Ivanovno toplo čustvo, pomešano z globokim sočutjem, kot vedno, kadar sta bili skupaj.

Ko je bil čaj pripravljen, sta prišla v obednico otroka: šestletni Borja, zelo podoben očetu, z istimi velikimi, sivomodrimi očmi, in mala, komaj dveletna Sonja,

ki je spominjala bolj na svojo mater. Borja je prišel z veliko slikanico v roki in ne da bi bil izpregovoril eno samo besedo, je sedel Tamari na koleno. Iskreno jo je pogledal in dejal:

»Teta, brati že znam!«

Počasi, kazaje z malim prstkom, je bral vrsto. Po vsaki besedi je počakal in pogledal Tamaro, da bi ga pohvalila. Potem ji je povedal z važnim obrazom, da ga njegov oče vsak večer uči četrť ure branja. Vse otrokovo vedenje je Tamaro očaralo, obenem pa vzbudilo v njej otožnost.

»Poleti se peljemo na letovanje in papa je obljubil, da se bo vozil z menoj v čolnu!« ji je razodel Borja in jo potem vprašal, če zna tudi ona veslati.

»O, seveda znam!« mu je odgovorila in se spomnila pri tem svoje mladosti, v kateri je prebila po cele dneve na zelenih jezerih svoje ožje domovine.

»Potem pridi tudi ti k nam na letovišče in vozili se bomo skupaj z očetom v čolnu! Ti boš veslala, oče bo krmaril, mati bo sedela s Sonjo, jaz pa bom na vrvici vlekel za seboj majhne čolničke. Zelo bo lepo! Ali boš pa tudi res prišla?«

»Seveda pridem!« je rekla Tamara in božala Borji mehke, lahno valovite lase. Da je bila skupaj z njegovimi otroki, jo je še bolj bolelo, kakor če je stala njemu nasproti. In zopet to čudno čustvo! Vse, kar ga je obdajalo, je napolnjevalo njeno čud z ogrevajočo ljubeznijo in hkratu z razjedajočo bridkostjo. Zakaj ni smela imeti teh otrok? Zakaj ni smelo biti njeno, po čemer je tako zelo hrepenela... njeno in njegovo?

Tedaj jo je splašil Borja iz razmišljanja.

»Teta,« je dejal, »popravi mi, prosim, mojo jadrnico! Mati nima časa, ker ves dan šiva, oče pa je vedno na univerzi!«

Prinesel ji je lesen čolniček s sivim jadrom, šivanko in vretence s sukancem. Tamara je začela šivati; rada bi vedno tako sedela in nikdar ne vstala in šla stran! Vse svoje življenje bi rada poslušala čebljanje tega ma-

lega dečka in se igrala z njegovimi igračami, ne mislila na temò, tesnobo, težo, ki ji je tlačila življenje. V prisotnosti tega otroka je bilo vse tako naravno, tako jasno, tako svobodno; njegove oči so bile globoke in svetle kot nebo, njegove želje tako iskrene, tako čiste... če pa so jo te oči pogledale, potem ji je bilo, kakor bi jo tlačila ogromna krivda, krivda pred tem otrokom, ker je ljubila njegovega očeta, ker ni mogla iztrgati te ljubezni iz svojega srca. Ko je poslušala besede, ki so vrele iz njegovih malih, rdečih ustec, si je sveto obljubila: nikdar ti ne bom prizadela žalosti, ti moje preljubo dete! Če bi morala sama pri tem poginiti, nikdar ne smejo tvoje zveste očke gledati name niti z najmanjšim očitkom!

Tedaj je stopila med vrata Ana Ivanovna, držeč v rokah samovar, iz katerega se je kadilo; prijazno se je smehljala in povabila Tamaro na čaj. Nalila je skodelico do vrha, namazala kruhek z marmelado in postavila pred njo sladkornico. Pri tem je nepremično gledala Tamaro z istim iskrenim pogledom kot Sonja in Borja; vpraševala je po najnavadnejših stvareh z mehkobo in nežnostjo kot nekdo, ki vse preveč razume, da bi mogel komu napraviti gorjé. Tako kot njenemu otroku, je hotela Tamara povedati zdaj tudi njej, da ji srce nikdar ne bo dopustilo, da bi ji prizadela trpljenje, ji prinesla nesrečo.

Tiho sta pila otroka in obe ženi. Naposled je Ana Ivanovna pretrgala molk. Z izrazom lahne žalosti je gledala na mala otroka in razmišljajoč dejala:

»Kako škoda, da je moja mati mrtva! Kako bi se veselila najinih otrok!«

»Kdaj pa vam je mati prav za prav umrla?« je vprašala Tamara sočutno.

»Takrat mi je bilo šele petnajst let; moj oče je umrl nekoliko prej... Moja mati je imela jako težko življenje. Sploh je bila moja detinska doba zelo žalostna! Oče je bil redko doma, če pa je kdaj prišel, je bil surov z nami otroki in z mojo materjo. Veliko je pil in zaigral ves svoj denar. Tako ni mogla moja mati nič storiti za

mojo izobrazbo. Dovršila sem samo dva razreda osnovne šole. Morala sem pomagati materi, da sva s pranjem služili denar. Moj oče je živel izprijeno življenje, toda moja mati ni nikdar prenehala upati, da ga bo vendar še privedla na pravo pot. Dejala je:

Ali poznaš besede apostola Pavla? ‚Ljubezen je potrpljiva, je dobrotljiva; ljubezen vse opraviči, vse upa, vse prenaša. Ljubezen nikoli ne mine...‘

Čim grozoviteje je ravnal oče z mojo materjo, tem večja je bila njena ljubezen; in mene je vedno opominjala:

‚Vedno moraš ljubiti svojega očeta, kakršen tudi je. Razen naju dveh nima nikogar, ki bi ga mogel ljubiti. Nikomur ne stori dobrega. Vsak človek je dobil svoj križ in nositi ga mora. Najin križ je, da privedeva očeta nazaj na pravo pot, ker hodi krivo pot, morda pot zločina!‘

Pa niti najine žrtve niti najina ljubezen ga niso rešile. Pogrezal se je vedno globlje in globlje. Nekoč je bil neki blagajnik ubit in oropan v kraju, v katerem je ravno takrat služil moj oče kot vojak. Osumili so mojega očeta; prišel je pred vojno sodišče, ki ga je spoznalo za krivega, in še istega dne je bil usmrčen. To je na mojo mater grozno vplivalo. Obolela je za vnetjem možgan in nekaj tednov pozneje je umrla.

Bila sem sama. Še bolj kot materina smrt me je pretresel grozni konec mojega očeta in v meni se je kmalu utrdila misel, da sem dolžna očistiti zločin svojega očeta. Hotela sem izprati z njegove duše greh, ki ga je zakrivil, in sklenila sem, da postanem bolniška strežnica. Toda bilo mi je šele petnajst let; poleg tega sem bila šibka in slabega zdravja. Povsod so mi odgovorili, da sem še premlada, da bi obiskovala pripravljalni tečaj za bolniško strežbo. Tedaj mi je prišel na pomoč slučaj; privedel me je k voditelju enega izmed teh tečajev, k staremu možu z jasnimi, dobrodušnimi očmi, ki so videle že mnogo žalosti in trpljenja. Povedala sem mu vse. Ne da bi me bil prekinil, me je potrpežljivo poslušal, potem pa je dejal:

„Sprejemem te, ker vidim, da je to tvoja pot!“

Pomagal mi je vprav očetovsko, in četudi nisem imela nobenega predznanja, sem se zaradi svoje pridnosti in vneme v enem letu tako izvežbala, da so me lahko poslali v bolnico na bojišču. Delala sem, da sem od utrujenosti omedlevala, nisem se bala nobene nevarnosti, nasprotno, iskala sem jo, kjer sem le mogla; ali vedno se mi je hotelo dozdevati, da je vse to premalo in ne more zadoščati, da bi odkupila dušo svojega očeta od težke krivde. Da bi mogla storiti še več, sem naprosila višjega zdravnika, naj bi mi zaupal najtežje primere, in najbolj srečna sem bila, če sem mogla s čisto vestjo reči, da se mora bolnik za svoje okrevanje zahvaliti izključno le moji negi.

No, in eden izmed teh težko bolnih je bil Vitalij. Vzljubila sem ga v prvi minuti, ko sem ga videla. Dolgo je ležal nezavesten in neprestano klical vaše ime. Bilo mi je zato od vsega početka jasno, da pripada njegovo srce neki drugi. In ta razlika! On generalov sin, jaz hčerka preprostega vojaka! Imam le dva razreda osnovne šole, on pa je univerzitetni profesor! Kako bi mogla le misliti na to, da me bo sploh opazil.

Ali prišlo je drugače. Vse noči sem presedela ob njegovi postelji in vse dolge ure nisem mogla obrniti pogleda od tega bledega obličja, teh velikih, prazno in sanjavo strmečih oči, od teh nežnih, bledih rok. Potem se je osvestil in prvo, kar je v zavesti spregovoril, je bilo zopet vaše ime.

„Ah, vi ste?“ je vprašal razočaran, ko me je pobilje pogledal. „Mislil sem, da je Tamara!“

„Katera Tamara?“ sem vprašala začudeno, čeprav sem to ime pač že stokrat slišala pri njem.

„Ali Tamare ni bilo tu?“ je izpraševal dalje.

Ko sem zanikala, je molčal in odslej ni prišlo vaše ime niti enkrat več na njegove ustnice, tako da sem morala misliti, da Tamara ni bila nič drugega kot vročična sanja, na katero je zdaj pozabil.

Vitalij je zelo hitro okreval. Privadil se me je vedno bolj in končno...

Oh, te noči ne bom nikoli pozabila. Bila je noč pred veliko nedeljo. Prišla sem po maši v njegovo sobo, mu prinesla blagoslovljeno jajce in rekla:

„Hristos voskres,¹ Vitalij Vladimirovič!“

Ni odgovoril, ampak me z obema rokama prijel za glavo in me dolgo, dolgo poljubljal. Vedno krepkeje se je pritiskal k meni in mi šepetal:

„Ali hočeš postati moja žena? Že dolgo vem, da me ljubiš! Učil te bom, skupaj bova živela in izobrazena žena postaneš. Pametna si, nič manj kot druge, le prilike nisi imela, da bi se učila. Skupaj se bova veselila knjig. Knjige in umetnost ljubim nad vse v življenju...“

Pogledala sem mu nato naravnost v obraz in rekla:

„Ljubim vas, Vitalij Vladimirovič! Toda ne pozabite, da ste generalov sin in jaz hčerka preprostega kozaškega podčastnika. In ne pozabite, da nisem lepa!“

Dolgo sem mu razlagala, da je moj obraz ves pegast, da sem suha, da imam velike, raskave roke.

On pa me je poljubil na usta, na lase in na roke in dejal, da imam zlato srce, čisto dušo.

Po enem tednu sva se poročila. Bila sem srečna, brezmejno srečna. A trajalo je le malo časa. Po dveh tednih so Vitalija Vladimiroviča končno pregledali in poslali v zaledje; postal je zaradi zastrupljenja s plinom stalno nesposoben za vojno. Prišla sva v Petrograd in tu je bilo konec moje sreče. Sorodniki Vitalija so me sprejeli z neprikritim začudenjem. Bili so mi zelo hvaležni, da sem ga s svojo nego rešila smrti, nikakor pa niso mogli razumeti, da se je moral iz hvaležnosti z menoj poročiti. Vitalij sam je bil od dne do dne bolj žalosten, bolj otožen. Nikdar mi ni rekel surove besede, bil je vedno pozoren in postrežljiv do mene, toda na njegovi duši je ležalo težko breme. O knjigah, ki jih je hotel

¹ Krist je vstal!

brati skupno z menoj, sploh ni bilo nobenega govora več. Če sem ga za to prosila, je vedno dejal:

„Oh, Anja, ostati moramo to, kar smo. Če hočeš brati knjigo, samo da bi mi ugajala, ni to vredno truda. Tudi tako te ljubim! Imaš otroke, bavi se z njimi!“

Čutila sem, da se mi je z vsakim dnevom bolj oddaljeval . . . in imam ga vendar tako rada, tako rada!«

Ana Ivanovna je umolknila. Solze so ji vrele iz oči. Vzela je svoj umazani, modri predpasnik in jih obrisala. Potem je tožila dalje:

»Oh, često vso noč ne morem zaspati in si mučim možgane, kako bi mogla Vitaliju pomagati. Vidim, da trpi. Včasih mislim, da me še ljubi, včasih pa se mi hoče dozdevati, da me naravnost sovraži. Kako grozna je ta misel! In potem mi je, kakor bi mož, ki ga je moj oče umoril, vstal iz groba in me preklel . . .«

Tamarino srce je sočustvovalo z Ano Ivanovno. Tamarina usoda je bila trda; toda kaj je bilo to v primeri z življenjsko potjo te žene?

»Vaš mož vas zelo ljubi!« je rekla odločno. »Toda on je pač pesnik. Podvržen je mnogim razpoloženjem, ki jih drug človek ne razume; on ljubi svoje delo, ljubi pa tudi svoje otroke in ljubi vas. Ali bi pač mogel najti boljšo ženo, kot ste vi? Gotovo bo vse še čisto dobro.«

»Svoje otroke ljubi, to je gotovo, in svoje delo tudi. A ravno to delo je svet, ki mi je tako tuj, svet, po katerem tako hrepenim, pa mi ne dá stopiti vanj. Še danes se spominjam, s kakšnim veseljem sem se v času svojega strežniškega tečaja lotila knjig; toda če kdaj poskusim, da bi se izobrazila dalje, potem mi Vitalij takoj vzame pogum, da stvar kmalu zopet opustim. Ničesar mi ne zaupa — in najbrž ima glede tega tudi prav . . . Zdaj čakam le še enega: ko bo prišel moj Borja v šolo, potem se bom z njim učila, potem pridem vendar nekoliko dalje . . .«

Žalosten nasmeh je spreletel obličje Ane Ivanovne. Bil je kot sončni žarek, ki prodre skozi oblake in po-

vzroči, da se zasveti jesensko rumeno listje. Žarek, ki prinaša svetlobo, a nič več ne ogreje...

V predsobi se je oglasil zvonec. Tamara se je zdržnila in hitro vstala. Podala je Ani Ivanovni roko. Oči obeh žena so se srečale in v Tamarinem pogledu je mogla Ana Ivanovna natančno brati obljubo: Nikdar v življenju ti ne bom storila žalega!...

Ko je profesor Orlov zagledal Tamaro, so se mu oči veselo zasvetile. Kratko ga je pozdravila; zelo se je čudil, da že odhaja, da njen obisk ni veljal njemu, ampak njegovni ženi. In ko mu je v slovo podala roko, jo je pogledal tako žalostno, da ji je bilo, kot bi ji kdo z nožem prebodel srce.

Tamara je šla po samotni cesti domov. Obup se je je lotil. Ne, ni hotela vzeti beraču zadnjega kosa kruha — toda odreči se, to je tako težko, tako neznosno težko! Samo trenutek biti popolnoma z njim, to bi bila sreča na veke! Toda brez konca, brez tolažbe bo potekalo življenje brez njega!

13

Že nekaj dni so se vlekale priprave, ki naj bi bile za Njurko prehod v novo življenje, katero naj bi zdaj začela. Vsako jutro je prišla stara Mihajlovna k njeni postelji in ji govorila o skrivnostni smrti, ki bi jo moralo vzeti nase njeno telo, da bi doseglo »skrivnostno vstajenje«. Besede stare Mihajlovne so vplivale nanjo kot vir novega življenja; moči so ji rasle od dne do dne, lica so se ji rdečila in sila ji je sijala iz oči. Tanja je z začudenjem ugotovila to izpremembo, toda na vsa vprašanja se je Njurka le zmedeno smehljala in zakrila obraz z rokami kot otrok, ki noče, da bi mu gledali v notranjost. Tako je Tanja spoznala, da stori najboljše, če jo pusti v miru.

Nekega dne je stara Mihajlovna sporočila Njurki, da se mora postiti, da je najbolje, če sploh ničesar ne uživa, ker bi sicer ne prišla nanjo milost. Njurka je ta poziv

vestno izpolnila. Jedi, ki ji jih je dala Tanja, je razdala beračem, a kljub gladu se ni počutila slabše, nasprotno, bilo ji je, kot bi ji telesne moči rasle od ure do ure.

Končno je prišel večer, po katerem je Njurka zadnje dni tako vroče hrepenela. Shod »ljudi božjih« naj bi se vršil pozno zvečer; tako jo je ves dan najbolj skrbelo, kako bi se mogla neopazno zmuzniti iz stanovanja — spala je v prav majhni sobici, ki je bila poleg Tanjine spalnice in so jo z njo vezala majhna vrata.

Njurka je legla ob običajnem času v posteljo in boječe prisluškovala. Slišati je bilo v tej hiši dovolj: rabfak — študentka je glasno pela pesem svojim gostom, ki si jih spoznal po glasnem govorjenju in premikanju stolov; bolj iz dalje se je oglasil jok — najbrž je jokal otrok profesorja Vladimiroviča, zgoraj pa je nekdo igral na klavir, po vsem videzu Ana Ivanovna, ki se je hotela naučiti te umetnosti, da bi vsaj nekoliko zmanjšala prepad, ki jo je ločil od moža.

Tedaj je rahlo potrkalo — dogovorjeno znamenje. Urno in brez šuma je Njurka vstala, se oblekla in odprla vrata. Stara Mihajlovna je stala na pragu, ogrnjena v veliko sivo ruto.

»Pomakni svojo ruto bolj na čelo!« je pošepetala Njurki.

Ne da bi bili izpregovorili še kakšno besedo, sta šli po stopnicah in kmalu sta bili na cesti. Bila je deževna jesenska noč. Njurki so od razburjenja šklepetali zobje; noge, še nevajene hoje, so ji skoraj odpovedale; bila je omotična, da se je vse okoli nje vrtelo, zakaj bila je prvič po svoji bolezni zopet na zraku. A hodila in hodila je in se čudila, odkod so ji prihajale moči.

Mestne hiše so ostajale zadaj; le tu pa tam je stala majhna siromašna kočica v bližini poti. Nikjer ni bilo videti luči. Zdaj je šlo navkreber; pred obema potnicama se je odbijal od temnega nočnega neba grozljivo črn pas — gozd. Stara Mihajlovna je krenila zdaj na desno in šla po ozki stezi. Njurka je morala zbrati vso svojo moč, da jo je mogla dohajati. Ledeni veter bi jo bil skoraj

podrl. Steza je bila vedno ožja, slednjič se je popolnoma izgubila — tedaj so se nenadoma pojavile tik pred Njurkinimi očmi sence križev. Bilo je pokopališče!

»Mihajlovna,« je zakričala Njurka, sopeča za starko, »Mihajlovna, to je vendar pokopališče! Bojim se!«

»Neumnost!« je odvrnila Mihajlovna in se tiho zasmejala. »Živih se moramo bati, mrtvih pa ne! Zdaj boš takoj prejela krst in potem se ti sploh ne bo ničesar več bati. Takoj boš stopila v sveti krog in boš otrok božji!«

Šli sta dalje med grobovi in sta nenadoma stali pred pokopališko cerkvijo. Mihajlovna se je prihulila, se plazila dalje ob cerkvenem zidu in potrkala na majhna vrata.

»Kdo tam?« je zadonelo od znotraj.

»Otrok božji!« je odgovorila stara Mihajlovna; nato so se vrata takoj odprla. Star mož v dolgi beli rubahi¹ jima je stopil nasproti s svečo v desnici. Tiho, brez besed ju je vodil po dolgem hodniku v veliko sobo pod cerkveno ladjo. Prostor so neprijetno razsvetljevale tri sveče, ki so bile postavljene pred temno ikono. Ob stenah so stale klopi, na katerih so sedeli številni moški in ženske, vsi oblečeni v dolge, do tal segajoče bele srajce.

Ena izmed žená je stopila k Njurki, jo prijazno potrepljala po rami in dejala:

»Zdaj pa pojdi k Materi božji!«

Nato je prišla Njurko za roko in jo peljala k ženi, ki je sedela na stolu poleg svete podobe. Njurka je bila tako razburjena, da ni mogla pogledati kvišku; videla je samo belo srajco in dve roki z dolgimi, bledimi prsti.

»Zakaj si prišla?« je vprašala žena Njurko, ki je medtem padla pred njo na kolena.

»Prišla sem, da bi rešila svojo dušo!« je odgovorila, kakor jo je bila naučila stara Mihajlovna.

¹ Ruska srajca.

»Dobro je, da hočeš rešiti svojo dušo. Toda kdo je porok zate?« je vprašala žena s strogim glasom dalje.

»Kristus sam, Gospod nebes!« je povedala Njurka naučeni odgovor.

»No, glej, da Kristus s teboj ne bo doživel sramote!«

»Obljubljam, da z menoj ne bo doživel sramote!« je trepetaje odgovorila Njurka.

»Zdaj boš pa prisegla!« je ukazala Mati božja. Star mož z ikono v roki je stopil po teh besedah k Njurki in ji ukazal, naj ponavlja, kar ji bo narekoval:

»Prisegam, da nikdar ne bom zapustila vere, ki jo zdaj sprejemem! Prisegam, da se ne bom ustrašila nobenega trpljenja, niti izgnanstva v Sibirijo, niti pregnanstva na Solovječke otoke, ne natezalnice, niti smrti, če bi prišlo do tega, da bi morala za svojo vero trpeti; prisegam, da bom dala svoje telo pohabiti in ne bom nikdar ničesar izdala o svoji sveti veri! Prisegam, da ne bom nikomur ničesar izdala, ne očetu, ne materi, ne sorodnikom, nobenemu duhovniku in nobenemu svetnemu človeku, pa če bi me pretepali s korobači, sekali s sekirami; zakaj če ne bom na svoji poti zastopala božjih stvari, me bo Bog zavrgel na drugem svetu!«

Njurka je ponavljala vse to besedilo s tihim, trepetajočim glasom; ko je končala, ji je rekla Mati božja s slovesnim glasom:

»V tej uri je stopil k tebi sveti angel Gospodov in tvoj angel je hkrati s teboj prisegel Bogu, da te hoče čuvati v tvoji čistosti do konca tega življenja. Ne goljufaj svojega angela, ne goljufaj svojega Boga!«

Tedaj je stopila k Njurki stara Mihajlovna in jo odvedla za roko h klopi. Skoraj bi Njurka starke ne bila spoznala; nenavadna obleka, še bolj pa svojevrstno slavnostni izraz njenega obličja sta jo popolnoma izpremenila. Zdaj je vsa občina zapela pesem s čudno zamolklimi glasovi, najbrž zato, da bi jih ne slišali zunaj cerkve. Ko je petje izzvenelo, je položila stara Mihajlovna na novo sprejeti članici barvast pas okoli ledij, kot so ga nosili vsi zborovalci. Vse te stvari so se za Njurko

izvršile kot v megli in imela je občutek, kakor bi ji na ramenih rasle peruti. Solze so ji v potokih tekle iz oči, ko so zdaj drug za drugim stopili k njej in ji čestitali k prerodenju duše. Tudi v očeh teh ljudi so blestele solze veselja; trepljali so jo po ramenih, jo poljubljali in se smejali. Potem so šli vsi navzočni k Materi božji, pokleknili, se dotaknili s čelom mrzlih kamenitih tal in zopet vstali, da so jo poljubili na usta. Čudno mrzla so se zdela Njurki ta usta; zdelo se ji je, da je to zrak z drugega sveta, milost, ki je pihljala nanjo.

Zopet so zapeli pesem, od katere Njurka ni razumela niti besede; toda vedno obilneje so ji tekle solze ganjenosti po licih in srce ji je napolnilo čustvo toplote in veselja, o kakršnem ni nikdar niti sanjala. Videla je, da so jokali tudi vsi drugi okoli nje. Splošna razburjenost je rasla od minute do minute — tedaj se je dvignil starček, ki ji je prej narekoval besede prisege; ukazal je, naj vsi umolknejo, pokropil navzočne z vodo iz vrča in začel govoriti:

»Velikega veselja smo bili deležni danes! Nova globica je priletela na našo ladjo, nova sestra je prišla k nam! Naš današnji shod naj bo posvečen njej, ki je danes pred našimi očmi umrla in kot nov človek vstala od mrtvih. Velika žalost jo je zadela, toda ta žalost jo je privedla k nam in se je tako izpremenila v veliko veselje; zakaj če bi ne bila prišla k nam, bi bila njena duša pogubljena.«

Zdaj se je obrnil k Njurki in nadaljeval:

»Ti moja ljuba, moja ljubljena sestra! Tebi hočem govoriti danes! Tebi hočem povedati, kako moraš živeti zdaj, ko si prišla k nam, ljudem božjim. Predvsem si moraš zapomniti, da ti mora biti odslej za večno nekaj popolnoma tujega vse, kar se godi zunaj v svetu. Biti ne smeš enaka ostriženim dekletom z rdeče namazanimi ustnami, ki jih je zdaj toliko! Ne brigaj se za svojo zunanost, zakaj popolnoma vseeno je, v kakšni posodi je tvoja duša, ki si jo danes darovala Bogu. Ne nosi prstanov in ne zapestnic, ne oblači se v svetle in kričeče

obleke, nosi vedno temno ruto okoli glave. Ne skušaj, da bi s takimi sredstvi opozarjala nase moške, temveč trudi se, da zatreš v sebi mesenost! Odslej ne smeš jesti mesa, piti opojnih pijač in ne kaditi, kot delajo nesramne dekline tam zunaj. Dvakrat na teden se moraš zdržati sploh vsake jedi in tudi ob drugih dneh jej le toliko, kolikor je potrebno za življenje tvojega telesa. Z vsemi ljudmi živi v miru, zakaj vsi so ti bratje in sestre. Svet tu zunaj se pogreza v blato in grehe in zaradi tega moraš biti usmiljena z ubožci, ki ne morejo najti poti k Bogu! Vsako minuto svojega življenja moraš misliti na Kristusa, na nič drugega kot na Kristusa! In kakor je Kristus odpustil svojim sovražnikom, tako moraš tudi ti pozabiti vse žalitve, ki ti jih prizadenejo tvoji bližnji. Kdor nosi Kristusov križ, temu bo prinesel pomoč; on se veseli vsakega, ki je prišel k njemu. Tako se veseli danes, da je njegova dekla Njurka našla pot k njemu; zaradi tega bo poslal danes Svetega Duha na naš shod! Čujte! Prišel je že nad nas! Poslušajte, kako hodi Sveti Duh med nami in se z nami veseli!«

Starček je umolknil, njegove oči, blesteče v sveti radosti, so krožile nad zbranimi in vsi so zaklicali:

»O Duh! O Duh! O Mati božja, ona je z nami! Ogrej naša živa srca, o Mati božja!«

Vedno silnejši in nujnejši so postajali klici k Svetemu Duhu, k Materi božji, k angelom; kličeči so se obrnili, mahali z belimi ruticami čez ramo tja, kjer so slutili za seboj svojega angela, in tudi njej se je zdelo čisto jasno, da stoji za njo angel z belimi perutmi. Vmes je starček zadajal zborovalcem vprašanja in klical z glasovi, ki so govorili o odpovedi, potrebi trpljenja, ponižnosti in vdanosti. Potem se je obrnil zopet k Njurki:

»Čuj, čuj, Njurka! S svojim postom si se pokopala, tvoje telo je pretrpelo velike muke in odrekla si se sami sebi — povej mi zdaj, ali čutiš v sebi, da se boš zdaj, v tem trenutku, zopet rodila za novo življenje? Ali slišiš v svoji notranjosti Kristusov glas? Ali čutiš, da si

postala zdaj tempelj, v katerem se je nastanil Sveti Duh? Da gospoduje zdaj v tebi božja volja namesto tvoje, ki je umrla? Čutiš li radost vstajenja? Ali vidiš z očesom svoje duše rajske cvetlice, čuješ li glasove nebeških ptic in petje nadangelov? Ali vidiš kraj, kjer je le veselje pa nobene žalosti, nobenega joka, kjer kraljuje Gospod Bog in Kristus in so angeli zbrani okoli njegovega prestola?«

Vsi so se strme zazrli v Njurko, zapeli dolgo, resno pesem in se pri tem tolkli z dlanmi po kolenih.

Zopet se je obrnil starček k Njurki in govoril iznova o moči trpljenja, odpovedi, ponižnosti in ponižanju samega sebe.

Potem je nadaljeval s povzdignjenim glasom:

»Tvoje telo so osramotili, Njurka! Ne pozabi tega in misli vedno na to, da si zaradi tega ponižanja našla rešitev za svojo dušo! Ogiblji se ljubezni mesa! Ljubezen mesa je pri nas prepovedana kot smrtni greh, pri nas je dovoljena le duševna poroka in čista ljubezen, ljubezen, kakršna mora vladati med brati in sestrami. Zdaj pa se veseli z nami in poslušaj glas Svetega Duha, ki bo zazvenel v tebi!«

Navzočni so zopet poskočili s svojih sedežev in kričali:

»O Duh! O Duh! O Duh! O Bog! O Bog! O Bog!«

Zdaj so se vsi postavili v krog, starček pred njimi, tako da je imel vsakdo pred seboj hrbet svojega prednika, potem so začeli tekati v krogu, vedno hitreje in hitreje, in tolkli pri tem po prednikih z dolgimi rutami, ki so jih držali v rokah. Tudi Njurka je tekla. Vse je plesalo okoli nje, iskre so se ji kresale pred očmi...

V teku so sopihali, »ladja« se je premikala vedno hitreje in hitreje, noge so topotale vedno glasneje in glasneje. Hipoma so vsi obstali kot na povelje in so se začeli vsak na svojem mestu vrteti tako hitro, da so bili videti obrazi kot beli leteči trakovi. Tedaj je zadonel krik:

»Duh je tu! Nadme je prišel!« je zakričala neka ženska. Njen obraz je odrevenel kot obraz blaznice, de-

bele solze so ji tekle po licih. Ko je nekaj časa tako stala, so začeli drugi ploskati z rokami in glasen, bučen smeh je napolnil ves prostor. Njurka je pogledala okoli stoječe in njenega srca se je polastilo čustvo lahnega, jasnega veselja. Ženska, nad katero je prišel Sveti Duh, je jokala in se smejala ter klicala vmes svoje prerokbe.

»Našo ladjo čaka veliko trpljenje!« je dejala. »Prišli bodo in iztrgali najboljše iz naše srede!«

»O, gorje nam! O, gorje nam!« so vpili in tulili drugi in solze so tekle v potokih.

Obličje govornice je postalo mrtvaškobledo in bela pena ji je stopila na ustne. S šklepetajočimi zobmi je znova zakričala:

»O, veliko trpljenje nas čaka, veliko trpljenje!«

Še huje kot prej so jokali in tulili, mnogi so se vrgli na tla, si ruvali lase in se bili s pestmi po prsih. Zraven so kričali:

»Odpustite nam, o bratje, odpustite nam, o sestre!«

Tedaj se je vedeževalkin jok izprevergel zopet v čuden smeh in zakričala je:

»Toda ne bo se jim posrečilo, da bi uničili pravo vero! Kolikor izmed nas jih bodo tudi usmrtili, naši bratje in sestre bodo ponesli naš nauk dalje! Zakaj to je edini pravi nauk na širnem svetu!«

Zdaj so se začeli vsi smejati tako vzdržema in silno, da je kmalu vsem pošla sapa. Največ jih je ležalo po tleh. Sopihali so in hlatali po zraku. Le nekateri so se še dalje glasno smejali ali pa so jokali s prav nenaravnim glasom. Prerokinja pa je stala še vedno v sredi, pokazala z roko zdaj sem, zdaj tja in zraven glasno vpila:

»Duh, Duh! Tu je, med nami, sredi nas! Pravi, da moramo mirno prenašati vse trpljenje v imenu zveličanja, v imenu Kristusovem!«

Potem je nadaljevala, obrnjena k Njurki:

»Ti pa, dekla Gospodova, ti boš dala svoje življenje, da boš rešila dušo kakega grešnika. Ni ti več odločeno dolgo življenje! Kmalu boš gledala raj in v njem Kristusa, Mater božjo in Boga Sabaota!«

Njurka je pogledala govornico in se trudila, da bi si vtisnila v spomin vsako posamezno besedo. Prerokba je ni prestrašila; ni se začudila, da bo morala umreti za nekoga drugega; stara Mihajlovna ji je že mnogo govorila o teh stvareh. Globoka radost jo je obšla, da je bila izvoljena za tako službo; glasno je zavpila med zborovalce, da čuti za to potrebno moč. Začela se je vedno hitreje vrteti in kmalu se ji je zdelo, kot bi ne bila več ona sama, ki premika noge, temveč da jo vrti Sveti Duh; z glasom, ki se njej sami ni zdel več njen, je zakričala;

»Duh me vrti! Duh! O, grešna sem! Grešna! Grešna! Oh, očisti me, Sveti Duh!«

In čim bolj se je vrtela, tem bolj se ji je zdelo, kot bi se njeno telo in njena duša očistila greha, da jo je vzel Duh pod svoje peruti, da izgublja svojo zemeljsko težo. Drugi so stali zdaj okoli nje in glasno peli:

Ko priplava Duh nad nas
in napolni srca,
tedaj se v vseh naselita
ljubezen in veselje.
Vrtite v krogu se vsevdilj,
pretresa naj vas Duh,
besni telo naj vaše...

Končno se je Njurka ustavila. Vse njeno telo je drgetalo kot v vročici, nenaravno veselje ji je žarelo iz oči, pogled ji je krožil po navzočih. Hipoma je stopila proti nekemu mladeniču in mu dejala:

»Obžaluj! Imel si meseno ljubezen z neko sestro!«

Mladenič je padel na kolena, poljubil rob njene bele srajce in zavpil:

»Obžalujem, o prerokinja! Grešen sem! Imel sem meseno ljubezen z delavko iz »Tovarne novih ljudi!«

»Tega ne smeš nikoli več storiti!« je dejala Njurka in se potem obrnila k neki ženski:

»Goljufala si ljudstvo za denar!«

»Odpusti, prerokinja!« je jokala starka. »Moli zame,

prerokinja! Na trgu sem izdala ponarejen denar! Obžalujem!«

Obraz je Njurki zdaj skoraj pozelenel, glava, udje in vse telo so ji tako trepetali, da se je komaj še mogla gibati. Zopet ji je pogled plaval po vsem prostoru, kot bi iskala popolnoma določenega človeka. Tedaj je opazila nekega starca; zavlekla se je k njegovim nogam, padla pred njim na kolena in s hripavim glasom govorila v pretrganih besedah:

»Ti, očka, grozna, dolga pot te čaka... Za nas vse boš trpel velike muke...!«

Njene besede so postale nerazločne. Starec se je sklonil k nji in pošepetala mu je še nekaj v uho. Potem je padla nezavestna na tla. Nesli so jo k steni in jo tam položili na klop, kjer je nepremično obležala. Na njeno mesto je stopila medtem druga prerokinja, ki se je prav tako kot prej Njurka vrtela v krogu ob rjoventju, smehu in joku navzočnih. In starec, ki je otvoril zborovanje, je stal ves čas nepremično tamkaj z razpetimi rokami kot Kristus na križu...

14

Domkom¹ Pavel Ivanovič je praznoval danes svoj sedem in šestdeseti rojstni dan. On in njegova žena sta živela v razmerah, kot si slabših ne moremo predstavljati. Bili so dnevi, ob katerih dobesedno nista imela niti grizljaja kruha. Toda danes je praznoval Pavel Ivanovič svoj rojstni dan! Ribo mu je podaril njegov sin, moko njegova hči, sladkor njegovi sosedje in tako dalje...

Še prejšnji večer je obletela Agrafena Aleksejevna vse prebivalce hiše, da bi jih povabila k tej slavnosti. Vsi so obljubili in ob sedmih je bila mala soba domkoma nabito polna ljudi. Sedeli so po vseh stolih, ki so spadali h gospodinjstvu, na stolih, ki so jih posodili sosedje,

¹ Hišni upravitelj.

in na dveh posteljah, ki sta bili pokriti s pisanima pregrinjaloma iz samih krp.

Pri mizi, ki je bila sestavljena iz več majhnih mizic, je sedela Tanja poleg sina Agrafene Aleksejevne.

Tanja ga je videla prvič in je bila vsa presenečena nad njegovo zunanostjo. Še nikdar ni videla obličja, v katerem bi bil izraz trpljenja tako globoko zarezan kot v bledem obrazu tega mladega moža. Ta vtis, ki je prihajal predvsem iz njegovih temnih oči, je bil še močnejši zaradi velike brazgotine, ki je sekala njegovo levo lice. Njegove prsi so bile upadle, rame pobešene in gibal se je malone kot starec.

Oblečen je bil vprav fantastično. Tanja je bila vajena računati z najbolj nenavadnimi oblekami, toda takega brezmejnega siromaštva še ni videla. Najbolj pa jo je osupnilo na vseh malenkostih vidno izrazito prizadevanje, da bi dal celó tej bedni lupini pečat elegance. Hlače so mu bile mnogo premajhne, bile bi komaj otroku prav; na mnogih mestih so bile zakrpane, toda celó te krpe so bile tako oguljene, da se je bleščala skozi gola koža, tako da je mogel človek natančno ugotoviti, da manjka spodnje perilo. In vplivalo je kot skrit podsmeh, da so bile te hlače zlikane v brezhibno gubo. Njegova bluza z ležečim ovratnikom je predstavljala čudno mešanico iz delov damske in umetniške mode in je bila, prav tako kot hlače, popravljena z najraznovrstnejšimi krpami. Najbolj sanjarska in najbolj potrta pa se je zdela ovratnica, zakaj bila ni nič drugega — o tem se nisi mogel zmotiti — kakor rjava damska nogavica, ki je bila na sredi prerezana in skrbno zvezana v zanko.

»No, vi ogledujete mojo obleko, Tatjana Nikolajevna?« je nagovoril Tanjo. »Ne morem nič za to, poklicna obleka!«

Tanja ga je začudeno pogledala.

»Oh, vi še ne poznate mojega poklica? Ali vam ni moja mama nič povedala o tem? Sama me je pripravila do tega! Pametna, razumna žena! Dobro pozna psihologijo ženske duše!«

»Kaj pa je prav za prav vaš poklic?« je vprašala Tanja, ki še vedno ni ničesar razumela. Njen pogled se je mudil še vedno na ženski nogavici in na njegovem ovratniku in premišljala je, kako bi mu mogla pomagati, da bi se nekoliko bolje oblačil.

»Oh, vi me pač pomilujete? Premišljate, kako bi mi mogli pomagati, kaj ne?« je dejal s svojim otožnim, krotkim smehljajem. »Prebuja se vaše usmiljenje, vaše žensko sočutje? Dà, dà, to sočutje, to je ženski duši tako potrebno kot ribi voda. No, prav na tej značilni lastnosti sem zgradil tudi svoj poklic. Poročam se namreč — to je moj poklic!«

Ko je videl, da njegova poslušalka še vedno ničesar ne razume, je razlagal dalje:

»Stvar je namreč taka: bil sem beli častnik s križem sv. Jurija in so me seveda rdeči takoj vtaknili v ječo. Na vso nesrečo je bila moja žena rojena grofica. Zbežala je brž po izbruhu revolucije v inozemstvo in zdaj sem se moral pokoriti še za nesrečno družabno pokolenje svoje soproge. Bil bi pač še danes v ječi, če bi se ne bila slučajno zaljubila vame komunistka, ki je delala v jetniški pisarni kot strojepiska. Izposlovala je, da so me spustili, toda niso mi dali pravice, da bi stopil kje v službo — dali so mi le pravico, da poginem od glada. Moja sreča je samo, da se človek zdaj lahko poroči, kakor in kolikorkrat se hoče, in tako sem zgrabil za ta poklic. Jutri se vrši moja tri in dvajseta poroka!...

Vidite, in zaradi svoje nove neveste sem si tudi obesil to nogavico okoli vratu...«

»Kako pa vendar pridete do toliko nevest?« je vprašala Tanja.

»Oh, to niti ni tako težko! Ravnam vedno po enem in istem načinu. Vsa skrivnost obstoji samo v tem, da napolniš žensko srce s sočutjem. Najbolje je, da si prideneš kakšno značilno lastnost v obrazu, v pogledu ali v obleki, ki ženskam tako rekoč srce obrne. Tudi moja ble dica, moja brazgotina mi delata tu velikansko uslugo.

In ta ovratnica je najzanesljivejše sredstvo. Saj čuti izvoljenka, da se ji hočem kljub svoji revščini prikazati nekoliko lepšega in je ginjena do konca prstov na nogah. Potem je stvar že dobljena. Sédem na kakšno klop, zrem hrepeneče v daljo in med prsti držim uvel list ali kaj drugega enako vrednega — po letnem času pač! To svojo zadnjo nevesto sem ujel z uvelim listom. Sedel sem tu v takemle položaju: ta veli list — jesen, природа umira in z njo ljubezen in tako dalje. In zraven opazujem mimo-idoče ženske. Seveda, pri mnogih ni prav nič koristilo, a vendar je prišla ena, ki je postala pozorna name. Enkrat, dvakrat je šla še mimo, potem me je vprašala: »Kaj gledate vedno na ta list?« — »Oh, природа umira,« in tako dalje. Tedaj je pač zelo važno, da si tisto žensko natančno ogledaš, da veš, v kakšnem smislu moraš govoriti dalje. Če je komunistka: o tovariški ljubezni, zdaj ko so se razpršile vse nade, ki si jih zgradil na prejšnji buržujski ljubezni; nežnejši damici, da koprniš od hrepenenja po večni ljubezni. Na večno ljubezen, na to se jih največ ujame. No, in nadalje gre potem kot namazano. Pripovedujem, kako me je zapustila imenitna dama, da sem invalid, da sem medlel v ječah, da imam nežnočutečo pesniško dušo... in največkrat sem že naslednji dan z njo civilno poročen. Imam že osem in dvajset otrok; Bog vedi, kje so in kako živé. Dandanes starši pač niso v modi, država je vse...«

Tanja je videla, da je postajal pijan, vedno bolj pijan; vprašala je:

»Kako pa gresta potem zopet narazen?«

»O, zelo preprosto in zelo lahko. Brez solzá in brez drame. Ona vidi, da imam v glavi namesto večne ljubezni samo lenobo in da hočem živeti na njene stroške, jaz pa vidim, da je tudi ona taka kot vse druge. Potem pa postane itak dolgočasno. Sicer pa na noben način ne morem dolgo živeti z eno žensko; ne zdržim. Privlači me ljubezen sama na sebi, a ne posamezen človek — ženske kot take, a ne posamezna ženska. Budalost je, če zaničujejo rajnega Don Juana; razumel je znanost ljubezni!

Če bi vladale zdaj drugačne razmere in bi ljubezen ne bila omalovaževana, bi brezpogojno izdal učno knjigo o ljubezni! Učno knjigo o sladki, goreči, pretresljivi skrivnosti ljubezni! Zelo nežen izraz — sem ga nekje bral. Berem sploh načelno samo o ljubezni; kaj drugega me kratko in malo ne zanima. Vsak človek ima pač svojo posebnost. Jaz imam pravo strast za ljubavne pesmi. Vedno imam pri sebi beležnico, v katero si izpisujem take stvari, če jih kje berem; včasih tudi sam spesnim kakšno. Iz beležke berem svojim žrtvam — to je tako rekoč moje rokodelsko orodje. Jemljem samo stare pisatelje. Današnji niso dosti prida, pri njih je vse mnogo preveč preprosto. Pri ljubezni pa mora biti nekaj skrivnostnega, to je glavna stvar. Ali hočete pogledati?«

Podal je Tanji precej debelo knjižico, ki je bila skoraj vsa popisana z drobno, lepo pisavo; v njej si našel pesmi, izreke in beležke, ki so se tikale očitvidno njegovih ljubavnih razmerij. Tanja je radovedno listala po knjigi in brala:

Ljubov Vasiljevna Ivanova, spoznal 15. maja, poročil 16. maja, ločil 30. maja. Spodaj pa pesem Balmonta:

Se srečata,
se vidita —
in sreci že prepevata,
trepečeta, priznavata ...
Poljub — — —
Drug k drugemu privita
drhtita, koprnita,
in v eno se topita
v ljubezni strastni, vroči,
da nič ju več ne loči.

In nekoliko dalje:

Nina Petrovna Gurjanova. Srečal 5. julija, poročil 8. julija, ločil 10. oktobra. Pod tem:

Vsako čutenje je polno tajne muke,
in vsak, ki ljubil je, je tudi plakal:
pa naj je ljubil morje z divjimi valovi,
naj daroval ženam srce je svoje.

Lermontov

»Da, da«, je vzdihnil »spec«¹ v ljubezni, »vse te žene so začele s tem, da so izgubile glavo; toda vse so jo strašno hitro zopet našle...«

Tanja je listala dalje.

»Ničesar zahtevati in vse dobiti, to je velika skrivnost ljubezni... Ljubezen je zmaga manj ljubečega nad tistim, ki bolj ljubi... Revoljucija Antonovna Krivousova, srečal 12. maja, poročil 12. maja, ločil 13. maja...«

Smehljaje se je pokazala Tanja ta zapisek strokovnjaku v ljubezni in ga vprašala:

»Kako pa je bilo to?«

»Oh, tej je bilo šele sedemnajst let, neka komso-molka. Dala se je takoj ločiti, ko je zvedela, da sem bil beli častnik, na ideološki osnovi tako rekoč. Z menoj ima otroka s prav novomodnim imenom: »Na straži«! K njegovemu oktobrovanju² me niso niti povabili. Zdrav fantiček! Piše se »Na straži Vitaljevič«. Smešno zveni, če nismo tega vajeni, kaj ne?«

»Zakaj hočete zopet zbežati od mene?« je vprašal profesor Orlov Tamaro, ko je opazil, kako se je stisnila k steni, da bi je ne videl. Prijel jo je za roko. Minilo je že teden dni, kar jo je zadnjikrat videl, in zopet mu je njena svojevrstna lepota zbudila prav posebno pozornost. Na njeni pojavi je bilo nekaj, kar jo je takoj med vsemi drugimi odlikovalo, četudi se je oblačila prav preprosto in skromno. Ali to preprosto krilo in ta neokrašena rumena bluza — oboje je bilo tako dobro sešito in se je tako dobro prilegalo njeni nežni postavi in tudi krasna črta njenega vratu se je tako jasno odbijala od njenih lahno valovitih las, da je profesor takoj zopet izgubil glavo.

»Tamara...« je hotel začeti.

»Govorila bom z vami le pod pogojem,« ga je prekinila, »če ne boste niti z besedo omenili svojih čustev

¹ Specialist.

² Komunistični obred kot nadomestilo za krst.

do mene! Menim, da so vsi okoli mene izgubili pamet. Vsi mi govorijo le o svojih čustvih do mene, čeprav to danes ni prav nič več moderno. Sem pač pravo nasprotje pravilom tega življenja! Toda moški tovariši mi hodijo vsi v past. Znanilka lepote sem, lepote v življenju, ki so jo vsi tako neusmiljeno izgnali!«

V Tamarinih očeh se je zasvetilo nekaj kot ogenj. Profesorju Orlovu se je zdelo za trenutek, da mora neizrečno trpeti; da se hoče razvneti, samo da bi pozabila. In razlagal si je to tako, da se mora nadčloveško truditi, da bi se ubranila ljubezni, ki ji je vzklikala zanj. Ali hipoma se ji je izpremenil izraz obličja in začela je kramljati, ne da bi bila količkaj zmedena:

»Ko sem živela še doma kot umetnica po želji svojega očeta, sem bila do lepote precej ravnodušna; imela sem jo za nekaj samo po sebi umevnega, brezpogojno potrebnega. Potem pa je prišel čas, ko mi je postala kar zoprna. Fedja je stopil v moje življenje s svojimi razcefranimi hlačami in začela sem se predajati svetu notranje lepote. Toda ta notranja lepota sveta, v katerem je živel Fedja, je bila tako tesno zvezana z umazanostjo in nerednostjo, z uboštvo in skrbmi, da tudi v tem nisem vzdržala. Mnogo let sem tekala okoli s klobučevinastimi čevlji, z naglavno ruto in s palčniki; ali zdaj hočem biti zopet lepa. Ves dan se ukvarjam s seboj, da bi postala še lepša. V svojem kotu za špansko steno telovadim po ritmu kladiva, ki zabija žeblje v sovjetske čevlje, in posnemam gibe, ki sem jih nekoč videla v nekem baletu. Ne morete si predstavljati, kakšna opojnost me obide, če opazim, da se ljudje na cesti ustavljajo in gledajo za menoj, ker jih moja lepota omami! Postava mi postaja vitkejša, moji gibi ljubkejši; po več ur sedim pred ogledalom, da proučujem svoje značilnosti, da podam svojim očem pravi izraz, da najdem pričesko, ki mi najbolj pristoji. Vsi hočejo zdaj utelesiti tip ženske, ki je premagala življenje in nič ne zaostaja za moškim; jaz pa sem našla drugega: tip tihe, krotke žene, ki išče svojo vrednost v sebi sami...

Našla sem zopet moč, ki sem jo davno izgubila. Veselim se, da imam lepe, vitke noge in tanke, vedno čiste in nežne roke. Fedja mi je dejal, da kot ženska ne napravim nanj niti najmanjšega vtisa, da je sploh sramota, čutiti se žensko — zdaj pa se naravnost opajam nad tem, da vem, kakšno moč imam nad moškimi. Toliko let sem živela kot v samostanu, ubila sem svojo lepoto — zdaj sem odkrila nov svet: srečo, biti lepa in zaželjena!... Mislila sem, da sem se pozabila smejati. Zdaj pa se večkrat smejem predse in se veselim popolnoma brez vzroka. Poglejte vendar samo, kako čudovito lepa je reka, kako lepo je sonce! V mojo kletno luknjo ne prodre niti en žarek; toda sama zavest, da je sonce, ta zavest že skoraj zadošča, da sem srečna.«

Izraz Tamarinih oči in glas njenega prenapetega govorjenja sta profesorja zopet neprijetno zadela. Silno se je bal zanjo; bilo mu je, kot bi plaval nad njeno glavo velik ptič z ogromnimi črnimi perutmi, medtem ko se je smejala in kramljala o lepoti...

»Razumite, začenjvam verovati, da je treba samo volje, pa gledamo pravilno v življenje in skoraj moramo postati srečni! Rada pohajam zvečer sama po ulicah, gledam v okna z zagrnenimi zavesami in sanjam o ljudeh, ki uganjajo svoje reči, poslušam napev, ki zveni tam za zaprtimi okni — rada hodim čisto sama v kino in živim tam s kakim pravljичnim junakom nezaslišano sanjarsko življenje...

Moja duša je, kot bi se bila potopila v svetel ogenj. Moje življenje se mi zdi kot čudovita harmonija lepote. Godba kot iz drugih svetov mi prinaša čarobne zvoke...

Potem pa pride temna noč! Nad menoj modro nebo in na njem mesec, tako mlad, tako naiven! Zdi se mi, kot da ga vidim prvič v svojem življenju, ne da bi morala pri tem misliti na bol in trpljenje. Sama sedim v svojem kotu in mislim na one, ki ginejo od hrepenenja po meni. Toda jaz ostanem sama, zakaj nikdar ne pokličem njega, ki ga ljubim. Nikoli, nikoli ga ne bom poklicala!«

Tamara je umolknila in gledala okoli sebe s čudnim smehljajem. Prav tedaj je pripeljal mimo lojtrski voz, ki ga je vlekel izredno mršav konj. Na vozu je sedela stara žena, zavita od glave do pet v kožuhe, očitno bolnica. Nekaj sekund je vladal molk. Potem je dejal profesor:

>Tamara, vi me ljubite! Vaš boj je brezuspešen! Ugonobili boste pri tem samo sebe, uničili se boste. Vaši živci tega ne bodo vzdržali!<

Pogledala ga je s takim izrazom strahu in obupa, da se je prestrašil. Ničesar ni rekla; obrnila se je in prav počasi odšla. Gledal je dolgo za njo, dokler ni izginila njena vitka, nežna postava; toda ni si ji upal slediti. Iti moram k njej v stanovanje, si je dejal; s svojimi pridi-gami o lepoti bo ali obrnila nase pozornost GPU ali, ali...

Profesor Orlov misli ni dokončal. S povešeno glavo je stopal zopet nazaj v predavalnico, kjer je moral imeti naslednje predavanje.

Bil je vroč, soparen dan. Nebo je žarelo v presvetli modrini, žareči zrak je valovito trepetal nad zemljo. Po reki so leno drseli bleščeče beli parniki in neskončno dolgi črni vlaki čolnov, s katerih so donele k bregu za-tegnjene melanholične pesmi...

Tanjo so bolele oči, ko je gledala skozi okno in prevzel jo je nenavaden občutek medlosti. Praznik je bil danes in hotela je zreti v daljo, ne da bi kaj delala ali mislila, temveč se kratko in malo spočila. Toda čim dalje je tako sedela, tem bolj trudna je bila; vstala je počasi, zaprla okno in legla na posteljo. Tam bo zaprla oči in našla mir...

Toda ni ji postalo bolje. Vse se ji je vrtelo, bilo ji je na smrt slabo in ko jo je zdaj Njurka poklicala k obedu, si kar ni mogla predstavljati, da bi mogla kaj jesti. Rekla je, da se počuti bolno, da hoče iti nekoliko na vrt.

Tanja je stopala po škripajočih stopnicah in šla

zadaj za hišo. Tam je sedla na star zabo, okoli katerega so rasle visoke koprive; naokrog so ležale prazne konzervne škatlice in pogled nanje ji je povzročal le še hujšo slabost. Poleg tega še žareči sončni žarki in vroči, rumeni pesek, ki ji je skozi tanke podplate žgal noge. Vsa obupana je zopet vstala, napela svoje zadnje sile in se zavlekla k zadnjemu koncu vrta, kjer je sedla v senci breze na golo zemljo. Tu je slednjič našla hlad in mir. V ta kot že nekaj let sem popolnoma divjega vrta se je le redkokdaj izgubilo nekaj otrok, kadar so se igrali skrivalnice; odrasli niso nikoli prihajali semkaj. Čustvo, da je tu popolnoma varna in skrita, ji je vrnilo mir in pokoj. Tako zelo je pozabila na vse, kar jo je vznemirjalo, da je z največjim zanimanjem sledila pajku, ki se je na svetli, tanki nitki pred njenim obrazom počasi spuščal z brezove veje nizdol. Nekajkrat je zlezal po niti nekoliko nazaj, potem se je spuščal znova nizdol. Nato pa je izginil v visoki travi in Tanja je bila zopet sama s svojimi mislimi.

Njeno zdravje jo je zaskrbelo. Ni bila vajena slabosti in boleznin in zato je zaradi tega stanja dvakratno trpela. Pa še nekaj je vrtalo v njej, nekaj, kar jo je silno vznemirjalo in mučilo, pa vendar ni našlo poti k zavesti. Toda zdaj, ko je gledala z vročimi očmi na mlade, bohotno zelene brezove liste, se ji je mahoma popolnoma zjasnilo. Ne, to ni bila bolezen, niti navadna slabost — to ni bilo nič drugega kot znak, da je začelo v njej rasti novo življenje, da bo morala postati mati!

Tako jasna in hkrati tako nepričakovano nova je bila ta misel za Tanjo, da se ji je zdela kot nezaslišano fantastično razodetje. Vedno že je hotela biti mati; nagon materinstva je bil v njej že od nekdanj zelo močan; toda predstavljala si je vse to tako povsem drugače! Nič ni vedela, da leži na tej poti toliko trpljenja, da bo ta sreča potrkala tako tiho, tako boječe na njena vrata...

Tanja je začela misliti na bodočnost. Bitje, ki naj zdaj stopi v življenje — njeno dete —, je prejelo življenje v viharju in nevihti, mati ga ni klicala, oče ga ni

hotel. Kakšna bo postala duša tega otroka? Ali ne bo od vsega početka nosila v sebi pečat nesoglasja in nesreče? Ali se ne bo v njej zrcalil obup matere, divji živalski pohlep očeta?

Zopet je hotel premagati Tanjo občutek slabosti, ki jo je že prej napadel. Vse se je začelo vrteti okoli nje in grozna slabost se je dvignila v njej, ko je lahek sunek vetra prinesel od sosedne hiše vonj po ribah, pečenih na olju. Naslonila se je na brezo in zamižala.

Ali naj napravim tako, kot dela zdaj večina? je mislila Tanja. Naj li vzamem otroku življenje, še preden pride na svet? Tanja se je ustrašila ob sami misli na to možnost. Ne, ne! Nikoli! Ljubila je že zdaj svojega otroka, vseeno, kakšen bo postal. Storila bo vse, da bo živel, zrasel, postal človek. Vse svoje življenje mu hoče darovati, očeta mu hoče nadomeščati, odškodovati ga hoče za vse temno, grozno, kar mu je vsilila usoda v začetku njegovega življenja...

Občutek neizmernega usmiljenja s svojim otrokom se je polastil Tanje. Čisto drugače bo moral stopiti v življenje kot drugi otroci. Nihče ga ne bo pričakoval razen nje; dà, nikogar ni, ki bi mu mogla samo govoriti o tem, da pričakuje svoje dete. In vnaprej je vedela: težko in neveselo bo postalo njegovo življenje...

Toda mahoma se je izpremenila toga pobitost, ki jo je mučila, in vsa pogumna, polna neizmernega veselja je govorila polglasno sama zase:

»Kar bo tudi prišlo, otrok moj, ne pozabi nikdar, da imaš mater, ki bo dala zate vse, prav vse. In če moje moči ne bodo zadoščale, potem ga vzemi v svoje varstvo ti, o Mati božja! Sama sem in moje moči so šibke. Ti varuj mojega otroka na njegovi težki poti, bodi v pomoč njemu in meni v tem mrzlem, okrutnem svetu, reši mene in mojega otroka!...«

Dolgo, dolgo je ostala Tanja ob brezi, zatopljena v svoje misli in svojo pobožnost.

Zvezda za zvezdo se je prižigala. Težka vlaga se je dvigala iz tal. Priroda je legla spat. Veličastna tišina je

vladala v njej in v Tanjini duši. Pogledala je k nebu in zdelo se ji je, kot bi migljajoče zvezde bile solze v svetlih očeh božje Matere, ki joče nad brezkončnim morjem bolečin in trpljenja, v katero je bila potopljena sreča mater na tej zemlji. Bilo ji je, kot bi Mati vseh mater tu gori jokala zdaj vprav z njo in kakor bi hotela razgrniti svoj temnomodri plašč čeznjo, da bi jo varovala in pomirila in jo tako privedla k zavesti, da je materinska sreča kljub vsem bolečinam največji, najkrasnejši dar, ki ga je Bog dal človeku...

Tanja je vstala in se vrnila v hišo. Njurka ji je odprla vrata in jo začudeno pogledala.

»Danes se nisem čutila zdravo,« je rekla Tanja. »Toda zdaj je že zopet čisto dobro. Tako lepo sem počivala na vrtu!«

Njurka se je zadovoljila s tem pojasnilom in sedla s šivanjem k mizi. Tanja je legla v posteljo. A še dolgo ni mogla zaspati. Mislila je na svojega otroka, a ne več v strahu in bolesti. Mir in tiha radost sta jo prevzela. Nič več se ni čutila osamelo. Ob njeni strani je stala Mati vseh mater, Mati vseh siromakov in bogatinov, vseh srečnih in nesrečnih, Mati, ki je dala življenje Kristusu...

Tamara je stopala po strmem zelenem bregu nizdol k reki in sedla tam na tvalo. Sonce je sijalo jasno in bleščeče; a vroče ni bilo, zakaj od reke je pihal hladen veter. Danes je imela dober dan; delo na njeni sliki je napredovalo tako, kot si je želela. Čustvo sreče brez odseva, ki ga je čutila že nekaj časa, jo je tudi danes popolnoma prevzelo. Tako dolgo je živela v nesreči in žalosti, da ji je bila vedno in vedno vsaka posamezna minuta njenega golega življenja nezaslišano darilo sreče. Z najiskrenejšim veseljem je prisluškovala zmedenim glasovom, ki jih je prinašal veter, škripanju nekega voza, kričanju ptice, smehu otrok v igri in kot zamaknjena je zrla v begajočo igro lesketajočih se valov.

Kako je vendar vse lepo, si je dejala; kje le imajo

ljudje svoje oči, da ne vidijo vsega tega? Zakaj vlada v njihovih srcih tako mračna megla? Zakaj nočejo razumeti, da bi njihove duše pošteno ozdravele, če bi se le naučili poslušati glas prirode? Če bi hoteli poslušati ta glas, kako lahko bi potem razumeli sami sebe!

In Tamara se je zazdelo, kot da je prav to resnica, ki jo je spoznala in s katero je vdihnila svoji sliki življenje. In kako preprosta je bila vendar ta resnica: poglej sam vase, vprašaj samega sebe in vedno boš vedel, kako ti je treba ravnati. Nikdar te notranji glas ne bo varal; in kakor bi ti bilo tudi težko, poslušati ga, vedno ti bo pomenil pravo, resnično veselje življenja, če se mu boš dal voditi! Vest te ne bo nikoli goljufala; in zato, zato... odpovedati se moraš znati. Odreči se moraš svoji sreči, če hočeš svojo srečo najti; svoje sreče ne smeš graditi na nesreči svojega bližnjega...

Tamara je legla v travo in zrla proti blestečemu modremu nebu... Dostojevski je dejal, da je lepota uganka... da bo lepota rešila svet... in lepota naj reši tudi mojo dušo, mojo ubogo, ubogo dušo...

Nekje v daljni dalji je zapel zvon, votlo kot iz praznega sode je donel tu sem. Tamara se je smehljala... Seveda je to malenkost, toda zakaj proizvajajo ti tam tako neprijetne glasove? O, vem, zakaj se boljševiki lepote tako zelo boje: boje se, da bi se človeška duša potem prebudila in spomnila, da je že sama na sebi nekaj neizmerno dragocenega!

Zdaj so smuknile njene misli tja, okoli česar so se pletle vedno in vedno v zadnjih tednih: k njeni ljubezni do profesorja Orlova. Ali ga res ljubi? Da, ljubi ga. Toda zdaj si je prišla na jasno, da mora ubiti svojo ljubezen do njega. In čudno, to spoznanje je sprejela kot olajšanje, kot rešitev. Ljubezen do njega bi izpremenila njeno življenje v ječo, hotela pa je biti svobodna!

»Oh,« si je dejala, »živim vendar lahko brez njega, sama, čisto sama...; umrla bi seveda rada v njegovi bližini.« Umreti? Ta misel se ji je prvič po dolgem času

zopet porodila, a ni se je ustrašila. Ne, nasprotno: prevzela jo je nekakšna lahna radost...

Ljubezen hočem nadomestiti s svojim ustvarjanjem, je mislila. V svojem delu hočem najti življenjsko moč, ki jo drugi ljudje črpajo iz ljubezni; svojemu ustvarjanju hočem dati svoje radosti in svoje bolečine, ki jih drugi ljudje žrtvujejo ljubezni. In lahen nasmeh ji je spreletel poteze, ko ji je prišel na misel nemški stih, ki ga je brala nekoč v svoji mladosti v neki otroški knjigi:

Kdor sam je, ta živi kot ptič,
ker nihče mu ne more nič.

A smeh je izginil in obrnila je svojo pozornost na bel, čudno oblikovan oblak, ki je ravno nad njo počasi plaval po nebu. Bil je tako svetel, tako lahak, tako rahel, da si je Tamara hotela to podobo ohraniti v spominu, da bi jo pozneje uporabila za svojo sliko. In zopet je začela misliti na svoje delo; začela je sanjati, kako bodo ljudje stali pred njim in plakali. Do najtišjih duševnih globin naj presune človeška srca in jih prisili, da se zopet spomnijo tega, kar so pozabila. Njena slika naj bi bila goreč poziv!...

Ni pa se dolgo mudila pri svoji sliki; zopet je stal profesor Orlov pred njenimi očmi. Kakšna sreča je, če človek premaga v sebi ljubezen, je mislila. Poglavitno je, da potlačiš v sebi žejo po dotiku; zakaj ko mine ta strast, potem je tudi ljubezen pri kraju. Kako sem prej vedno hrepenela po tem, da bi se smela priviti k njemu, da bi se mu mogla popolnoma vdati! A to je zdaj minilo, popolnoma minilo, zdaj ne hrepenim več niti po tem, da bi ga videla...

Tamara je vstala in šla domov proti svojemu temnemu kotu. Hodila je počasi, prav počasi z globoko povešeno glavo, ne da bi se bila le enkrat okrenila. Zaradi tega tudi ni mogla opaziti, da je v majhni razdalji hodila za njo temna moška postava...

Profesor Verholanec je naletel na Tanjo prav med vrati svoje predavalnice. Že dolgo je ni srečal in se je zgrozil, ko je videl, kako slaba je bila. Najbolj pa ga je prestrašilo to, da je očitno bila noseča. Čustvo brezmejnega usmiljenja je ganilo njegovo srce.

Tanja se mu tokrat ni izognila, kakor sicer v poslednjem času; toda njena lahna rdečica, ki ji je pokrila blede obraz, in zbegani smehljaj, ki ji je obkrožal ustnice, sta mu povedala, kako težko ji je bilo govoriti vprav z njim. Pogledal ji je v oči in v njenem pogledu je bilo toliko bolesti in trpljenja in tako mila prošnja, da se je sramoval globoko v svojo dušo: tej Tanji, ki je o njej sam vedno dejal, da je tako čista, da na njej ne more ostati noben madež, tej Tanji se je hotel odpovedati, še preden je prav za prav vedel, kaj se je zgodilo z njo!

Tanja je nagnila glavo v pozdrav in hotela iti dalje. A zadržal jo je in dejal:

>Tanja, rad bi govoril z vami! Pojdite, prosim, z mano v kabinet!<

>Dobro, grem!< je privolila in v njenem glasu je bilo toliko vdanosti in ponižnosti, da je profesorja zopet silno neprijetno zadelo.

Ponudil je Tanji prostor in dolgo je trajalo, preden se je mogel odločiti, da je izrazil prvo vprašanje.

>Tanja, čujte...< je končno dejal boječe, >kako pa je prišlo vse to?<

>Tako težko mi je govoriti o tem!< je odgovorila in pri tem sklonila glavo globoko na prsi.

Spet je nastal dolg molk, dokler ni profesor vprašal:

>In se bo poročil z vami?<

>Ne!< je odvrnila Tanja tiho.

Spet je dolgo trajalo, preden je beseda pretrgala morečo tišino. Zdaj bi ji vendar moral ponuditi svojo roko, je mislil profesor. Kolikokrat sem ji že govoril o tem; zakaj pa zdaj molčim? Končno je jecljaje izpregovoril:

>Tanja, celo sedaj... ne prekličem svojih besed. Če vas zapusti, Tanja, potem... postanite moja žena!<

In ko je govoril te besede, mu je bilo, kakor bi strmoglavil v vodo. Pričakoval je, da ga bo Tanja zdaj objela in mu dejala: Dimitrij Vasiljevič, zahvaljujem se ti! Vem sicer, da te zdaj nisem več vredna, toda... Tem bolj je bil presenečen, ko mu je odgovorila s tihim, a odločnim glasom:

»Dimitrij Vasiljevič, že prej sem tolikokrat zavrnila vaše ponudbe; tem manj morem privoliti vanje zdaj. Ne morem postati vaša žena!«

Dimitrij Vasiljevič se je zdaj prav tako začudil kakor takrat tovariš Vladimirov, ki je bil ravno tako prepričan o tem, da si bo Tanja štela v srečo in čast, da sme postati njegova žena.

Tedaj pa je Tanja prva pretrgala mučni molk, ki je zopet legel med ta dva človeka:

»Dimitrij Vasiljevič!« je dejala. »Razumem vašo ponudbo in jo visoko cenim. Čutim, da vam ni bilo lahko po vsem tem, kar se je zgodilo z menoj. Dejali ste mi nekoč, da sem taka, da ne more na meni ostati noben madež. Če bi bila prepričana, da tudi še zdaj, v tem trenutku tako mislite, potem bi z veseljem postala vaša žena ne glede na položaj, v katerem sem. Toda vaše molčanje, vaša zadrega, ljubi profesor, mi zadostno dokazujeta, da mi hočete s svojo ponudbo storiti žrtev, in poleg tega še tako, ki vam ni lahka. Razumeli boste, da bi ne ravnala prav, če bi to žrtev sprejela.«

Tanja je vstala in šla proti vratom.

»Toda Tanja, kaj bo z vami, če vas pusti na cedilu?« je vprašal profesor in šel za njo z oklevajočimi, neodločnimi koraki.

»Oh, ne skrbite zame,« je odvrnila. »Se bom že kako pretolkla! Zdravstvijte, gospod profesor! Zahvaljujem se vam iz vsega srca za zanimanje, ki ga imate za mojo usodo!«

Z urnimi koraki je odšla Tanja skozi vrata.

Za tovariša Vladimirova se je zdaj pričelo svojevrstno življenje, ki se mu je sam najbolj čudil. To, čemur se je vedno najbolj smejal, se je zgodilo z njim: povsem navadno buržujsko čustvo ljubezni ga je prevzelo. Do vsega je postal ravnodušen, celo do svoje »Tovarne človeka«; če bi ne bila Tanja napravila zanj polovico dela, bi bil imel gotovo kar največje neprijetnosti, tako raztresen in brez zanimanja je bil za svoje službene dolžnosti. Sprejemala je zanj obiske, pošiljal jo je celo namesto sebe k posvetovanjem, izgovarjajoč se, da ima čez mero dela. Tako je bilo že nekaj tednov; toda čutil in vedel je, da dolgo ne more tako iti. Stal je ob prepadu in se je tega popolnoma zavedal. Toda ni se mogel obvladati. Le eno ga je zanimalo, le eno je stalo v središču vseh njegovih misli; bilo je vprašanje: se bo li zdaj, ko že vsi opažajo, da je noseča, še vedno branila, da bi postala moja žena? Ravno danes je bil pri njem tovariš Surkov; ko je pretresel z njim nekatere službene zadeve, je začel na dolgo in široko obrekovati Tanjo:

»In živa duša ne ve, kdo je oče, to je pikantno. Zdaj je sploh v modi, zamolčati očeta. Jaz sem mati, pravijo; kdo je oče, nikogar nič ne briga. Vsi smo si že belili glave, kdo bi mogel biti, zakaj Tanja živi vendar čisto sama zase, čez dan v službi, zvečer na univerzi. Sicer sem tudi tam že poizvedoval, toda vsi zmigujejo z rameni in menijo, da mora biti ognjišče okuženja v pisarni. No, ko bo tu otrok, bomo že videli, kdo je oče; bo že nekomu podoben!«

Ko je tovariš Surkov tako govoril, je Vladimirova mrzlo izpreletavalo po hrbtu. Sklenil je govoriti s Tanjo. Ni si mogel razložiti, zakaj se je tako trdovratno branila poročiti se z njim in zakaj se je vedla proti njemu tako mrzlo, malodane sovražno, da je vzbujalo pozornost. Pri-tisnil je na zvonec in ukazal:

»Tovariš¹ Tatjana Nikolajevna naj pride k meni!«

¹ Sovjetski naziv tudi za ženske člane kom. org.

Tatjana je prišla šele po daljšem času. Danes se je čutila zopet zelo slabo; od jutra dalje je imela čuden občutek slabosti, vrtelo se ji je in venomer jo je dražilo k bruhanju. Poleg tega je imela še gnusne sanje:

Prišla je ravno v obednico in sedla k mizi. Ko je rezala jed pred seboj, ne da bi si jo bila poprej natančno ogledala, ji je brizgnil v obraz curek temnordeče krvi in na krožniku se je zvijala kača, prerezana na dva dela. Rep je divje švigal gor in dol, del pri glavi je bil skoraj nepremičen, oči pa so strmele s steklenim, ugašajočim pogledom vanjo. Strah nad tem groznim pogledom ji je pregnal spanec. Ves dan se ga ni mogla otresti in vlačila je s seboj negotovo, mrtvično bojazen.

Ko so jo torej poklicali k tovarišu Vladimirovu, je imela občutek, da je to, kar bo zdaj prišlo, v zvezi z njenimi sanjami, in le s težavo je šla v kabinet, ker so ji bile noge težke, kot bi nosila na njih svinčene uteži.

»Tatjana Nikolajevna!« jo je sprejel tovariš Vladimirov. »Menda ste že opazili, da se v našem uradu mnogo govori o vaši nosečnosti. Seveda,« se je prisiljeno nasmejal, »vsaka žena ima pravico do tega, saj je napisano na vseh lepakih. Toda, vidite, iz popolnoma osebnih vzrokov se zanimam za to, da bi zvedel, kdo je otrokov oče!«

Tanjino obličje je postalo trdo kot kamen in tega izraza brezmejne trdovratnosti se je tovariš Vladimirov najbolj bal. Čisto mirno, grozljivo mirno je gledala nanj in rekla s tihim, a zelo odločnim glasom:

»To vas nič ne briga, tovariš, otrok bo vpisan na moje ime!«

Tovariš Vladimirov je nenadoma pobesnel. Poskočil je in zavpil:

»In če sploh ne želim, da pride otrok na svet? Razumete? Jaz tega ne želim!!!«

Ko je videl, da je blede Tanjino obličje še bolj prebledelo, se je ukrotil in nadaljeval zopet z mirnim glasom:

»Hočem resno govoriti z vami; saj niste več otrok! Mojo ponudbo, da bi se z menoj poročili, ste odklonili. No, tu ne morem ničesar več storiti, to je končno vaša zasebna stvar. Toda v tem primeru ste kratko in malo dolžni, da odstranite otroka! Zdaj še ni prepozno; dal vam bom kajpada za to denar!«

Tanja ga je pogledala z očmi, v katerih je mogel brati zaničevanje, samo zaničevanje.

»Otrok bo živel, ker jaz to želim!« je dejala s krepkim, odločnim glasom, se počasi obrnila in zapustila kabinet.

Tovariš Vladimirov si kratko in malo ni vedel pomagati. Ni vedel, kaj naj začne, da bi prišel iz tega položaja. Napeto je premišljal, a ni našel izhoda...

Ko je Tanja zapustila sobo, je bil njen obraz miren, skoraj ravnodušen; toda če bi bil kdo mogel pogledati v njeno notranjost! Ko bi bil slutil, kako težko je hlinila ta mir in kako je hrepenela po trenutku, ko bo mogla zapustiti pisarno in biti čisto sama!

Pričel se je opoldanski odmor in Tanja je zapustila veliko, sivo poslopje. Bolečina, ki jo je davila, je silno narasla in občutek, da je brezmejno sama, je postal neznošen. Mislila je na svojega otroka. Kako zelo si ga je vedno želela! Kako je sanjala o uri, ko bo v njenem telesu vzcveto novo življenje! A da je tako prišlo! In zdaj se je morala za življenje tega otroka še boriti!

Bil je mrzel jesenski dan. Svetlo je sijalo sonce, toda leden veter je pometal po tleh in prasketajoč mlel velo listje. Sonce ni dajalo nobene toplote in veter je silil Tanji v rokave in tilnik, da je od mraza trepetala. A ni se zavedela tega. Počasi je stopala po potih v parku in povešala oči; njeni možgani so krčevito delovali. Njene misli so se vrtele okoli ene same točke in se niso mogle odtrgati od nje. Bile so besede, ki jih je govoril tovariš Vladimirov, ko ji je povedal, da otrok ne sme priti na svet. In zopet je bridkost v njej narasla, kot bi ji hotelo raznesti prsi; nehote je pospešila korake in bila zdaj tik

ob ograji, pod katero je tekla mimo šumeča reka. Dolgo je stala tu in zrla v temnorjavo vodo, nad katero so ki-pele lahne pene. Težko so udarjali valovi ob kamenite obrežne nasipe . . .

Še vedno je strmela Tanja v temne valove in vsa njena bitnost je silila k novemu življenju, ki je raslo v njej. Hipoma je začutila, kako se je nekaj v njej pre-maknilo, lahno, čisto nežno; bil je tresljaj, drget, tako tuj, tako čuden, da se je Tanja zdrznila in zastrmela s široko odprtimi očmi v daljo, nepremična kot kamen. Dolgo je čakala, da bi se to gibanje ponovilo, toda v njej je ostalo tiho. Nežen, srečen smehljaj ji je igral okoli usten in toplo in veselo ji je postalo pri srcu. Kdo bi ji mogel vzeti to srečo, srečo matere, ki čaka svojega otroka?

Tanja je izpustila ograjo, katere se je krčevito opri-jemala, in počasi, previdno šla dalje, kot bi se bala, da bi mogla s kako naglo kretnjo motiti čudo, ki je delovalo v njej. Njeno srce je bilo zdaj polno poguma. Kako bi bilo tudi mogoče, da bi umolknilo to, kar se je v njej zganilo? In kot lahki, nevidni valovi so se ji pojavile pred dušo sanje iz njene otroške dobe; spomnila se je na svojo staro doviljo; kot bi donele zdaj skozi gosto meglo preko reke, je slišala besede, s katerimi jo je vedno po-mirila, kadar je prišla s svojimi malimi otroškimi bole-činami k njej po pomoč:

>Ne boj se, samo véruj! V Bogu vse uspè.<

>Vse se je zgodilo proti moji volji, nič ne morem za to,< je šepetala Tanja predse, kakor bi se morala pred nekom opravičiti; >a zdaj je otrok tu, živi in bo živel! Kako more tovariš Vladimirov razumeti, kaj se godi v meni? Kaj ima on opraviti s tem? In četudi naj otrok nikoli ne ve, kdo je njegov oče, nima zato niti za las manj pravice do življenja! In živel bo in mora živeti!< Napolnila sta jo ponos in navdušenje, da bo dala življe-nje novemu človeku!

>Otrok bo živel in mora živeti!< je ponovila skoraj čisto glasno. Mimo je šlo nekaj šolskih otrok, ki so za-

čudeni strmeli vanjo. Tanja se jim je nasmehnila in gledala za njimi, ko so tekli dalje. Gledala je zdaj otroke drugače, kot jih je gledala prej.

So pač žene, je dejala Tanja sama pri sebi, ki težko prenašajo materinstvo; takoj od vsega početka jim napravljaja žalost in skrbi. Toda ali naj taka žena zaradi tega svojega otroka manj ljubi? Morda ga pričakuje edino ona in samo ona mu bo tudi potem v življenju dajala veselje. Ali ni torej primorana, dajati mu še v e č ljubezni kot pa mati, katere otrok lahko stopi v življenje kot v praznik?

»Živel bo!« je rekla Tanja še enkrat polglasno sama zase, ko je zapustila park, da bi se zopet vrnila na pot, ki je držala do urada. »Živel bo in nihče ne bo zvedel, da njegov oče ni hotel njegovega življenja. Delala bom za svoje dete dan in noč, prenesla bom vsako žalitev, vso osamelost, in ne bom nikdar dovolila, da bi mi mojega otroka usmrtili!«

Ko je Tanja stopila zopet v pisarno, je njen obraz žarel od veselja. Sedla je k delu in se ni brigala za radovedne poglede drugih souslužbencev, ki se niso mogli dovolj načuditi, odkod je jemala Tanja ta mir in to samozatajevanje, to ravnodušnost nasproti zbadljivim opazkam, ki so si jih pošepetavali.

16

Vedeževalka Nastja je stanovala na drugi strani reke. Bil je mrzel jesenski dan, temni oblaki so pokrivali nebo in droben dež je pršil na zemljo. Reka je bila siva, nemirna, srdita. Tovariš Vladimirov je mrko gledal na male valove z umazanobelimi venci pen, med katerimi so tu pa tam plavale že majhne ledene grude. Skoraj tesno mu je postalo pred temi temnimi vodami pozne jeseni.

»Morda naj vendar rajši počakam, da bo reka za-

mrznila in bom šel potem peš čeznjo? In tak veter!« je mrmral predse.

V resnici, veter je trgal in vlekel njegov plašč in mu pihal skozenj prav do kosti. Nekaj časa se je še obotavljaj, a potem si je vendar poiskal prevoznika; veliki brod je zaradi grdega vremena že ustavil promet.

Med vožnjo je tovariš Vladimirov nadaljeval svoj samogovor: »Sploh je sramota zame, odgovornega strankinega moža, da grem k vedeževalki. Lepo me je ujela, ta strojepiska, da ji niti sam nisem več kos! No, bomo videli, kdo bo zmagal, ona ali jaz! Sicer pa je le na videz tako skromna. V resnici živi kdo ve kako razposajeno življenje! Morda je vsa njena odličnost in dostojnost samo pretveza!«

Tovariš Vladimirov je sicer vedel čisto natančno, da dela Tanji krivico, toda vneto si je prizadeval, da bi spraval najbolj prostaške in najbolj umazane predstave z njo v zvezo.

»K vedeževalki Nastji?« je tedaj vprašal prevoznik, umazan Tatar, medtem ko se je glasno useknil v roko in potem pazljivo brisal roko ob svoj oguljeni kožušček. S krivim pogledom je ošvrknil po strani tovariša Vladimirova; sploh je bilo na njem vse krivo, ne le pogled, ampak tudi roke in noge; in celo dolga, vstran štrleča ušesa so kazala čudno zavito obliko.

»Odkod pa veš to?« je osorno zavpil nanj tovariš Vladimirov. »Morda hočem na ono stran le na izprehod, ali pa imam morda tam damico, ali pa moram morda izvršiti pri kom hišno preiskavo! He?«

Tatar je tako rekoč zlezal vase kot tepen pes in dejal:

»Pa saj mi je vendar čisto vseeno, kam greste, moj ljubi gospod državljani! Mislil sem pač kar tako! Vprašal sem le, ker se jih tako mnogo vozi iz mesta k Nastji. Saj prav za prav le od tega živim. Sam sem tudi že bil pri njej in kar ona poreče, je res in se gotovo izpolni! Njenega lica še ni nihče videl; tudi njen glas je bil tako

čuden. Ona lahko pričara človeku tudi zlo in nesrečne ljubezni ga tudi lahko reši... Ej, kako svet zrak veje danes!«

»Kakšen svet zrak? je vprašal tovariš Vladimirov.

»Veter, hočem reči!« je odvrnil Tatar in se uprl ob vesla. Vode so zdaj tako narasle, da se je čoln le s težavo pomikal dalje. Valovi so bobneli in veter je tulil, da je tovariš Vladimirov čisto otopel in sedel kot v snu. Kakor v snu mu je zazvenelo, ko je Tatar dejal:

»Tu smo! No, ali greste k Nastji ali ne? Naj li čakam na vas?«

»Počakaj!« je zarjul nanj tovariš Vladimirov in se trudil, da bi prišel iz zibajočega se čolna.

Vzpel se je na strmi breg in hodil potem skozi redke gozd. Veje so mu udarjale v obraz in zabavljale je na malomarnost, da ni tu nobene poštene poti. V sencih mu je tolklo in zdelo se mu je, kot bi imel vročico.

»Gotovo sem bolan!« je dejal. »Že dolgo opažam to, od tistega večera!«

Hodil je vedno dalje. Hišica, ki se mu je zdela tako blizu, se je vedno bolj oddaljevala in luč je menda uganjala norce z njim, ker je poskočila vedno za košček nazaj.

»Hudič me je zanesel tu sem!« je zabavljale tovariš Vladimirov. »Kaj le mi bo tudi mogla povedati ta nemna stara baba?«

Končno je obstala luč na neki točki in nekaj minut kasneje je stal pred vrati. Potrkal je. Luč je začela migljati, potem je čisto izginila, tako da ga je vse naokrog obdala trda tema. Prešlo je precej časa, ko je luč hipoma posvetila skozi špranjo vrat.

»Kdo je zunaj?« je vprašal ženski glas.

»Jaz! Odprite! K vedeževalki Nastji hočem!« je kričal tovariš Vladimirov zopet ves divji.

»Kdo pa je?«

»Odprite, pravim!«

Škripaje so se vrata odprla in na pragu se je prikazala starka. Glavo je imela tako tesno zavito v črno

ruto, da nisi mogel videti obraza. S hripavim glasom je dejala:

»Nastje ni doma! Peljala se je v mesto!«

»Lažeš! Doma je!« je kričal tovariš Vladimirov.

»In čemu naj bi lagala? He?« je dejala starka zdaj nekoliko spravlljivo in ga gledala po strani izpod svoje modre naglavne rute.

»Potem bom čakal!« je odložil tovariš Vladimirov osorno, ko je stopil na majave deske, ki so držale v majhno, temno predsobo. Nasproti mu je udaril val vlažnega, toplega zraka, nasičenega z ostrim, grenkobnim vonjem. V glavi se mu je začelo vrteti in brez moči je sedel na klop ob steni. Bilo mu je, kakor da je še vedno na zibajočem se čolnu, in različne tuje stvari, ki so visele s stropa, so se zdele v medli svetlobi sveče kot sanjarske prikazni.

Starka ni izpregovorila nobene besede; odšla je v sosedno sobo in zaprla vrata, tako da je ostal v popolni temi. Tovariš Vladimirov se je počutil tako slabo, začutil je tak glavobol, da je postal ravnodušen do vsega, predvsem pa do vedeževalke. Slišal je divjanje vetra, udarjanje valov ob bregu reke, potem je posvetil pozornost nekim čudnim glasovom v sosedni sobi, ki so bili prav taki, kot bi si dva človeka zelo razburjeno nekaj pošepetavala; nato je vse okoli njega zamrlo...

Tovariš Vladimirov se je prebudil, ker ga je nekdo krepko stresel za komolec. Široko je odprl oči in zagledal pred seboj starko, ki mu je odprla vrata. Zdaj je bilo njenega obraza videti več kot prej. Konec koščene nosu in dvoje majhnih, iskrečih se oči je kukalo izpod rute, ki pa je bila kljub temu potisnjena globlje v obraz, kot je navada. Grozotno neprijeten občutek se ga je polastil, ko je gledal tej ženski v obraz, in jezno je godrnjal:

»Oh, ko bi se vendar ne bil spustil v ta vražji posel!«

Zdelo se mu je, kot bi se bila starka lahko nasmehnila, kot da je razumela njegove besede, in pre-

strašen je strmel vanjo, ko je tiho, skoraj neslišno šepetala:

»Ti si morda močnejši kot drugi, lahko pa si tudi slabejši kot vsi drugi. Varuj se te razdvojenosti!«

Komaj pa je te besede prav razumel, se mu je zdelo, kot bi starka sploh niti ne bila odprla ust in kakor bi bil sam izpregovoril te čudne besede. Gledal ji je začudeno, prestrašeno v obraz. Bil je tih, brez zanimanja, nepremičen. A tedaj je pričela zopet govoriti:

»Varuj se rdečega, črnega človeka, sivega, rjavega očesa...«

Hitro, skoraj brezglasno, kot bi šušljal prav slaboten vetrček skozi suho listje, je zvenelo potem dalje:

»Kot lete iz kamna iskre, naj lete iz tebe protivne stvari! Vse protivne stvari zletite v gozd, kamor ne pride človeška noga, kjer ne leta ptič, kjer ne šumi žival. Svoje besede zaprem za tri in tridesetimi ključavnicami, s tri in tridesetimi ključi... Tako, in zdaj govori, kaj hočeš vedeti!«

Tovariš Vladimirov si je globoko oddahnil; glava ga je tako bolela, da je mogel izpregovoriti le z največjo težavo. Končno je dejal skoraj brezglasno:

»Za svojo prihodnost bi rad vedel in za neko dekle; venomer mi dela sitnosti!«

Vedeževalka je nekaj sekund premišljala, potem je govorila počasi in venomer obračala glavo z ene strani na drugo:

»Ljubi moj, vsa nesreča prihaja odtod, ker si se razklal v dva dela. Bolje bi bilo zate, ko bi bil poslušal misli, ki te ne varajo, in ko bi ne bil izgubil vere vanje. Doslej si bil prepričan, da je vse prevara, kar se tiče Boga; zdaj začenjaš uvidevati, da tiči za božjo prevaro božja resnica. In morda te je Bog izvolil prav zato...«

»Že dolgo več ne verujem v Boga!« se je jezno zadrhl tovariš Vladimirov na starko. »Ne blebetaj budalosti, ampak ostani pri stvari!«

»Ti ne veruješ v Boga, toda on veruje vate! Ne jeziš se zaman zaradi te deklice, zakaj Bog te kliče k

neki zadevi! In ne zavrzi svojega dekleta! Pokazala ti bo pravo pot! Poišči si čim prej življenjepis svetnika, na čigar ime si prejel sveti krst, in ga beri — tam boš našel odgovor. In zaradi dekleta ti povem še: tega, kar se je zgodilo med vama, ne boš več izbrisal iz svojega življenja, karkoli boš tudi storil. Tvoje življenje je od tega trenutka dalje teklo v popolnoma drugo smer in zdaj se ne moreš obrniti več nazaj. Kmalu bo prišla v tvoje življenje velika nesreča in se izprevrгла v veliko srečo — — zaradi nje. Torej ne pozabi si nabaviti življenjepis svojega patrona — zdaj pa se pelji domov, jutro je že!«

Pri zadnjih besedah ga je začela zopet stresati za komolec. Tovariš Vladimirov se je docela ovestil in je zdaj buden pogledal starko, ki je stala pred njim. Bila je taka kot včeraj. Zopet je bil ves obraz, razen ozke špranje, zakrit z modro ruto in njenega dolgega nosu sploh ni bilo videti.

»Batjuška! Ti moraš vendar v urad!« je zaklicala starka z glasom, ki je zvenel povsem drugače kot oni, ki mu je govoril o življenjepis njegovega patrona. »Zaspal si tu in si vso noč bledel in sanjal. Glej, zunaj je že popolnoma svetlo!«

Pogledal je skozi malo, umazano okence in res se je zunaj že lesketala svetla jutranja zarja. Predsoba, v kateri je bil, je dišala še vedno po vsakovrstnih posušenih zeliščih, toda že mnogo slabeje kot zvečer, ko je prišel; zato pa je začutil, da je bil v tem malem prostoru prav občuten mraz. In vse — čudno je bilo to — vse se mu je zdelo zdaj tako običajno, prav tako kot povsod; celo nesnaga na tleh in starka, ki je stala pred njim, nista imeli ničesar nenavadnega ali celo grozotnega na sebi.

»Ponoči te nisem hotela buditi, tako trdno si spal in stokal si v spanju; najbrž si imel nekoliko vročine. Moj Bog, ob tem pasjem vremenu to tudi ni nič čudnega; tudi jaz sem vsa prehlajena, od glave do pet!«

»Kje pa je vedeževalka Nastja?«

»Vedeževalka Nastja se je vendar odpeljala v mesto k sorodnikom. Saj sem ti to že včeraj povedala,« je odgovorila starka z najravnodušnejšim obrazom, ki ga je moči kje najti, medtem ko se je pokrižala na usta, ki so široko zazehala. To je zvenelo vse tako samo ob sebi umevno in starka je hrkala tako naravno, da je tovariš Vladimirov sprevidel, da je moral sanjati. Postal je še bolj besen; ker pa ni imel veselja, da bi se jezil sam nase, kakor bi bil prav za prav moral storiti, je željno iskal predmeta, na katerega bi mogel iztresti svojo slabo voljo. Tedaj je zagledal staro, zakaženo ikono, ki je visela na steni v temnem kotu.

»Kaj naj to pomeni?« je zarjovel. »Ikone so prepovedane! Kdo je obesil ta drek sem na steno?«

»Oh, kdo pa naj to ve! Tu pač visi! Prav nič nam ni bilo mar, da bi jo bili pogledali!«

»Tako jo snemi!«

Starka je izvršila ukaz. Tovariš Vladimirov je vzel ikono v roko, prebral napis in pogledal starko.

»Simeon Pravični!« je zajeceljal.

»No da, Simeon Pravični! Zakaj pa naj bi ne bil on?«

»Moj patron!« je dejal zamišljeno.

»Tako, tako, tudi ti se zoveš Simeon?« je vprašala starka.

»Da, Simeon. Sicer pa, kakšen svetnik je bil to? Ali veš kaj o njem?« se je zanimal.

»Ne,« je odgovorila starka in zopet zazehala. »Kako naj jih človek tudi razlikuje, vse te svetnike! Čudodelec je bil, torej je delal čudeže, več ne vem...«

Zopet se je v tovarišu Vladimirovu dvigala jeza; bil je sam nase besen, da se je on — odgovorni komunist — spustil s staro babnico v razgovor o svetniku.

»Na svidenje!« je dejal popolnoma službeno, medtem pa vtaknil ikono v žep. »In povej svoji Nastji, ko se vrne, da sem bil tu zaradi hišne preiskave. Ikono sem vzel s seboj, ker je prepovedana!«

»Dobro, ji bom že sporočila!« je klicala za njim, ko je stopil skozi vrata in zavil po poti k čolnu.

Ko je prišel na prosto, se je počutil zopet zelo slabo; glava ga je bolela, kot da se mu hoče razpočiti. Gosta megla je ležala nad reko in dolgo je trajalo, preden je našel čoln. Z začudenjem je ugotovil, da je bil Tatar še vedno na svojem mestu; zavil v mokro plahto je ležal na tleh in spal. Tovariš Vladimirov ga je zbudil in mu ukazal, naj se pripravi na prevoz.

Kako je potem prišel domov, ni več vedel. Dospel v svojo sobo, je imel komaj še toliko moči, da se je mogel sleči in leči v posteljo. Ko je stopila hišna služabnica v sobo, se mu je že bledlo in ni je več spoznal.

Ko se je doktor Krasnov napotil v svojo pisarno, da bi tam ordiniral za »Tovarno novega človeka,« se je ustavil pred časnikom na steni, ker se je pred njim zbralo danes izredno mnogo čitateljev. Vsi so se gnetli in suvali, da bi videli, koga so zopet danes uredniki obdelavali v predelku »Kritika«.

Doktor Krasnov niti ni prišel tako daleč, da bi bil razrešil okorno pisavo na sivem papirju, ko mu je zbudilo pozornost, da so ga fantje in dekleta pogledovali s svojevrstnim, prezirljivim nasmeškom, z rokami v žepih, ne da bi ga pozdravili, da so zaničljivo pljuvali predenj na tla in se potem izgubljali stran.

Doktorja Krasnova je zbodlo v srce. Človek se muči za te ljudi, je mislil, in žrtvuje vse noči, da bi jih ozdravil, in nazadnje so celo tako malomarni, da ga niti ne pozdravijo!

Pa se je zopet okrenil k časniku in pogled mu je padel na članek, obrobljen z rdečimi in modrimi črtami. Bral je:

»V srcu naše tovarne je hujskač buržujskih držav, ki deluje proti zakonom Sovjetske republike.

Kje ima strankina stanica svoje oči? Doktor Krasnov je v svojem predavanju očitno hujskal proti zakonom naše Sovjetske republike in ščuval na boj proti

izkušenemu komunističnemu sodelavcu Sidorovu, ki je od leta 1905 strankin član in deluje pri nas že tri leta kot politruk.«

Mrzel pot mu je orosil čelo. To je bilo, pred čemer je imel strah; prav tega tolmačenja se je bal. Kaj bo zdaj? Bilo mu je jasno, da ga bodo kmalu, morda še danes zaprli. In kaj bo prišlo potem? V najboljšem primeru ga pošljejo na Solovke in pri svojem slabotnem zdravju ne bo prestal niti prvega leta.

Doktor Krasnov se je obrnil; namesto da bi šel v ordinacijski prostor, se je vrnil nazaj v svojo sobo. Z vsakim korakom je rasla v njem bojazen; trepetal je po vsem telesu, roke so se mu tresle in postale ledeno-mrzle in naravni živalski strah pred smrtjo mu je krčevito stiskal srce. Pred svojimi očmi je gledal obraz politruka Sidorova z majhnimi, ozkimi tatarskimi očmi, z rdeče, črno in sivo mešano dolgo bodičasto brado in bledimi ustnicami, ki so pričale o neupogljivi, brezobzirni nagonski volji tigra. Ta Sidorov bi mu morda odpustil, če bi bil kaj zagrešil samo proti sovjetski oblasti; toda zdaj je bila stvar taka, da je napadel politruka osebno in ga obsodil zaradi njegovih številnih zakonov!

»Hudič naj me vzame,« si je dejal doktor, »in zraven vso to sodrgo tu! Zakaj sem se moral vmešavati v to? Naj pač vsi poginejo za svojimi boleznimi in zraven še za vsem drugim! Zakaj sem si zaradi njih uničil svoje lastno življenje? Med junake sem hotel iti, jaz — bedak! Svoj mir hočem, vršiti hočem svoje znanstveno delo, nič drugega! Kaj pa me končno briga vsa njihova republika? Ali sem res verjel, da bi mogel tu kaj izpremeniti? Sicer sem prepričan komunist, ali če bi moral sam postati žrtev te socialistične države, potem naj jo vzame hudič! Njo in vse njene socialistične pridobitve!«

Doktor Krasnov je hodil gor in dol po dolgem, ozkem hodniku, ki je držal do njegove sobe, toda ni si upal odpreti vrat. Kdaj me bodo zaprli? je mislil. Danes? Jutri? Ponoči? Kaj naj storim? Naj li zbežim?

Saj bi me vendar takoj izsledili in s svojim begom bi samo dokazal, da imam nje na vesti! Najbolje je, da zbolim; ležem v posteljo in se naredim bolnega. Morda bodo imeli potem usmiljenje. Usmiljenje? Pri tej misli se je moral doktor Krasnov nasmejati. Usmiljenje! So li imeli usmiljenje s Trockim, ki je gotovo več storil za Sovjetsko republiko kakor jaz? — si je dejal. In doktor Krasnov je mislil na številne primere, v katerih se je eden ali drug zaslužen strankin delavec oddaljil od »črte« in je potem izginil, brez sledu izginil.

Tovariš Krasnov je stopil v svojo sobo, v neprijeten, umazan prostor, v katerem si hišna služabnica Jelizaveta ni dala mnogo truda s svojim delom; o tem so že na prvi pogled pričali številni olupki kumar, ki so ležali po tleh, in umivalna skleda, v kateri so na milnici plavali cigaretni ogorki v tolikšnem številu, da si komaj mogel misliti, da so od enega samega dneva.

Tovariš Krasnov je planil k pisalni mizi in pograbil svoje delo: knjigo, ki jo je pisal in v kateri je hotel pokazati, da bi moglo sedanje pojmovanje spolnih vprašanj postati nevarno vsej socialistični zgradbi. V tej knjigi je zbral doktor Krasnov vse svoje znanje, vso svojo silo, vso svojo ljubezen do ruske proletarske mladine — in zdaj je videl, s kakšnim zaničevanjem so pravkar isti mladi ljudje, za katere je žrtvoval svoje noči, pljuvali pred njim. Čutil se je hipoma silno osamelega in zapuščenega, samega na vsem svetu. Njegova ljubezen do vsega človeštva se mu je zazdela zdaj kot blodna sanja. Vse svoje življenje je živel za socialistično, komunistično idejo, vse je žrtvoval za to, da bi deloval za izboljšanje tega sveta — in zdaj? Ena sama neprevidna beseda v enem samem predavanju, ki jo je neki neumni mladič napačno razumel in napačno drugim razložil — in njegovo delo, njegovo življenje je razbito! Dokončno, za vedno razbito, uničeno!

Doktor Krasnov je vzel v roke svoj rokopis in ga začel brati z vročično naglico. Stran za stranjo je preletel in čutil je, da bi v vsakem stavku, če bi le hoteli,

našli nekaj, kar bi lahko tolmačili tako kot njegove besede v predavanju. Z resnico ljudje pač lahko store, kar hočejo, lahko jo obračajo in sučejo po mili volji.

Obupan si je zagrebel obraz v roke in strmel na steno. »Jaz nesrečnik, norec,« si je dejal; »rešiti nisem mogel uganke sovjetske sfinge in zdaj me bo pogoltnila!«

Zopet je vzel rokopis v roke in bral dalje:

»Pravijo, da je bila pri nas v Sovjetski Rusiji prostitucija odpravljena, da je mogoča le v buržujskih državah. Toda to je zmota; pri nas v Sovjetski Rusiji je še mnogo bolj razširjena kot v buržujskih državah, le imenuje se pri nas drugače. Imenujejo jo sramežljivo ‚svobodna ljubezen‘.«

Doktor Krasnov je izločil list in ga raztrgal na drobne koščke. Samo zaradi tega stavka bi ga mogli desetkrat izgnati in tudi če je stokrat resničen. Resnice človek pač ne sme govoriti!

»Poleti ne moremo mirno preko ceste,« je bral dalje, »po vrtovih, med vrati, ob bregu, povsod se gode stvari, ki...«

Zopet je raztrgal list.

»Prizadejali smo, ne da bi bili to hoteli, moškemu škodo, ki se morda ne da popraviti. To, kar se godi v Evropi skrivoma, se godi pri nas javno, ob belem dnevu in še ponosni smo na to. Pri nas je pokazal moški svoj resnični obraz — obraz živali. A pozabili smo, da je treba to žival krotiti, vkleniti jo v verige, zakaj to je pogoj vsake kulture, tudi proletarske...«

Tudi to mesto je iztrgal, kajti govorilo je naravnost proti marsikateremu najvplivnejših strankinih mož.

»Tolažimo se z mislijo, da je prostitucija, kolikor je imamo v naši Sovjetski republiki, preostanek buržujske dobe. Toda vsi vemo prav točno, da so šle žene, ki so zdaj prostitutke, šele po oktobru na cesto, šele potem, ko so bile osvobodene.«

Ko je bral ta stavek, je doktor Krasnov popolnoma obupal. Ne, ta knjiga ni mogla nikogar rešiti, morala pa je svojega avtorja brezpogojno pogubiti. Vso knjigo je

treba sežgati! Več let se je trudil z njo, v njej je bila vsa njegova miselnost, ves njegov ponos, a v tem trenutku mu je ni bilo niti najmanj žal; nasprotno: zdelo se mu je, kot bi imela ta misel osrečujočo, osvobodilno moč, zakaj hotel je le eno: živeti, živeti, živeti za vsako ceno!

Stekel je k peči. Toda peč je bila polna starih smeti. Hišna služabnica je bila očitno prelena, da bi odnašala smeti ven, in je tako sčasoma natrpala z njimi vso veliko peč. Ostanke jedi, strohnele, umazane cunjice, črepinje — same reči, ki niso hotele goreti! Skoraj blazen od strahu je gledal vanjo; potem je začel z vročično naglico izgrebati vse kar na tla. Pri tem si je obrezal prste, da je kapljala kri na deske, a tega ni opazil. Tedaj je zaslišal korake; preden pa se je mogel še česa lotiti, da bi prikril svoje početje, so se vrata že odprla. Doktor Krasnov je vstal in pričakoval zdaj samo še tega, da bo zagledal pred seboj miličnika ali vojaka GPU. A pred njim je stala hišna služabnica Jelizaveta in z velikimi očmi strmela vanj.

>Zakaj nisi v službi?< je vprašala.

>Bolan sem!< je jecljaje odgovoril doktor.

>Čemu grebeš potem smeti iz peči? Raje bi legel v posteljo!< je rekla surovo.

>Ta reč smrdi!< se mu je porodila srečna misel.

>To je strašno, kakšno svinjarijo imaš tu! Ali spada vse to v peč? Jaz pa ugibljem, kaj mi tako okužuje zrak v sobi, zakaj je tu notri tak zrak!<

>Zrak je zrak!< je odvrnila Jelizaveta mirno in začela smeti nalagati zopet nazaj v peč.

>Spravi to nesnago v kraj!< jo je zdaj nahrulil doktor in od besnosti mu je pena stopila na usta. >Proč z gnojem! Zaradi tebe se bom še pritožil!<

Doktor Krasnov jo je pri tem pogledal z obrazom, ki je bil od ljutosti tako spačen, da je takoj pričela zlagati vso vsebino peči kar v predpasnik. Ko je to delo opravila, je vstala in šla molče skozi vrata tako, da je gledala k njemu.

»In da se danes ne prikažeš več pri meni!« je še zarjul za njo, ko je previdno zapirala vrata za seboj.

Komaj je bila zunaj, je zgrabil knjigo in vžigalice. Toda knjiga je slabo gorela, ker je bila iz samih zelo debelih, močno kredastih listov. Robovi so tleli, soba se je napolnila z dušečim dimom, toda vkljub vsem naporom papir ni hotel goreti. Oh, če opazijo ta duh spodaj, sem tako in tako izgubljen, je mislil doktor. Ali naj jo morda rajši vržem v stranišče? Tudi tam jo lahko izvlečejo in če je tudi ne bodo brali, bo že moj poizkus, da bi jo uničil, zadosten dokaz proti meni. Tako je klečal dolgo časa pred pečjo in gledal na tleči rokopis, neodločen, kaj naj začne.

Tedaj so se vrata zopet odprla, ali tokrat sta bila res dva miličnika. Doktor je vstal, njegov že itak blede obraz je pokrila smrtna bledica in dolgi, rdečkasti lasje so mu viseli na čelo kot mrliču. Izpregovoriti ni mogel niti besede; trepetaje je stal pred njima in povešal glavo.

»Tovariš!« je dejal eden izmed obeh vojakov. »Napraviti morava hišno preiskavo!«

S temi besedami je stopil k peči, iz katere se je kadir še slaboten dim, izvlekel ožgani rokopis, odpihal skrbno od vseh strani pepel in ga previdno položil v svojo aktovko, ki jo je zaklenil s ključem. Potem je obšel vso sobo, trkal povsod na zid, razkopal posteljo, odtrgal na mnogih mestih tapeto in se nazadnje lotil pisalne mize. Vsako pisanje je skrbno zložil, povezal in izročil drugemu miličniku, ki je spravil vse v vrečo. Potem je izvlekel samokres in pozval doktorja, naj hodi pred njim.

Doktor je stopal kakor skozi gosto meglo. Na hodniku so mu prišli nasproti nekateri delavci »Tovarne človeka«, nekateri, ki jih je dobro poznal, a jih ni opazil. Nekje v nekem kotu je za trenutek zagledal objokani obraz svoje hišne služabnice Jelizavete. Zdaj je hodil po cesti brez klobuka in plašča; stopal je brez zavesti, brez občutka. Odprla so se velika zelena vrata, miličnik mu je zadal rahel sunek in doktor Krasnov je bil v celici...

V malem prostoru je bila poltema. Slabotna svetloba je padala skozi močno zamreženo okno prav zgoraj pri stropu. Doktor je stal še vedno nepremično; nič ni mislil na to, da bi si poiskal prostor, kjer bi sedel.

»He, dečko, si najbrž kaj pouzmal?« je slišal spraševati nekoga. Pogledal je govornico, mlado, močno nalepotičeno ženšče z globoko izrezano obleko in s cigareto v ustih; a ni ji dal odgovora.

»Ne, to je politični!« se je vmešal mladič, čigar levo oko je čisto izginilo pod oteklim, modrordečim licem. »To bo prej kakšna akademska zadeva!«

»Neumnost, kar tu trobezljate!« je trdila zdaj ženska s temnomodro naglavno ruto. »Čisto navaden neparski¹ gobec! Na trgu sem videla dovolj takih rilcev!«

Doktor ni tem domnevam, ki so se tikale njegove osebe, posvetil nikake pozornosti. Mahoma je začutil, da se mu je vse v glavi vrtelo; zdelo se mu je nemogoče, da bi dihal ta grozni zrak v tej celici tudi samo sekundo dalje, in v naslednjem trenutku je že padel odrevenel na tla in z glavo močno udaril na rob lesenega ležišča.

17

Vreme je bilo deževno, neprijazno, moreče. Po šipah so počasi polzele deževne kaplje in mokre drevesne veje so jezno udarjale ob okna.

Tanja je sedela pri pisalnem stroju in delala. Nestrpno je kdaj pa kdaj pogledala k vratom. Ura je bila že skoraj enajst, tovariša Vladimirova pa še vedno ni v uradu! Drugače je bil vendar vedno tako točen. Njegov dolgi izostanek jo je vznemirjal. Čudno, ves čas se je trudila, da bi pregovorila samo sebe, da ga je popolnoma pozabila, da misli samo na otroka, da on zanjo sploh ne more in ne sme več živeti — in zdaj, ko ga prvič ni bilo ob običajni uri na njegovem mestu, je bila vsa ne-

¹ Trgovci itd. v času NEP (nove ekonomske politike).

mirna. Hipoma se je domislila, da se je tovariš Vladimirov v zadnjem času močno izpremenil. Lica so mu bila upadla, oči so postale večje in so se bolj svetile in okoli ust se mu je začrtal trpeč izraz.

Udarilo je pol dvanajstih. Tanja je sklenila, da bo vprašala po njem. Bila je tako zelo razburjena, da ni mogla utajiti trepetajočega glasu, ko je govorila v školjko. Dolgo je trajalo, preden je dobila odgovor, in morala je večkrat prositi za ponovitev, da je razumela:

>Tovariš Vladimirov je bolan! Ima vročico in blede ter ne spozna nikogar!< je dejal raskav, močno hripav glas.

>Ali je že bil zdravnik pri njem?< je vprašala Tanja.

Nekaj sekund je v telefonu šumelo in brnelo, potem pa je slišala, kako je nekdo jezno zavpil vanj:

>Povedal sem vendar že desetkrat: s pšenico smo gotovi in zdaj bomo začeli izlagati ribe!<

Tanja je odložila slušalo in sedla zopet k stroju. Toda zdaj ni več razumela niti besedice tega, kar je še pred četrto ure sama pisala. Ena sama želja jo je prevzela: biti pri njem in mu pomagati! Borila se je proti temu s svojim razumom.

>Kaj me briga, če je bolan,< si je dejala; >no, naj bo! Dovolj ljudi je, ki skrbe zanj! Ali pa ga bodo kratko in malo prepeljali v bolnišnico!<

A zopet se je spomnila, kakšen je bil v poslednjem času; spomnila se je žalosti, ki je govorila iz njegovih oči, in nekaj kot kesanje jo je obšlo. Kakor si ga je zdaj predstavljala, je bilo na njem nekaj tako nebogljenega, siromašnega, pomoči potrebnega, da nikakor ni razumela, kako je mogla biti do njega tako brezsrčna, tako mrzla. Seveda se je morala že v naslednji minuti tiho smejati nad mislijo, da je našla v ponosnem, oblastnem, samodržnem možu nekaj nebogljenega, siromašnega. A vendar je takoj po končani službi odšla v stanovanje tovariša Vladimirova, tako samo ob sebi umevno, kot bi drugače sploh ne moglo biti...

Soba Vladimirova je bila velika in svetla, toda ne-

prijazna in brez domačnosti. V svetlobi sta se le še bolj odbijala umazanost in nered, ki sta vladala v tem prostoru. Rjuha je bila umazanosiva in posejana z rdečimi madeži od stenic; siva, raskava vojaška odeja brez prevleke je pokrivala bolnika. Na mizi so ležali poleg zaprašenih časopisov ostanki jedi, na katerih so se gostile zaspane muhe in ščurek, ki se je bil zatekel semkaj.

Tovariš Vladimirov je ležal z obrazom proti steni, težko je dihal in semtertja glasno zastokal. Tanja je odložila klobuk in plašč in stopila k njegovi postelji. Položila mu je roko na čelo, ki je bilo vroče kot ogenj. Roke so mu ležale brez moči na odeji. Toda ni se dolgo mudila pri njem; čutila je, da je treba tu predvsem napraviti red. Najprej se je lotila mize, potem je odprla priročni predalnik, da bi preoblekla posteljo. Iztikala je po vseh predalih, toda o posteljnem perilu ni bilo sledu. Prezračila je sobo in hotela oditi k hišni služabnici, ko so se odprla vrata in se je prikazala Paša sama.

»Paša, prinesite vendar čisto posteljnino!« je rekla Tanja.

»Je ni!« je odgovorila Paša in upirala roke v boke. »Mislila sem že sama, da bi prav za prav morali obleči čisto perilo, če bi prišel zdravnik, toda mogoče pojde tudi brez njega!«

»Prinesla bom perilo od doma,« je dejala Tanja. »Medtem ko sem v pisarni, skrbite zanj vi, potem bom prišla in bom ostala tudi ponoči tu. Zdaj grem in bom tudi takoj telefonirala po zdravnika.«

»Podnevi mi nič ne de,« je pojasnila Paša. »A ponoči, tedaj bi že rada imela mir. Če se mora človek čez dan tako ubijati kot jaz, potem že potrebuje ponoči spanja!«

Paša je začela zdaj na dolgo in široko razlagati, kako neizmerno mnogo odgovornega dela ima, a pravega poslušalca ni našla, zakaj Tanja je bila že odšla. —

Komaj sta pretekli dve uri, je bil tovariš Vladimirov že preoblečen, umit in počesan, poleg njega pa je ob postelji sedel zdravnik.

»Nekaj dni bomo morali počakati,« je izjavil. »Morda je močna hripa ali pljučnica, morda pa tudi živčna stvar. V zadnjem času se je zelo pretegnil!«

Tanjino namero, da bo stregla bolniku, je zelo pohvalil.

»Bolje kot v bolnici,« je dejal, »tam je vse prenapolnjeno in je nemogoče vsakega posameznika pravilno oskrbovati!«

Zdravnik je odšel, v hiši je postalo tiho. Tanja je sedela na stolu poleg postelje. Na mizi je gorela majhna svetilka z razbitim senčnikom. Tanja jo je zastrla s časopisnim papirjem, da bi svetloba ne motila bolnika, ki je spal silno nemirno ter neprestano vzdihoval, mrmral, kričal in se premetaval z ene strani na drugo.

Tanja se ni ganila od njega. Dajala mu je piti, polagala mu je na čelo prtene obkladke in ga pokrivala, če je hotel vreči odejo s sebe. Ko se je nekoliko umiril, je zrla dolgo v njegovo obličje in budile so se ji tihe, žalostne misli, medtem ko je zunaj narahlo tolkel dež ob okna...

Tedaj se je tovariš Vladimirov vzel in zagrabil z roko v zrak. Prestrašena jo je Tanja prijela in jo obdržala v svoji. Tesno se je oklenil, jo potegnil na svoje prsi in nekaj šepetal — kakor obupanec, ki išče rešitve pri edinem človeku, kateremu zaupa. Nekaj tako ne-bogljjenega, pomoči prosečega je ležalo v tej kretnji, da je Tanjo ganilo prav do srca. Nalahno in nežno mu je božala roko, ki je zdaj mirno ležala na beli odeji...

Nočne ure so se vlekly v neskončnost. Udarila je ena, dve, tri. Tanjo je od utrujenosti bolelo vse telo, a niti mislila ni na to, da bi le za minuto legla. Dajala je bolniku zdravila ter mu menjala obkladke; če je zastokal, se je njeno srce napolnilo s strahom in z bojznijo.

»Moj Bog, ohrani ga!« je molila. »Saj sama nisem vedela, da mi toliko pomeni! Samo živeti ga pusti, moj Bog!«

Rano zjutraj je stopila Paša v sobo in prestrašila Tanjo, ki je na svojem stolu rahlo zadremala. Vstala je,

udje so ji bili zbiti; ne da bi šla domov, se je napotila v urad. Hotela je tudi tam vse storiti namesto njega, da bi čim manj čutili njegovo odsotnost.

»Ko bo spet zdrav,« si je dejala, »vzamem kratko in malo nekaj dni dopusta in se pošteno prespim. Če mi bodo le moči zadoščale in če le otroku ne škodi!«

Pripravila se je k delu in se kar moči trudila, da bi nihče ne opazil, da vso noč ni spala in da je na smrt trudna. In uspelo ji je.

18

Nad cesto je ležala gosta megla. Ko je Tamara pogledala skozi okno, ki je bilo na več mestih zamašeno s cunjami, ni opazila drugega kot veliko belo steno; in zazdelo se ji je, kot bi se bil mahoma ves svet zaprl pred njo, ker ni hotela ničesar več vedeti o njem.

V drugem delu kuhinje, kjer je v desnem kotu, ločenem z zastorom, stanovala ona sama, je bilo danes grozljivo tiho, kot pred izbruhom hude nevihte. Bil je plačilni dan in Tamara je vedela, da je šla čevljarjeva žena na pot, da bi svojega moža, ki je delal v državni tovarni čevljev, prestregla takoj po prejemu plače. Ti plačilni dnevi so bili najstrašnejši v Tamarinem življenju. Psovanje se je največkrat začelo že zgodaj zjutraj. Žena je možu očitala, da ves denar zapije; on je trdil, da je nič ne briga, da je denar njegov, da dela od zore do mraka in ima vso pravico »zabiti«, kar zasluži.

Tamara je čakala z utripajočim srcem vrnitve obeh zakoncev, ki bi morala priti vsak trenutek. In prav danes je bila tako lepo v delu, prav danes ji je vdahnilo razpoloženje tako dobre ideje, da se ji je zazdelo življenje za zaveso prav posebno nevzdržno. Izkoristila je odsotnost obeh; pomaknila je zastor v stran, da je dala svetlobi prosto pot do svojega dela, medtem ko se je morala sicer zadovoljiti z nekaj žarki, ki so mogli prodreti skozi majhno, polslepo okence. Zdaj je imela pri-

ložnost, da je v celoti občudovala sliko. V ozadju si videl obzidje, ki je v nečem spominjalo na obzidje Kremlja, bolj spredaj je stal rdeči vojak v dolgem plašču, s koničasto čepico in puško na rami. Stal je tu nepremično in na njegovem obrazu se je zrcalila kamelna brezčutnost in brezmejna ravnodušnost. Ob njegovih nogah je klečala žena, ki ji je temna tenčica skoraj popolnoma zakrivala obraz — do oči. V teh očeh pa si čutil skrivnostno moč in globoko žalost. Naokrog je ležal sneg neskončno daleč in prav v dalji je migljalo nekaj slabotnih luči. To je bilo vse — toda na prvi pogled je gledalec razumel, da ta ženska postava ni mogla pomeniti drugega kot lepoto, ki je bila pregnana iz Rusije.

Tamara je stala pred sliko, zatopljena v opazovanje. Ali naj vendar poizkusi in jo pošlje na razstavo? Bili sta le dve možnosti: ali bi jo poslali takoj v zapor ali... ali pa bi napravila podoba vtis, ki ji je plaval pred dušo...

Tedaj so se odprla vrata in vstopila je čevljarjeva zakonska dvojica; on je vlekel njo za lase, ona njega za brado. Oba sta vpila in se psovala, da se je moralo slišati na cesto.

»Že naš pisatelj basni Krylov je rekel: ‚Če že hočeš, pij, toda razumi svojo stvar!‘ je rjovel on. Kadar je bil pijan, se je vedno trudil — ne glede na uporabo psovka — da bi se izražal čim bolj olikano.

»Slepar, podlež, zločinec!« ga je prevpila ona. »Otroci se od lakote napihujejo kot milni mehurčki, on pa vse zapije. Ves mesec dela kot norec in potem v eni uri vse zapravi! Kam si dal denar? Sem z njim! Rada bi le vedela, zakaj so boljševiki zopet dovolili vodko! Vsi moški se do smrti opijajo!«

»Kaj to tebe briga? Zapijam svoj denar!« je kričal čevljar, ko je izpustil lase svoje žene. »Ti si zdaj sama zase in jaz sam zase. Sploh si prestara! Danes v opoldanskem odmoru sem dal v GubZagsu ločiti najin zakon in sem se vpisal z Utočkino. Njej jih je sedem-

najst, tebi pa sedem in štirideset! To bi moral biti vendar tepec! V časopisu so danes pisali o meni kot o junaku dela; celo moja fotografija je bila notri, ker že trideset let delam kot čevljar! Sploh pa, saj vsi čevljarji pijejo, to je že tako rokodelstvo! No, in če sem zdaj tako rekoč uradna osebnost, se vendar ne bom družil s tako, času docela neprimerno, postarano žensko, kot si ti! To bi bila sramota! Star sem šele tri in petdeset let, tako rekoč še v polni moči, ti pa nimaš v gobcu niti enega zoba več in rilec imaš kot jetična mačka. Delavka Utočkina mi je že večkrat rekla: ‚Ne pozabi besed naše tovarišice Kolontajeve: Prosto pot krilatemu Erosu!‘ No, da, tega niti ne razumeš, ti neotesano tnaló! Ali pa morda meniš, da si ti tak krilat Eros? Sicer pa sem bil edini v našem oddelku, ki si je obdržal še svoj stari protirevolucionarni obšiv, vsi so me zasmehovali zaradi tega!<

>In jaz? Kaj naj storim?< je vprašala Matrjona, ki ni hotela verjeti njegovim besedam.

>Ti? Ti lahko pobereš svoje reči. Drevi pride Utočkina.<

>Tako? In otroci? Kaj bo z njimi?<

>To je tvoja zadeva, ne moja. Daj jih v djetdom¹! Utočkina je tudi dala danes svojega tja!<

Čevljar je pri teh besedah trdo sedel na klop in sekundo kasneje je bil v kuhinji mir, ki ga je motilo le smrčanje spečega.

19

Vsako nedeljo zvečer je bil shod >božjih ljudi<. Njurka si je prizadevala, da ni zamudila niti enega in tako je prišla tudi danes.

Starec, ki je vedno vodil obrede, je za začetek govoril o pomenu nedelje. Dejal je:

¹ Dežji dom.

»Nedeljo so zdaj pozabili; nekateri praznujejo v ponedeljek, drugi v torek in tako dalje. Nedeljo hočejo izbrisati iz spomina ljudi. A storiti morate vse, da ostane ta dan svet tistemu, ki mu je posvečen, namreč Kristusu, našemu Gospodu!«

Zenske v črnih naglavnih rutah so sedele ob steni, Njurka poleg stare Mihajlovne. Poslušala je z najbolj napeto pozornostjo in si prizadevala, da ne bi preslišala niti ene besede starega predstojnika. Od svojega sprejema v družbo »božjih ljudi« je bila polna nekakšnega neprestanega zamaknjenja. Niti najmanj ni dvomila, da se je naselil v njej angel Gospodov, da je govoril iz vsake besede, ki je prišla iz njenih ust. Na vsakem shodu je prerokovala in trdno kot skala je verovala, da je zdaj njena duša postala tempelj, zgrajen od samega Jezusa Kristusa.

Tedaj je prišlo do splošne spovedi, ki je na nobenem shodu niso opustili.

»Kar se skriva, je tema in greh,« je dejal starec. »Kar pride na svetlo, postane samo svetlo.«

Nekateri so priznavali svoje grehe glasno, drugi so jih šepetali starcu na uho. Tega je prav posebno vleklo k Njurki. V njeni zmožnosti, da se je tako odkrito predajala zamaknjenosti, je gledal neposredni izliv božje moči. Zato jo je tudi imenoval »posodo božjo«.

»Tvoje srce je dragulj,« je dejal. »Bog ti je vlil v dušo jasno, čisto vodo. Prejela si od njega moč, da napolnjuješ s svetlobo duše tistih, ki tavajo v temi. Ne omahuj v svoji veri nikdar, tudi potem ne, če bi se ti hotelo dozdevati, da te je Bog pozabil. Misli vedno na to, da te je Bog izbral za veliko žrtev, za žrtev neke grešne duše. Poglej okoli sebe! Glej, kako človeške duše spe! Njihovi zlati dnevi se iztekajo v večnost, pa jih ne izkoristijo, da bi se rešile. Tvoja naloga bo, da jih prebudiš! Vedi, da je prav tako velik greh, iti mimo speče duše, ne da bi jo zbudili, kakor če pogubimo bedeco dušo!«

»Ljubi očka,« je jokaje odvrnila Njurka, »saj sem grešnica, nevrednica sem! V mojem srcu je bilo vedno tako prazno, preden sem prišla k vam; vi ste mi šele položili vanj zaklad. Mrzlo grešnico ste sprejeli in ogreli njeno srcé. Ne zavržite me, obdržite me pri sebi za vedno!«

Tedaj je stopila k Njurki žena, ki so jo imenovali »Mater božjo«. Na lesenem pladnju ji je prinesla kos kruha, ki je bil prevezan z belim trakom. Na njem je bil napis: »Ti, naša pomočnica! Ti, naša molilka!« Ko je Njurka vzela kruh v roko, so vsi pokleknili, iztegnili roke proti njej in klicali:

»Naša pomočnica, naša molilka, prosi za nas pri Bogu in pri njegovem Sinu Jezusu Kristusu!«

»Grešnica sem, mrzla grešnica!« je klicala Njurka jokaje, ganjena od ljubezni in zaupanja, ki so ji ga — tako nezasluzeno — izkazovali.

»Ne boj se, Njurka! Vzemi kruh in veseli se!« je izpregovoril resno starec. »V vsakem človeku je dobro in zlo. Vsak človek postane kaj lahko jetnik greha. Zato se posti, muči svoje telo in se ogibaj vsega posvetnega veselja, potem bo ostala luč v tvoji duši in od te luči boš dajala piti drugim ljudem!«

»Daj nam piti iz svoje duše!« so začeli peti vsi okoli nje.

Tedaj je stopil starec v sredo, da bi nadaljeval svojo pridigo. Takoj je zavladata globoka tišina in začel je:

»Bratje! Vsak večer umivajte svoje noge, ki so hobile po nečistih tleh, umivajte svoje roke, ki so se dotikale grešnih stvari. Vsak večer morate stati pred Gospodovim obličjem! Padajte pred njim na kolena in dvigajte jokaje svoje oči k njemu. Potem boste spoznali, da morete le v čistosti telesa in duha, v postu in samoti doseči resnično človeško srečo. Mislite na velike besede našega Gospoda, ki je dejal: »Kdor sam sebe ne zataji, kdor ne vzame svojega križa nase in ne hodi za menoj, ta ne more postati moj učenec!«

Mi vsi se moramo odpovedati posvetnim stvarim in živeti meniško življenje. V svetu moramo živeti kot menihi. Pač moramo občudovati menihe, ki v samostanski samoti rešujejo svoje duše; toda še več občudovanja zaslужijo tisti, ki sredi pokvarjenega sveta obvarujejo sebe in druge pred večno smrtjo.

Ne dajte, da bi vaše duše opustošilo zemeljsko trpljenje; pozabite zemeljske strasti in radosti, zakaj vse vodijo v pekel. Misliti smemo samo na življenje na drugem svetu. Zdaj je vedno manj in manj ljudi, ki poznajo sveto pismo, in vendar je ono edina lestev, ki drži v raj. Vsi ga lahko berejo, ali svojih skrivnosti ne odpre vsakemu, zakaj tisti, ki ga hoče razumeti, mora imeti čisto dušo. Sveti apostol Pavel je dejal, da je Kristus vstal in da moramo mi vsi vstati. Zdaj pravijo ljudje, da ni vstajenja od mrtvih. Če pa tega ni, potem tudi Kristus ni vstal! In če Kristus ni vstal, potem je ničevna vsa naša vera!

Toda Kristus je vstal! Seveda, z golimi besedami tega nihče ne bo mogel dokazati in nikogar o tem prepričati. Prepričati more le jasna vera. V svetu hočejo zdaj dokazati, da ni Boga, da je bil Kristus človek; naša naloga pa je, da jih osramotimo. Zasledujejo nas in nas imenujejo tepce, toda to nas ne bo premotilo. Vsi bodo poginili s svojo vero, kakor je propadla vsaka druga vera. Le Kristus in njegova vera bosta ostala na vekov veke!

Kristus je trpel in njegovo trpljenje ga je zblížalo z našim svetom. Vsak človek razume, kaj je trpljenje in tako bo tudi vsak človek lahko doumel Jezusa Kristusa. Samo skozi trpljenje bomo našli pot do Kristusa! Če pa boste našli pot do Kristusa skozi trpljenje, potem boste tudi videli, kaj je Kristus: Kristus je ljubezen!

Apostol Pavel je dejal, da morate ljubiti, biti usmiljeni, ponižni in potrpežljivi, če hočete spoznati Kristusa. In tako vam hočem zdaj povedati, kaj morate storiti, če hočete živeti v Kristusu:

Pridite vsako nedeljo k molitvi in pridigi, živite z vsemi svojimi bližnjimi v ljubezni in miru in ne izgovarjajte grdih besed! Ne uživajte mesa, živite v čistosti, ne pijte vina! Ne skrbite toliko zase kot za druge in si prizadevajte predvsem, da rešite duše svojih bližnjih! To ni tako lahko. Ne prestrašite jih takoj s tem, da jim poveste, da so malopridni in grešni! Paziti ne smete toliko na njihovo zunanje življenje, ampak mnogo bolj na notranje življenje njihovega srca. Razložiti jim morate, da gleda Bog predvsem na notranjost in ne na ustnice. Bog ne potrebuje sveče, ki mu jo postavite, on želi plamena ljubezni, ki ga prižigate v svojem srcu. Obredov ne potrebujemo, kajti vse doumevamo z duhom. Ne potrebujemo krsta, ker smo krščeni po trpljenju, ki ga moramo prestajati zaradi svoje vere.

Varujte se sedmerih poglavitnih grehov, predvsem pa greha malodušja; ta je najhujši izmed vseh, zakaj ta prinese s seboj vse druge grehe. Mnogi gledajo Kristusa na njegovi poti, kako vleče križ za seboj; le malo pa jih ima pogum, da bi mu ga pomagali nositi. Le tisti, ki v ljubezni vzame križ na svoje rame in trpi zase in za svoje bližnje, bo našel pot do Kristusa, in samo Kristus je življenje! Boljševiki imajo tisočkrat prav, da je Kristus mrtev. Prav imajo, zakaj Kristus živi le za tiste, ki vanj verujejo in vzamejo njegov križ nase!

Ko je starec končal, je povsili glavo na prsi. Dolgo je vztrajal v globokem molku in z njim vsa občina. Potem so zapeli zborovalci pesem, pri čemer so enakomerno pregibali glavo z ene strani na drugo. Ko so končali, so vstali, se molče in slovesno med seboj poljubili, potem pa posamič zapustili klet.

Njurka je šla domov vsa omamljena od gorečnosti in zamaknjenosti. V njej je gorelo hrepenenje, da bi komurkoli govorila o sreči, ki je prišla nadno, da bi kogarkoli rešila in mu pokazala pot h Kristusu.

»Deset ali petnajstminuten sestanek z moškim?« je bilo napisano na listu kot predmet razgovora, kateremu naj bi bil posvečen današnji sestanek v ženskem oddelku »Tovarne novega človeka«. Ta zborovanja, ki so obravnavala novi način življenja in so se vršila skoraj vsak petek popoldne, je vodila tovarišica Mironova, najstarejša v ženskem oddelku. Navadno je najprej kaj brala iz knjige o novi morali, nato so o tem razpravljale; zaključek je večinoma tvorilo glasovanje o vprašanjih, ki so se pri tem pojavila.

Tovarišica Mironova je bila dolga, suha ženska, s ploskimi prsmi in s temnimi, kratkimi lasmi, ki jih je po moško česala za uho. Oblačila se je v moško bluzo in v staro, modro krilo, ki ga je pripenjala z vojaškim pasom. Njen obraz ni bil lep; bil je robot, s štrlečimi ličnicami in z močno naprej stoječo spodnjo čeljustjo; toda lepe, pametne, sive oči so vplivale, da njena zunanost kljub temu ni bila tako strašna. Govorila je malo, delala mnogo in se bavila le z resnimi stvarmi.

Vso njeno osebnost je obdajal blesk mračne fantastike. Bila je že v zaporu, ker je umorila svojega ljubimca, ko jo je z njenim otrokom vred pustil na cedilu. V »Tovarni novega človeka« se je takoj v začetku uveljavila s svojo energijo in z brezmejno vdanostjo komunistični ideji. Nikoli ni sedela brez dela, vedno se je hotela za nekaj boriti, vedno nekaj organizirati. Z vsemi se je prerekala in se trudila, kako bi vsem dokazala, da morajo živeti izključno le za kolektiv in da ni »osebnega« življenja. Posebno ostro je nastopala proti dekletom in brez usmiljenja osramotila vsako, ki se je boječe pozkušala olepšati s kakšnim trakcem ali prstanom. Bila je ognjevitá, navdušena prerokinja komunizma; z vso svojo dušo, izmučeno po zločinu, je vérovala v svetost komunistične ideje. Njene tovarišice je niso ljubile, temveč so se je bale; bila jim je prestroga. Živo so obžalovale, da so jo takoj po njenem prihodu izvolile za

nadzornico ženskega oddelka. Ne poznate discipline! je bila njena druga beseda, in že na vse zgodaj se je pričelo oštevanje, če so dekleta — tako se je Mironovi vsaj zdelo — vse preleno vstajala s postelj. Nekatere svoje tovarišice, ki so se ji zdele nepoboljšljive malomeščanke, je izključila iz »Tovarne novega človeka« in jih spravila spet v kaznilnico.

»Poljubljeni se okrog z moškimi in lišpati se, to znate,« je kričala; »samo svoje ženske malenkosti poznate! Čemu prav za prav stojete tu naokoli zrcala? Ali ima prava komunistka sploh čas vrteti se pred ogledalom? In te bedaste slike tu! Buržuj in buržujka, ki se ližeta! V peč s to protirevolucionarno navlako!«

»Odkod imaš denar?« je drugič pridigala dekletu, ki si je nabavilo bluzo z nekoliko nenavadnim krojem. »Tako? Prihranila od plače? Pa ne veš nič boljšega, kakor da si kupiš trapasto bluzo? Glej, koliko brezposelnih pohaja po cestah, ali pa pomisli na to, kako proletariat v Evropi gine pod verigami buržuazije! Živeti moraš kot komunistka! Vse, kar imaš, moraš darovati za zgradbo države!«

Razen »petletke« in svetovne revolucije ni trpela nobenega drugega predmeta za razgovor in je zatrjevala, da je za komunizem največja nevarnost, če se komunisti sami pomeščanijo.

Nekoč je prišlo tako daleč, da se ji je nekaj deklet očitno uprlo:

»Odkod pa ti prav za prav veš,« je dejala takrat govornica, »kaj se spodobi za pravo komunistko? Hočeš nas imeti kot v samostanu! Niti svobodno dihati nas ne pustiš! Javnega dela ne znaš voditi in na tvoje mesto bi morala priti kaka druga!«

Splošno razpoloženje je bilo zelo proti njej, toda tovariš Vladimirov je vedel, da tiči v njej prava komunistka, ki v resnici dela za skupnost in pozablja sebe; zato jo je obdržal in druge pošteno oštel.

Tovarišica Mironova je bila globoko užaljena. Toda tega ni pokazala, temveč je pričela z novo taktiko. Od-

slej je po cele ure sedela pri tovarišu Vladimirovu in mu razvijala svoje načrte. Hotela je izdelati čisto natančna, podrobna pravila za vsakdanje življenje v tovarni, da bi na ta način vzgojila njene prebivalce — počasi, a gotovo — za prave komuniste, komuniste dejanja.

Sestanki, ki jih je prirejala, so se vršili v spalnici ženskega oddelka, v veliki dvorani, ki je napravljala mračen, pust in dolgočasen vtis. Na stenah so visele podobe voditeljev, ki pa so izgubile že vse barve in so bile na gosto posejane z mušjimi madeži. Tovarišica Mironova je najbolj pazila na to, da je bilo iz spalnice odstranjeno vse, kar bi kakorkoli moglo spominjati na meščanski način življenja. Seveda, da bi to nadomestila s čim novim, pozitivnim, komunističnim, ji ni hotelo prav uspeli in tega si je bila tudi v svesti; toda imela je trdno voljo, da doseže tudi to! Da so bile revne, zeleno prepleskane železne postelje opremljene z umazano sivimi odejami in da je bila posteljnina vse prej kot bela in čista, tega pač ni mogla prezreti. Toda ali sme biti to v življenju resnične komunistke tolike važnosti? Ali tiči smisel njenega življenja v tem? Ta smisel mora biti vendar v delu za zgradbo socialistične države!

Poleg postelj, ki so bile precěj blizu skupaj, so stale majhne posteljne omarice. Tovarišica Mironova je strogo pazila na to, da na njih ni bilo ničesar, kar bi imelo meščanski značaj. Tja so spadale knjige komunistične vsebine in zvezki z beležkami o sestankih; strogo je bilo prepovedano razpostavljati na njih slike svojcev. Nekoč je nastal strašen škandal, ko je pri neki deklici opazila na posteljni omarici fotografijo buržujškega filmskega zvezdnika. Mironova ji je to hudo očitala. Deklè se je ujezilo in odgovorilo:

»Vsaj enkrat, en dan samo bi hotela res živeti! Ves dan delo, potem sestanki, ki te nasitijo do grla, in ves dan prav ničesar lepega!«

Deklico so zaradi meščanske miselnosti izključili in tako »očistili«
»Tovarno človeka«, toda bolje tu nikakor

ni hotelo postati; dekleta so se dolgočasila in zahtevala sedaj petnajst minut namesto običajnih desetih, kar je Mironova smatrala za vznemirljivo znamenje nekomunističnega mišljenja.

Teh deset minut! Na enem izmed prejšnjih sestankov so dekleta določila, da morajo vse ostale zapustiti spalnico, če katero izmed njih obiše kak moški. Toda deset minut je bilo po mnenju Mironove dovolj; če so zahtevale več, je to že močno dišalo po meščanski ljubezni, po ljubezni, ki je nujno v zvezi z najbolj zaničevanja vrednimi nagoni. In kaj naj nastane iz naše komunistične družbe, si je belila Mironova glavo, če ugrabi človeku toliko moči ljubezen, ki v življenju komunista prav za prav ne sme mnogo pomeniti. Oh, kako težko je prepričati ljudi, da se novo življenje temeljito razlikuje od starega, in da v življenju novega človeka ni mesta za buržujsko ljubezen, ki so si jo izmislili meščani samo za to, da bi obdali naravne biološke potrebe z neko begajočo meglo in na ta način odvrnili delavski razred od njegove prave naloge — od razrednega boja.

Danes je nameravala Mironova napraviti mogočen korak naprej v področju biološkega razlaganja medsebojnih spolnih odnošajev. Za pomoč si je vzela Kolontajevu, ki je bila vendar resnična, prava komunistka; ona bo pač točno vedela, kam spada ljubezen. Izbrala si je njeno povest »Ljubezen treh rodov«, ki je vzbudila pri dekletih največje zanimanje. Ko je Mironova brala o junakinji Genji, je po vsakem stavku nekoliko prenehala, zakaj vse te besede naj bi dekleta sprejela vase kot pravilo, kot zakon za novo življenje. Junakinja Genja zanosi z drugim možem svoje matere in odpravi plod, ker baje nikakor nima časa za otroka. Ko jo njena mati izprašuje glede tega, ji hči odgovarja, da ne ve točno, kdo je otrokov oče. Mati je osupla, hčerka pa ji pojasnjuje:

»To je vendar vse tako preprosto; in končno... saj ne nalaga nikakih dolžnosti. Ne razumem, mati, kaj te tako vznemirja... Dokler si medsebojno ugajava, osta-

neva skupaj; ko to mine, greva narazen. Nihče ni pri tem nič izgubil — le zaradi splava je treba prekiniti delo za dva, tri tedne... To je vsekakor neprijetno, ampak tega sem pač sama kriva; v bodoče bom pač bolj pazila!«

Tovariš Mironova je po vrsti zmagoslavno pogledala poslušalke.

»Kaj pa je to?« je vprašala ena izmed delavk razočarana. »Moja mati je bila tudi drugič poročena in njen mož se mi je približal s sličnimi nameni. Prav lahko bi ga imela rada, a mislila sem si, da bi bilo sramotno, če grenim srečo lastni materi. Potemtakem sem ga odslovila za prazen nič! Po komunistični razlagi bi na tem ne bilo nič slabega?«

S preplašenimi očmi je pogledovala po svojih tovarišicah.

»Poslušajte dalje!« je zapovedala Mironova in preslišala dekletovo vprašanje. Brala je dalje razmišljanja mlade komunistke, ki je svoji materi razlagala, da bi se ta gotovo manj zgražala nad takimi ljubavnimi zadevami, če bi se tikale njenega sina. »Zakaj torej obupuješ nad mojo nenravnostjo?« je govorila junakinja Kolontajeve; »zagotavljam ti, da sem prav takšen človek, kakršen bi mogel biti moj brat. Svojih dolžnosti se zavedam popolnoma in poznam svojo odgovornost do stranke. Toda kakšno zvezo pa imajo stranka, revolucija, belogardistična fronta, polom in vse to, kar si mi navedla — s tem, če se jaz poljubljam z Andrejem in še s kom drugim?«

S povzdignjenim glasom je Mironova brala besede, ki jih je Genja odgovorila na materin očitek, češ da je pozabila nanjo:

»Ali se kaj spremeni? Saj si vendar sama hotela, da se zbližava; veselila si se, da sva si postala prijateljca... kje pa je meja medsebojne zaupnosti? In zakaj smemo sklepati duhovna prijateljstva, se med seboj razgovarjati, smejati, misliti — le poljubljati pa se ne smemo?... To je vendar nečedno prizadevanje za posest! Iz tebe

govori meščanska vzgoja starih mamic — poleg tega pa je to tudi krivično!«

Tovariš Mironova je nekajkrat ponovila zadnji stavek. Potrebno ji je bilo to za pomirjenje njenih lastnih čuvstev, kajti sama sebi ni mogla med branjem prikriti sumljivih malomeščanskih občutkov, ki so se ji vzbujali v srcu za mater, ki ni mogla razumeti početja svoje hčere in se je zato čutila najgloblje užaloščeno. — Mati junakinje je vprašala dalje:

»Kaj naj bo to sedaj? Razbrzdana pohotnost, brez vsakega moralnega zakona? Ali nazori, priklicani iz novega življenja in porojeni iz nalog gradečega razreda? Nova morala?«

Če je Mironova trenutek prej še omahovala, je sedaj, ko je brala te besede, vedela čisto za gotovo: da, to je bila nova morala, novo življenje, ki se mu morajo vsi brezpogojno podvreči! In s kakim ponosom je brala sedaj besede Genje:

»Da se zaljubiš — za to ni časa!«

Mironovi je bilo sedaj jasno, da za nič na svetu ne sme dopustiti, da bi se čas za posete raztegnil od desetih na petnajst minut. Kot kaka prerokinja je zrla na poslušalke, ko je brala dalje:

»Najbolj se čudite temu, kako se morem vdajati možem, ki mi samo ugajajo, ne da bi čakala na to, da se vanje zaljubim? Poglejte, da se zaljubiš, je treba časa; mnogo romanov sem prebrala in vem, koliko časa in moči zahteva zaljubljenost. Toda jaz nimam časa! Toliko dela imamo v okraju, toliko važnih vprašanj je treba rešiti; kdaj pa smo imeli kaj časa v vseh teh letih revolucije, ki so divjala preko nas? Vedno vihanje in lov — in misli, vedno polne tisoč žgočih nalog...«

Ko je Mironova končala s povestjo Kolontajeve, se je dvignila in dejala:

»Sedaj bomo glasovale o vprašanju: deset ali petnajst minut za poset?«

Zmagoslavno je gledala na dekleta, ki so sedela in si v zadregi gladila krila.

»Sramota bi bila, potrošiti petnajst minut za naše osebne zadeve. Kdo je za petnajst minut?« je vprašala s pretečim glasom. Vse so molčale, nobena se ni drznila dvigniti roke.

»Kdo je za deset minut?« je vprašala Mironova dalje.

Počasi, polagoma, obotavlja se se dvigale roke — druga za drugo...

Tako je v »Tovarni novega človeka« zmagalo novo življenje; komunistični duh je premagal malomeščansko hrepenenje po ljubezni.

21

Dan in noč je prebila Tanja ob postelji bolnega tovariša Vladimirova. Od dne do dne je bil slabši; lica so mu upadala, oči so postajale vedno večje in širše in so se napolnile z izrazom groze. To so bile oči človeka, ki trpi neznosne bolečine. In čim dalje je Tanja zrla vanje, tem bolj se je v njej budil strah, strah pred bližino smrti...

Tanja se je vračala po poti proti domu. Vse se ji je zdelo tuje: lesene hiše, temni oblaki, ljudje, ki so govorili o stvareh, ki jih ni razumela. Droben dež se je lesketal v somraku, luči so se začele prižigati. Ko je hodila preko polja do svojega stanovanja v samotni, ob vznožju hriba stoječi hiši, se je že popolnoma stemnilo. Samo dvoje oken v veliki stavbi je bilo še razsvetljenih. Gosta megla se je pričela kopičiti tako, da so luči zopet izginile in je ostala zavita v sivkasto temo...

Tanja je začutila v sebi brezmejno otožnost, otožnost človeka, ki več ne razume sveta z njegovimi bolečinami. Toda težila je ni njena lastna bol, temveč bol človeka sploh.

»Moj Bog,« si je dejala, kako je le to? Prihajamo od nekod in gremo nekam... Mogoče pride že danes konec,

mogoče bo že danes umrl. Nastopiti mora že vendar kriza, je dejal zdravnik!«

In nenadoma ji je prišlo kakor povelje od zgoraj: Pohiteti moraš, če hočeš storiti dobro delo! Življenje odhaja!

Tanja je obstala, prisluškovala svoji notranjosti in iskala smisel besede. Veter je postajal od sekunde do sekunde močnejši in je narasel skoraj v vihar. Tanja, ki je toliko noči prečula ob postelji tovariša Vladimirova, se je čutila utrujeno in zbito in se je bala, da ne bo mogla napraviti niti koraka več. Iz bojazni, ki jo je sprva navdajala, se je razvila v njej neizrečna tesnoba, grozen strah pred smrtjo.

»Ne, tovariš Vladimirov ne sme umreti, živeti mora, ker... ker... Tanja si ni vedela reči, zakaj. Toda bilo ji je jasno, da ne sme umreti, da še ni pripravljen, da še ni zrel za smrt.

Zopet se je spomnila na bolnikove oči, tako globoko napolnjene z bolečino — in znóva jo je spreletela misel, da mora naglo napraviti nekaj dobrega...

»Oh, le dobro nas more rešiti pred grozo smrti,« je mislila. »Samo tak človek, ki se je vse življenje žrtvoval drugim, more v miru umreti!«

Vnovič je tiho obstala, kot bi prisluškovala nekemu notranjemu glasu, nato pa se je neuhadoma okrenila in urnih korakov odšla zopet nazaj k tovarišu Vladimirovu.

»Če bo ozdravel, postanem njegova žena,« je govorila glasno predse. »In naj napravi z menoj, kar hoče, darovala mu bom vse svoje srce. Ne bom dopustila, da bi umrl sedaj, ko ima na vesti vse te umore! Skušala bom storiti vse, da bo tudi on doumel to, kar razumem sedaj jaz: da je namreč z dobrimi deli treba hiteti, ker se bliža smrt!«

Tanja je tekla in ni opazila, da ji dež bije v obraz in ji je plašč premočen. Samo eno misel je imela: dobiti ga mora še pri življenju, iztrgati ga mora smrti s poročilom, ki mu ga hoče prinesti... Zavedala se je sicer, da je ne bo mogel razumeti, saj je skoraj brez zavesti;

toda bridka skrb za dušo, ki je že na pragu večnosti, je bila v njej močnejša od razuma...

Naposled je dospela tja. Odvrгла je mokri plašč in sedla k postelji tovariša Vladimirova. Prijela je njegove vročične roke in se s svojim pogledom zatopila v njegove oči.

Počasi je dvignil veke; nekaj zavesti podobnega se je zaiskrilo v njegovih očeh. Narahlo je stisnil Tanjino roko in solza mu je spolzela iz očesnih kotov.

»Oprosti, Tanja!« je zašepetal tiho in pogled mu je zopet ugasnil.

Vroče solze so tekle iz Tanjinih oči. Z nešetimi poljubi je pokrila bolnikovo čelo in njegove izsušene ustnice ter neprestano šepetala:

»Nikdar v življenju te ne zapustim!«

Dolgo je tako sedela pri njem in je polagoma zaspała, ne da bi se bila tega zavedela...

Mrzlo jutro je bilo, ko se je prebudila. Sončna svetloba je prihajala skozi orošene šipe in se poigravala na bolnikovem obrazu. Pri postelji je stal zdravnik in se smehljal.

»Lepa bolniška strežnica! Sedi in spi!«

Njegov glas je zvenel milo in dobrohotno in ko je sedaj tovariš Vladimirov odprl oči, je zdravnik dejal:

»No, tovariš, zahvalite se Tatjani Nikolajevni; če bi nje ne bilo, bi bili zdaj skoraj gotovo že pri dušah svojih prednikov!«

Bila je ena po polnoči, ko je končno nastal v hiši mir. Dolgo časa je čevljar neprenehoma ošteval svojo novo, mlado ženo, češ da se ne zna pošteno lotiti nobenega dela. Odgovarjala mu je, da je minil tisti čas, ko je bila žena dolžna ustvarjati možu domače zadovoljstvo, mu pripravljati samovar, čistiti škornje in kuhati. Precej časa potem, ko je prepir že utihnil, se je možak še pre-

metaval po postelji in mislil na svojo staro ženo, ki je ena in dvajset let radovoljno delala zanj; končno pa je le zaspal.

Vreme je bilo silno neprijazno. Veter je tulil in tako zanašal dež ob okna, da se je odmočil papir, s katerim so bile zalepljene razpoke v šipi, in je voda uhajala v sobo...

Mlada čevljarjeva žena je bila živahna in drzna ženska, ki se je otresla vseh vezi starega življenja. Živela je veselo brez dvomov in vprašanj; vse ji je bilo jasno in razumljivo. Svoje pravice je branila z največjo trdovratnostjo in je s tem spravljala moža v nemajhno zadrego. Da bi še bolj poudarila svojo samostojnost in neodvisnost, je obdržala lastno rodbinsko ime.

Ko se je sedaj Tamara spomnila besed čevljarjeve žene, ji je bilo takoj jasno, da so one rile po njeni notranjosti in povzročile to obupno stanje. Kljub utrujenosti, ki ji je skoraj omrtila ude, je vstala s postelje, prižgala svečo in se ogledovala v majhnem zrcalu. Res, pod očmi je imela široke, modre kolobarje!... Ali je morda tega kriva medla luč plapolajoče sveče? Vedno znova se je ogledovala v zrcalu in čim bolj je motrila te temne lise, tem večje in bolj preteče so postajale. Zdelo se ji je, da je koža na teh mestih upala kot pri starki in da se vijejo temne sence od oči preko vsega obraza, da je videti od minute do minute starejša in da propada kakor veneča roža...

Tamara je odložila zrcalo. S silo se je hotela odtrgati in spremeniti smer svojim mislim; kot često v zadnjih dneh, se je zamislila nazaj v čas svoje mladosti. Tako sama je bila sedaj, ko ni več obiskovala umetniške šole, da se je tako izognila srečanju s profesorjem Orlovim; tako sama je bila, da je često smatrala ves svet okoli sebe samo za davno minuli sen.

Tamara je v duhu gledala veliko, s travo poraslo dvorišče, kjer se je igrala s svojim najljubšim psičkom; gledala je v duhu okno, skozi katero je bilo videti v kuhinjo, odkoder je prihajal tako slasten vonj po pečeni

raci z mladim krompirjem. Morda se je te race zato posebno živo spominjala, ker je zdaj dolgo zelo, zelo slabo jedla. Tedaj se je spomnila, da je že skrajni čas, da dvi-gne ustanovo, ki ji pripada; toda ni se mogla odločiti. Nepojmljiv strah pred nečim čisto neznanim ji je v zad-njem času branil, da bi napravila le korak iz hiše.

In zopet so se pojavile pred njo plastično jasne slike iz preteklosti: vrt, cvetlične grede, modro jezero — in oče, ki je bil tako ponosen nanjo, na svoj »umotvor«. Rdeči so ga potem ustrelili, prav tako tudi njeno mater. Kje sta zdaj njuni duši? Ali jo slišita sedaj v tej minuti? Ali vesta, da ju v tej viharni noči vsa čisto osamljena in v tesnobni žalosti kliče na pomoč? V svojih spominih na starše je ohranila samo še vse dobro in svetlo; čutila je, da dobro nikdar ne mine, da ni nikdar pozabljeno, da živi vedno naprej, dokler še diha človek, čigar srce je okusilo le eno samo kapljico tega. Ali v tej temni noči tudi name misli kdo, se je vprašala Tamara, kdo, ki sem mu bila dobra?...

Kaj je to? Ali je prišla starost? Odkod to moreče hrepenenje po preteklosti, po stvareh, ki so jo obdajale v njenem detinstvu: po starem, temnozelenem nasla-njaču, v katerem je še kot otrok posedala in brala gan-ljive Burnettove zgodbe; po mali pisalni mizi z rdečo žametno podlogo; po gobelinu, na katerem je jeseni ve-dno obesila malo vejico jerebike z živordečimi jagodami in majhno ptičje gnezdo, ki ga je našla ob poti?

Zakaj se je baš sedaj spomnila malega hranilnika v obliki psička, majhnega neumnega psička z odbitim nosom, katerega je vprav zato tako ljubila, ker je gledal tako usmiljenja vredno in pomoči proseče. Hoteli so ji ga vzeti in ji mesto njega postaviti na mizo nov, lepši hranilnik; toda za nič na svetu bi se ne ločila od tega ljubega, ubogega psička iz gline... Pred seboj je videla svojo sobo in posteljo, vse z neko neverjetno, bolešno razločnostjo, da ji je zastajala sapa. Oh, si je mislila, če je življenje onkraj groba in morejo moje misli priti do vas, ki ste odšli tja, potem pač morate videti, s kakšno

žalostjo, s kakšno ljubeznijo in nežnostjo sili moje srce k vam, k vam vsem!

Dež je še močno udarjal ob šipe in veter je začel tuliti še niže, kot bi tudi on jokal v grenki stiski...

Tamara je pogledala k stojalu, na katerem je stala njena slika, pošastno osvetljena od bledega svita sveče. Saj ta slika ni bila samo njeno delo; že njen oče jo je položil vanjo; hrepenenje njenega očeta je živelo v njej! Z vso jasnostjo se je spomnila sedaj dneva, ko je pobegnila iz njegove hiše. Poslednjič je videla takrat očeta, ki ji tega koraka ni mogel odpustiti. Bila je vendar posebljenost njegovega ideala in v trenutku, ko je ta ideal razbila, je bila zanj mrtva...

In profesor Orlov? Ljubi jo kot некоč njen oče — ljubi samo njeno lepoto, njene misli in prizadevanja, ki bodo minila, ko ne bo več lepa... In ko ne bo več lepa? Ko ne bom imela več svoje svetle, žametne polti in bodo gube preprezale moj obraz? Ali me bo takrat tudi še ljubil? Tako se je spraševala in njeno razburjenje je naraščalo. Ne, samo to sem mu, kar sem bila svojemu očetu: utelešenje ideje, ki ga ima v oblasti. Ko bo minila moja lepota, bo minila tudi ljubezen, minila za vedno!

Tamara je danes ves dan slikala in je bila sedaj zbita od utrujenosti; komaj je premikala ude in obšel jo je neki doslej popolnoma neznan občutek žalosti; stopnjeval se je v njej in tako zelo narasel, da ga — tako je mislila — ni mogla več prenašati. Dolgo in napeto je premišljala o tem, kdaj in zakaj jo je napadel ta neznan ji občutek. Spomnila se je: ko je šla danes po vodo, se je zapletla z novo čevljarjevo ženo v daljši pogovor in ko je odhajala, ji je ta dejala:

»Oh, državljanka, kako bledi ste postali in takšne kolobarje imate pod očmi! Hoditi morate več na sveži zrak in ne smete toliko delati!«

Leden mrz je stresal njene ude. Oh, to je tisto, kar me muči! Ne bo me več ljubil! Ne more me več ljubiti, odkar imam te strašne temne kolobarje pod očmi, odkar mi gube kakor pajčevina preprezajo obraz! Moj Bog, jaz

pa ga tako ljubim, tako rada ga imam, pa naj bo kakršen hoče; ljubim ga takšnega, kot je, in takšnega, kot bo nekoč. Njega, njega, za vso večnost! — In on, on ne ljubi mene, on ljubi samo mojo trenutno lepoto!

Tamara je zopet vzela zrcalo v roke in pričela znova opazovati svoj obraz. Stenj sveče se je zvil v kepico in plamen je zdaj zagoreval v dolgih, močnih sunkih, zdaj zopet čisto upadal. Vse prestrašene so gledale Tamarine velike, zelenkastosive oči v steklo in zdelo se ji je, da so postali kolobarji pod očmi velikanski, temnosivi, kot bi se vidno večali in hoteli prekriti ves obraz.

Ne, takšne me ne more ljubiti! je zakričalo v njej; takšne me ne more ljubiti nihče, nikomur se taka ne morem pokazati!

Hitro je upihnila luč, legla, se splazila pod odejo in zavila glavo v svojo ovratno ruto. Skoraj dušila se je, tako zatohlo ji je bilo, toda ni si upala pomoliti glave izpod odeje; bala se je, da bi jo kdo videl. Vso noč ni zatisnila očesa in je napeto razmišljala o tem, kaj bi ukrenila, da bi je nihče ne videl s tem groznim, spačnim obrazom...

Naslednje jutro je vprašala gospodinja, nova čevljarjeva žena, stoječa pred zaveso, ki je ločila Tamarin kottiček od kuhinje:

»No, kaj pa je s čajem? Ali ga danes ne boste pili? Jaz sedaj odhajam na delo! In tudi vi bi šli lahko malo ven iz tega vlažnega kletnega zraka! — Sicer lahko še zbolite!«

»Že dobro, šla bom pozneje ven!« je odgovorila Tamara, toda mislila si je: tako neumna vendar nisem, da bi se kazala ljudem s temi gubami. Ne! Če se vrne, porečem, da sem se sprehajala, a so me pričeli boleti zobje in sem morala leči v posteljo.

Nič bi ji sedaj ne moglo biti ljubšega kot pogled v zrcalo; toda imela je strah pred njim: kaj, če so gube medtem postale še globlje? Dolgo se je premagovala, toda končno je vendarle zmagala želja, da bi si bila na jasnem.

Medtem je postalo čisto svetlo in sonce je pričelo prodirati oblake. Z naglo kretnjo je pograbila zrcalo in se pogledala vanj — oh, groza! Še slabše je postalo vse, nego si je predstavljala. Begala je po malem prostoru sem in tja, kakor bi jo preganjal zli duh. Kaj naj stori? Mar naj gre k zdravniku? In kako naj mu tudi objasni, da je to zanj vprašanje življenja in smrti?

Tamara je zlezla zopet v posteljo in si glavo tesno zamotala v ruto. Skrivala se bom tu, dokler se bo le dalo, si je mislila. In ko ne bo več možno, tedaj, tedaj...

Toda kaj bo tedaj, na to ni mogla najti odgovora.

»Poslušaj, z našo stanovalko nekaj ni v redu!« je dejala zvečer tovariš Utočkina svojemu možu. »Ves dan leži v postelji, z glavo zavito v ruto in mi niti ne odgovori, če jo kaj vprašam. Nič ne je in tudi vode ne pokusi!«

Mož je vznemirjen vstal in oba sta stopila k zavesi.

»Tovariš! Tovariš!« je dejal čevljar z negotovim glasom. »Zakaj ležite ves dan? Iti bi morali vendar nekoliko ven, da bi se naužili zraka!«

»Zobje me bole! Bila sem itak pri zobozdravniku!« je odgovoril glas izpod odeje.

»Gos neumna!« se je obrnil tedaj čevljar k svoji ženi. »Če koga zobje bole, ga je treba pustiti v miru, to bi že lahko sama vedela!«

Čevljar je zopet sedel k svojim podplatom in petam, žena pa se je pripravljala za odhod. Mlada žena je vsak večer odhajala k nekakim sestankom — tako vsaj je zatrjevala.

Globoka, skoraj strahotna tišina je nastala v prostoru, ko je žena zaprla vrata za seboj; hotel je že zaklicati: »Matrjona, pripravi samovar!« Toda pravočasno se je še spomnil, da je vendar ločen od svoje Matrjone in da sedaj nima nikogar, ki bi mu pripravljal samovar, nikogar, s komer bi govoril, nikogar, da bi ga pretepal. Nova žena je sodelovala pri gradnji države in se ni brigala za svojega moža. Globoko je vzdihnil, pljunil na

pod in sam vstal, da bi si pripravil samovar. Pri tem se je urezal v prst, si zadrhl treščico in vlil vodo poleg posode. In ko je končno vendarle prišel do tega, da bi podkuril, ni mogel nikjer najti vžigalic.

»Hudič naj vzame to!« je godrnjal. »Ves dan pohajkuje po vseh mogočih sestankih in Bog ve, kod drugod še, jaz pa sem sam in ne dobim nobene poštene jedi. Za vraga, kako pridem do tega?«

Nenadoma ga je obšla sijajna misel. Urno je oblekel svoj suknjič in površnik, si nadel čepico in odšel proti GubZagsu...

Uro pozneje sta sedela oba, on in njegova Matrjona, skupaj na klopi in se kar nista mogla do sita nagledati drug drugega.

»Pristavi vendar samovar, Matrjona!« je končno dejal s širokim, zadovoljnim smehljajem.

»In če mi tvoja nova izpraska oči ali pa me polije s kislino?« je vprašala.

»Kar poskusi naj! Moja pravica je! Če se hočem poročiti, se poročim, če se hočem ločiti, se ločim!« —

Ko je potem proti enajsti uri prišla Utočkina in jo je spremljal zelo sumljiv dečko, se je čevljar v sobi razkoračil, potisnil roke v žep in dejal z mračnim obrazom in kar moči surovo, kakor bi dajal samemu sebi pogum:

»S tem vam naznanjam, državljanka, da sem se danes opoldne ločil od vas in da je moja prejšnja žena postala zopet moja soproga!«

»Oh, zelo prijetno,« je odgovorila Utočkina z neko nebrižnostjo, ki je čevljarja užalila. »Saj sem vam itak nameravala danes povedati, da se bom dala jutri vpi-sati s tajnikom naše celice. Vi imate zame vse preveč zastarele nazore! No, mnogo sreče!«

Utočkina mu je moško stisnila roko in odšla s svojim spremljevalcem ter veselo prepevala predse internacionalo.

Mnogo mesecev je že sedel doktor Krasnov v ječi s tatovi, roparji, vlačugarji, žeparji in bivšimi duhovni, ki so vsi čakali, da pride njihova zadeva na razpravo. Najslabši je bil položaj zanj in za nekega mladega univerzitetnega profesorja, ker sta bila oba obtožena delovanja proti revoluciji in sovjetom, kar so kaznovali s smrtjo. To brezkončno čakanje in večni prepiri s sojetniki so zelo uničili zdravnikove živce in vsak večer je mislil, da ne bo več preživel noči. Toda sleherno jutro se je znova prebudil in njegova volja do življenja je bila vedno ista. Prav dobro je vedel, da njegova tuberkuloza ni več ozdravljiva in da mu je pod najugodnejšimi pogoji živeti kvečjemu še dve ali tri leta. Toda misel, da bi mogel biti danes, jutri ali v bližnjih dneh ustreljen, mu je bila tako nepojmljivo strašna, tako grozna, da se je vselej do smrti prestrašil, če je le zaslišal zunaj ob nenavadnem času korake ali pa rožljanje ključev, ko so koga izmed jetnikov vodili k zaslišanju. Vedel je sicer, da nimajo v rokah ničesar konkretnega proti njemu, toda le predobro je poznal pregovor, katerega so se v zadnjih letih prav često držali: Da imaš le človeka v rokah, paragraf zanj boš že našel!

Doslej so k zasliševanju klicali samo imena drugih. Danes ponoči pa — zasliševanja so se vršila vedno le ponoči — je prišla njegova ura. Od slabe hrane in slabega zraka, predvsem pa zaradi neprestanega vznemirjanja je tako oslabil, da se je komaj držal na nogah. Miličnik, ki ga je spremljal po dolgih hodnikih in ozkih stopnicah, ga je moral podpreti, ker bi sicer kar obležal.

Ko je doktor Krasnov stopil v sobo, kjer so se vršila zasliševanja, je sedel preiskovalni sodnik pri svoji mizi in bral časnik. Zapazil je doktorja, odložil počasi časnik in mu ponudil prostor. Bil je to čisto mlad človek z živahnimi, temnimi očmi in nadihom brčic na gornji ustnici. Očividno ni še dolgo opravljal posla preiskoval-

nega sodnika, zakaj na njegovem obrazu sta se zrcalila važnost, ki jo je polagal na svoje delo, in ponos, da so mu zaupali to nalogo.

»Bili ste član stranke?« je nagovoril z mehkim, voljnim glasom doktorja. »Gotovo veste, da vam bo odkritosrčna izpoved brez zavijanja bistveno izboljšala vašo usodo. Samo imena sokrivcev, imena tistih, ki so bili udeleženi pri zaroti, mi povejte in s tem boste rešili samega sebe!«

Doktor je gledal rdeči, cvetoči obraz preiskovalnega sodnika in si mislil: ta dečko bo živel še najmanj petdeset let, seveda, če se ne bo zaletel; zdrav je ko bik in zdaj hoče mene, bolnega človeka, pahniti v nesrečo!

»Zakaj pa molčite?« je začel zopet sodnik s sladkim, priliznjenim glasom. »Povejte mi vendar, kdo je bil udeležen pri vaši zaroti!«

»Ne vem ničesar o kaki zaroti in zato tudi nimam nobenih soudeležencev!« je odgovoril sedaj doktor zamolklo. Komaj je izrekel te besede, ga je napadel močan kašelj in kri se mu je prikazala na ustnicah.

»No, pogledjte,« je dejal sodnik, »kakor vidim, ste poleg tega še bolni! Ječa je za vas zelo škodljiva, ker zrak v njej ni posebno dober. No, povejte mi vendar imena sodelavcev! Odprite mi vendar svoje srce! S tem si olajšate položaj, nam pa prihranite delo! Tako, tu imate papir in pero! Tu je tudi nekaj kratkih vprašanj; mogoče boste tako dobri in boste nanje takoj odgovorili! Da, saj res, kdo pa je bil prav za prav vaš oče? V vprašalni poli govorite vedno le o svoji materi. Učiteljica je bila, kajne? Toda kdo je bil vaš oče?«

Doktor je čutil, da je sedaj dokončno izgubljen. Da, to je bila točka, vprašanje, ki se ga je tako zelo bal. Njegov oče je sicer že umrl, preden je sam prišel na svet, toda kljub temu, bil je diakon!

»Posrečilo se nam je ugotoviti,« je dejal sodnik, »da je bil vaš oče diakon v vasi Gniluški! Zakaj ste v vprašalni poli to zamolčali?«

»Bil je vendar mrtev, še preden sem se rodil. Vzgo-

jila me je mati, pozneje sem poučeval in si sam služil sredstva za svoj študij. Bil sem član stranke, mnogo sem delal zanjo...«

»No, če ste že toliko napravili za stranko, potem vam bo tem lažje povedati mi imena sovražnikov Sovjetske države, ki jo tako ljubite!«

»Toda jaz sem vendar popolnoma nedolžen in ne vem prav nič o tem!«

»Vaša trdovratnost vam more samo škodovati! Odkrito vam povem: obsodili so vas na smrt z ustrelitvijo in samo brezobzirna izpoved vas lahko še reši!«

Doktor se je prestrašil. V trenutku, ko je zaslišal te neusmiljene besede, je začutil, kako zelo je doslej še upal, da se vendar mora izpričati njegova nedolžnost in da vse to le ni tako resno, kot je bilo videti.

»Zakaj ste hoteli uničiti svoj rokopis?« je vprašal sodnik. »Sami morate izprevideti, da je v njem prav mnogo mest, ki vam utegnejo zelo, zelo škoditi. In dalje, vaši napadi na politruka Sidorova, besede, ki ste jih govorili v svojem predavanju proti zakonodajstvu Sovjetske republike, — vidite, v rokah imamo že dovolj indicij proti vam. Še enkrat vas pozivljem, imenujte mi imena onih oseb, ki so se z vami zarotile proti obstoju Sovjetske države!«

»Nobene zarote ni, nobenih udeležencev. In očeta nimam!« je zavpil doktor in pričel histerično ihteti. Trepetal je po vsem telesu in kri se mu je pocedila iz ust. Preiskovalni sodnik ga je gledal z občutkom, ki je bil mešanica sočutja in radovednosti; bil je še mlad in bolj malo navajen takih slik.

Končno se je doktor pomiril in obsedel na stolu, pogreznjen sam vase. Spodnja čeljust mu je negibno obvisela, v obraz pa je bil prstenosiv. Iz prsi se mu je trgalo težko dihanje.

»No, ali priznate?« je sodnik sedaj zopet vprašal, po možnosti še mehkeje in zaupneje kot prej.

Ko pa doktor le ni nič odgovoril, je spremenil glas in strogo dodal:

»Če ne poveste, vas moram poslati v mokro ječo, dokler ne priznate — ali pa boste ustreljeni! Tretje možnosti ni!«

»Tovariš!« je stokal zdravnik. »Tovariš, mokre ječe ne bom prenesel! Tuberkulozen sem in sami vidite, da izkašljujem že kri!«

»Potem morate pač priznati!«

»Toda kako naj priznam, če pa nisem ničesar zagrešil? Saj vendar ne morem kar na slepo naštetii imena ljudi, ki so popolnoma nedolžni!« je skušal doktor s trepetajočim glasom objasniti sodniku.

»Odpeljite ga v mokro ječo!« je zapovedal sedaj preiskovalni sodnik miličniku, ki je spremil doktorja. Vojak je pograbil doktorja za ramena. Doktor se je počasi dvignil, obupno preseče pogledal sodnika, napravil z roko brezupno kretnjo in odšel za vojakom.

Vedli so ga v visoko, čisto majhno kletno izbo, ki ni imela nobenega okna; če so se vrata zaprla, je bila notri tema kakor v rogu. Doktorjeve noge so stopile takoj v ledenomrzlo vodo. Drgetajoči mraz je spreletel vse njegovo telo.

»Počakaj, počakaj,« je zavpil vojak. »Še sleči se moraš!«

Doktor je hotel ugovarjati, a nič mu ni pomagalo; ne da bi se dalje upiral, se je slekel prav do srajce. Vojak je prevzel obleko in dejal:

»Tu pred vrati ostanem. Če boš hotel priznati, samo potrkaj na vrata! Odvedel te bom k preiskovalnemu sodniku. Pametneje je, da priznaš, kajti tu notri ne vzdrži noben hudič! Priznaj rajši, morda boš še pomiloščen!«

Iz besed miličnika je govorilo odkritosrčno sočutje. Ko so bila vrata zaprta, se je doktor skozi vodo in temo pritipal do klopi. Toda bila je tako majhna, da je komaj mogel sestii nanjo. Trudil se je, da bi pritegnil noge k sebi in jih tako spravil na suho, a v tem položaju ni mogel dolgo vzdržati; moral jih je zopet spustiti v ledenomrzlo vodo. Voda je strašno smrdela; tu je mo-

ralo biti že mnogo ljudi, ki jim ni bila dana prilika, zadostiti svojim naravnim potrebam.

Mraz je čim dalje huje pretresal doktorjevo telo. Zobje so mu glasno šklepetali in dozdevalo se mu je, kakor da so njegove kosti postale ledene. Primanjkovati mu je jelo zraka za dihanje. Strahovit kašelj ga je napadel; kašljal je in kašljal, ne da bi mogel prenehati, in okus po krvi, ki jo je čutil v ustih, mu je zopet govoril, da so njegovi dnevi štetí. Eno samo misel je imel: pogreti se, raztegniti ude in položiti glavo kamorkoli! Celica, v kateri je zadnje mesece toliko pretrpel, se mu je zazdela sedaj kot raj. Le nekaj imen bi mu bilo treba povedati in prišel bi zopet nazaj v ta raj. Nekaj imen samo... Toda katera? Ali naj spravi v ječo nedolžne ljudi in jih izpostavi takim mukam, mogoče celo smrti? Ne, ne in stokrat ne! Rajši sam vse to pretrpi, rajši umre...

Doktor se je zvijal vedno bolj in bolj, mraz je bil z vsakim trenutkom hujši. Mrzlica ga je tresla.

Tako je presedel nekaj ur...

Tedaj je nenadoma zaslišal skozi steno iz daljine krik, stokanje, molitev... Bil je glas ženske.

Čisto mlada je morala biti! Glas je pričal o neznanški muki... Potem je počil strel in vse je bilo tiho, mrtvaško tiho...

Ali je bila resničnost, kar je slišal? Ali pa je bila to samo domišljija njegovih vročičnih možganov?

Počasi se je doktor dvignil. Noge, ki so v mrzli vodi postale kot ledene kepe, so mu odpovedale. Nasloniti se je moral na zid. Voda mu je segala do kolen in čutil je, da počasi, čisto polagoma narašča...

Samo nekaj imen je treba povedati, le nekaj imen, pa se osvobodiš!

Doktor ni bil več zmožen misliti, se bati, spoznavati — le eno je vedel: povedati mora nekaj imen. Počasi se je privlekel do vrat, potrkal in tiho rekel:

»Priznati hočem!«

Vojak je takoj odprl vrata, mu vrgel obleko in ga

peljal ven. Na hodniku je doktor sedel na klop in se pričel oblačiti. Precej časa je porabil za to, zakaj njegovi udje so postali negibljivi kot kamen. Ko je bil končno oblečen, je pokazal na svoje bose noge, čisto zamazane od blata, in dejal:

»Če bi se vendar mogel umiti?«

»Oh, kje,« je odgovoril vojak, »to ni tako važno! Za to moraš že prositi preiskovalnega sodnika. Mene to nič ne briga!«

Preiskovalni sodnik je še vedno sedel pri svoji pisalni mizi. Molče je pokazal zdravniku na stol, mu ponudil papir in dejal:

»Semkaj, na nepopisano mesto napišite, prosim, imena sokrivcev!«

Zdravnik je vzel papir, na katerem je bila s strojem napisana izjava, da se je on, doktor Krasnov, udeležil priprav za oboroženi upor proti Sovjetski državi, in sicer v zvezi z drugimi osebami. Zdravnik je strmel na papir.

»No, podpišite najprej izjavo!« je zapovedal preiskovalni sodnik.

Zdravnik je ubogal.

»In sedaj napišite imena!«

Katera imena naj zapiše? Napeto je premišljal. Kaj mu res ne bo nobeno prišlo na um? Stoj, da, pisatelj Kuznecov z belo ovratno ruto, katerega je nekoč ozdravil nevarne angine — napisal bom kratko in malo njegovo ime... Da, in profesor Verholancev, njegovo služkinjo sem tudi nekoč ozdravil; in stari domkom Pavel Ivanovič...

Zdravnik je napisal imena teh ljudi. Tedaj se je spomnil še tovariša Vladimirova, na katerega je bil že dlje časa jezen, ker ni storil nobenih korakov, da bi ga rešil iz ječe. In ker je bil že pri tovarišu Vladimirovu, je pripisal še ime hišne pomočnice Jelizavete, ki mu je napolnila peč s smetmi.

»No dobro,« je dejal preiskovalni sodnik, ko je vzel

v roke papir. »Imenovane osebe bomo povabili in jih z vami soočili!«

Neobičajen posmeh je zaigral na ustih preiskovalnega sodnika; kot bi se ne mogel vzdržati, je siknil:

»Strahopetec!«

Muke v ječi in težka vest pri pisanju izsiljene izjave sta uničili zadnji ostanek zdravnikove odporne sile. Ko pa je začul iz ust preiskovalnega sodnika to besedo, se je onesvestil. Na nosilnici so ga odnesli v celico, po kateri je v zadnjih urah tako hrepenel.

Komaj so ga položili na njegovo leseno ležišče, že se je v curkih pričela iz njegovih ust cediti kri. Jetniški zdravnik, ki so ga poklicali, je skomizgnil z rameni in dejal, da ni nobene pomoči več.

Doktor Krasnov je umrl, ne da bi se bil zavedel — toda njegova izjava je živela dalje. Še isti večer je dal preiskovalni sodnik vse navedene osebe postaviti pod nadzorstvo. Samo ime tovariša Vladimirova je izbrisal, zakaj ta vendar ni mogel spadati med te ljudi!

24

Tamara je ves dan nepremično ležala v postelji in skrivala glavo pod odejo. Neznosno jo je bolela, toda ni si jo upala pomoliti ven iz strahu, da bi kdo mogel videti njen obraz. Krčevito je prisluškovala vsakemu glasu, ki je prekinil tišino, in misli so se ji neprestano z neprijetno brzino in napetostjo podile po možganih.

Kam so te misli tako nemirno, tako mrzlično hitele? Česa so iskale?

Če bi mogla verovati v Boga, so ji dejale, bi z lahkoto kljubovala temu groznemu, vrtinčastemu viharju, ki tako neusmiljeno trga vse cvetove mojega življenja. Ampak te vere ne morem najti! Privzgojili so mi čut za lepoto in v srce so mi vsejali moralne zakone. Toda vse to me ne more rešiti strašnega spoznanja, da je vse moje življenje popolnoma brez koristi in nesmiselno.

Vera v Boga je res zelo pametna, vprav genialna ideja, toda jaz sem premalo naivna, da bi se ji mogla predati. Čudovita pravljica, sladka uspavanka za ljudi, ki si ne vedo razlagati svojega zla in nesreče na tem svetu. Samo pravljica za otroke, za razumnike ne! Vem, da je vse moje trpljenje prazen nesmisel, ki ne koristi nikomur na svetu, niti meni, niti komu drugemu, in vem tudi, da se s smrtjo vse konča in pogrezne v nič. Vem, da sem sama v življenju in sama v smrti, da ne bom nikdar mogla zaznati resnice in smisla svojega trpljenja, ker ga ne jemljem nase kot križ, ki mi ga nalaga neki bog. Oh, ko bi le živel ta bog, da bi mogla verovati vanj, kako drugače bi bilo vse!

Vedno neznosnejša je postajala bolečina, ki je vrtala v Tamarini glavi...

Na dvorišču je pričel lajati pes in ni hotel več nehati. Strašno neprijetno je odmevalo njegovo tuljenje skozi noč.

»Zakaj neki ta pes tako grozno tuli?« se je vprašala Tamara. »Ljudje menijo, da naznanja požar ali pogreb. Zakaj naj bi bilo tako, pa ne morejo povedati!«

Toda Tamari se je zdelo, da sedaj razume, zakaj pes tako tuli; žival hoče pač izraziti prav isto, kar je drgetalo v njeni duši: brezdanji, neznosni strah pred življenjem, v katerem je vse tako nesmiselno, nerazumljivo, tako neizrekljivo tajinstveno...

Vedno huje in grozotneje je donelo zamolklo pasje lajanje skozi noč in Tamari se je zazdelo, da je prevzelo žival isto čustvo zgražanja kot njo, zgražanja nad krvočnimi, ravnodušnimi očmi življenja...

Tamara je smuknila še globlje pod staro, raztrgano odejo, a rešitve tu ni našla. Še vedno so strmele vanjo velike, mrzle, steklene in strašne oči, oči življenja, ki ne pozna ne začetka ne konca, ne pravice ne krivice, ne laži in ne resnice, ki ne pozna nobenega izmed bitij, ki jih poraja in ubija...

Tamara je vedela, da ni rešitve pred temi očmi, ne

za psa in ne zanjo. In sedaj je spoznala, da pred njimi sploh ni rešitve nikdar in nikjer razen v svetli, ogrevajoči veri v Kristusa, po katerem je tako hrepenela, pa ni mogla najti poti k njemu...

25

Tovarišu Vladimirovu se je vračalo zdravje le počasi. Telesno je bil sicer še zelo šibak, toda njegove misli so delovale z veliko napetostjo. Tanja ga je po končanem poslu vsak dan obiskovala in presedela cele ure ob njegovi postelji. Čas, ki ga je prebil sam, se mu je zdel neskončno dolg.

Takrat je listal po svojih zvezkih, ki si jih je prihranil iz mladih let; toda ni še mogel dobro brati in miselna zveza mu je prihajala le prav počasi. Hitro se je utrudil. Vendar je bilo v njem nekaj, kar ga je vedno znova izpodbujalo in ga sililo k temu, da je obdajal vse z refleksijami. Danes je naletel na beležke, ki si jih je napravil na nekem filozofskem predavanju, in našel je besede J. St. Mills-a, trikrat debelo podčrtane z rdečim svinčnikom: Človek, ki ga vodi ideja, je močnejši od devet in devetdesetih onih, ki jih vodijo interesi.

Dolgo je strmel v te vrstice in misel je lovila misel.

»Mi komunisti imamo idejo in zato smo močnejši od drugih. Pred ničemer ne obstanemo; poedine osebnosti, poedinca za nas ni. Kdor je proti nam, mora poginiti. Komunisti predstavljamo samo nekaj odstotkov prebivalstva, toda vse se zgodi tako, kakor mi hočemo...

Tovariš Vladimirov je zagledal neki drug citat, izrek Dostojevskega v »Zločinu in kazni«:

»Rus je velikopotezen, tako velikopotezen, kakor je njegova zemlja brezmejna; poleg tega pa je še izredno nagnjen k sanjarjenju in neredu. Toda velikopoteznost brez prave genialnosti je nesrečna stvar...«

Mi komunisti smo velikopotezni; ne belimo si glave zaradi zločina, če nas približa cilju; in naš cilj je dober. Le tisti si bo priboril moč, kdor si upa seči po njej. Mi smo jo zagrabili in držimo z njo življenje milijonov v svojih rokah. Kdor mnogo tvega, ta ima prav! Mi smo mnogo tvegali, neskončno mnogo! Toda — ali imamo prav? Da, da, vse drži: tvegali smo, močnejši smo, oblast imamo, torej imamo tudi prav. Toda, toda vendar...

Tovariš Vladimirov se je tako zelo razburil, da je lahna rdečica oblila njegov blede obraz in se je nekoliko dvignil v postelji:

Komunisti, komsomolci, tisti, ki so izven stranke, vsi kradejo! Tako je rekel tovariš Tomski na kongresu rudarskih družb. Kako je to mogoče? Odpravili smo lastnino in ustvarjamo kolektivnega človeka, ampak kljub temu kradejo vsi... Klara Zetkin je dejala: Vse po revoluciji, vse za revolucijo, do poslednjega diha... Kar pomaga revoluciji k cilju, smo proglasili za dobro... in, in...

Tovariš Vladimirov je začutil močan glavobol; da bi se pomiril, je vzel v roke Ljeningova dela:

Mi zanikamo vsako npravstvenost, ki je posneta po nečloveških predstavah, ležečih izven razreda... Pravimo, da je naša morala popolnoma podrejena interesom proletarskega razrednega boja. Naša npravstvenost izvira iz interesov razrednega boja; morala izven človeške družbe za nas ne obstoji; ona je le prevara. Mi pravimo: npravno je to, kar služi uničevanju starega razreda izžemalcev in združenju vseh delotvorcev v proletariat, iz katerega nastane nova komunistična družba... Za komunista obstoji vsa npravstvenost v tej trdno združeni solidarni disciplini in v zavestni borbi množice proti izkoriščevalcem... To je tudi podlaga komunistične vzgoje, izobraževanja in nauka. Je pa to tudi odgovor na vprašanje, kako se je treba komunizma naučiti...

Čudno, branje tega mesta je bilo tovarišu Vladimirovu vedno v globoko veselje in največjo oporo. Sedaj

pa, ko je bil že gledal smrti v obraz, zdaj ga je skoraj neprijetno zadelo. Kaj zahtevajo naši učitelji od nas? Sovraštvo do vsega sveta, razen do proletariata. To, kar zahteva naš cilj, je dobro, vse drugo je slabo! In če bi uničili vse naše nasprotnike in bi imeli okoli sebe samo delavce in kmete, ki so vsi predani naši ideji, kakšna bi bila potem naša morala? Ali ne tiči tu vendarle neka napaka v našem miselnem redu? Ali ne obstoji še neka morala izven stranke, nad njo?...

Toda vrag naj jo vzame! Le zakaj si belim glavo s tem? O tem naj odločajo drugi in ne mi! To je stvar naših naslednikov. Mi se moramo še boriti, mi imamo petletko! Pokazati moramo še Evropi, da znamo delati!...

Tedaj se je nenadoma spomnil svoje »Tovarne ljudi«; kako klavrno kaže tam v oddelku za lito jeklo! Nihče ne zna upravljati novih strojev! Ne preostaja mi nič drugega, kakor da pokličem strokovnjaka iz Evrope! Pa nič zato! Sedaj jih plačamo z našim denarjem, te bedake; ko pa se od njih naučimo, kar nam je potrebno, jim že damo primerno brco. In potem, potem pride čas, ko pojdemo mi k njim in napravimo red pri njih, v njihovi gnili, trhli Evropi...

Ko je prišla po obedu k njemu Tanja, ji je dejal:

»Tanja, dve veliki prošnji imam do tebe. Prvič, napiši takoj vlogo v Moskvo, naj nam pošljejo nemškega strokovnjaka v našo tovarno, in drugič... drugič, preskrbi mi, prosim, življenjepis mojega patrona, nekega Simeona Pravičnega!«

Tanja ga je dolgo gledala, potem pa se je veselo zasmejala in rekla:

»Dobro, preskrbim oboje!«

Nič ga ni spraševala, toda njeno srce je čutilo, da v njem nekaj vre, pa si je mislila, da je bolje, če ga prepusti čisto samemu sebi.

Preteklo je že nekaj mesecev, odkar je profesor Orlov zadnjikrat videl Tamaro na svojem predavanju; pričel se je resno vznemirjati zaradi nje. Skušal je po njej poizvedovati, a ker je Tamara živela vedno zelo sama zase in ni bila z nikomer v tesnejših stikih, se mu ni posrečilo izvedeti kaj točnejšega o njej. Zato se je odločil, da jo poišče kar na stanovanju, dasi mu je bila to strogo prepovedala.

Ni mu bilo lahko najti malo, razpadajočo hišico, stoječo prav na kraju mesta. Majhna okna s slepimi, zakrpanimi šipami, razpadla ograja, živinsko smrdeče smetišče in spolzke stopnice — vse to ga je osupnilo. Pripravljen je bil sicer, da bo našel zelo revno stanovanje, toda tolikšne bede vendar ni pričakoval. Počasi se je pritipal po temnih stopnicah navzdol in je končno obstal pred vrati, s katerih je visel klobučevinast obložek, kakor da so ga raztrgali psi. Potrkal je in čevljarjeva žena ga je vprašala, kaj želi. Ko je povprašal po Tamari, mu je odkimaje odgovorila:

>Že več ko dva tedna je bolna. Ves čas leži v postelji; glavo ima zavito v ruto in govori vedno o nekih gubah. Hoteli smo poslati po zdravnika, a brani se ga kakor divja mačka; pravi, da ji gub itak ne more nihče odpraviti.<

Vitalij Vladimirovič je stopil za zaveso. Kar je zagledal, mu je stisnilo srce. Na nekakem tapčanu¹, kot jih imajo v zasilnih vojašnicah, brez žimnice, na kupu cunj je skrčena ležala Tamara, pokrita s plaščem, glavo pa je imela zavito v temno ruto.

>Tamara!< je zaklical profesor tiho in s težavo premagoval razburjenje, ki ga je prevzelo.

Niti ganila se ni, kot da ga ni opazila.

>Tamara!< je zaklical zdaj glasno. Zopet nič odgovora. Profesor Orlov je mislil, da spi; zato se je oziral

¹ Neke vrste pograd.

po stolu, kamor bi sedel in počakal, da se zbudi. Toda ni ga našel in je moral stati. Ogledoval se je po malem prostoru, ki je bil Tamarino bivališče, in zopet so mu prišle skoraj solze v oči, ko je videl vlažne, s plesnobo krite sive stene, na katerih je tu in tam visela majhna slika ali kos pisanega blaga — ganljivi poskusi, vnesti vsaj malce lepote v to brezupno puščobo. V enem kotu je stalo slikarsko stojalo, prekrito s temnim blagom. Profesor je odgrnil blago in pogledal sliko. Občutek žalosti, ki se je v njem vedno bolj stopnjeval, odkar je stopil v Tamarin kotiček, je dosegel sedaj višek. To je bila ona, Tamara sama — gotovo se je zavedala, da slika samo sebe — klečeča v snegu pred ravnodušnim, brezčutnim rdečim vojakom. Obraz je imela na pol pokrit z ruto, toda njen srce trgajoči izraz je bil poln neskončne žalosti in obupa. In čim bolj se je profesor Orlov zagledal v sliko, tem jasneje mu je bilo, da je bila to lepota, lepota, ki so jo tako neusmiljeno in za zmeraj pregnali iz njenega življenja, da je bil to poslednji obupni klic človeka po lastnem, za vselej izgubljenem osebem življenju...

Tedaj se je Tamara premaknila. Profesor se je vrnil k njej. Sedela je v postelji, ne da bi vzela ruto z glave, in je tiho dejala:

»Oh, doktor, vi ste prišli! Zelo trpim. Glava me neznosno boli; in te gube! Ves obraz je poln gub! Odvedite me nekam, da ne bo mogel priti k meni in ne bo videl mojega obraza. V njegovem spominu hočem ostati takšna, kakršna sem bila prej...«

»Tamara! Ti! Zavedi se vendar! Jaz sem, ki govorim s teboj, Vitalij!« je silil profesor vanjo.

»Ne bo vam uspelo, doktor, da bi me prevarili! Vitalij je doma, on ne bo prišel! Strogo sem mu prepovedala. Hočem, da ljubi svojo ženo! Ljubi naj jo, tako hočem! In nikdar naj ne izve, s kolikšno žrtvijo sem se mu odrekla. Nikdar naj tega ne izve! Ostati hočem njegova fantazija. Ljubi me zaradi moje lepote in ta je zdaj izgubljena... Ves moj obraz je pokrit z gubami...

Nočem, da bi se me njegovi otroci spominjali nekoč z jezo in zaničevanjem... Vse moje življenje je bilo fantazija in tudi ljudje so vedno iskali v meni le nekaj fantastičnega... Sanjarka sem bila! Iskala sem vedno le lepoto, toda nisem je prenesla! Moja duša se je pri tem razbila. In tudi ljubezni nisem mogla prenesti — srce mi je uničeno! Vse, vse v moji duši je razbito... in ves moj obraz je pokrit z gubami... od ure do ure bodo daljše in globlje...«

»Za božjo voljo, kaj govoriš, Tamara!« je osupel zavpil profesor in ji z urno kretnjo potegnil ruto z obraza. Profesor Orlov je od začudenja onemel. Nadzemska lepota, o kakršni ni nikdar sanjal, mu je sevala nasproti. Obraz Madone, z velikimi, lesketajočimi se očmi, polnimi žalosti in trpljenja, — to je bila lepota, kakršna ne more biti dana ljudem, ki še bivajo na zemlji.

Profesor jo je hotel objeti, toda odrinila ga je z zapovedujočo kretnjo roke.

»Doktor,« je dejala s prosečim glasom, »prosim vas, samo ne zaljubite se vame kot vsi drugi! Samo njegova sem — dasi se to ne bo nikdar uresničilo. Odvedite me rajši odtod, njemu pa recite, da sem se odpeljala — daleč proč, da sem opustila slikanje in sklenila postati plesalka. Saj vendar znam še plesati, ali ne, doktor? Poglejte, kajne, saj gre? Obraz lahko polepšam, vzamem mnogo ličila, ali ne? Potem se gube ne morejo videti!«

Pri zadnjih besedah je skušala napraviti z rokami in gornjim delom telesa plastične gibe, polne zadržane, veličastne slovesnosti.

»Kajne, doktor, saj gre?« je končno dejala in željno pričakujoč gledala profesorja. »Če bom šla h gledališču, bom igrala vlogo Eunike iz romana ‚Quo vadis‘. Ali se je spominjate? Kako v dolgem, belem oblačilu hodi ob kipu svojega gospoda, ki ga ljubi? Kako obstane in poljublja kip in kako jo on opazuje? Kot igralka bom v vseh svojih vlogah vedno predstavljala le svojo ljubezen do Vitalija in do lepote... Toda vi jočete, doktor? Čemu je pri tem treba jokati?«

Iztegnila je roko in narahlo pobožala profesorja po obrazu.

»Oh, saj ne jočete! Kako sem neumna! To je le dež zunaj na cesti!... Ali hočete, da vam povem neko pesem? Da? Samo ne vem več, čigava je. Brala sem jo nekoč in tako zelo mi ugaja:

Zaspite, ve rože mrjoče, veneče,
odreči se morate jutra lepoti;
zaspite, ker Stvarnik na vas je pozabil,
nevidno kolo vas je strlo ob poti...

»Doktor, kaj pa je z vami? Za božjo voljo, zakaj vendar molčite?«

Tamara je pogledala profesorja in mahoma se je pojavila groza v njenih potezah. Ostrmela je, usta so se ji na široko odprla; z glasom, ki ni bil podoben človeškemu, je zavpila:

»Vitalij!«

Potem je urno pograbila svojo ruto in si vanjo zavila glavo. Vrgla se je na posteljo in pričela jokati, vpiti in tolči okoli sebe. Profesor jo je hotel pomiriti, toda ona je le še vedno bolj kričala. Preplašena sta pritekla čevljar in njegova žena. Z vseh koncev so prihiteli sosede in nekdo je poklical rešilni voz. Mnogo časa je preteklo, preden so pripeljali voz, toda Tamara je ves čas vpila in divjala kot obsedena.

Uslužbenci so jo naložili na nosilnico, jo tesno zvezali in jo odpeljali na kliniko za umobolne.

Tovariš Vladimirov je končno mogel zapustiti posteljo. Njegova lica so bila še bleda in počutil se je slabega, toda krepko je že delal in sklenil je, da pojde kmalu zopet v pisarno. Prej pa je še nameraval iti v GubZags. Tanja je pred začetkom službe prišla k njemu in skupaj sta se o vsem pogovorila. Ko je vstopila, je

stal pri oknu in s čudnim izrazom zrl v daljavo. Soba je bila tako toplo zakurjena, da je Tanja začudeno pogledala. Običajno je ob njenem prihodu vedno vstal in ji ponudil roke, danes pa je stal kot vkopan in srepo gledal venkaj v sneg.

»Senja, kaj je s teboj?« ga je preplašeno vprašala.

Nenadoma se je obrnil, jo stisnil v naročje z močjo, ki je od bolnega moža ni pričakovala, in ji pokrnil obraz s poljubi. Tanja je čutila, da je izgubljena...

»Senja, najin otrok!... To je vendar slabo za otroka...«

»Oh, vse je nesmisel, vse neumnost! Otrok! Gub-Zags! Tebe hočem! Videti hočem, kako trpiš!« je blebetal. »Tebe! Ti moraš trpeti! Moraš! Ne morem drugače!«

Zatisnil ji je usta in pričelo se je tisto grozovito, česar se je Tanja že dolgo na tihem bala. Že dalj časa je slutila, da ima tovariš Vladimirov skrivnost, ki jo mora čuvati pred svetom in da je v njem nekaj bolnega, zaradi česar sam trpi...

Tanja se je prebudila. Vse telo jo je bolelo. Srce ji je tolklo od razburjenja, ko je prisluškovala gibom svojega otroka. Kaj če bi ga bil umoril?... In kaj naj pravi sedaj? Ali naj gre od njega? Za vedno? Toda, ali se bo zaradi tega kaj izpremenilo? Njegovi napadi ne bodo prenehali in poiskal si bo druge žrtve, svoje jetnike... Mučil jih bo pri zasliševanju, kot je to gotovo že doslej počel... Slišala je že praviti, da je grozovit pri zasliševanju, a tega ni hotela nikoli verjeti. Sedaj je vedela, da je bilo vse res, kar so govorili. Trpi naj rajši ona, ne pa nedolžni ljudje!...

Toda otrok?

Mrak je silil v sobo, v kaminu je tulil veter, iz sosedne sobe pa so se skozi steno čuli zvoki internacionale, ki so jo nespretne roke igrale na klavir.

Tovariš Vladimirov se je prebudil godrnjaje in čemerno. Temno je pogledal Tanjo. Molčala je. Pričakoval je očitke, grožnje, izjavo, da ga bo za vedno zapustila.

Ona pa je vzela v roke njegovo glavo in pričela tiho jokati. Njene solze so ga pretresle. Privijala se je k njemu vedno tesneje in tesneje, njene solze so močile njegova lica in mu polzele v usta, kjer so mu zapuščale čudno slan okus. Tedaj je razumel, da ga ne bo nikdar zapustila, da mu bo odpustila vse, kar je v njegovi notranjosti, in da je samo v njej rešitev zanj...

Poljubil ji je roke in šepetal:

»Oh, Tanja... Pričelo se je v vojni. Tako sem se privadil trpljenju ljudi. Veš, če to vedno gledaš, ti je končno v naslado in ne moreš tega več pogrešati... Potem je prišla revolucija. Sprva je bila edina moja skrb, da uničim sovražnika; pozneje pa me je pričela ta moč nad telesom drugega omamljati. Videti pred seboj trepetajoče telo, brati smrtni strah v očeh, oh, kakšna naslada! Hodil sem k zasliševanjem kot na veselice! Trudil sem se, da bi iz svojih žrtev izvabil vso lestvico človeškega trpljenja. Krvoločen sem bil, preračunano krvoločen; že vnaprej sem si podrobno zamislil vse muke, ki sem jih hotel naložiti svoji žrtvi. Ljubil sem te minute. Ali veš, kako pravi Dostojevski: ‚Večkrat govore o živalski grozovitosti človeka, toda to je strašna žalitev za žival; ona ne more biti nikdar tako krvoločna kakor človek, tako iznajdljiva, tako pretkano grozovita. Tiger svojo žrtev razmesari; raztrga jo, in to je vse, česar je zmožen. Niti v snu bi mu ne padlo v glavo, da bi človeka s kremplji vlekel za ušesa, tudi če bi to znal...‘

Oh, Tanja, ali misliš, da moremo nekaznovano mučiti ljudi? Medtem ko uničujemo človeško telo, uničujemo tudi nekaj v svoji duši. Pri nas v GPU boš komaj našla enega samega zdravega človeka! Vsi smo duševno na smrt bolni! Govorimo si, da zaradi ideje mučimo ljudi, toda to ni res! Z idejo se je pričelo, končalo pa se je z najgršim sadizmom. Preden gremo k zasliševanju, se opijemo do nezavesti in stopimo v nek fantastičen svet, v katerem smo mi gospodarji... Toda potem pride jutro. Tedaj sovražimo svoje žrtve, ker so bile po nas izmučene; in sovražimo sami sebe, ker smo jih mučili.

Sovražimo ves svet. Nekaj časa se mamimo z delom in z mislijo, da delamo za svojo idejo in da s svojimi žrtvami vodimo človeštvo k sreči...

Toda pozneje nas začno zasledovati kriki naših žrtev. V noči jih vidim pred seboj, vidim teči njihovo kri in slišim njih stokanje. In tedaj si pravim: če vsebuje naša ideja res vso resnico, potem ni škoda za te žrtve. Toda, ali jih v resnici mučimo le zaradi nje? Ali ni kriva tega le bolj tista nizka, živalska kri v nas, bestija, ki jo drži vsak dostojen človek v verigah, mi pa smo tvegali njeno sprostitev?

In če je res tako, če je naša ideja samo pretveza, kje je potem opravičilo za nas? Ne, ne, mi nimamo pravice mučiti in trpinčiti ljudi! Ne, tisočkrat ne! Tanja, ko pridejo name ure, v katerih to spoznavam in priznavam, tedaj se prične trpljenje zame... Oh, Tanja, ne moreš si misliti, koliko sem že pretrpel zaradi tega!

Tovariš Vladimirov je položil svojo glavo Tanji na rame in tiho dejal:

»In ti, Tanja, me jemlješ k sebi, mi dovoljuješ, da polagam glavo na tvoja ramena in me božaš, čeprav sem te tako mučil. Odpuščaš mi iz vsega srca in upaš, da bom vendarle enkrat šel vase in se poboljšal... Tako kot Rusija... Rusija gleda na nas s svojimi temnimi, žalostnimi očmi in dopušča, da delamo z njo, kar hočemo...

Ti in Rusija, obe bosta ljubljene brez mejá in obe bosta mučeni brez konca...«

Nekaj dni po »priznanju« doktorja Krasnova so prišli pisatelja Kuznecova. Dolgo časa je sedel v samotni celici; končno ga je zaslišal isti preiskovalni sodnik, ki je vodil preiskavo doktorja Krasnova.

V spremstvu vojaka GPU je vstopil pisatelj v sobo kot človek, ki prihaja na obisk k dobremu znancu. Še preden je dobil poziv za to, je sedel na stol.

Sodnik je sprva hotel vzrožiti, potem pa se je spomnil, da je to ponašanje pač le krinka, ki naj bi zakrila strah. Upal je, da bo imel z njim tem manj dela, ker je

iz izkušnje vedel, da takšni ljudje najprej priznajo. Vedel je tudi, s katerim sredstvom ga bo najprej pripravil do tega, da bo odložil krinko. Delal se je, kot da mora poiskati nekaj v svoji aktovki in je dolgo časa listal po papirjih, ne da bi obtoženca le pogledal. Večina izmed njih tega ni zdržala in ga je prekinila z zatrjevanjem svoje nedolžnosti. Toda pri pisatelju Kuznecovu to sredstvo ni pomagalo; potrpežljivo je čakal in opazoval sodnika, kakor bi ga kar najbolj zanimal uspeh tega preiskovanja. Sodnik je končno sam izgubil potrpljenje; jezno je pogledal pisatelja in strogo dejal:

»Obtoženi ste protirevolucije. Obtoženi ste sodelovanja pri pripravah za oborožen upor proti Sovjetski uniji. Samo popolno, odkritosrčno priznanje vam more olajšati vašo usodo; drugače vas čaka smrt!«

Ta stavek je sodnik izgovoril že sto in stokrat in niti enkrat ni ostal brez zaželjenega uspeha. Zato je bilo njegovo začudenje tem večje, ko se je pisatelj samo smehljaj in mu z rahlo podsmehljivim naglasom dejal:

»No, in kaj še? Nadaljujte, prosim!«

»Kako, vi se hočete iz mene norčevati? Ali pa morate slabo slišite? Povedal sem vam vendar obtožbo, po kateri vas čaka smrtna kazen!« je vzkliknil preiskovalni sodnik razburjeno in skočil s svojega stola.

»Dovolite mi le eno vprašanje!« je odgovoril pisatelj še vedno popolnoma miren. »Ali vi, ne kot preiskovalni sodnik, temveč kot človek, verjamete v mojo krivdo ali ne? Razumite me: čisto psihološko me zanima, kakšne misli navdajajo krvnika, ko predaja smrti svojo žrtev, za katero ve, da je nedolžna.«

»Spozabljate se, tovariš!« je zavpil sodnik. »Preiskovalni sodnik sem in ne krvnik. Sicer pa morate vi odgovarjati na moja vprašanja!«

»Toda, prosim vas, ne razburjajte se!« ga je tolažil pisatelj nekako tako, kot govori odrasel človek otroku, ki se cmeri . . . »Kaj se vam res ne zdi že preneumno, da morate igrati vsak dan to komedijo s »priznanjem«? Ali ne čutite včasih potrebe, da se zamislite v psihologijo

obtoženca, kakor bi na primer jaz trenutno mnogo dal za to — seveda, če bi sploh kaj imel —, da bi mogel ugotoviti, kaj se dogaja sedajle v vaši notranjosti? Vedeti morate namreč, da sem pisatelj. Toda ne takšen, kot je vaš Šeršenevič, ki je dejal: ‚Prepričan sem, da moremo brati knjigo s prav istim uspehom od zadaj naprej kot obratno, prav tako, kot moremo brez škode narobe obesiti sliko Jakulova ali Erdmanna‘ — tudi ta dva sta vaši veličini. Jaz pa sem napisal knjigo — saj ste mi jo zaplenili, a gotovo ne prebrali — katere ne morete brati od zadaj, zakaj jaz sem res pisatelj, kakršen se rodi mogoče le enkrat v vsakem stoletju. Toda poslali me boste itak na drugi svet in moja knjiga ne bo nikdar zagledala belega dne. Potem mi pač lahko napravite uslugo in govorite z menoj kot človek s človekom; če že ne bom imel nobenega čitatelja, bi si želel vsaj enega poslušalca!«

Preiskovalni sodnik se je smehljaj. Vkljub povsem nespodobnemu tonu, s katerim mu je obtoženec govoril, je sklenil, da ga bo poslušal. Bil je precèj inteligenten in vedoželjen fant in se je celo dokaj živo zanimal za pisateljeve besede, navzlic spancu, ki se ga je običajno loteval med nočnim zasliševanjem.

»No, lepo! Le kar mirno govorite dalje!« je smehljaje se dejal in njegov obraz je bil v tej minuti skoraj simpatičen. »Toda prej še eno vprašanje: Ali veste, da vas bomo na vsak način ustrelili ali pa vas v najboljšem primeru poslali za vrsto let na Solovke, kjer boste prav gotovo poginili, preden boste odsedeli le četrtno svoje kazni?«

»Seveda vem to!« se je smehljaj pisatelj. »Jaz pa bi bil, odkrito povedano, rajši ustreljen. Sicer pa je konec, ki mi ga pripravljate, zame vendarle samo začetek.«

»Začetek?« je vprašal z zanimanjem preiskovalni sodnik. »Potem ste torej religiozen človek?«

»Če hočete to tako imenovati, zaradi mene lahko! Izmisлил sem si svoj lastni svetovni nazor. Spadam namreč k ljudem, katerih duša je istovetna z dušo sveta, z

začetkom življenja samega. Vi mislite: ustrelili bomo pisatelja Kuznecova in z njim bo končano. Pozabljate pa, da bo najvažnejši del moje bitnosti ostal. Prepričan sem, da sem živel že mnogo stoletij prej in bom tudi po svoji smrti živel še mnogo stoletij, medtem ko od vas — saj dovolite — ne bo ostal niti prašek.<

>To drži, da od mene ne bo ostalo nič,< je pritaknil preiskovalni sodnik, >jaz vsaj ne verujem v nobeno dušo, ker sem materialist in komunist.<

>Res je to! V vse to ne verujete, toda najbrž le zato ne, ker ste navajeni stvari tako urediti, da umirajo drugi, vi pa ostajate pri življenju. Toda tudi na vas bo prišla vrsta in bi končno tudi za vas moralo biti zanimivo, da bi se enkrat resno pobavili z vprašanjem, kako je prav za prav s to smrtjo. Umreti morajo vendar vsi ljudje, tudi komunisti in še celó preiskovalni sodniki!<

Pri teh besedah se je pisatelj preiskovalnemu sodniku hudomušno posmejal v obraz: temu pa je mrzla zona polila hrbet, tako strašno neprijetno mu je postalo pri srcu.

>Kakšne sijajne neumnosti pa kvasite!< je dejal jezno. >Ako imate povedati kaj pametnega, se podvizajte, potem pa napišite svoje priznanje!<

>Torej iz tega ne bo nič! Priznanja mi ne boste izsilili,< je odgovoril pisatelj, >zato ker nimam namena, spraviti v zapor še drugih nedolžnih ljudi. Kar pa se tiče svetovne duše, vam lahko povem še nekaj besed.<

>Vi ste navaden norec!< je dejal preiskovalni sodnik in kar nekako odleglo mu je, ko je izrekel to ugotovitev; s tem je bil pač v njegovem smislu rešen problem, ki ga je pisatelj pravkar načel.

>Neumen sem, ker verujem v svetovno dušo,< je rekel ta, >in vi ste normalni, ker z mukami izsiljujete nekaka priznanja iz nedolžnih, ki jih potem streljate!<

Pri tem je ostro pogledal preiskovalnega sodnika, in ko ta ni ničesar odgovoril, je nadaljeval:

>Stvar je namreč taka:

Vedno in povsod se dele ljudje v dva razreda: v

krvnike in v njihove žrtve. Krvniki imajo neko idejo. Tudi žrtve imajo sicer lahko neko idejo, toda nimajo poguma, da bi jo tako neusmiljeno uresničile kot krvniki!

Ideja krvnikov je lahko sama na sebi zelo lepa, toda pri njenem uresničevanju so vedno zelo grozoviti, pa naj je dobra ali slaba. Ves njihov življenjski cilj je vendar v tem, da uresničijo to svojo idejo. In uresničiti neko idejo, se vedno pravi, žrtvovati na tisoče ljudi. Pogledajte si samo vso svetovno zgodovino. Ideje se menjajo; tisti, ki so danes žrtve, so jutri krvniki, in iz dosedanjih krvnikov nastajajo žrtve. A grozovitost ostane ista, kri teče vedno v potokih v imenu pravkar vladajoče ideje. No, in pogled na to večno menjavanje me je privedel do tega, da sem iskal to, kar je večno, kar je stalno, kar ostane tudi potem, ko pride smrt...«

»In kaj je to? Kaj ostane?« je napeto vprašal preiskovalni sodnik.

Pisatelj se je zasmel.

»Hočete, da vam povem?« je odgovoril. »Da vam izdam misel, ki je umorila v meni strah pred smrtjo? Vam, krvniku? Ki vam leži na vesti življenje toliko nedolžnih ljudi? Da bi vas osvobodil tega strahu? Ne, ne, iz te moke ne bo kruha!«

»In če vas prisilim k temu?« je zavpil preiskovalni sodnik, ki se je nenadoma razjaril. »Če vas dam tako dolgo mučiti, dokler mi ne poveste?«

»Toda pomislite vendar! S človekom, ki ne pozna strahu pred smrtjo, vendar ne morete ničesar storiti!« je energično rekel pisatelj; nato je povzel zopet prejšnji glas in vprašal:

»Ali ste brali rusko zgodovino?«

»Seveda!«

»Potem boste vedeli, da se je za Petra Vélikega, do katerega imate vi, boljševeki, vendar mnogo simpatij, dogajalo nekaj čisto podobnega kot danes. Tudi takrat so segnali skupaj mnogo ljudi in so jim z mukami izsilili vsako priznanje, kakršnega so pač hoteli imeti, čeprav

so vedeli, da so nedolžni. — Toda ta priznanja so v bistvu le priznanja krvnikove nemoči. Kriki žrtev naj bi dajali odmev melodiji, ki jo oni pojó. Toda o pravi melodiji časa najbrž tudi nimate nobenega pojma?«

Preiskovalni sodnik je odmajal z glavo. Kljub utrujenosti je dal pisatelju govoriti dalje; saj je bilo vendarle zelo zanimivo.

»Poglejte,« je nadaljeval pisatelj, »krvniki so vedno prepričani, da je njihova melodija edino prava in da žrtve svojo napačno intonirajo. V resnici pa je samo ena prava melodija, ki jo morejo slišati le malokateri izmed ljudi. Samo onim jo je dano poslušati, ki znajo svoja duhovna ušesa — ako moremo tako reči — odmakniti hrupu trenutka, se dvigniti nadenj in se spojiti z večno dušo sveta. Če bi vi to razumeli, potem bi se smejali sami sebi, da ste skušali izvabiti človeku priznanje zato, ker ni pel vaše melodije! Potem bi se vam pač zdelo naravnost strašno, da samo zaradi tega pošiljate ljudi na Solovke! — Povejte mi, koliko let vam je prav za prav?« se je nenadoma obrnil pisatelj k preiskovalnemu sodniku.

»Štiri in dvajset!« je ta smehljaje se odgovoril.

»Komaj štiri in dvajset!« je zaklical pisatelj. »Strašno! In koliko človeških življenj je v oblasti vaših rok! V svojih rokah imate oblast nad ljudmi, ki so vsi morda vrednejši od vas! Povelje dobite, da odpravite, recimo, sto ljudi na Solovke k drvarjem; zapirati začnete na desno in levo in ljudje morajo žrtvovati svoje življenje lesu, ki ga izvažate v inozemstvo! Če se človek samo zamisli v to, bi od groze lahko ponorel! Edina tolažba je, da po tem življenju, po vseh teh mukah in trpljenju pride smrt. Smrt! Ko bi le vedeli, kakšna sreča je v tem! Umreti in se z vesoljstvom spojiti v neko drugo, večno življenje! Biti eno z življenjem srebrnega meseca in zlatih zvezd ter gledati nizzdol na zemljo, na njene krvnike in njihove žrtve, katerih kriki te ne bolijo več, ker...«

»No, zakaj ne nadaljujete?« je vprašal preiskovalni sodnik.

»Prav za prav sem končal in nimam povedati ničesar več. Na samomor iz načelnih razlogov ne mislim, ker ga smatram za izraz strahopetnosti; toda umreti hočem. Prosim, ukrenite vse potrebno, da me ustrele. S tem vam priznavam, da sem svojo teorijo oznanjal vsepovsod in vselej poudarjal, da tudi komunist ni večna pojava in bo zaradi tega zopet izginil. Sicer pa sem vedno trdil, da se bo to kaj kmalu zgodilo, zakaj žena ne bo vedno trpela komunizma. Komunizem jo je v njenem najglobljem bistvu užalil in bo zato tudi propadel. Saj vseh žená vendar ne morete poslati na Solovke!... Vedeti hočete za soudeležence pri moji zaroti zoper sovjetsko oblast? No, dobro, izdam vam jih — duša ruske žene je to... Toda, prav za prav ne vem, čemu vam pripovedujem vse to, saj ne verjamem, da ste v resnici razumeli bistvo mojih misli!«

Pisatelj je zaničljivo zamahnil z roko in sédel nazaj na svoj stol.

»Prav dobro sem vas razumel,« je odgovoril preiskovalni sodnik in se premeteno smehljal. »Ustreljeni hočete biti, da bi vam ne bilo treba na Solovke sekati les, stradati in prezebati. Zato vam s tem naznanjam, da ste poslani na Solovke, in sicer za dobo pet in dvajsetih let!«

28

»Tanja, danes greva v GubZags!«

Tako je tovariš Vladimirov pozdravil Tanjo v pisarni.

Z njegovega obraza je odsevala tiha radost, ki je popolnoma predrugačila vse njegovo bitje. Ta zanimiva dvojnost v njem je Tanjo znova presenečala. V resnici je bilo, kot da bivata v njem dva človeka, popolnoma neodvisna drug od drugega. Eden nežen, duševno vi-

soko stoječ in zmožen navdušenja, drugi pa grozovit, mrzel in sebičen.

»Tanja, pojdi vendar, obleci se!« je silil tovariš Vladimirov. »Danes imam izjemoma čas med dvema sestankoma in tako se lahko poročiva.«

Tanja je tiho vzela svoj plašč. Da gresta na civilni urad, je bilo seveda potrebno. Toda ves način, kako naj bi bil sklenjen ta zakon, je bil bistveno drugačen od tega, kar si je Tanja predstavljala, in zbrati je morala vso moč svoje volje, da je mogla prikriti razočaranje. Da bi govorila s tovarišem Vladimirovim o cerkveni poroki, bi bilo seveda nesmiselno. Prvič do cerkvene poroke sploh ni imel pravice, drugič pa se je v vsakem svojem govoru bridko norčeval iz vseh teh »nesmiselnih ceremonij«. Kaj je pomagalo Tanji, če je ravno v skrivnosti cerkvenega blagoslova videla veliko, globoko resnico in če je po njenem mnenju ravno z njo podelil Bog smisel zvezi dveh ljudi? Morala se je pač odreči temu!

Počasi se je Tanja oblačila. Žalostne misli so jo obhajale druga za drugo. Morila jo je zavest, da si bo nprtila križ, ki ga bo morala nositi dolga, dolga leta. Vse je bilo tako bistveno drugače, kot je hotela ona! Toda, ali se sme zaradi tega zgroziti pred nalogo, katero ji nalaga življenje samo? Človek si ne izbira sam svoje poti; dana mu je in uporabiti mora vse svoje zmožnosti, da bo lahko častno rešil nalogo, ki mu je bila zaupana. Cilj je človeku skrit, na pot pa mu stopa kopica dejstev, zaprek in dogodkov. Mnogi potem zatrjujejo, da niso mogli zdržati, ker jih je strlo življenje s svojimi tisoč resničnostmi. Toda to ni opravičilo. Saj je pravi smisel življenja ravno v tem, da si ne daš zabrisati svoje smeri. Življenje je treba vzeti tako, kot je, si je rekla Tanja, toda napolniti ga je treba z vsebino, izvirajočo iz lastnega jaza. Tukaj pred menoj leži to življenje; a od mene same zavisi, koliko svetlobe in sreče vlijem vanj. Ne bom se umaknila nobeni bolečini, ki mi jo prinese moj zakon; z veseljem, kolikor ga bom največ zmogla,

jo bom sprejela in jo prepojila z njim. Kot v temno deželo stopam v svoj zakon in ni svečenika, da bi me blagoslovil na tej poti. Toda Bog, do katerega se ne morem obrniti javno, pred vsemi ljudmi, mi ne bo odrekel svojega blagoslova. Položil mi bo v srce moči, da bom mogla prenašati vse, kar me čaka. Stal mi bo ob strani, da bom sprejemala zlo z ljubeznijo in se smehljala, kadar mi bodo silile solze v oči. Pomagal mi bo, da ne bom padla, ampak da bom v pomoč in oporo temu človeku, ob čigar stran me je postavil.

Ne bo lahko pozabiti bolečine in žalitve, ki mi jih je prizadeval moj mož. Toda Bog mi bo dal moči, da bom našla v njem tudi dobro in lepo in raznetila v svetel plamen tisto božjo iskro, ki tli v njem kot v vsakem človeku.

Vem, da me čaka več žalosti kot sreče; a le od mene same je odvisna moja sreča. In srečna bom, ker tako hočem, ker si hočem sama ustvariti svojo srečo s tem, da jo žrtvujem ozdravljenju človeka. Vem, da bom morala potrpeti in se truditi, preden mi bo uspelo napraviti iz svojega moža človeka, v katerem gori plamen božji. Ko pa bom zmagala, ali ne bo ta zmaga tem večja in sijajnejša? ...

>Ali si pripravljena?< jo je v njenih mislih prekinil tovariš Vladimirov. >Jaz sem že!<

>Da, pripravljena sem!< je odgovorila Tanja s prijaznim smehljajem.

Urnih korakov sta šla navzdol po širokih stopnicah. Nežno jo je prijel za roko in dejal:

>Tanja, nekaj ti moram povedati: moja naloga je sedaj, da te vzgojim v pravem komunističnem duhu.<

Tanja ni odgovorila. Molče sta stopila na cesto. Sprejel ju je svetel, lesketajoč zimski dan in Tanjo je obšla vesela zavest zmage. Toliko svetlobe in sreče ji je priušal nasproti božji svet! Toliko sonca se je lesketalo na valovih reke, toliko zlatih žarkov je prepletalo vitko mrežo železniškega mostu in se zrcalilo v vsaki stekleni črepinji, ki je ležala na umazani cesti ...

Bog je tu! je mislila Tanja. On je vedno in vsepovsod! Tudi mene ne bo zapustil. Če z žarki svojega sonca pričara iz črepinje razbite steklenice lesketajoče se čarobno zrcalo, zakaj ne bi tudi nad menoj razlil svojega smehljaja? Zakaj ne bi razsvetlil s svojo milostjo mojega življenja, izmučenega in razbitega od divjih viharjev sveta?...

»Tanja,« jo je prekinil tovariš Vladimirov v njenem razmišljanju. »Zakaj mi prejle nisi odgovorila? Veš, moram te popolnoma prevzgojiti. V tebi je še preveč starih, preživelih nazorov, v tvojih možganih tiči še vsakovrstna verska šara. Osvoboditi se moraš vsega tega in postati res svoboden človek brez predsodkov!

Starejši sem vendar od tebe in sem že toliko ljudi spreobrnil k našemu komunističnemu nazoru. Upam, da tudi s teboj ne bo predolgo trajalo! Ali se strinjaš?«

»Strinjam se!« je odgovorila Tanja in mu krepko stisnila roko, ki ji jo je ponudil. Mislila pa si je pri tem: nočem sicer govoriti, da bom jaz prevzgojila tebe; toda storila bom to — o tem si lahko prepričan!

29

Vest o Tamarini bolezni, za katero je zvedela precej pozno, je napravila na Ano Ivanovno globok vtis. Še istega dne je spravila skupaj sveženj različnih jedi in odšla v blaznico.

Klinika za umobolne je bila izven mesta v nekem zanemarjenem vrtu in je obstajala iz več velikih stavb, ki so bile bolj podobne zaporom kot pa bolnišnici. Ano Ivanovno so peljali na majhen hodnik, določen za sprejemanje obiskov, in nekaj minut pozneje privedli k njej Tamaro. Oblečena je bila v belomodro črtasto haljo, na glavi pa je imela zavezano belo ruto, ki ji je segala globoko na obraz. V rokah je svaljkala kos papirja in z njenega obraza ni bilo moči razbrati, ali je spoznala

svojo obiskovalko. Ana Ivanovna ni vedela, kako naj bi jo nagovorila, in je dolgo premišljala, preden je našla primeren začetek.

»Kako se počutite?« je slednjič sočutno vprašala. Tamara se je napravila, kot da ne sliši.

»Zakaj pa ima ves obraz razpraskan?« se je obrnila Ana Ivanovna k strežnici.

»Oh, tako,« je odgovorila ta. »Neka druga bolnica ji je hotela vzeti ogledalo, pa sta si zaradi tega skočili v lase.«

Ko je zaslišala Tamara besedo ogledalo, je počasi potegnila iz žepa majhno zrcalo in pričela v njem ogledovati svoj obraz. Na prav poseben način je počasi krožila z glavo sem in tja. Nenadoma se je v njenih potezah zarisal strah in s krepko kretnjo je potisnila ogledalce v žep, da si je lahko z obema rokama pokrila obraz.

»Gotovo vas boli glava,« je vprašala Ana Ivanovna dalje.

Tamara je molčala in pretekle so mučne minute, ki so se vlekle počasi kakor ure.

»Tukaj sem vam prinesla peciva!« je končno spravila iz sebe Ana Ivanovna, medtem ko je vstajala.

Tamara je sedela dalje in ni napravila niti najmanjše kretnje. Ana Ivanovna ji je položila zavoj v naročje, a Tamara se tudi za to ni zmenila. Strežnica je vzela zavitek in obljubila, da ji bo dala peciva; omenila je, da sicer tako nima dosti pomena, ker Tamara skoraj ničesar ne uživa in se sploh za nič ne zmeni. Ana Ivanovna je dala strežnici bogato napitnino in jo prosila:

»Prosim vas, tovariš, pazite dobro nanjo, tako nesrečna je!«

»Tu pri nas imamo sploh same nesrečneže!« ji je odgovorila ta. »No da, saj je mirna in nimamo nič proti njej. Le drugi bolniki jo mučijo. Trideset pacientov imamo v eni sobi, mrzlo je tudi in mnogi morajo ležati kar

na tleh. Toda, saj je vseeno. Ona tako nič ne opaža, kar se dogaja z njo!«

Ana Ivanovna je zapustila bolnico. Vso pot do doma je tiho jokala.

30

Med pripadniki sekte »božjih ljudi« je vladalo veliko razburjenje. Med njimi se je razširila vest, da je prišel v mesto znameniti pridigar Pavel Maksimovič Obuhov, ki namerava sklicati shod, na katerem bo poročal o stanju njihovega gibanja v drugih krajih, nato pa hoče voditi duhovne vaje. Njurka je že mnogo slišala o njem in ga je pričakovala z največjo nestrpnostjo kot vsi njeni sovorniki.

Zbranih je bilo mnogo ljudi, dosti več kot običajno, in med njimi tudi nekaj novih iz »Tovarne novega človeka«, ki so se v zadregi stiskali ob stenah.

Pavel Maksimovič Obuhov, ali — kakor so ga na kratko klicali — »brat«, je bil mož srednje postave, s svetlimi kratkimi lasmi in kratko brado. Njegov obraz je imel neko posebno, bledosivo barvo. Modrikaste ustnice in temne oči — eno oko je imel manjše od drugega — so mu dajale nek skrivnosten videz moža, ki nikdar ne pove vsega, kar ve. Držal se je dostojanstveno in umirjeno in je govoril z mehkim, pojočim glasom. Vsi so ga poznali kot drznega, strastnega govornika, ki se niti najmanj ni bal nevarnosti, katerim je bil izpostavljen, in vsi so bili prepričani, da bi ga ne mogla nobena grožnja in nobena muka odvrniti od oznanjevanja božje besede.

Po skupni spovedi in petju nabožnih pesmi je stopil Pavel Maksimovič naprej, premeril zbrane z ostrim, prodirnim pogledom in pričel govoriti.

»Bil sem v mnogih mestih, trgih in vaseh, in povsod, kamor sem prišel, je bilo vse mrtvo. Moral sem najprej ljudem darovati življenje, jih poučiti v naši veri,

seznaniti jih z našimi zakoni in jih iztrgati kremljem brezbožnikov, da sem mogel rešiti njihove duše pogina. Enemu naših starih prerokov je Bog nekoč govoril:

„Tu je prepad sveta. Potegni črto nad njim in sezidaj na njej mojo hišo, da bom mogel kraljevati iz veka v vek.“

In tako sem prišel tudi jaz, postavil svoje noge v vrtimec brezboštva in postavil tempelj za svojega Gospoda. Ničesar se nisem bal. Oko se mi je bliskalo kot ogenj in iz srca so mi udarjali plameni ljubezni, zakaj Gospod je bil z menoj. Hotel sem ustvariti Bogu vrt v pustinji sveta in storil sem tako; obdelal sem ga in priklical iz njegovih tal krasne sadove.

Prišel sem k ljudem, katerih srca so bila razjedena od nevere, in govoril sem jim:

Vaš nauk nima srčne toplote, temveč je nauk ledu, groba, smrti!

Sprva so se razjezili in me hoteli ubiti, a nisem se branil, ampak sem jih dalje poučeval. Veliko dni sem se postil, da bi našel moči za svojega duha, in končno sem zaznal, kako se dviga luč iz teme.

Trpeti sem hotel za svojo vero; nisem imel usmiljenja s samim seboj in nisem se bal smrti. Z veseljem sem nosil oblačila sramote, zakaj moja duša je bila svobodna, nobenega trpljenja ni bilo v njej, le sama vera v resničnost Kristovega nauka. In ko so me vrgli v ječo, sem celó tam našel ljudi, katerih srca sem mogel napolnjevati z veseljem. Govoril sem jim in razumeli so, da ni nič strašnejšega od obupa. Govoril sem jim in razumeli so, da ni nič krasnejšega od ljubezni, ki se žrtvuje za bližnjega. V celico, kjer so sedeli najbednejši tatovi in roparji, se je naselil mir božji.

Vsako noč je prišel k meni Kristus, me pogledal s svojimi blestečimi očmi in govoril:

„Poslal sem te, da rešiš duše tistih, ki propadajo. Trpeti moraš s tistimi, ki jih rešuješ. Tvoje zemeljsko življenje bo pot bolečine, toda nepopisna krasota čaka tebe in one, ki bodo šli za teboj!“

Stradal sem in zmrzoval in bičal svoje telo. In često sem obupaval in prosil svojega Gospoda:

O moj Bog in Gospod! Kdaj mi boš vendar moje bolečine odvezel?

Potem sem molil in v molitvi sem našel zopet moči. Prikazal se mi je Kristus Gospod in mi je govoril:

„Dragulj si, ki sem ga dolgo iskal. Sedaj sem ga našel in ga vrgel na zemljo, da bi postal blesteč tempelj v temnem morju nevere!“

Eden naših starih pridigarjev je nekoč rekel:

„Prišel bo čas, ko ljudje ne bodo več častili duhovnikov in bodo zapuščali cerkve. Prirejali bodo shode ter na njih sramotili Boga in tiste, ki vanj vérujejo. Vsi bodo Boga zatajili, le mi, ljudje božji, bomo ostali zvesti Kristusu. Žalili nas bodo, poniževali, mučili in ubijali; mi pa bomo vero rešili!“

Saj veste, bratje moji, kaj vam je storiti! Kristus je naša vera in mi jo bomo rešili! Nobeno trpljenje, nobene grožnje nas ne bodo omajale, zakaj naša vera je trdna! Naši očetje so dvajset let sedeli v ječi, pa niso izdali svoje vere; in tudi mi bomo ostali trdni, četudi nas trpinčijo. Toda mi odpuščamo svojim sovražnikom, karkoli nam tudi store. Nauk Kristusov je kakor sončna toplota. Vsepovsod prinaša življenje, vse ogreva in prenavlja. Vsi ljudje naj bodo bratje v Kristusu, on je resnica, v kateri se morajo združiti vsi narodi. Saj vendar ne smejo vladati med njimi sovraštvo, zalezovanje in vojna! Če bi hoteli vsi ljudje spoznati Krista, bi ne bilo na zemlji nobene nesreče in nobenega trpljenja, zakaj v njem je mir in pokoj!

In sedaj, v tem strašnem času, je naša dolžnost, da ohranimo vero v Kristusa in jo izročimo svojim otrokom. Ne bomo se sedaj prepirali za to, kdo bolje razume besedo Kristusovo; sedaj gre za to, da smo kristjani!

Kako lahko je bilo prej biti kristjan! Danes pa se to pravi, imeti pogum. In k temu pogumu vas kličem vse: iztrgajte zlobo iz vaših src, ne grešite več, nehajte

sovražiti ljudi, ki so druge vere, bodite vsi bratje, kakor je to hotel Kristus!

Poslušajte Krista, kadar vam govori! In njegov glas morate slišati, saj ima v vaših srcih priprošnjika — vest! Ona vas sili k dobremu in strogo obsoja vse slabo. Kakor črv je v vaših dušah, ki izgloda vse, kar je gnilega, da lahko dobro bolje uspeva. Ako pa vest zaspi, jo je treba zbuditi. Treba jo je čuvati in obvarovati, zakaj ona je del Boga, bivajočega v našem srcu.

In h koncu vam povem še besedo, ki sem jo slišal od enega naših starih pridigarjev. Potoval je z menoj nekoč iz vasi v vas. Pot je bila dolga, snežiti je začelo in nastal je vihar. Po vsem telesu sem trepetal od lakote in zazdelo se mi je, da bi za en sam sončni žarek dovolil razsekati svoje telo. Moj učitelj pa je stopal poleg mene in govoril:

„Poslušaj, brat moj! Če bi tvoji bratje znali vse jezikove svetá in bi poznali vse znanosti in skrivnosti duše, bi to vendarle ne bila popolna sreča!“

Čez nekaj časa je zopet dejal:

„Poslušaj, brat! Če bi tvoji otroci odkrili vse zaklade sveta, spoznali pota zvezd in življenje vseh živali in rastlin, bi še ne bili popolnoma srečni!“

Nato sem ga vprašal, kako je potem prav za prav mogoče doseči popolno srečo. In odgovoril mi je:

„Poslušaj, brat moj! Če prideva sedajle zamazana, premočena in premražena do kake kočice in prosiva za prenočišče, pa nama kmet reče: potepuha, poberita se dalje, le pojdita v noč, namesto da kradeta ubogim ljudem miloščino; in če greva nato dalje in nisva užaljena, temveč si misliva: prav ima ta mož, Bog ga je navdihnil, da je z nama tako ravnal; in če potem nadaljujeva brez godrnjanja in brez jadikovanja svojo pot v viharju — tedaj, moj brat, sva dosegla popolno blaženost!“

Rekel sem mu:

„Mnogo moči, o mojster, je potrebno za to!“

On pa mi je odgovoril:

„Res je, brat moj, treba je mnogo moči, toda le v

dobroti in ponižnosti, v pokorščini in ljubezni leži resnica Kristusova!« —

Pridigar je končal. Pot mu je lil s čela in ogenj se je lesketal v njegovih očeh. Občino so njegove besede tako prevzele, da nekaj minut ni nihče pretrgal te slavnostne tišine. Nato so pričeli vsi zbrani peti:

Jezus Kristus, naš večni Gospod,
noče žalostiti duše nobenega živega človeka.
Večni Sodnik, ne pozabi me,
prosim Te, olajšaj mi moje srcé,
osvobodi me napuha in ošabnosti!
Nauči moliti nas vse,
omehčaj nam srca,
daj nam duha in moči vere,
ogrej naša srca in pošlji jim žarke
luči večne resnice!

Med petjem so se pričeli obrazi navzočih spremenjati in vedno pogosteje so obračali svoje poglede na starca, ki je srepih oči mrmral nerazumljive besede. Nenadoma je vstal in v njegovem bledem, kot iz kamna izklesanem obrazu se je zrcalilo zamaknjenje, kakršno zajame tistega, ki vidi nekaj, kar ni dano videti nobenemu drugemu človeku. In z glasom, ki je zvenel čisto drugače od onega, s katerim je običajno govoril, je začel pripovedovati:

»Bratje in sestre! Eden naših velikih učiteljev je dejal, da je najvažnejše v našem nauku to, da moramo vse svoje življenje klicati v veri in ponižnosti ime Kristusovo prav tako, kot moramo dihati, jesti in piti. Toda tega se je treba učiti! Vsak tega ne zmore! Treba se je naučiti, da izgorevamo svojo dušo v tako vroči ljubezni do Boga, da se v njej tako rekoč upijani. Ljubezen mora napasti človeka s toliko silo, da pada na tla, da joče in se smeje, da pleše in se vrti, da pride popolnoma iz sebe. Tedaj šele preneha biti samo človek, tedaj šele postane njegovo telo posoda, v katero se naseli Sveti Duh. In naj se ljudje v svetu smejejo nad našim »radenjem«! Saj ne razumejo, kako potrebno je naše vrtenje, naše skakanje, naš smeh in naš jok. Vemo, da

pride Sveti Duh k nam le tedaj, če napnemo vse svoje sile, duševne in telesne. Ne sramujte se svojega smeha, ne sramujte se svojih solz, svojega cepetanja, svojega vrtenja! Ni se vam treba sramovati, zakaj ravno v trenutku, ko je vaše telo tako izmučeno od vsega tega, da ne čutite nobenega njegovega vlakna več, prav tedaj je vzvišeno nad vso sramoto in tedaj šele je vredno, da se v njem naseli Sveti Duh!«

Ko je starec končal, je stopil med množico, pričel tekati v krogu in glasno peti:

Sveti Duh je vztrepetal,
vžgal je srca vernih,
v svetem krogu jih je zavrtel.
Vsi verni so se obrnili
in njih srca so vzkipela...

Drugi so tekali za starcem. Nekateri so jokali, drugi so se smejali, mnogi so padali na tla in divje kričali. Spočetka so bili njih obrazi temnordeči od napora, polagoma pa so izgubljali barvo in postajali bledi kakor smrt. In vendar se je zrcalil v njih izraz blaženega zamaknjenja...

Le nekateri so še tekali, večinoma pa so bili tako izmučeni, da so nepremično ležali na tleh ali sloneli ob steni. Krčevit smeh je stresal njihova telesa in strmeli so v daljo, kakor da bi stopila prednje nadzemeljska prikazen; njihove ustnice pa so jecljale:

»Mraz je že zaprl moje ustnice
in Sveti Duh se jih je že dotaknil!«

Tisti, nad katere Sveti Duh še ni prišel, so vzdihovali, vpili in tulili, oni pa, katerih telesa so si medtem že zopet opomogla, so pričeli znova tekati, skakati in plesati.

Tako so »delali« božji ljudje, dokler jih ni, popolnoma onemogle, presenetila svetloba zgodnjega jutra. Počasi so se plazili iz shajališča in se skrivoma vračali v mesto, utrujeni in zbiti; toda na njihovih bledih, izmučenih obrazih se je lesketal odsev velikega veselja...

V »Tovarni novega človeka« se je zgodilo nekaj, kar je vse zelo razburilo, najbolj pa tovariša Vladimirova samega...

V jedilnici, kjer je pravkar izpila skupina fantov in deklet svoj jutranji čaj, je našla služkinja Paša na tleh ikono. Z velikim krikom jo je dvignila s konci prstov, kakor bi bila strupena kača. Vsi prebivalci doma so pritekli skupaj. Kljub zasliševanju, ki se je takoj pričelo, niso mogli ugotoviti, kako je mogla priti ikona semkaj. Vsi so se nezaupno spogledovali, a javil se ni nihče. Vladalo je veliko razburjenje, zakaj izključitev iz Tovarne in izguba pajoka¹ je grozila ne samo lastniku, temveč skoraj gotovo tudi njegovim ožjim prijateljem, ki jih bodo prav lahko osumili sokrivde.

Tedaj je tovariš Vladimirov odredil, da mu lahko vsakdo v njegovi pisarni — med štirimi očmi — izpove dejstva, ki bi mogla privedi do odkritja krivca. Prijavila se je vrsta fantov in deklet; Vladimirov, ki je bil že pred tem slabe volje, je sedaj skoraj izgubil glavo — gotovo bo prišel na sled neprijetnim stvarjem...

Tovariš Vladimirov je ukazal, naj mu prinesejo sliko v njegovo pisarno. Ikona je bila majhna, jajčaste oblike, v premeru nič več kot 3 cm velika, pobarvana z oljnato barvo in obrobljena z ozkim, kovinskim okvirjem. Vzel jo je v roke in si jo pobliže ogledal.

V ospredju je stal svetnik; ena roka mu je ležala na prsih, v drugi, ki je bila iztegnjena, je držal zvitek papirja. Glavo mu je obkrožal tradicionalni svetniški sij, noge pa so mu tičale v prav posebnih rumenih nogavicah in grobih čevljih. Svetnik je stal na bregu reke, za njim pa so se dvigali obrisi samostana, ki so se odbijali od živomodrega neba.

Kdo bi pač to bil? je razglabljal tovariš Vladimirov in se pričel potapljati v izraz svetnikovega obraza. Bil je zanimiv obraz. Na prvi pogled je bil videti neskončno mrk in čemeran. Oči so gledale z izrazom največje groze,

¹ Obrok živeža.

skoraj tako, kakor da so uprte v ostudnega zločinca. Toda čim dlje se je tovariš Vladimirov poglabljal v sliko, tem bolj se je izpreminjal vtis, ki ga je nanj napravljalo svetnikovo obličje. — Slednjič se mu je zdelo, da so se njegove oči nekoliko priprle, kotički njegovih ust nekoliko zavlekli in da se mu ljubeznivo, dobrohotno in malce porogljivo smehlja . . .

Tovariš Vladimirov je s silnim zamahom vrgel sliko od sebe — prevzel ga je občutek strahu. Ni mogel razumeti, da more mrtva podoba v nekaj minutah vzbuditi v njem čisto nasprotna si vtisa.

»To so moji živci!« si je dejal. »Sem pač preveč delal zadnje dni. Vzeti moram dopust in se nekoliko spočiti. Za vruga! Kdo pa je prav za prav ta zanimivi svetnik, ki se mi tako prijazno reži?«

Zopet je vzel ikono v roke. Iz sprednje strani ni mogel ničesar razvideti, zato je ikono obrnil. Tovariš Vladimirov je pobledel; ikona mu je padla iz tresočih se rok. Na zadnji strani je razbral, kar je napisala nespretna roka kakšnega starca:

»Slika svetega Čudodelca iz Verhoturja.«

»Simeon Pravični! Moj patron!« je dejal. »Kako je vendar prišla ta slika v naše poslopje? In zakaj ravno on? Ali je tu kakšna zveza z besedami prerokovalke? Kaj naj sploh vse skupaj pomeni?«

Tovariš Vladimirov, ki se je sicer vedno toliko ponašal s prisotnostjo duha in z jasnostjo misli, je bil sedaj čisto iz uma. Bil je namreč popolnoma prepričan, da je v svoji Tovarni in v svojem srcu že davno opravil z Bogom, s svetniki in z vsemi temi vragolijami, kakor je imel navado reči; zato ga je sedaj najbolj zbolelo to, ko je videl, kako celo v njegovi čisti, močni proletarski duši delujejo sile, ki ga hočejo ovirati pri izvrševanju njegovega proletarskega poslanstva.

Tovariš Vladimirov je vzel ikono, jo skrbno zavil v papir in pozvonil. Sklenil je, da napne vse zmožnosti svojega razuma in prične odločen boj proti tem temnim silam.

Dežurni je stopil v pisarno.

»Skličite vse v Marxovo sobo!« je zapovedal kratko.
»Predaval bom o važnih dnevnih vprašanjih!«

Dežurni je izginil. Tovariš Vladimirov je vzel s stenske police zvezek Marxovih del in pričel čitati po njem. Hotel je črpati moči v delih moža, ki je izrekel besede, katere so bile zanj pravo razodetje: Vera je opij za ljudstvo ...

Na obrazih poslušalcev je tokrat ležala neka posebna napetost. Izredno pričakovanje se je izražalo v njih, in — kot se je tovarišu Vladimirovu dozdevalo — tudi neki rahel dvom, s katerim so hoteli že vnaprej sprejeti njegove besede. Urno je stopil na oder in komaj je stal pri govorniškem pultu, je že začel govoriti:

»Tovariši! V naši Tovarni se je zgodilo nekaj neprijetnega. Na nepojasnjen način je prišla k nam slika neznanega neumnega svetnika. Svetniške slike so otroške igrače starega režima. In neko tako ikono, znak religije, ki je, kakor pravi naš učitelj Karel Marx, opij za ljudstvo, neko tako sliko smo našli tukaj pri nas, na najbolj komunističnem in najbolj proletarskem kraju našega mesta! Kdo jo je prinesel? Tega ne vemo; prav tako ne poznamo namena storilcev. Dejstvo je, da je treba njegov namen ožigosati. Eden izmed članov naše Tovarne je padel kot žrtev verske hidre — to je drugo dejstvo; in tretje je, da moramo rešiti ta zavod, ki je nam vsem tako drag. Krivca m o r a m o najti! Pozivam vas še enkrat: sleherni izmed vas bodi prostovoljen čekist in mi pomagaj z vsemi močmi, da razkrinkamo zločinca in ga potem kot škodljivca neusmiljeno vržemo iz svojih vrst. Le tako bo mogoče rešiti tudi druge pred to kugo!

Sedaj pa še nekaj besed o veri. Tovariši! Zgrešeno bi bilo, če bi si svojega nasprotnika predstavljali preveč slabega ali preveč neumnega. Že okoliščina, da sedaj — seveda na popolnoma zakoniti podlagi — preganjamo cerkev, že ta okoliščina sama more zbuditi v očeh neumnih in preprostih ljudi simpatije zanjo. Mi komunisti pa ne smemo imeti nikdar in za nikogar usmiljenja. Za

vedno moramo iztrgati to čustvo iz svojih src. Naša srca smejo biti odprta le interesom proletariata, za katerega živimo in umiramo. Sami veste, da naša pot ni lahka. Karel Marx, naš učitelj, je živel v čisto drugačnem času in v povsem drugih prilikah. Naša naloga je, da prevzamemo njegove ideje in jih prikrojimo Sovjetski Rusiji. Končati moramo to, kar je Karel Marx pričel; izdelati moramo svojo lastno znanost, svojo lastno filozofijo, svojo lastno moralo in z njo nadomestiti staro, razpadajočo religijo; ustvariti moramo novo vero, vero proletariata!

Kaj pa je dala človeku stara, preživela religija? Obljubljala mu je vse, toda — onstran groba. Tu na zemlji pa je vsem ponižanim in razžaljenim priporočala potrpežljivo trpljenje. Posestniki so proletariat izžemali, on pa naj bi se tolažil s tem, da bo nekoč v nebesih gledal boljše dni. Duhovniki so proletariat goljufali. Mi pa smo te laži razkrinkali in ne obljublamo delavstvu nebes tam v onostranstvu, temveč mu jih hočemo ustvariti tu — v življenju na zemlji. Posmrtnega življenja ni! Vse, kar je človeku danega, mu je dano tu, na tem svetu!

Mogočen proletariat na tem svetu bomo ustvarili in zavzel bo mesto, ki ga je zavzemal prej bog vseh mogočih religij. Poslali bomo religijo tja, kamor smo pogнали carja in kapitaliste. Feuerbach je dobro povedal: 'Reven človek ima bogatega boga.' Da, religija je delavstvo vedno zadrževala, da se ni borilo za svoje pravice, vedno je Bog ljudi oviral, da niso skrbeli za svojo srečo na tem svetu.

Naš veliki učitelj Karel Marx je rekel, da svetloba lije iz temè in da se dobro razvija iz slabega. Dobrote socialistične države so rezultat kapitalistične teme in čim ostrejši je naš boj proti kapitalizmu, tem popolnejši in lepši bo naš novi svet. Le mi moremo izvršiti to krasno delo, samo mi proletarci, in nihče drug! Zato imamo tudi samo mi proletarci pravico do obstanka in hkrati tudi dolžnost, da neusmiljeno zatremo vse druge sloje. Mi proletarci smo pravi ljudje, mi edini moramo in bomo...

Tovariš Vladimirov je prenehal. Govoril je prav za

prav samemu sebi, da bi se pomiril. Uporabil je običajne misli in besede, da bi samega sebe spravil zopet v stari tir. Toda čudno, danes so bile to samo besede in so tudi ostale le gole besede, ki ga nikakor niso mogle zadovoljiti. Medtem ko je tako govoril, se mu je dozdevalo, da je bilo vse življenje v njem še nekaj drugega, skrivnostnega, nerazumljivega, nekaj, kar je živelo v njem čisto svoje samostojno življenje, podvrženo drugim zakonom in ne tem, ki naj bi tvorili smisel njegovih besed.

»Tovariši!« se je obrnil po nekaj trenutkih k svojim poslušalcem. »Kdo izmed vas želi kaj pripomniti ali vprašati?«

Iz navade jih je to vprašal, zakaj že od nekdanj je bil mnenja, da nekaj kratkih začetnih besedi in njim sledeči razgovor bolje razjasni nazore kot še tako dolg in obširen govor.

Preteklo je nekaj minut, ne da bi se kdo oglasil. Fantje so se v zadregi praskali po glavi, dekleta pa so gledala naokrog in se hehetala. S pogledom vojskovodje je meril tovariš Vladimirov svoje poslušalce in nenadoma ga je obšel zopet isti občutek groze, skoraj strahu, ki ga je napadel že prej nekoč. Ti, ki so sedeli tu pred njim, ti novi ljudje z energičnimi, kakor iz lesa izrezanimi obrazi in z očmi, iz katerih sta sijala ustvarjalni nagon in veselje do življenja, so bili njegovo delo, prežeto z njegovimi idejami. Toda to, kar je sedaj, v tem trenutku na njih najbolj opazil, ga je zelo prestrašilo. V obrazih ljudi, ki so sedeli pred njim, je bilo nekaj trdega, nepopustljivega, nekaj, kar se mu je upiralo. Kaj je bilo to?

Tedaj je vstala čedna, mlada, čr nolasa deklica, ki se je koketno igrala s svojo rdečo naglavno ruto. Bleda lica z živordečimi rožami so pričala, da je njena tuberkuloza že precej napredovala.

»No, tovariš,« je rekla, »to sem že dolgo hotela vprašati: imela sem starega očeta, kmeta, nezavednega, ki ni hotel ničesar slišati o proletariatu in je neprestano molil. Odpovedala sem se mu javno v časniku; vsi so me

hvalili in v tovarno so me sprejeli zaradi tega. Moj oče pa je rekel moji materi: ‚Kačo sva si vzredila.‘ Zadela ga je kap in bil je mrtev. Naravno bi bilo, da bi se tega veselila, saj je bil smrtni sovražnik proletariata. A nič nisem vesela, nasprotno, peče me vest; nikjer ne najdem miru in zdi se mi, da z očetom nisem ravnala prav; tako ljubezniv, prijazen star mož je bil — sedaj pa je mrtev. In še nekaj sem vas že davno hotela vprašati, tovariš Vladimirov. Pravijo, da je vest buržujska izmišljotina. Kako naj jo uničim, če pa tiči v meni in mi ne da miru?«

Deklica je govorila počasi, jecljaje in brez zveze, toda videlo se ji je, da je že dosti premišljala o tem in se mučila zaradi tega.

To vprašanje je tovarišu Vladimirovu sedaj najmanj prijalo in sklenil je, izogniti se odgovoru s tem, da je dejal:

›Ali ima še kdo kakšno vprašanje? Odgovoril bom potem na koncu na vse hkrati.‹

›Tovariš,‹ se je javil dolg, mršav fant, ›tudi jaz bi rad nekaj vprašal! Pravijo, da je to, kar koristi proletariatu, dobro. No, na primer, sramotno bi bilo, če bi proletarcu kaj ukradel. Če pa bi okradel buržuja ... recimo, pride k nam v Rusijo kapitalist, na primer kak inturist, ki ima denar prislužen tako rekoč s krvjo proletarcev v Evropi, tako rekoč izsesan iz krvi mojih bratov v Evropi. Če okradem njega, potem prav za prav vzamem nazaj to, kar je ukradel on mojim bratom v Evropi. No, da pridem k stvari ... Pri nekem takem inturistu sem videl tako steklenico, v kateri ostane mrzla voda mrzla, topla pa topla. Mi v Rusiji pa imamo tako mrzlo zimo ... Če bi vzel to steklenico za našo skupno kuhinjo ... to bi bilo za proletariat vendar zelo dobro ...!‹

›Dobro, odgovoril bom pozneje ... Naslednji?‹ je dejal tovariš Vladimirov.

›Pri meni je radi dekleta,‹ je rekel neki drugi fant. ›Seveda sem imel z njo razmerje, to je samo ob sebi umevno. Sedaj pa ima otroka. Alimentov ji ne morem

plačevati, ker sam ničesar nimam, ona pa mi je seveda tudi že davno zrasla čez glavo; zato sem si poiskal drugo. In ta neumna gos mi sedaj dela škandale! S kakšnimi staromodnimi rečmi prihaja! Pravi, da imam srce iz kamna. ‚Zaradi tebe,‘ pravi, ‚sem šla na cesto, da preživljam svoje dete. Ti nisi proletarec, temveč podlež,‘ pravi ona. Zatrjujem ji, da moje družinske zadeve nimajo nobenega vpliva na mojo proletarsko resnico, kajti pri nas je sedaj v tem oziru vse dovoljeno. Ona pa pravi, da je tudi proletarka in da bi bila sramota, da bi uničil njeno proletarsko kri in da sploh nimam vesti. Seveda je nimam, pravim, ker je sedaj več ni, ona pa vpije nad menoj in pravi: ‚Nobenega odloka ni, ki bi bil vest odpravil,‘ in tako sva se sprla. Sedaj pa bi rad vedel, kako je prav za prav z vestjo?<

Kakor bi bil sedaj led prebit, je za tem fantom vstal spet drug in vprašal:

>No, tovariš, vedno govorimo o našem bodočem rajju, za tiste pa, ki žive z nami, se ne brigamo in če bi tudi morali stradati. Potomcem, ki jih niti ne poznamo, žrtvu-jemo vse, celo svoje starše in otroke, in mogoče bodo nekoč rekli, da smo bili idioti, ker smo skrbeli zanje, ko bi lahko opravili brez nas. Zakaj tako zelo malo skrbimo za tiste, ki so sedaj tu, in tako zelo za one, ki bodo prišli za nami?<

>In jaz imam še eno vprašanje,< je nadaljeval drug fant. >Vedno govorimo o proletarcih, torej se pravi, da je proletarec prvi in najvažnejši človek na zemlji. Če pa grem v kino — me prav nič ne veseli, če vidim same proletarce. Povsem nezanimivo je. Tovarna, stroji ropotajo, umazanija vsepovsod, in tako hudo se utruiš, da ne moreš ničesar pametnega misliti. Če pa kdo le pokuka v kako drugo profesijo, ima takoj nad seboj vse mogoče neprijetnosti. Moj brat na primer je učitelj, pa mora neprestano skrbeti, da ne izgubi zveze z maso in tako dalje.

No, in često pač tako mislimo: pogledjte, tovariš, vedno pravite, da smo proletarci v življenju najvažnejši

in da je vsa resnica v nas. Jaz pa si pri tem večkrat mislim, da ne bo kino prav nič zanimiv, če bom videl v njem samo proletarce, in se požvižgam na to, da bi v njem gledal le, kako žive proletarci. To ni prav nič zanimivo! Vprašal bi vas rad, če boste tudi v bodoče dovolili v gledališču in kinu prikazovati samo proletarsko življenje. Potem bi me sploh ne veselilo...«

»In moje vprašanje,« se je oglasil nov vprašalec, »je drugačno od zadnjega. Vprašal bi rad nekaj podobnega kot prvi. Prosim vas, tovariš, povejte mi, kako naj se zdržim, kadar hočem nekaj storiti — kadar se mi na primer zdi, da bi bilo bolje, če česa ne storim. Prej so rekli nekako tako: Ne kradi, sicer te bo Bog kaznoval. S čim pa naj sedaj strašim samega sebe? Po tem življenju itak ni ničesar več, vse je le tukaj na zemlji. Tu moremo vendar vse izrabiti, tukaj nas ljudje nič ne brigajo, in če potem nekaj napraviš, so kljub temu užaljeni!«

Ko je govornik sédel, se ni nihče več javil k besedi in nastal je zopet daljši odmor. Potem je vstal tovariš Vladimirov in dejal:

»Tovariši! Zastavili ste mi toliko vprašanj, da ne morem odgovoriti na vsa hkrati. Za danes bomo končali; je tako že pozno, prihodnji večer pa bom odgovarjal izključno le na vaša vprašanja. Sedaj pa vas še enkrat prosim, da pridete potem v mojo pisarno in mi poveste, kar vam je znanega o najdeni ikoni. Ne pozabite, da je naša proletarska revolucija delo proletarskih rok! Še enkrat vas opomnim, da mora biti vsak izmed vas prostovoljen čekist in gorje tistemu, ki bi karkoli prikrival! Ne bo samo zletel iz tovarne, temveč bo poleg tega še primerno kaznovan!«

V obrazu tovariša Vladimirova se je pojavil izraz neupogljive brezsrčnosti. Bes ga je začel prevzemati. Ta na zunaj tako preprosta vprašanja niso bila tako enostavna: izpodkopavala so učni sestav komunizma, napadala njegove slabe strani in mu pričala, da človek vendarle vse več misli, kakor pa je potrebno za »opeko v stavbi komunistične družbe«. Najbolj pa ga je jezilo to,

da je iz teh vprašanj moral spoznati, kako budne so te nevarne, neprijetne sile ne le v njegovi duši, temveč...

Tovariš Vladimirov je šel v svojo pisarno, da bi tam sprejemal prostovoljne čekiste. Ko je tako sedel, je razglabljal vprašanja, ki so mu jih stavili. Posebno ga je bodlo v oči to, da gre v vseh teh vprašanjih za eno in isto, za etos, da se vsa naslanjajo na meščanski pojem morale. Ni se mogel spomniti, da bi mu ljudje iz njegove tovarne prej kedaj stavljali slična vprašanja. Kje so jih sedaj naenkrat vzeli? Ali so sama zrasla v njihovih glavah, ali pa so jih sprejeli od zunaj? Ali ne gre tu za zavestno okuženje in namen škodovanja?

Nikdar se ni tovariš Vladimirov čudil, da se je ruski narod, narod, »ki nosi v sebi Boga«, po revoluciji tako hitro in tako lahko odrekel Bogu. Mnogo je že premišljal o teh vprašanjih, vživel se je v dušo ruskega ljudstva, zato so bili njegovi govori zelo slični pridigam duhovnikov v cerkvi. Spoznal je, da ima značaj ruskega naroda neko svojstveno potezo, neko neverjetno zmožnost navdušenja za katerokoli idejo, za katero potem vse žrtvuje. Če je Rus kedaj sprejel neko idejo, potem ni stvari na svetu, ki bi je ne dal zanjo, pa naj bodo to starši ali otroci, domovina ali vera. Vse zapusti in gre za tistim, ki trdi, da mu kaže pot k resnici. Ruski narod je najbolj sanjarski narod na zemlji. Že v petnajstem stoletju je menih Filofej učil, da je Moskva tretji Rim. Ruski narod že stoletja goji v sebi prepričanje, da je izbran za odrešenika sveta. Dostojevski je trdil, da je ruski narod edini »nosilec Boga« na zemlji in da bo obnovil in rešil svet v imenu novega Boga. Da, tako je: ruski narod je prepričan o svojem poslanstvu. Pravoslavna duhovščina pa ni znala gojiti v njem te vere, vere v njegovo poslanstvo; svoji nalogi ni bila kos in ni mogla ohraniti v sebi sami in v svoji čredi te čudovite ideje. Zato pa se je ljudstvo od nje obrnilo in šlo za tistimi, ki so mu obljubili, da ga privedejo do izpolnitve njegove naloge, do odrešenja sveta. Ruski narod hoče na vsak način reševati in sicer ves svet. In če se posreči ruski

narod resnično prepričati o tej nalogi, bo zaradi nje pretrpel vse: lakoto, mraz, siromaštvo. Če je prežet z veliko idejo, bo sprejel nase žrtve, kakršnih ni zmožen noben drug narod na svetu.

To so bile osnovne misli, iz katerih je tovariš Vladimirov v svojih predavanjih vselej izhajal in na katere se je vedno opiral. Sijajna glumaška mojstrovina! Ovrigel je ruskemu ljudstvu Boga in mu na njegovo mesto podtaknil drugega. Mogli bi misliti, da je iz naroda — nosilca Boga — napravil narod brezbožcev, toda to je bila samo prevara; nič se ni izpremenilo. Prej je živelo rusko ljudstvo v capah in sanjalo o tem, da bo rešilo svet. V dosego svojega cilja, odrešenja sveta, je danes svojo revščino še podvojilo — vera pa je ostala prav ista!

To so bili vedno nazori tovariša Vladimirova; a on ni premišljal dalje, kaj vse to prav za prav pomeni. Dejstvo je kratko in malo vzel kot dejstvo. Toda ni se zaman toliko bavil z dialektično metodo. Videti povsod tezo in antitezo, mu je postalo že skoraj druga narava. Zato ni bilo nič čudnega, če mu je nenadoma šinila v glavo nova, strašna misel: vprašanja, ki so mu jih danes stavili ti ljudje, kažejo, da prejšnji bog ni tako daleč od njih, kot je mislil, da je treba le malo pobude in ti ljudje se bodo s prav tolikšno vdanostjo, s kakršno sedaj trpe in stradajo za komunizem, borili v bodočnosti za to, kar jim zapoveduje Kristus...

To novo odkritje ga je zelo razdražilo. Najbolj pa ga je prestrašilo to, da je pričel v samem sebi opazati posledice moralnega zakona, česar nikakor ni mogel spraviti v sklad s proletarskimi gesli. Ljubil je Tanjo in si je najhuje očital, da je z njo grdo ravnal. V njenih žilah se je pretakala modra kri in s proletariatom ni imela prav nič skupnega. Zaradi tega, kar je napravil z njo, bi ga proletarsko sodišče ne moglo kaznovati, in vendar je bil v njem od dne do dne močnejši tisti glas, ki mu je govoril: Napravil si nekaj slabega in odgovar-

jaš za to in proletariat vsega sveta nima s tem niti najmanj opravka!

>Grozovit človek lahko postaneš, če se nekje v tvojih možganih vgnezdi skrivnosten nesmisel,« tako je rekel nekoč Bjelinski. Prav to se je primerilo sedaj tovarišu Vladimirovu. Vse svoje življenje se je z največjo strastjo boril proti Bogu, proti kraljestvu, ki si ga je Bog ustvaril na zemlji. Doslej ga je prevzemala psihoza zmagovalca, zavojevalca, stvaritelja. Rušil je in bil prepričan, da s tem gradi; krvoločen je bil in je mislil, da mora biti, ker tako zahteva višji nalog... Potrpežljivo je prenašal vsa preganjanja, trpel je v katorgi in pregnanstvu, dokler ni doživel zmagoslavja — in sedaj, sedaj ga ne more prenesti...

Dokler je bil v njegovi duši le proletarski raj in nič drugega, tako dolgo je bil mogočen in krepak. Sedaj pa, ko je dozorel njegov ideal do možnosti uresničenja, ga je prevevala neka praznota, ki je ni nikdar pričakoval. To praznoto mora za vsako ceno napolniti z neko vsebino! Kajpada je mislil sedaj tovariš Vladimirov, naš komunizem je tudi neke vrste religija; toda realna, na resničnosti osnovana religija. Nimamo sicer izmišljenega boga, ki ga ni nihče nikoli videl. Nimamo Kristusa, ki bi se šopiril nasproti prijateljem in sovražnikom s svojo nemogočo ljubeznijo — imamo pa zato Karla Marxa in Ljenina, ki sta skrbela za proletariat; no, in če so se ljudje prej zadovoljevali s kostmi svetnikov in sličnimi rečmi, imamo mi vendar tudi Ljeningov mavzolej, imamo naš rdeči krst, naše sovjetske zvezde, našo himno, naše rdeče zakone, naše pesmi...

Da, toda kdo mi more jamčiti, da ne bodo vseh teh naših obredov zamenjali nekoč neki drugi, da ne bodo naših idej zamenjale druge? Živimo od tega, da sadimo v duše ljudi sovražstvo do kapitalizma, sovražstvo do Boga in posmrtnega življenja. Kaj pa bo tedaj, kadar ta želja po sovražstvu v ljudeh mine? Vse preveč lahko se je ruski narod odrekel svojemu prejšnjemu Bogu in prav

tako lahko bi se mogel odreči tudi nam — če bi se našel nekdo, čigar glas bi bil močnejši od našega ...

Prva, ki se je javila tovarišu Vladimirovu kot »prostovoljna čekistka«, je bila Avdatja Mironova, najstarejša iz ženskega oddelka »Tovarne novega človeka«.

Že nekaj časa je opažala, da se v njej poverjenem oddelku nekaj dogaja. Dekleta niso z njo skoraj nič več govorila; postajala so po kotih, nekaj šepetala in jo po strani gledala. Če je napovedovala teze za naslednjo uro v politgramoti¹, so se tako čudno smehljala in njihov smeh ni obetal nič dobrega. Najbolj pa jo je bodlo v oči to, da so dekleta opustila sedaj vsako koketnost v oblačenju. Zadovoljna bi bila s tem, če ne bi čutila, da ta izpremema ni posledica njenega vpliva. Nekaj so ji prikrivale. Tovarišica Mironova je napela sedaj vse svoje moči, da bi prišla tej skrivnosti do dna — in posrečilo se ji je ...

Njen obraz je bil mračen in trd, ko je stopila v pisarno tovariša Vladimirova. Molče ji je ponudil stol.

»Mogoče vas bo začudilo,« je rekla potem, ko je nekaj časa molčé sedela. »Ne maram sploh nobene literature, najmanj pa poezije! Dekleta imajo večinoma sploh kokošje možgane, četudi se toliko trudimo, da bi jih osvobodili njihove omejenosti. Prepričala sem se, da pesmi, in to celó naše proletarske pesmi, izzovejo v naših dekletih zelo nevšečne misli. S pesmimi Majakovskega so začele in tukaj, pogledjte sami, s čim so končale!«

Ponudila mu je zvezek iz raskavega papirja, sešit z nitjo in popisan z okorno pisavo. Tovariš Vladimirov je bral:

MARUSJA SE JE ZASTRUPILA

Mesec je priplaval izza oblakov,
ljubi mladi mesec...
Marusja leži zastrupljena
v čakalnici na kliniki.

¹ Politično začetno šolanje.

Marusji je ugajal
pred nedavnim časom
brhek, mlad mož
s pološčenimi brki.
Vanja mu je bilo ime in bil je monter,
vendar po duši Francoz —
imenovali so ga inženir »Jean«.
In vedno znova
ji je razlagal:

Strašno filistrstvo,
če za prazen nič ostaneš devica.

Našla sta se, ljubila sta se,
a kmalu mu ni bila po volji;
dognal je, da je perilo
pri Lalji lepše.
Nesrečni Marusji pa
je rekel kot gentleman:

Strašno filistrstvo,
če takoj misliš na poroko.

Natančno čez štirinajst dni
je pustil Marusjo,
zato ker so njeni čevlji
bili slabše vrste.
Za čevlje potrebuješ mnogo denarja,
a ona ga je imela le malo;
zato si je kupila za pet kopejk
strupca.
Končano je življenje kratko,
izpila je kupo smrti;
Marusja leži v grobu,
z rdečo ruto na glavi.

Oster veter je potegnil
in obenem
se je vršilo v jačejki¹
o tem predavanje.

Ko je tovariš Vladimirov pesem do konca prebral,
je skomizgnil z rameni:

»To je vendar znana pesem Majakovskega, ki smeši
malomeščanstvo!«

¹ Strankina celica.

»Ne, ne, to nikakor ni tako preprosto!« je ugovarjala tovariš Mironova. — »V tej pesmi je položaj sovjetske žene prikazan v zelo nevarni luči. Poglejte, prosim, to vrstico: najprej pravi, da je malomeščanstvo, in potem, ko je dosegel svoj cilj, gre mirno k drugi, ki ima lepše perilo in čevlje, in jo odpravi z besedami... da, s prav istimi besedami, katere mi je takrat rekel moj, zaradi česar... zaradi česar... no da, saj veste, zakaj sem takrat prišla v kaznilnico.«

Povesila je glavo; spomin na njen zločin jo je moral zelo vznemiriti. Čez nekaj časa je zopet dvignila glavo:

»Šele potem, ko sem postala komunistka, sem spoznala, kakšen zločin sem napravila, potem šele sem razumela, da je ljubezen svobodna, da nimam nobene pravice, zahtevati od njega večne ljubezni. Ljubezni v tem meščanskem pomenu za komunista sploh ne sme biti, temveč le tovarištvo. Toda žal, za to moramo ljudi šele vzgojiti! Poglejte si tukaj, kako so okuženi s to meščansko šaro! Le berite!«

Tovariš Vladimirov je začel sedaj brati na drugi strani; bila je tako zamazana, da je le s težavo razbral že itak težko čitljive črke:

Dvignimo se s svojimi srci,
potrka jmo na nebo,
in z grenkimi solzami
bomo omehčali Kristusa.

Naj Stvarnik
nas vse pouči,

kako z njegovim duhom
ozdravimo si duše!
Mnogo krivic nam pošilja,
o Pastir, ta svet;
zato pošlji varstva nam slabotnim!

Obrnite se vsi na Kristusa, Rešenika,
On nikogar ne odklanja,
sprejema prošnje,
dviga padle...

V tem tonu je šlo dalje. Tovariš Vladimirov je obledel. Tu je bil sedaj Kristus, zoper katerega se je boril. Iztegnil je svojo roko proti njemu!

Tovariš Vladimirov je pričel brati neko drugo pesem:

Kako dolgo trajajo ure,
v katerih ne vidim Kristusa.
Vse cvetlice so brez barve,
poln žalosti je vsak kraj...

Divje je listal dalje, dokler ni prišel do neke vrste katekizma:

Kakšen človek si?
Človek božji sem.
Zakaj pripadaš Bogu?
Ker Ga molim in se z molitvijo očiščujem.
Ali imaš dušo?
Da, dušo imam.
Kaj je duša?
Duša je podoba božja.
Brez česa ne moreš priti k Bogu?
Brez čiste vesti...

>Za vruga, odtod torej prihajajo ta prokleta vprašanja o vesti!< je zavpil tovariš Vladimirov in gledal pri tem brez moči Mironovo.

>Berite tukaj!< je rekla, in tovariš Vladimirov je bral:

Blagoslovi nas, očka,
da bomo hodili v svetem krogu,
da bomo našli Sinu božjega...

>Kaj naj to pomeni? Ne razumem...<

>To ne pomeni nič drugega, kot da so šli naši ,novi ljudje' k razkolnikom.<

Dolgo je tovariš Vladimirov nemo sedel in gledal mlado komunistko. Zaradi izraza globoke, resnične žalosti, ki je ležal v njenem obrazu, je bil sicer grdi obraz deklice videti lep. V njenih očeh je zatrepetalo in pokazale so se solze.

To bi bila žena zame, se je v tovarišu Vladimirovu zdajci porodila misel. Skupaj z njo bi se dalo lepo bojevati! Misli tako kot jaz in ima iste ideje, medtem ko

Tanja... Toda takoj je začutil: ta komunistka bi mu bila lahko najboljša tovarišica na svetu, a ljubiti, ljubiti bi je ne mogel — ne tako kot Tanjo, ki ima vedno svoje lastne, neobičajne misli, ki ga hoče vedno poboljševati, ki ga hoče vedno preobražati po svoji lastni glavi.

Pod dolgim pogledom Vladimirova je Mironova zardela. Zopet se mu je zazdela skoraj lepa; v njenih očeh je bral nekaj, kar je bilo podobno nežnosti; nenadoma se je zopet razburil in rekel:

»Tovariš! Pomagati mi morate! Saj vidite, biti moramo brezobzirni!«

Tovariš Mironova je hotela pravkar odgovoriti tovarišu Vladimirovu, ko je nekdo potrkal na vrata. Tedaj je vstala in se poslovila.

»Pridite zvečer po predavanju k meni, govorila bova dalje o tem. Medtem hočem slišati še druge!«

Krepko ji je stisnil roko.

Zopet so se srečale njune oči in sedaj je razločno čutil, da to niso samo tovariški občutki do njega, s katerimi je napolnjeno srce Mironove.

Vstopil je tovariš Muhin, približno sedem in dvajsetleten mlad mož z nizkim čelom, brezizraznimi svetlorjavimi očmi in blede, nezdravo barvo obraza. Močno naprej pomaknjena in trudno viseča spodnja čeljust je posebno poudarjala vtis apatije, ki ga je napravljjal na človeka.

»Sedi, tovariš!« ga je prijazno povabil Vladimirov. Nekaj mu je reklo, da bi od tega človeka mogel posebno dosti izvedeti.

»Zaradi česa pa si bil zaprt?« ga je sočutno vprašal, ko je videl, da fant nikakor ne more najti prve besede.

»Izplačal sem neko dekle zaradi alimentov!« je jecljivo odgovoril.

»Aha, se že spominjam! Dal si otroku namesto mleka piti očetno kislino!«

»Da!« je mrko odgovoril tovariš Muhin. »In vse zaradi te neumne Praskovje! Služil sem za hlapca in ona za deklo. Bil sem ravno v letih, ko hoče kri pač imeti

svoje! Vedno se ti je vrtela pred očmi in te neprestano drzno izzivala. Z očmi je streljala naokrog in vedno razkazovala svoje ženske čare. Vlačila se je tudi z vsemi drugimi: s čevljarjem, z brivcem, s paznikom. Jaz pa naj bi plačeval! In še zasmehovali bi me vsi! Poleg tega pa se ni niti skladalo z aritmetiko, kajti po mojem računanju je bilo mnogo prezgodaj. Toda ona je kratko in malo vzela svojega pamža in se preselila v mojo sobo, kakor da sem nekaj takega kot oče. Potem sem res nekoč dal pamžu jesiha; bil je itak pri priči mrtev!«

»Pa ti ni bilo nič žal za otroka?« je vprašal tovariš Vladimirov z neko posebno radovednostjo.

»Oh, kaj žal! Bilo mu je komaj mesec dni in to je prav za prav isto, kot če bi utopil mlado mačko!«

»Praskovja je bila gotovo zelo žalostna?«

»Čemu neki! Skoraj vesela je bila. Je imela vsaj zopet mir!«

»Poslušaj, Muhin! Ali ti pozneje ni bilo nikdar žal za otroka?« je nadaljeval tovariš Vladimirov, nekam čudno radoveden.

»Prej že, preden sem prišel v ‚Tovarno človeka‘! Sedel sem skupaj s tatovi, morilci, roparji, s samimi hrabrimi ljudmi; jaz pa sem miren, krotek človek. Tri leta sem dobil, toda ker sem čistega proletarskega porekla in sem se tudi spodobno obnašal, so me poslali v ‚Tovarno človeka‘. Sedaj se zelo zanimam za komunizem, ker preganja družino. Od teh babur ima človek samo jezo in neprijetnosti! Samo zazdi se ti, da ne moreš vzdržati brez ženske, pa si že v močniku! Kar lase bi si ruval od jeze! Je že prav tako; vse naj gredo na delo, te lažnive bestije; ješ lahko tudi v stolovaji¹, otroci pa spadajo v djetdom!² Sovjetska vlada je že prava in tudi jaz sem postal komunist! Toda, tovariš Vladimirov, kar se tiče žensk, je pa sedaj pri nas, v naši ‚Tovarni človeka‘ zelo slabo! Zelo, zelo slabo!«

¹ Skupna jedilnica.

² Otroška oskrbovalnica.

Tovariš Muhin se je popraskal za ušesi.

»Prej je bilo zelo preprosto. Če si potreboval žensko, si šel v ženski oddelek in si poiskal kako primerno. Vsaka je bila takoj za to, sedaj pa se vsaka našobi; kar v obraz ti pljujejo! ‚Saj nismo v javni hiši,‘ pravijo, ‚poštena dekleta smo!‘ Včeraj mi je zopet ena tako odgovorila. Komunistka hoče biti in tudi poštena, pravi, je še; takšna svinjarija! Potem mi eno prisoli, da se mi pred očmi zasveti, in zapre vrata v spalnico, jaz pa ostanim pred njimi kot kakšen buržujski mladič!«

»Poslušaj me, tovariš Muhin,« je poizvedoval Vladimirov dalje, »povej mi, kaj si zapazil sumljivega, kar povej mi! No, mislim namreč, če si zapazil kaj takšnega, kar se ne spodobi za komunista!«

»No, če se dekleta nočejo pečati s fanti, kakšen komunizem pa je potem to?« je odgovoril tovariš Muhin žalostno.

»No, in odkod to, da so postale sedaj takšne, kaj misliš ti?«

»Povsem preprosto, izbrale so si pač druge fante.«

»Ali je to vse, kar si mi hotel povedati?« je vprašal tovariš Vladimirov razočarano.

»No, ali je morda to malo?« je začudeno menil tovariš Muhin, nič manj razočaran kot njegov predstojnik.

»Ali ni to dovolj, če skoraj vsak večer skačejo skozi okna, kadar mislijo, da jih nihče ne vidi, in se potem gotovo kje izven hiše zabavajo?«

»Skozi okna skačejo?« je vprašal tovariš Vladimirov in postal pozoren.

»Skozi okna in mogoče tudi skozi vrata, kaj jaz vem? Toda vsako noč, kadar gledam skozi okno, vidim Sinko, Klavdijo, Pašo, Sonjo, kako švigajo skozi grmovje.«

»In kaj veš še?«

»Nič drugega!«

»No, dobro, potem lahko greš!«

Tovariš Muhin je zapustil kabinet. Vladimirov je pričel razmišljati. Straže v Tovarni ni uvedel, ker je hotel svojim varovancem pustiti popolno svobodo in s

tem vzbuditi v njih občutek hvaležnosti in zavesti odgovornosti. Ničesar ni bilo v Tovarni, kar bi kakorkoli spominjalo na ječo, na zunanji pritisk — in dekleta so skakala skozi okno! Zakaj?

Tedaj je zopet potrkalo in vstopila je hišna služabnica Paša. Prinesla je listek, ki ga je našla pod zglavjem one blede delavke, ki je med predavanjem spraševala zastran svojega očeta. Paša ga sama ni mogla prebrati, ker pri odpravljanju svoje nepismenosti še ni prišla tako daleč. Toliko pa je le mogla razvideti, da je beseda Bog večkrat omenjena.

Tovariš Vladimirov je list pazljivo prebral:

DVANAJST ZAPOVEDI

1. Bog je prišel na svet v rešenje človeških duš, kakor so napovedali preroki. Ni Boga razen Njega.
2. Drugega nauka ni, ne išči drugega.
3. Kamor so te postavili, vztrajaj.
4. Izpolnjujte božje zapovedi in skušajte vse izpreobrniti!
5. Vzdržujte se opojnih pijač in greha mesa!
6. Ne poročajte se, če pa ste poročeni, živite s svojim soprogom kot brat in sestra!
7. Ne govorite grdo in ne preklinjajte!
8. Ne hodite na gostije in krst, izogibajte se sestankov, kjer pijejo!
9. Ne kradite. Kdor ukrade tudi le kopejko, temu jo bodo na drugem svetu položili na glavo in ne bo mu odpuščno prej, dokler se ta kopejka ne raztopi v peklenškem ognju.
10. Te zapovedi skrivajte, ne kažite jih niti očetu niti materi. Če vas bodo topli s korobačem in žgali z ognjem, trpite. Kdor trpi, je zvest in dosegel bo na zemlji radost, na onem svetu pa kraljestvo božje.
11. Obiskujte se med seboj, dajajte si hrane, izkazujte si ljubezen, izpolnjujte moje zapovedi, molite k Bogu!
12. Vêrujte v svetega Duha!

Tisočkrat prav ima Ljenin, si je mislil Vladimirov, ko pravi: Kdor veruje komu na besedo, je idiot! Da, in tak idiot sem jaz! Kadarkoli sem jih vprašal, če verujejo v Boga, so zanikali, in to je sedaj rezultat! Razkolniki! V moji »Tovarni novega človeka«! Kdo je tega kriv? Ali sem morda zagrešil kako napako?

Mislil sem, da je treba najprej iztrgati iz človeških

src božjo misel in s tem napraviti prostor novim oblikam. Kje je tu napaka?

Sedaj mu je prišlo na misel neko mesto pri filozofu Hercenu, mesto, ki je v njem že prej budilo lahko čustvo nezadovoljstva in negotovosti: »Zavrgli smo vsako pozitivno religijo, obdržali pa vse verske navade; po izgubi nebeškega raja verujemo sedaj v raj na zemlji in s tem se še ponašamo!« Kaj je hotel s tem povedati oče ruske revolucije?

Tovariš Vladimirov je vzel v roke zvezek Hercena, ki je ravno ležal pred njim, ker se je hotel pripraviti na svoje prihodnje protiversko predavanje; kakor bi hotel zabrisati neprijetni vtis, ki ga je izpreletel ob spominu na te temne besede, je odprl knjigo tam, kjer je bilo njegovo priljubljeno mesto:

»A naj pride, kar hoče, dovolj je, da bo v tem požaru blaznosti, sovraštva, maščevalnega povračanja in preprirov propadel svet, ki tlači novega človeka, ki ga ovira v življenju, ki nasprotuje uresničenju bodočnosti. Ali ni to dovolj? Zato pa naj živi kaos in uničenje! Vive la mort! Prostora bodočnosti! Mi pa hočemo biti krvniki preteklosti!«

Srečen smehlaj je spreletel njegov obraz, ko je bral te vrstice. Pri branju teh omamljajočih besed ga je vedno prevzelo čustvo ponosa; tedaj je vselej vedel, da ni le zmagovalec, temveč tudi rušilec in stvarnik...

Tovariš Vladimirov je bral dalje — toda nenadoma se je zmračil njegov obraz; strah, skoraj obup je govoril iz njegovih potez. Kako je le mogel prezreti to mesto? Kako je bilo mogoče, da je to mesto moglo ostati pod sovjetskim režimom? Prej. pod carjem, je bila ta knjiga, »najbolj revolucionarna med vsemi«, prepovedana — sedaj pa, po revoluciji, bi jo morali v Rusiji ne samo prepovedati, ampak sežgati zaradi tega edinega mesta:

»Tedaj bo prišla pomlad in novo življenje bo šelestelo na njihovih grobovih. Začel se bo nov obtok dogodkov, tretje poglavje svetovne zgodovine. Njen osnovni

ton moremo že zdaj z lahkoto uganiti. Najjasneje zvenijo socialne ideje — socializem se bo izživel v vseh svojih fazah do skrajnih konsekvenc, do absurda. Tedaj se bo titanskim prsim revolucionarne manjšine vnovič iztrgal krik zanikanja in vnovič se bo vnel boj na življenje in smrt, v katerem bo socializem zavzel mesto današnjega konservativizma, ki ga bo premagala bodoča, nam neznana revolucija!«

Kaplje potu so stopile tovarišu Vladimirovu na čelo. Tako torej trdi sam oče ruske revolucije, da bo revolucija šla do absurda in da jo bo premagala nova revolucija! Socializem je v Rusiji zmagal — prvi del Herce-nove prerokbe se je tedaj izpolnil! Lahko se torej zgodi, da se bo izpolnil tudi drugi del! To se pravi z drugimi besedami, da so dnevi ruske revolucije šteti in da ne bodo trajali večno! Socializem bodo privedli do absurda! Kaj pa je absurdno? Če hočemo povedati resnico: da, naše rusko življenje, kakršno je danes, je absurdno, od začetka do konca absurdno! Kam plovemo? Kam vodimo?

31

Česar se je Tanja bala, je prišlo. Njen mož je nemirno stopal po sobi sem in tja, okrog ust mu je igral čuden izraz in oči so mu žarele pod težkimi vekami kot oglje. Tanja je pristopila in mu položila roko na ramo. Osorno jo je odrinil, jo postrani pogledal in zamrmral:

»Nobenih nepotrebnih nežnosti, prosim!«

Tanja ni odgovorila. Stopila je k mizi, da bi jo pogrnila za večerni čaj. Vedela je, da bo že sam pričel zopet govoriti, da ji bo vrgel v obraz ploho obdolžitev, in potem se bo končalo tako kot zmerom...

»Komunist sem in komunist ostanem!« je nenadoma zakričal tovariš Vladimirov in udaril s pestjo po mizi. »Naša ideja je boljša od krščanske, kajti mi hočemo osrečiti človeštvo tu na zemlji, dočim jih Kristus to-

laži z onostranstvom, o katerem nihče nič ne ve. Naša ideja je velika, toda...

Zastokal je, se naslonil s komolci na mizo in z rokami zakril obraz.

»Toda kaj, ko pa so ljudje tako nizki, tako podli! Sami lopovi, tatovi in podleži krog in krog! In s takimi ljudmi hočemo uresničiti naš ideal! Tovariš Petrov je poneveril uradni denar, tovariš Beguncov sprejema podkupnino, tovariš Vasiljev se ves dan vlačí z ženskami, tovariš Ivanov pije kot krava, tovariš Bajanov je postal buržuj, uredil si je stanovanje kot kakšen tajni svetnik. Kamorkoli pogledaš, povsod je tako... In kakšni ljudje so to bili prej! Trdni, močni, grčavi možaki, na katere si se mogel zanesti! Skupaj smo se borili proti carizmu, skupaj proti belim, dokler nismo zmagali. Takrat pa se je začelo: pomeščanili so se drug za drugim. Ali smo torej zato morali poklati toliko ljudi? Prej buržuj in zdaj buržuj! Kako, da je to tako prišlo? Zakaj je človek podlež, svinja!«

Tovariš Vladimirov je vstal počasi in težko. Nato je stopil pred Tanjo, povesil spodnjo ustnico in nepremično zrl vanjo. Čisto drobno se je čutila pod težo njegovega pogleda, kakor ptič pred kačo; zona je spreletela njeno telo in polna strahu je čakala trenutka, ko jo bo zgrabil in trpinčil njeno telo. In ta trenutek je prišel...

Zjutraj je vstal tovariš Vladimirov godrnjav in čemerén. Vse mu je bilo zoprno, nič mu ni bilo prav; psoval je, prevračal stole, metal papir in knjige na tla. Tanja je vse to kakor vedno prenašala s potrpežljivim molčanjem in se trudila, da bi iz njegovih kretenj razbrala njegove želje; zavila mu je južino in pripravila njegovo aktovko. Končno je bil pripravljen; ko je zapustil stanovanje, je zaloputnil za seboj vrata kot vselej, kadar je odhajal. Tanja se je zdrznila; ves čas svojega zakona se še ni mogla navaditi na to. Da bi ga pa kdaj prosila, naj se tega vendar odvadi, si kratko in malo ni upala.

Tanja je sedla, utrujena in zbita in pričela premišljavati. Sploh je bilo na njem toliko stvari, katerim se Tanja ni mogla privaditi in ki so jo težile in trle. Ti prvi meseci njenega zakona so bili težki. Ali je to pri vseh tako, ali samo pri meni, se je vpraševala. Najbrž preveč zahtevam od njega; sem si pač preveč idealno predstavljala svojega bodočega moža. Ko sem se odločila, da ga vzamem, sem vendar prav dobro vedela, da me čaka malo veselja in mnogo skrbi. Vedela sem to, prevzela sem to nase in sedaj moram naprej po tej poti.

Posebno v enem oziru sta bila Tanja in Vladimirov bistveno različna. Dočim je bila Tanja navajena obvladovati svoja razpoloženja, se je zdelo njemu popolnoma nepotrebno, da bi sploh prikrival svoje muhe. Polagal je nanje toliko važnosti, da se jim je vsega predajal in pri tem popolnoma pozabljal na svojo okolico. Tekal je po sobi kot divja zver, po cele ure glasno psoval ter metal cigarete in knjige na tla; njegov obraz je dobil tedaj brezsrčen in grozovit izraz. Ob takih prilikah se za Tanjo niti zmenil ni in ni mu prišlo na misel, da bi njegove muhe in viharne izbruhi lahko kvarno vplivali na njene živce in na zdravje njenega otroka. Tanja je pričakovala otroka kot nekaj svetega; želela si je miru, vedrosti in tihega veselja v sebi in okrog sebe. Morala pa je dolge ure poslušati, kako si je njen mož dajal duška zaradi nezadovoljstva s samim seboj, s svetom in s stranko. Samogovore je končaval navadno s tem, da je Tanji očital, da ga ne razume dovolj, da je zanj fizično prehladna.

Ta očitek! Tanja je mnogo razmišljala o tem in vendar je vselej, ko se ji je bližal z izrazom, ki ga je tako dobro poznala, tako rekoč zlezla vase in morala porabiti vso svojo voljo, da mu ni pokazala svojega studa in zgražanja. Ali je bilo to krivo tega stanja, v katerem je bila? Ali pa je bil kriv tega spomin na tisti prvi dan, ko si jo je vzel z živalsko silo? Tanja si tega ni mogla razjasniti, toda ostalo je dejstvo: trenutki, ko se ji je bližal kot mož, so bili zanjo vir večnih muk. In vendar si je

bila povsem na jasnem, da sta si od dne do dne bližja, da se vedno bolj vežeta. Ljubila ga je, toda ne toliko z ljubeznijo ženske, kolikor z ljubeznijo človeka, sestre, matere. Bila je to bridka ljubezen, ljubezen, ki je terjala mnogo truda, mnogo premagovanja in prinesla malo veselja. Z vsakim dnem je Tanja jasneje videla, kakšen brezmejen prepad leži med njeno in moževo notranjostjo. A z brezkončnim potrpljenjem in vdanostjo se je trudila, da bi z razumevanjem prodrla v njegovo dušo, in prav na dnu njenega srca je ležalo ponižno, iskreno upanje, da se ji morda vendarle kdaj posreči vdahniti mu nekaj tega, česar je polna njena notranjost...

Kako je vendar težko rešiti človeka! Izročiti mu svojo dušo in svoje telo, kako težko, kako neskončno težko! Toda, če bi bilo to še stokrat težje — kaj naj bi storila drugega? Kakšen cilj naj bi sicer sploh imelo njeno življenje? Žrtvovati svojemu otroku in njemu svoje življenje; to je njen edini cilj.

32

Ano Ivanovno je bolelo prav posebno to, da je mogel njen mož tako hitro pozabiti Tamaro. Prve dni po nesreči je seveda sam skoraj blaznel. Ni mogel jesti, ne spati, ne delati; hujšal je in postal bled kakor vosek. Toda kmalu je Ana Ivanovna opazila, da so dobile njegove oči zopet nekdanji blesk, da je zopet začel s slastjo jesti, godrnjati nad njo in otroki in hoditi zvečer z doma. V začetku Ana Ivanovna ni mogla razumeti te spremembe, toda kmalu je uganila vzrok.

»Danes pride k meni moja nova asistentka,« je rekel Vitalij Vladimirovič pri kosilu. »Pomagala mi bo beležiti moja predavanja.«

»Zadnjič sem bila pri Tamari; tako nesrečna je!« je pripomnila Ana Ivanovna, ne da bi se mogla zdržati.

Vitalij Vladimirovič ni odgovoril, toda v njegovem obrazu je nekaj vztrepetal.

Čustvo globoke bridkosti je prevzelo Ano Ivanovno, čutila se je užaljeno namesto Tamare.

»Tamara te je ljubila bolj, kot zaslužiš!« je rekla ostro.

Profesor zopet ni odgovoril; počasi je pojedel pečenko in nato molče odšel v svoj kabinet.

Čez eno uro je prišla nova asistentka.

Ana Ivanovna je odprla vrata in na prvi pogled, s katerim je ošinila vstopivšo, je vedela vse.

Novi asistentki je bilo približno devetnajst let; imela je simpatičen, veder obraz, čudovito blesteče zobe v smehljajočih se ustih. Oblečena je bila v belo angleško bluzo z zeleno ovratnico, ki je prav posebno dobro pristajala njenim zelenkastim očem. Krepko kot kak možak je stisnila Ani Ivanovni roko in vprašala z zvonkim altom:

»Kako je kaj?«

»Hvala, čisto dobro!« je odgovorila Ana Ivanovna v zadregi zaradi globokega glasu in krepkega rokovanja.

Ninel¹ — tako je bilo ime študentki — je vzela iz svoje torbice ogledalo in velik, debel kos rdečila, po-barvala si je usta, napudrala obraz, nato skoraj zaničljivo pogledala Ano Ivanovno ter jo vprašala:

»Tako bledi? Gotovo ste imeli neprijetnega posla z zdravniki?«

»Tega ne delam!« je Ana Ivanovna razdraženo odvrnila; čutila je, da je že v tej minuti zasovražila to čedno, čvrsto in veselo Ninel.

»Oh, to je vendar samo predsodek!« je ta odvrnila. »Treba je le vedeti, na koga naj se človek obrne. Na kliniko seveda zaradi tega ne smete, tam vam vse pokvariijo. Poznam dobrega zdravnika, štirikrat mi je že pomagal in vselej se je sijajno izteklo!«

»Pa vam ni bilo nikoli žal za otroke?«

»Kako bi mi bilo žal za nekaj, česar sploh nisem videla?«

¹ Narobe: Lenin!

»In vaš mož se temu ni nič upiral?«

»Kateri? Imela sem tri in vsi trije so bili od srca veseli, da sem na take stvari gledala z modernimi očmi. Kaj naj bi začela s štirimi otroki? Tako pa sem popolnoma prosta!«

»Ali sedaj niste poročeni?« je vprašala Ana Ivanovna in njen strah za družinsko življenje, ki jo je toliko stalo, je vedno bolj naraščal.

»Trikrat sem bila poročena, toda sedaj sem ločena. Še z nobenim nisem doslej soglašala v značaju. Sploh pa me družinsko življenje nič kaj ne mika. Sodelovanje v javnem življenju me bolj zanima.«

Tedaj so se odprla vrata in prikazal se je profesor. Po lahni rdečici, ki je zalila njegov obraz ob pogledu na Ninel, po prisrčnem rokovanju, s katerim jo je pozdravil, in kretnji, s katero jo je povabil v svoj kabinet, je Ana Ivanovna takoj izprevidela, da je izgubljena; vedela je, da Ninel ne bo storila tako kot Tamara, temveč bo brez pomisleka vzela vse, kar bo našla na svoji poti in brez zadržka pohodila, kar se ji bo postavilo po robu.

Ana Ivanovna se ni mogla premagati; postavila se je k vratom, da bi prisluškovala vsemu, kar bi se dogajalo v kabinetu. To je večkrat delala, če je bil kdo pri njem, kajti tako se je tresla za svojo srečo in tako je trpela zaradi ljubosumnosti, da bi ji bilo čisto nemogoče mirno sedeti v obednici in karkoli delati, dokler se je morebiti tam odločala njena usoda.

Strogo je naročila svojim otrokom, naj ne razgrajajo, si sezula čevlje, se po prstih, ki so gledali iz preluknjanih nogavic, splazila k vratom in pritisnila uho na ključavnico.

»Kako le morete živeti s tako malomeščanko?« je slišala, kako je vprašala Ninel. »Zanemarjena, grda je in govori menda le o otrocih!«

»Zelo dobro srce ima,« je odgovoril profesor v zadregi, »zelo rada me ima in poleg tega mi je med vojno rešila življenje, ko sem ležal v bolnišnici.«

»Tako, in iz gole hvaležnosti se odrekate... Boste že oprostili — a ne morem si predstavljati, da jo morete ljubiti tako, kakor moški ljubi žensko!«

»Strašno surovi ste, Ninel!«

»Nisem surova, govorim samo, kar mislim. Dandanes morete na srečo sploh o vsem govoriti. Hvala Ljenu, da smo se otresli teh malomeščanskih predsodkov, ki niso dovoljevali imenovati stvari z njihovim pravim imenom.«

»Ninel, ne govoriva o tem, delajva raje. Ali ste prinesli s seboj urnik naše fakultete?«

»Tukaj, prosim! Prav nič nisem proti temu, da delava! Seveda, ne morem si kaj, da se vam ne bi smejala! Mnogo hrabrejši ste videti, kot ste v resnici. Kakor noj ste, ki skriva glavo v svojem perju! Mož, ki si ne zna urediti svojega življenja, je šlapa!«

»Ali hočete morda s tem reči, da sem šlapa?«

»Sploh ničesar nočem reči in nisem ničesar rekla. Delajva raje!«

Tedaj se je iz jedilnice zaslišal peklenški krik in Ana Ivanovna je hitro zbežala, da bi pomirila otroke. Ko je potem tako sedela z najmanjšim v naročju, da bi ga uspavala, je srepo zrla v daljo in napeto premišljevala o tem, kaj naj stori, če se njen mož loči od nje. Kajti, da bo končno le podlegel navalu ljubke Ninel, o tem sedaj ni več dvomila.

33

Čas poroda se je vedno bolj bližal in Tanjine skrbi so rasle iz dneva v dan. Predvsem je bila to borba z možem. Ne le, da ji v tem času ni niti najmanj prizanašal — nasprotno, skoraj namenoma je delal vse, kar bi moglo otroku škodovati. Njej sami je prinašal vsakovrstne okusne stvari in ji skušal nuditi vse prijetnosti, pričakovano dete pa mu ni delalo niti najmanjšega veselja. Končno je Tanja sklenila, da spregovori o tem s

svojim možem odkrito in resno besedo. Danes, sedaj je hotela to storiti. Zunaj je bilo mrzlo, neprijetno jutro, okna so bila pokrita z ledom in skozi stene, ki jih že dalj časa niso znova zamašili s konopljo, je slišala, kako so škripali po snegu koraki mimoidočih. Njurka je pravkar prinesla polno naročje drv in se pripravljala, da zakuri v peči. Na polenih, ki so ležala na tleh, se je tajal led in vedno večja je bila mlakuža na podu. Tanja je zrla na svetlo vodo, vsrkavala vonj svežih smrekovih panjev in zdelo se ji je, da ni srca, ki bi se ob tem ne otajalo, kakor se je ta led tajal s trdih polen, tako zelo je vse dihalo tiho nežnost in prisrčno varnost.

»Senja,« je rekla z odločnim glasom, ko je odrinil časopis, za katerim je bil skrit njegov obraz, »Senja, otroka ne bom dala v djetdom!«

»Kam pa?« je vprašal začuden in ji skoraj brezumno zrl v oči.

»Nikamor! Saj otrok je moj, sama ga bom vzgajala!«

Tovariš Vladimirov je brez besede vstal, stopil k omari in poiskal neko knjigo. Listal je nekaj časa po njej, podčrtal v njej s svinčnikom neko mesto in jo nato porinil pred Tanjo, kažoč s prstom na zaznamovane vrste. Nato je sédel zopet nazaj in mirno bral časopis, očitno hoteč pokazati, da je zanj ta razgovor že končan.

»Naj bo pisano v knjigi karkoli hoče,« je rekla Tanja, ne da bi sploh pogledala vanjo, »otrok je moj in ne dam ga nikamor!«

V njenem glasu je zvenela zopet tista brezpogojnost, tista samovolja, ki jo je tovariš Vladimirov tako težko prenašal in katere se je tako bal.

Ker ni odgovoril, je Tanja vzela knjigo v roke. Bila je to Buharinova »Poštevanka komunizma« in podčrtan je bil § 79:

»V meščanski družbi smatrajo otroka, če ne docela, vendar v veliki večini za lastnino njegovih staršev. Če starši pravijo: moj sin, moja hči, potem to ne označuje samo sorodstvenih odnosov, temveč pomeni tudi

pravico staršev do vzgoje lastnih otrok. Ta pravica je s stališča socializma popolnoma neutemeljena. Posameznik namreč ne pripada samemu sebi, temveč družbi, človeškemu rodu... Družbi pripada tudi najprvotnejša in najosnovnejša pravica vzgoje otrok. S tega vidika moramo zahteve staršev, ki hočejo z domačo vzgojo vcepiti v duše otrok lastno omejenost, ne le odklanjati, temveč tudi brez usmiljenja smešiti.<

Tanja je ta odstavek nekolikokrat prebrala, nato je knjigo odložila in rekla:

>Torej, če me bodo zasmehovali, naj me le! Naj mislijo o meni, kar hočejo, od svojega otroka se ne bom ločila!<

>Potem se bo pozneje sam ločil od tebe!< je tovariš Vladimirov surovo odgovoril. >Sicer pa napravi z njim, kar hočeš! Toda ob njegovem osmem rojstnem dnevu, ko bo postal oktobrnik, bo konec tega, zakaj otrok takrat ne bo več tvoj, temveč last družbe! Če pa ti ne bo prav, se ti bo pač odrekel... Kakor tile tu!<

Pokazal ji je časopis, potem ko je zopet nekaj mest podčrtal. Tanja je brala:

>Jaz, V. P. Ovčnikov, razvežem za vedno vsako vez s svojimi starši...< >Jaz T. V. Brjanskaja se s tem javno odrekam svoji materi...<

Tanja ni brala do konca dolge vrste naznanil, ki so vsebovala slične odpovedi. Medtem ko je zrla v vrste, se je v njej nekaj dogajalo. Lahne, neskončno nežne gibe je začutila v svoji notranjosti in vsa se je vdala sladkemu občutku, ki ga pozna le mati, ko doživlja to neločljivo povezanost svojega bistva z bistvom otrokovim. Kaj so ji bili sedaj ti neumni, mrzli nauki, ki so ji hoteli odrekati pravico do sadu njenega telesa?

>In kaj sploh misliš? Jaz sem vendar komunist z odgovornostjo, že od leta 1905 v stranki!< se je zopet oglasil tovariš Vladimirov. >Otrok bo šel v djetdom in tam ga bodo komunistično vzgojili!<

Glas, s katerim je govoril, je zvenel odločno in odmerjeno, da si Tanja ob kaki drugi priliki ne bi drznila

niti črhiniti. Sedaj pa je rekla čisto mirno, a nič manj odločno kot on:

»Otrok ne bo šel v djetdom! Ti sploh nimaš pravice odločati o njem, kajti če bi se ne bila branila, bi bil sploh že mrtev, še preden bi prišel na svet. Hotel si, da otroka odpravim! Kakšno pravico imaš do njega, ko pa si ga hotel ubiti? Ali si se sploh kdaj zanimal zanj? Ali si se tudi le enkrat zdržal zaradi njega? Ali si sploh kdaj hotel imeti otroka? Takrat, v pisarni, na divanu? Ne, takrat nisi hotel imeti otroka, temveč le, le...«

Tanja ni mogla govoriti dalje, tako močno je nenadoma postalo otrokovo gibanje. Tiho, srečno se je smehljala vase in ko je nato spet prišla do sape, je rekla čisto mirno, nežno in spravljlivo:

»Senja, kaj pa vi moški veste o otroku! Ničesar ne veš o tem, jaz pa živim že toliko mesecev z njim. Pusti mi ga, mojega otroka, saj more on opravičiti to, kar se je takrat zgodilo! Pusti mi veselje materinstva! Pusti mi veselje, da ljubim svojega otroka, da okušam njegovo nežnost, da poslušam njegovo čebljanje...«

V njenih očeh so blestele solze, njen glas je zvenel tako mehko in ponižno; dolgo ga je gledala tako ganljivo s svojimi velikimi, rjavimi očmi, da mu je bilo žal zanj. Godrnjal je nekaj sam pri sebi, nato je poskušal še enkrat vplivati nanjo, a tokrat ne s strogostjo, temveč z nežnostjo. Dejal je:

»Tanja, sprevideti moraš vendar... ti imaš čisto druge naloge! Poklicana si za to, da nam pomagaš pri gradnji socialistične družbe, pa se hočeš ukvarjati z umazanimi pleniciami, nositi hočeš ponoči otroka po sobi, če zaradi joka ne bo mogel nihče spati! Pojdi rajši v javnost, udeležuj se ženskega dela! Saj moraš nadaljevati delo v moji pisarni. Ali ne veš, da sem brez tebe kakor brez rok!«

»Oh, Senja,« je rekla Tanja, »tudi jaz sem prej mislila, da je najlepše, če sodelujem pri gradnji naše republike. Toda sedaj, posebno odkar sem pričela čutiti

njegove gibe, ne morem misliti na nič drugega kot na otroka. Živeti hočem za najino dete — nič drugega!«

»Tanja, govoriš kakor malomeščanka! Žena odgovornega komunista vendar ne sme tako misliti!«

»Toda Senja, ali žena odgovornega komunista nima pravice biti tudi mati in ženska?«

Nastal je dolg odmor, nato je dejal tovariš Vladimir, ki je postal sedaj čisto resen in svečan:

»Tanja, sicer ti o tem še nisem govoril, toda naša socialno-znanstvena delovna zajednica je napravila načrt, čigar izdelavo so poverili meni. Zgraditi hočemo resnično, pravo komunistično mesto. Tam bodo sprejeti samo pravi, resnični, stoođstotni proletarci kot delavci pri novi veliki tovarni strojev. Postavili bodo obsežna poslopja. Vsak stanovalec dobi sobico, opremljeno z najvažnejšim: postelja, miza, stol — drugega nič, kajti vse drugo je odveč, je buržujska, malomeščanska ničevost. Družine, kakršne so v kapitalističnih državah — in žal še tudi pri nas — bodo popolnoma izginile. Otroke, ki se bodo rodili, bodo takoj oddajali v djetdome. Noben otrok ne bo vedel, kdo je njegova mati ali njegov oče — uvrstili jih bodo po določenih številkah. Starši bodo sicer obiskovali otroke, toda odpravili bomo naziv oče in mati. Otroci jih morajo nagovarjati kot vse druge odrasle. Saj imajo vsi skupaj istega očeta, isto mater: komunistični proletariat, boljševiško državo. Žene bodo imele v tem mestu natančno iste funkcije kakor možje, vsa tako zvana ženska dela bomo odpravili, to se pravi, opravljali jih bomo vsi. Uredili bomo velikanske kuhinje, pralnice in kopališča. Družino je treba popolnoma uničiti, zakaj ona je nositeljica vseh malomeščanskih in individualističnih tradicij...«

»Strašno!« je ušlo Tanji. »Kaj boste napravili iz žene? Najprej si jo vzamete kakor žival, nato ji strgate otroka in ga vtaknete v djetdom! Ali si sploh že videl kakšen pošten djetdom? Ne? Sama sem bila v mnogih takšnih hišah in vem, kako je tam! Mi ne verjameš? Potem kar sam beri v vaših časnikih! Ti sami pišejo, da otroci tam

propadajo od nesnage, lakote in zanemarjenosti! Pogledaj tu, to sem si shranila, beri!«

Tanja je vzela iz svoje ročne torbice izrezek iz časnika in ga ponudila svojemu možu. Bral je:

»... vso zimo so otroci brez obutve. Življenjski pogoji so docela nehigienski. Na vsaki postelji leže po trije. Svoje potrebe opravljajo kar v sobi. Nepopisna nesnaga in smrad napolnjujeta hišo, celo zrak okrog hiše je neznošen, ker leže tam debele plasti različne nesnage in kuhinjskih odpadkov. Otroci se nikoli ne kopljejo. V pol leta je bilo 3069 obolenj (pri 352 osebah). Največ jih oboli za kožnimi boleznimi. Približno 12 odstotkov otrok je tuberkuloznih, pa spijo in hodijo z zdravimi. V dečjem domu ne slišite veselega otroškega glasu, ne vidite rdečice na mladostnih licih. Okrog in okrog je vse žalostno in pobito...«

»Ta izrezek je iz ‚Komsomolskaje Pravde‘! Pomisli samo, kakšna razlika bo, če otrok ostane pri meni! Ponoči ne bom spala, da bom pazila na to, da ne bo ležal v mokrem, sama bom prala plenice, da bo vedno čist, sama ne bom jedla, da bo sit on — kajti mati sem! Zares, skoraj bi včasih verjela, da ste vsi znoreli. Šele dokazovati ti moram to, kar je vsakemu otroku popolnoma razumljivo. Samo zaradi tega, ker, žal, vse matere niso imele ali nimajo časa, da bi se brigale za svoje otroke, le zaradi tega hočete kar vsem materam odvzeti otroke? Ali si že sploh kdaj pomislil na to, kaj storite ženi, če jo oropate pravic in dolžnosti, ki jih ima do svojih otrok? Žena, ki ji vse to odvzamejo, sploh ni več žena, niti človek, to je ... je ...«

Tovariš Vladimirov je pazljivo poslušal. In zopet ga je presenetila moč in trdovratnost, s katero je zagovarjala svoje stališče, presenetila ga je drznost, s katero je zagovarjala to, kar je smatrala za pravilno.

»Dragi, ljubi Senja!« je dejala Tanja, ko ga je dobrikajoč se objela. »Poslušaj me enkrat, kaj ti povem, in ne jezi se! Premalo je, da imaš dobro idejo! Znati jo moraš tudi v resnici dobro realizirati! Kaj mi koristi

tvoja lepa misel o dečjih domovih, če pa naj izpostavim svojega otroka lakoti, nesnagi in mrazu! Kaj mi pomaga, če bo to nekoč, v daljni bodočnosti mogoče mnogo boljše! Moj otrok živi s e d a j ! Vsaka mati ti bo povedala, da je glede opravka z otroki resničnost važnejša od ideje! Seveda, vi možje se morete tolažiti s svojimi idejami — me žene pa smo bolj za resničnost, me stojimo tu, v življenju . . . <

Vedno krepkeje ga je stiskala k sebi in mu zrla v oči. Tega nežnega, prosečega pogleda ni mogel prenesti! Rekel si je pač, da bi moral ostati trd. Vedel je, da iz Tanje ni govoril jasen razum, temveč srce, in da mu kot možu in komunistu slabo pristoji, če sledi svojim čustvom in ne možganom. Toda čudno, sprevidel je — seveda tako kakor Tanja, samo s srcem — da ima prav. Na njegovi strani je bila resnica, ki bo vztrajala, resnica, ki naj bi veljala v bodočnosti, na njeni pa je bila resnica trenutka, sedanjost!

Tovariš Vladimirov se je trudil, da bi ohranil svojo avtoriteto vsaj na zunaj, da bi napravil teman obraz vsaj na zunaj, in je dejal:

>Torej dobro, Tanja. Za zdaj ti bom otroka pustil, ker naši dečji domovi še niso v najboljšem stanju. Toda to je le začasno! Vendar ti stavim pogoj: prvič, da kljub temu ostaneš v službi, in drugič, da oddaš otroka v dečji dom takoj, ko bodo razmere v njem povoljne. Saj ti vendar nisi zmožna napraviti iz otroka pravega komuniste! V tebi je ženska premočna in komunistka preslaba! <

>Hvala, hvala Senja! < je rekla Tanja in tovariš Vladimirov je čutil, kako globoka hvaležnost je bila v teh besedah.

Mislil si je: rešili smo jih plenice, dali smo jim priliko, sodelovati pri gradnji naše države, oprostili smo jih kuharskih skrbi — same pa lezejo zopet nazaj v hlapčevstvo. Smehljaj se je. Ni lahko doumeti moškega, toda v ženski duši, tam se sam hudič ne znajde. Hočem ji vse tako urediti, da bi imela mirne noči, da bi je ne motilo otrokovo kričanje, hočem ji prihraniti smrad umazanih

plenic, a ona joka in stoka! In s takimi ljudmi naj bi ustvarili raj na zemlji! Za lase jih je treba vleči v ta raj, treba jim jih je najprej naložiti s palico, da postanejo srečni!

Tovariš Vladimirov je vstal, da bi se oblekel: bil je čas, da gre v urad. Ko je bil že oblečen in je hotel iti, je še enkrat pogledal v sobo; videl je, da je Tanja sedela pri mizi in nekaj pletla, nekaj majhnega, toplega, mehkega; v njenem izrazu je bilo nekaj tako nežnega, srečnega, poglobljenega, da je njemu samemu postalo kar toplo okrog srca.

Oh, te ženske, si je mislil, te ženske, ves komunizem nam bodo še pokvarile!

34

Boris Pavlovič, sin domkoma Pavla Ivanoviča, je tokrat ostal izredno dolgo poročen. Bilo je že devet mesecev in osem dni. Zaradi tega se je čutil čisto potrtega; več ur je listal po svojih beležkah in prebiral pesmi, ki jih je vpisal; spominjal se je svojih prejšnjih zakonov ter prišel do zaključka, da se mora v takšnem trajnem zakonu popolnoma skisati. Prišlo je že tako daleč, da je svojo sedanjo ženo, lepo, inteligentno igralko Nino Aleksandrovno skoraj sovražil.

Nina Aleksandrovna je bila zares zelo lepa. Imela je čudovit glas, na odru je žela velike uspehe, zaslužila je veliko denarja in obilo častilcev jo je obdajalo. Toda kljub vsemu je ravnal z njo surovo in zviška in če bi ju kdo opazoval, bi si mogel misliti, da je zanj velika žrtev, če ji dovoli, da ga ljubi. Obsipavala ga je z darili, lepo ga je oblačila in mu vezala okrog vratu fantastične modne ovratnice; toda semtertja je vzel iz kovčega svoje zakrpane hlače z zlikanimi robovi in svojo ovratnico iz damske nogavice, zatopil se je v razmišljanje o teh predmetih in nato dejal:

>Upropastila me je, ta nesrečna vražja ženska!<

Pri sebi jo je imenoval vedno le »vražjo žensko« in je bil prepričan, da ne bo zmožel niti ene pesmice, dokler bo navezan nanjo, in da mu je uničila najzanimivejši del njegove osebnosti, potezo trpljenja. Gledal se je v zrcalu: nasproti se mu je režal zaspan, debel, bled obraz, na katerem je brazgotina, ki ga je delala nekoč tako zanimivega in zapeljivega, učinkovala kakor nespretno prilepljen oblič.

»Zbežal bom odtod in konec!« je rekel srdito. »Medtem ko bo v gledališču, se oblečem in jo popiham!«

Tega pa ni bilo tako lahko izvesti; Nina Aleksandrovna je dobro opazila, v kakšnem duševnem stanju je njen mož; mislila je tudi na to, da bo morda skušal pobegniti, pa je zaradi tega vse tako uredila, da sta bila vedno, kadar je imela v gledališču nastop ali vajo, v njegovi bližini ali služkinja ali pa njen stari prijatelj, ki ji je bil za tajnika.

Preden se je Nina Aleksandrovna zaljubila v Borisa Pavloviča, je imela več ljubavnih znanj, bila je tudi že poročena. Toda to je bil vedno le začasen, bežen ogenj, ki je prav tako hitro ugasnil, kakor se je vžgal. Resnično vzljubila je šele takrat, ko je videla ubogega Borisa, ki se je na klopi igral z velim listom. Nikoli ni poznala kaj drugega kot svoj glas in svoje uspehe na odru. Bila je častihlepna in je imela mrzlo srce. Njena lepota je bila ošabna, ponosna, veličastna. Več ur si mogel gledati v te pravilne, klasične poteze; toda včasih je postalo njenim častilcem tesno pred to lepoto. Zlasti so se bali njenega smeha, ki je zvenel hladno kakor led in trdo kakor kovina, in njenega pogleda, ki je bil oster kakor jekleno rezilo. Sama je bila ponosna na svojo hladnost in nikoli ni skrivala prezira, ki ga je čutila do moških sploh in prav posebno še do svojih častilcev. Saj se sama ni nič manj čudila kot njeni znanci, da je ravno pri Borisu Pavloviču izgubila svoje srce, pri tem »zavrženem ptičjem strašilu«, kakor se je izrazil politruk Sidorov, ki je tudi spadal med njene oboževalce. Le kaj mi je vseč na tem človeku, se je izpraševala; saj je vendar ničla, do-

besedno človek brez najmanjše vrednosti, balalajka brez strun. Toda če stopi k meni, če me samo prime za roko, že trepeta moje srce od sreče. Kako je le to mogoče, kako naj to doumem?

Nina Aleksandrovna je zares dobesedno izgubila glavo. Prej je opravljala svoj poklic vedno z največjo skrbnostjo, sedaj pa se je često dogajalo, da ni obvladala svojih vlog, ker si je ves čas belila glavo, kaj bi darovala svojemu Borisu Pavloviču, da bi mu naredila posebno veselje. Domislila se je nečesa prav izrednega, pozornost vzbujajočega. Hotela mu je kupiti inozemski plašč, pravi, pristni inozemski plašč! Koliko se je razburjala, skrbela in mučila, dokler ni zvedela za švedskega inženirja, ki je bil pripravljen preskrbeti ji to čudo. Končno je bil plašč tu. Srce ji je močno bilo, ko ga je položila svojemu možu na mizo. Toda pričakovani izbruhi veselja so izostali. Malomarno ga je vzel Boris Pavlovič v roke, pa ga takoj zopet odložil na stol, ne da bi ga bil sploh pomeril. »Hvala,« je dejal kratko in suho ter odšel v svojo sobo, Nina Aleksandrovna pa je vso noč pre jokala. Zadnji čas je sploh mnogo jokala, toda Boris Pavlovič se za njene solze še zmenil ni. Hodil je z rokami v hlačnih žepih več ur po sobi sem in tja, žvižgal kakšno neumno pesem desetkrat, stokrat po vrsti, ali pa je sedel v sprejemnici in kar po cele popoldneve gledal album z razglednicami s Krima, medtem ko je ona ginevala od hrepenenja po njegovi nežnosti, po njegovem smehljaju.

Potem je bila zopet ljubosumna na svojo hišno, na svoje znance, na mimooidoče. Delala mu je prizore, jokala, padala mu okrog vratu, on pa je vselej le skomizgnil z rameni in se ji izvil. Potrudil se ni niti toliko, da bi se branil. Če je šel na sprehod, je gledala na oknu za njim, dokler ji ni izginil izpred oči, in ga v strahu pričakovala, dokler se ni vrnil. Tedaj je skušala ujeti na njegovem obrazu vsaj odsev smehljaja žensk, ki jih je srečal. Toda nič takega ni videla; njegove poteze so izdajale le dolgočasje in bojzljivo zlovoljnost. S potezo

trpljenja je izgubil vso privlačnost za ženske. Bil je rejen, dobro oblečen, gledal je zaspano in leno in ženske so šle mimo njega, ne da bi ga sploh opazile. Izgubil je talent, svoj edini talent, in kriva je bila tega Nina Aleksandrovna! Sovraštvo do nje, morilke njegovega jaza, je rastlo v njem iz dneva v dan in njena nežnost in skrb, s katero ga je venomer zasledovala, ga je spravljala v onemoglo besnost, njegovo hrepenenje po osvoboditvi iz te ječe pa je rastlo v neskončnost...

Boris Pavlovič je prišel k večerji zaspan in zdolgočasen kot vedno, a z velikim tekom. Ko je spil nekaj kozarcev vina, je prijel roko svoje žene in jo božal; ko pa je nato tudi ona prijela njegovo, se z dolgim, ljubeznivim pogledom ozrla nanj in pripravila usta za poljub, tedaj jo je takoj spet odrinil. Solze so ji tekle po licih, on pa ji je kratko želel »Lahko noč!« in odšel v svojo sobo. Nina Aleksandrovna si ni mogla misliti, da bo ostalo kar pri tem, zato je čakala, da se bo vrnil in jo vsaj poljubil. Toda čez nekaj minut je zaslišala škripanje njegove postelje in nekoliko trenutkov pozneje je že glasno smrčal. Ni videla, kako je služkinja pospravila mizo in ni opazila, da je bilo že vse pripravljeno za gledališče. Ko jo je služkinja spomnila, naj se obleče, ker je že skrajni čas, je dejala:

»Telefonirajte, da sem bolna in da danes ne morem nastopiti!«

»Toda to vendar ne gre, Aido pojejo danes! Kdo pa naj za vas vskoči?« je ugovarjala Glaša.

Tedaj je zazvonil telefon. Ravnatelj je grozil in rotil in šele v poslednji minuti se je Nina Aleksandrovna odločila za nastop. Prišla je seveda prepozno, se v naglici slabo našminkala in obleka se ji ni dobro prilegala; počutila se je zbito in je pela brez zanosa. Občinstvo je čutilo, da nekaj ni v redu, in jo je odklonilo, njo, ki jo je po navadi tako slavilo. »Čudno,« si je mislila, ko je stala še na odru, »dokler nisem vedela, kaj je ljubezen, sem pela o njej tako, da so bili vsi navdušeni; sedaj pa, ko moje srce krvavi v lastni ljubezni, ne morem s svojo igro

ogreti nobenega človeka!« In čutila je, da ji je njena ljubezen ugrabila nadarjenost in da tava proti robu prepa-
pada . . .

»Golobica moja,« ji je rekel ravnatelj po predstavi,
»kaj pa je z vami? Saj vendar izpodkopavate svoj slo-
ves, če tako igrate! Gotovo ste preutrujeni od dela! —
Vzemite si kratko in malo dva tedna bolezenskega do-
pusta in stvar bo zopet v redu!«

Nina Aleksandrovna je ubogala ravnateljev nasvet, toda bilo je le še slabše, in kar je bilo zanjo najstraš-
nejše — čisto točno je čutila, da je postala svojemu možu
sedaj, ko jo je imel ves dan pred očmi, docela zoprna.
Ves ta čas je ni niti enkrat poljubil. Zato je bila vesela,
da je šel njen dopust zopet h kraju, poleg tega pa je
morala delati, ker njen mož ni več hotel pogrešati izbra-
nih jedi, s katerimi ga je razvadila. Saj je bila priprav-
ljena storiti vse, samo da bi ostal pri njej! Ona, ki je
bila navajena, da so njeni častilci sprejeli vsako njeno
besedo kot razodetje, je šla v svojem ponižanju tako da-
leč, da je že davno prej natančno premislila vsak raz-
govor, ki ga je hotela imeti s svojim možem, in je silno
vneto zbirala snov, ki bi ga mogla zanimati. Z žalostjo
in obupom je brala pesmi, ki jih je našla v njegovi be-
ležnici; iz njih je govorila strastna ljubezen in toplota.
On je torej v resnici ljubil, bilo je toliko žensk, ki so
ga mogle vžgati! Zakaj je bil le do nje tako strašno
mrzel, tako obupno nebrižen? Zakaj je ostal le do nje
tako zaprt, tako nepristopen, medtem ko je ona izgo-
revala v hrepenenju po tem, da bi mu po končanih
predstavah, obiskih in vajah izlila svoje srce, da bi mu
govorila o vsem? Zakaj je bil notranje še vedno tako
daleč od nje kot tistega prvega dne, ko ga je videla se-
deti na klopi in vrteti v rokah uveli list? Kaj pa ga
sploh veže nanjo? Zakaj je že davno ni zapustil? Ali ga
res le obleka in dobra jed vežeta nanjo? Kako grozno je,
če človek za takšno ljubezen ne najde nič drugega kot
mrzlo preračunanost! Najbolj pa se je čudila Nina Alek-
sandrovna temu, da je ostal popolnoma nebrižen celo

do njenega petja, ki je vendar vse druge tako navduševalo.

Ko ga je nekoč vprašala: »Boris, ali ti moje petje res nič ne ugaja?« je zevaje odgovoril, ne da bi pogledal od časopisa:

»S tvojim petjem je tako kakor z jedjo — če človek vidi, kako jo pripravljajo, ga mine apetit! In jaz vendar vsak dan dovolj poslušam, kako se vadiš!«

Ko je Nina Aleksandrovna nekoč zopet sedela pred ogledalom in opazovala svoj obraz — zdelo se ji je, da opaža sledove bližajoče se starosti — je stopila k njej služkinja in tiho rekla:

»Nina Aleksandrovna, stopite vendar rajši k vedeževalki Nastji, preden se tako uničite z žalovanjem!«

»H komu? K vedeževalki Nastji, praviš?« je vprašala Nina Aleksandrovna začudena

»Da, k njej, ona bo že tako naredila, da se vam izpolni želja!« jo je skušala Glaša prepričati.

In Nina Aleksandrovna je sklenila, da se obrne na vedeževalko Nastjo za pomoč.

35

Ko se je Ana Ivanovna zavedela, kakšna nevarnost ji grozi zaradi Ninel, je sklenila, da se bo borila z vsemi močmi, ki so ji bile na razpolago. Obdajala je Vitalija Vladimiroviča s skrbjo in pazljivostjo, kolikor je le mogla, in se trudila, da bi mu vsako najmanjšo željo brala že iz oči. Strahovala je otroke, da niso motili profesorja, če je delal doma v svojem kabinetu. Kuhala mu je njegove najljubše jedi in skrbela za posebne poslastice, katerih se sama ni dotaknila in jih je tudi pred otroki skrbno skrivala. Njegovi čevlji so bili vedno brezhibno položeni, njegova obleka vedno v najlepšem redu in na njegovi pisalni mizi ni bilo najti najmanjšega prahu. Tudi na svojo zunanost je pričela bolj paziti, toda delala je to zelo nespretno. Njeni klobuki so

bili presvetli in neverjetnih oblik, njene obleke pa mnogo preozke ali pa mnogo preširoke. Končno se je odločila za zadnji poizkus. Ko se je Vitalij Vladimirovič nekoč vrnil domov, je imela skodrane lase, našminkan obraz in rdeče pobarvane ustnice.

»Oh, Anja, gotovo se ti je zmešalo?« je vprašal profesor, kajti v resnici še nikoli ni bila tako grda kakor sedaj.

»Saj ti vendar ne pristoji, če se šminkaš; takšna si kakor klovn,« ji je razlagal. »Šminkajo naj se le tiste, ki jim pristoji!«

Ana Ivanovna ga je debelo pogledala, solze so ji tekle po licih. Profesor je skomizgnil z rameni in ne da bi se dotaknil jedi, odšel v svoj kabinet.

Opazil je seveda, kako se je uboga Ana Ivanovna trudila, da bi mu ugajala in tudi njegova pamet mu je jasno in razločno pravila, da bi ne mogel najti bolj pazljive, bolj ljubeznive žene in otrokom boljše matere, kot je bila ona. Toda Ninel, mlada, zala — in tudi o tem si je bil na jasnem — pokvarjena Ninel mu je bila vsak dan pred očmi. Ljubimkalo je z njim, z njegovimi kolegi in z dijaki; celo sluga ni bil varen pred njo. Misel na Ninel mu ni dala spati, ne delati; zaradi nje ni prišel nikamor naprej s knjigo, ki jo je pisal, in njegova predavanja so postala tako »vodena«, da njegovi slušatelji niso mogli prikriti dolgočasja. Nekega dne je mislil, da tega ne more več prenašati in z jutranjo pošto je prejel Ana Ivanovna uradno sporočilo, da je ločena.

Dolgo je brala list in ni mogla razumeti, kaj se je zgodilo. Končno ga je zložila in stopila v kabinet, kjer je profesor ravno sedel pri svojem delu.

»Tolja, kaj pa bo sedaj?« je vprašala in položila list na mizo.

»Anja, verjemi,« je rekel, ne da bi ji pogledal v obraz, »verjemi, da nisem mogel drugače!«

»Seveda, potem se ne da nič napraviti!« je odgovorila s tako mirnim glasom, da se je sama čudila.

»Oh, Anja,« je nadaljeval profesor, »ti jemlješ vse

preveč hudo! Poglej vendar okrog, kdo še živi s svojo staro ženo? Vidiš, pri nas na univerzi so se skoraj vsi profesorji že davno ločili in se poročili s svojimi asistentkami!« —

Ana Ivanovna ga je pogledala, ne da bi kaj rekla. Čez nekaj sekund mučnega molka je pristavil:

»In potem, najina značaja se ne skladata.«

»In otroci?« je vprašala s hripavim glasom.

»Otroci? No, da! Torej otroci! Profesor Karpov na primer je dal otroke, kakor veš, v djetdom!«

»In sin profesorja Karpova je prišel v kolonijo mladih zločincev!« je rekla Ana Ivanovna, posmehljivo posnemajoč padec njegovega glasu. »Ker so se pač starši po svoji volji ločili in poročili in se takrat niso mogli zanimati za to, da se njihov otrok potepa po cesti in krade.«

»Anja, plačeval ti bom alimente in otroke lahko obdržiš pri sebi!«

»Tolja, vseučiliški profesor si, jaz pa sem neizobražena. Kakšno izobrazbo naj torej dam tvojim otrokom? In kakšni otroci so sploh to, brez očeta?«

»Anja, ti vse mnogo bolj zamotavaš, kot pa v resnici je. Če človek posluša tvoja vprašanja, bi se ga mogel lotiti kar strah pred življenjem. Stvari moraš gledati bolj preprosto!«

»Ali morda tako kot tvoja Ninel? Dobro torej, srečen bodi z njo in hvala ti za vse, kar si storil zame!«

Profesor ji je obotavljaše se segel v roko, ki mu jo je nudila, ter dejal:

»Oh, Anja, tako dramo delaš iz vsega!«

Ana Ivanovna je hotela že oditi, toda obrnila se je zopet in rekla:

»Oh, da, še eno praktično vprašanje. Kako bo s stanovanjem? Saj vendar veš, da je dandanes skoraj popolnoma nemogoče dobiti stanovanje!«

»Mislil sem, da se boš izselila, Anja, saj veš, miru potrebujem za svoje delo.«

»To se torej pravi, da me hočeš vreči iz stanovanja? Kam naj grem?«

»Ninel misli, da bo najbolje, če greš k svojim sorodnikom. Saj imaš sorodnike na vasi?«

»Da, imam sorodnike na vasi. Toda kaj bo tam iz tvojih otrok? Tam ni niti prave šole in Vasja mora vendar že pričeti s šolo! Ne, ne, moj ljubi, to sta si slabo skuhala. Ne grem iz svoje sobe! Ostani ti s svojo Ninel v kabinetu, jaz pa bom stanovala z otroki v jedilnici. Poiskala si bom kakšen zaslužek, kajti kar se tvojih alimentov tiče, moj dragi, storim pač bolje, če ne računam preveč z njimi!«

Ana Ivanovna je zelo prezirljivo pogledala profesorja in zapustila kabinet. Dolgo je sedela na zofi, brez besed, brez solza. Šele ko je zagledala malega Borjo, ki se je plazil pred njo po tleh in ki je bil izredno podoben profesorju, je pričela jokati.

»Le kaj je sedaj treščilo v moške,« je vzdihovala, »vsi so znoreli!«

Tako je minila gotovo več kot ena ura. Ana Ivanovna je bila trudna od joka. Obrisala si je oči, vzela v roke kos papirja in svinčnik ter pričela računati. Tudi če bi ji profesor izplačeval alimente točno in vestno, bi bili ti vendar tako majhni, da niti zdaleka ne bi zadoštovali za prehrano njej in njenim otrokom. Ali naj si išče dela? Kakšnega? Kaj pa zna? Nekoč je bila bolniška strežnica. A če bi zopet dobila službo, bi morali biti otroci sami doma. Da bi zanje koga najela, zato bo seveda primanjkovalo denarja. Ali naj da otroke v djetdom? Prvič sploh ne bi bilo lahko dobiti zanje mesta, in drugič, kaj bi tam napravili iz njih? Stradali bi in prezebali in končno bi bili vendarle sami, prepuščeni samim sebi. Kajti koliko otrok pride tam na eno vzgojiteljico! Seveda, nazadnje vendarle ne bo preostalo nič drugega, si je mislila, in še srečna moram biti, če se mi posreči spraviti jih tjakaj.

Ana Ivanovna je poverila svojemu najstarejšemu, devetletnemu Vasji, nadzorstvo nad mlajšim bratcem in sestrico in odšla v djetdom, da bi tam izprosila sprejem za svoje otroke.

Bil je siv, oblačen dan; topel dež je padal iz lahkih oblakov in tiha žalost zgodnje pomladi je ležala v zraku.

Tanja, ki se je pred nekaj dnevi vrnila iz porodnišnice, se danes ni počutila dobro; imela je nekoliko vročine, roke so ji mrtvo ležale v naročju. Tišina je vladala v njeni duši; bil je eden izmed tistih dni, ko se ji je zdelo skoraj nemogoče, da bi spregovorila eno samo besedico. Težeča, nedoločna bolečina ji je stiskala srcé in morda je ni še nikoli težila tako globoka samota kakor ravno danes.

Prebila je strašno noč. Otrok, ki je sicer tako dobro spal, je vso noč jokal. Vladimirov se je zaradi tega jezil; pritoževal se je, da po dnevu, polnem nadčloveškega dela, niti ponoči nima miru, in dejal, da bo sedaj odločno vztrajal na tem, da pride otrok v dečji dom. Potem je bil z njo surov in grozen kot vedno, kadar je bil posebno nervozen.

Šele proti jutru je nekoliko zaspala, a tudi spanec ji ni prinesel miru in tolažbe. Vsa zbita je vstala. Z velikim naporom je pripravila zajtrk možu in otroku in ko je tovariš Vladimirov končno odšel, je padla izčrpana zraven posteljice male deklice na stol.

Kdor misli, da je tako lahko predrugačiti človeka, se strašno moti! Tako je premišljevala Tanja, ko je gledala malo, ki se je igrala z nožico in se veselo ozirala okoli sebe.

Tovariš Vladimirov je stopil v Tanjino življenje kot rušilec, a ona je sklenila, da mu bo vračala z nežnostjo, potrpljenjem in dejansko ljubeznijo. Ko bi le slutil, kako ji je često oteževal to nalogo!

Vedno, kadar ji je postajalo neznosno, so se njene misli vračale v čas, ko je bila še otrok. Bilo ji je, kakor da jo je v takih trenutkih prijel za roko neki dober duh in jo peljal v daljno deželo zgodnje mladosti, kjer je lahko iz spominov črpala novih moči. S čarovno silo so delovali ti spomini na Tanjo in zaradi tega je vedno skrbela, bodisi zavestno, bodisi podzavestno, da je svojemu otroku prinašala od vsega početka kolikor mogoče

mного svetlobe v njegovo mlado življenje, da bi tudi on mogel pozneje nekoč piti iz tega vrelca, ki je sedaj njej sami tolikokrat dajal novega poguma in moči.

Tanja se je spomnila, kako je kot otrok sama tavalala po velikem vrtu in nato kje v kakšnem prav skritem kotičku sanjarila. Tako je prišla nekoč tudi do hleva, ki je stal prav na drugem koncu parka. Ko se je nagledala živali, je stopila na svisli. Na njih je bilo polno svežega, dehtečega sena, čigar vonj je nad vse ljubila. Tedaj je opazila, da je med senom in steno ostal prazen ozek prostor in brez premišljanja se je zrinila vanj ter rila vedno dalje in dalje. Bilo je temno, vlažno in zahtohlo, a Tanja se ni zmenila za to. Nenadoma je gmota popustila in se zrušila nanjo, ji zaprla vrnitev in ji legla na telo s težo, ki je vedno naraščala. Lotil se je blazen strah pred smrtjo, na katero doslej ni nikoli mislila in ki se ji je zdela neizbežna. Poskušala je kričati, toda ni prišla do sape in ostre bilke so ji zašle v usta in v nos. Kako bi tudi mogel predreti njen klic stene tega strašnega groba? Tudi si skoraj ni mogla misliti, da jo bodo tukaj iskali in jo našli. Bilo je zgodaj zjutraj — Tanja je vstajala vedno prva — vse je še spalo, in če bi jo celo pogrešili, bi jo iskali predvsem ob jezeru ali v gozdu, nikakor pa ne tukaj.

Kakor je bila Tanja takrat še mlada in neizkušena, je vendar razumela, da je izgubljena. Pričela je moliti, goreče, iskreno, z vso močjo svoje duše. Zopet se je pričela pogrezati nad njo gmota sena. Napravila je še krčevito, obupno kretnjo, nato je izgubila zavest...

Ko se je Tanja zopet zavedela, je čutila, da se dotika nekaj vlažnega, toplega, in po obrazu jo je božala vroča sapa. Poskušala se je ganiti, toda zadela je z glavo ob nekaj trdega. Zaradi bolečine se je sedaj popolnoma zbudila in videla je, da leži v jaslih konjskega hleva. Padla je bila s senom vred skozi odprtino na svislih, ki so jo pozabili zapreti, preden so pričeli spravljati sveže seno. Zgodil se je čudež, ki jo je rešil! Tanja se je spominjala sedaj, s kakšnim ganotjem je poljubovala

svojo mater, ki je popolnoma pozabila na to, da bi jo pokarala zaradi njene neprevidnosti, in kako so potem drugega dne brali zahvalno mašo za njeno rešitev. Spomnila se je, da ji je ostalo od tega dogodka nekoliko modrih lis, ki pa so že po nekaj dnevih izginile — in pa čustvo najgloblje hvaležnosti do Boga, ki je vse življenje ni zapustilo. Bog ji je takrat drugič podaril življenje. Čemu? Ali jo je izbral za kaj velikega? Kakšen smisel je imel ta čudež?

Večkrat si je že stavila to vprašanje. Srečen smehljaj je prešinel sedaj njen obraz: danes je vedela, zakaj je takrat morala smrt mimo nje. Bila je izbrana, da reši človeka! In če se ji je ta naloga še pred nekaj minutami zdela skoraj pretežka, je sedaj vedela, da se ji mora posrečiti. Zakaj naj bi sicer Bog storil na njej prvi čudež, če bi ne hotel dovršiti z njo tudi tega, drugega?

36

V hišici vedeževalke Nastje se je vršilo posebno zborovanje. Enooki mladič z daleč naprej štrlečo spodnjo čeljustjo in z značilnim izrazom zločinca je bil predsednik. Bil je to Filka Grjasnov, ki je po izkazu GubRoziska¹ imel na vesti najmanj devel umorov, ki ga pa nikoli niso mogli prijeti. Oblečen je bil v jopič skoraj čisto damskega kroja, ki ga je pritrjeval s širokim usnjanim pasom, v katerem je tičalo močno zakrivljeno tatarsko bodalo. Na ta nož, ki je bil po njegovem prepričanju nekoč last Mamaja, je bil posebno ponosen.

»Ne, jaz sem proti!« je izjavil odločno. »Tu se sekira že bolj obnese. Glavo v luknjo na ledu, s sekiro po lobanji, in konec je!«

»Mislim, da bi bilo bolje v kopalnici!« je pripomnila bleda ženska, ki je imela skoraj ves obraz pokrit z ruto. Bila je vedeževalka Nastja.

¹ Kriminalna oblast.

»Tako, tako, v kopeli,« se je upiral Filka, »ali se ne spominjaš več, koliko sitnosti smo imeli pri zadnji trgovčevi ženi, preden smo odstranili sledove krvi?«

Nato se je obrnil k bledemu fantu, ki je imel na licu velik gnojen tvor:

»Ti pa, Puzankov, jo boš čakal na obrežju; porečeš ji, da prihajaš ravno od vedeževalke Nastje, ki ti je pomagala zoper nesrečno ljubezen. Poveš ji, da ti je pri luknji v ledu napovedala bodočnost. Moral si pogledati v vodo, da si videl svojo podobo!«

Puzankov je potem, ko je zbežal iz »Tovarne novega človeka«, zašel v sodrgo vedeževalke Nastje. Imel je sicer zaradi več težjih tatvin že prej opravka s kaznilnico, toda z »mokrimi posli« se ni nikoli ukvarjal; nekakšen nepremagljiv strah ga je vedno zadrževal od tega. Nato pa se je zaljubil v Nastjo, postal od nje suženjsko odvisen in zaradi tega se je tudi že udeležil, četudi s strahom in studom, zadnjih »mokrih zadev« sodrge. Kjer pa je mogel, se je skušal izviti, in zato je tudi sedaj dejal:

»Zakaj pa bi jo moral ravno jaz privedi semkaj? S svojim tvorom se bom pri tem še prehladil!«

Nastja ga je zapovedovalno pogledala in takoj je utihnil.

»Torej, privedel boš trgovčevo ženo semkaj,« je ponovil Filka; nato je nadaljeval, obrnjen k Nastji:

»Pa ne pozabi ji še prej vedeževati iz njenih okras-kov in jo pripraviti do tega, da jih pusti tu, da ne bomo zopet vlekli darila iz luknje v ledu!«

Prav tedaj, ko si je Puzankov oblekel svoj kožuh in si obvezal tvor s staro, umazano ruto, je krenila Nina Aleksandrovna na pot k vedeževalki. Nikomur ni izdala ničesar o svojem namenu, oblekla se je kakor žena s kmetov in si zakrila glavo z dolgo ovratno ruto, da bi je med potjo nihče ne spoznal. Bilo je nenavadno mrzlo; belo nebo je v siju večernega mraka grozeče ležalo nad široko cesto. Ko je hotela Nina Aleksandrovna kreniti po pobočju nizdol, da bi stopila na široko snežno polje, pod

katerim je dremala reka, je za trenutek obstala. Neki notranji glas ji je govoril, da bi bilo bolje, če se vrne; potem je mislila: če mi Nastja ne more pomagati, kaj mi potem sploh ostane od življenja? In s hitrimi koraki je gazila sneg, ki je pokrival kotanje, v katerih je zamrznila voda. Pot se je vlekla v neskončnost; kmalu je morala Nina Aleksandrovna zadržati korake, kajti sneg je postajal vedno globlji in globlji. Potegnil je močan veter; ko je dosegla približno sredino reke, je postal tako močan, da je morala napeti vse sile, da je ni prevrgel. Sneg, ki ga je vihar v neenakih plasteh medel pred seboj, ji je zastiral vsak razgled; medtem se je skoraj popolnoma znočilo. Nina Aleksandrovna je neodločno obstala in se obrnila. Videla je, kako so se v daljavi čisto medlo zabliskale mestne luči; mislila je na svojo toplo sobo, na samovar; že je bila skoraj na tem, da se vrne — tedaj pa se je spomnila čemernega, nezadovoljnega obraza svojega Borisa in šla je odločno naprej proti drugemu bregu. Tako se je zopet nekaj časa pehala dalje. Da bi dobila nekoliko sape, se je za nekaj minut obrnila s hrbtom proti vetru. Pri tem pa je najbrž nehote napravila nekaj korakov v stran; kajti, ko se je zopet obrnila, je s strahom opazila, da je zašla s pota, ki je bil označen z zataknjenimi jelkami. Kamor je pogledala, je videla le snežne grude, ki so se fantastično odbijale od neba; drevesa so kakor začarana izginila. Ničesar ni bilo razen snega in ledu in strašnega viharja, ki je neovirano medel čez neskončno planjavo. Zdelo se ji je, da plešejo okoli nje strahovi kot beli polipi, ki stezajo svoje lovke po njej. Roke in noge so ji otrpnile od mraza in srce ji je zastalo od strahu. Zbrala je svoje poslednje moči in gazila dalje, skoraj do prsi v snegu. Kako dolgo se je še tako vlekla naprej, ni mogla več presoditi. Bila je tako izčrpana, da ni mogla napraviti niti koraka več. Mislila je le na to, da mora sestiti.

Tedaj je čutila, kako jo je nekdo zgrabil za ramo. Bilo je tako nepričakovano, da je znova začutila življe-

nje v žilah. Obrnila se je in videla pred seboj moža, ki ji je zaklical:

»Kam pa vendar greš, državljanka?«

»Jaz... k Nastji, k vedeževalki!« je odgovorila in pri tem vpila, kar je le mogla, da bi prekričala veter.

»Popeljal te bom k njej,« je rekel mladenič, jo izkopal iz snega, jo prijel pod roko in jo vlekel s seboj.

Bil je Puzankov. Globoko sočutje ga je spreletelo, ko je pogledal v izmučeni, do smrti utrujeni obraz Nine Aleksandrovne, in ob vsakem koraku se je spodbujal, da bi jo posvaril in jo s tem obvaroval smrti, ki jo je čakala. Kajti bil je prepričan, da ima pred seboj trgovčevo ženo, katero naj bi srečal na poti, kamor so ga poslali. Toda vedno znova je mislil na Nastjo in na pogled, s katerim ga je prej ošinila, in molčal je...

Končno sta prišla do Nastjine hiše. Puzankov je dvakrat potrkal, kakor so se domenili in vrata so se odprla. Nina Aleksandrovna, še vsa izčrpana, je stopila v malo predsobo in tam sedla na klop. Pustili so jo sedeti tamkaj, da si je nekoliko opomogla; nato jo je nagovorila ženska z zakritim obrazom:

»Jaz sem vedeževalka Nastja!«

Nina Aleksandrovna se ji je predstavila in pričela pripovedovati svojo zgodbo. Ko si je pri tem uravnala od snega razmršene lase, je Nastja opazila na njenem prstu prekrasen briljantni prstan. Takoj si je napravila načrt in sklenila izpustiti trgovčevo ženo, saj se ji je tukaj obetal večji dobiček. Obenem je pazljivo poslušala pripovedovanje Nine Aleksandrovne in ko je ta končala, ji je dala svoje nasvete. Nastja je bila zares prav odlična vedeževalka, kajti bila je sijajna psihologinja. Kot hčerka malega posestnika-plemenitaša je uživala razmeroma dobro vzgojo, ki pa jo je revolucija nenadno prekinila. Zaradi svojega pokolenja ni mogla nikjer najti službe. Ker sta bili z materjo popolnoma brez sredstev, si je morala na kakršenkoli način zagotoviti svoj obstanek. In tako je prišla na misel, da bo vedeževala. Njena dobra psihološka sposobnost ji je zelo pomagala; poleg tega je

brala različne knjige o okultizmu, hiromantiji in tako dalje in si je kmalu ustvarila prav sijajen poklic. Slučajno se je srečala s Filkom in se na nepojasnen način vanj tako zelo zaljubila, da mu je postala popolnoma podložna. Skupno sta napravila načrt, kako bi si mogla priskrbeti toliko denarja, da bi mogla oditi v inozemstvo in tam živeti. Nastjin posel je sicer cvetel, toda Filki je šlo to vse prepočasi, in tako jo je polagoma pripravil do tega, četudi se je v začetku upirala, da mu je sledila na poti zločina.

Ko je torej svoji klientki dajala nasvete, je preudarjala, koliko bi dobila za prstan in za koliko bi s tem pospešila načrt njunega bega.

Sedaj šele se je Nastja zopet spomnila, da Filka že čaka s sekiro nanjo in na njeno žrtev. Vstala je. Pri tem ji je okrog oči nekaj trznilo, kar je Nino Aleksandrovno osupnilo; a takoj se je zopet pomirila, ko ji je Nastja s povsem mirnim, poslovnim glasom dejala:

»Če hočete vedeti svojo bodočnost, potem greva zdaj morda k luknji v ledu!«

Nina Aleksandrovna se je zahvalila in šla za Nastjo. Zunaj je postalo še bolj mrzlo in grozotno; ledeni veter ju je v trenutku prepihal prav do kosti. Ko sta prišli do luknje v ledu, je Nastja s palico razbila tanko ledeno skorjo, ki se je napravila na vodi, in je, obrnjena k Nini Aleksandrovni, rekla z nenavadno hripavim glasom:

»Tako, prosim, sedaj morate pogledati tu v vodo!«

Nastjin glas je prestrašil Nino Aleksandrovno. Naglo se je obrnila in zagledala vedeževalkine bliskajoče se oči in spačena usta ter v njeni roki sekiro. Divje je zakričala in hotela zbežati, toda izza jelke je tedaj planila temna postava, ki jo je zgrabila čez pas, Nastja pa jo je udarila s sekiro. Oslabljena zaradi izgube krvi in na pol omamljena od udarca s sekiro se ni več mogla braniti, ko jo je Nastjin pomočnik — Filka — vrgel v luknjo in porinil njeno telo pod led.

»In prstan? Prstan je vendar še na njenem prstu!« je Nastja razburjeno šepetala Filki.

»Gos neumna!« jo je psoval. »Saj sem ti rekel, naj prstan prej sname!«

Sedaj sta nenadoma zaslišala glasove; bili so ljudje, ki so slišali krik nesrečne Nine Aleksandrovne in so sedaj ugibali, kaj bi bilo vzrok.

»Zdaj pa imaš za svojo nerodnost!« je Filka jezno zašepetal Nastji, medtem ko jo je zgrabil za roko in vlekel za seboj proti koči. »Sedaj se le pripravi na obisk! Milica se bo kaj kmalu pojavila. Beživa, dokler je še čas!«

Oba sta bežala proti gozdu, čigar grozotna črna stena se je preteče odbijala na bledem nočnem nebu.

Groza je stiskala Nastjo, ko so ji premrle veje mladih smrek kot prsti nevidnih duhov udarjale v obraz. Napravila je kretnjo, kot da se hoče obrniti, toda Filka jo je močno zgrabil za roko in jo vlekel v temino gozda...

37

Bila je že pozna noč, a Tanja še ni spala; otroku nekaj ni bilo dobro in je jokal. Kakor večkrat, tako tudi nocoj tovariša Vladimirova ni bilo doma; bil je na nekem zborovanju.

Tedaj so se odprla vrata in vstopila je Njurka. Bila je še bolj blede kot navadno in je srepo zrla predse, kot bi Tanje sploh ne opazila.

»Kaj je s teboj, Njurka?« je vprašala Tanja prestrašeno.

»Oh, golobica moja, Tatjana Nikolajevna,« je odgovorila Njurka, ne da bi pri tem le enkrat pogledala Tanjo, »dobila sem pismo iz vasi. Moja mati je bolna in želi, da pridem k njej!«

»Seveda moraš iti, Njurka, toda ko bo tvoja mati spet zdrava, se vrneš k nam, kajne? Vedno te bom rada imela pri sebi!«

»Pa hvala vam za vse, Tatjana Nikolajevna, kar ste mi storili dobrega. Hvala vam, da ste mi rešili življenje!«

»Je že dobro, Njurka, toda saj se boš vrnila!« jo je mirila Tanja, ko je opazila, da se dekle trese po vsem životu. Spremila jo je skozi vrata na cesto, kjer je Njurko čakala ženska v kmečki obleki.

Urno je zaprla Tanja zopet vrata, kajti leden mraz je prihajal od zunaj v predsobo. Ko je stopala po stopnicah navzgor, se ji je stisnilo srce od sočutja do uboge Njurke in ne da bi vedela, zakaj, ji je bilo, kot da je ne bo nikoli več videla.

Hišnik Pavel Ivanovič in njegova žena Agrafena Aleksejevna sta stradala zdaj že peti dan. To se pravi, gladovala sta že več let: toda tako, da bi ne imela prav ničesar, niti grižljaja, to je prišlo nad njiju šele sedaj. Zares ni bilo najti v vsem stanovanju niti drobtine kakšne jedi in samovar, ki se je kadil na mizi, je porabil zadnje oglje. Agrafena Aleksejevna je okorno vstala, stopila k omari za perilo in izvlekla predale drugega za drugim. Bili so skoraj čisto prazni, kajti vse je že davno zamenjala ali prodala. Zmogla je le še nekaj starih cunj; skrbno jih je razprostrla po mizi in jih opazovala od vseh strani. Toda prevarati ni mogla niti same sebe — bile so tako brezupne cape, brez vsakršne vrednosti, da zanje ne bi nihče dal niti kopejke. Nato je pregledala pohištvo, ki je še stalo v sobi: železno posteljo z žičnim vložkom, na kateri sta spala in se pokrivala s svojimi plašči, omaro za perilo, gugalnik in malo, trioglato mizico, kakršna sicer navadno stoji pred ikono, da nanjo pri molitvi postavljajo goreče sveče. Vse drugo sta že davno prodala, celo žimnice in posteljnino.

Pavel Ivanovič je nekaj časa s skrbjo opazoval početje svoje žene, nato je privlekel iz žepa velik rumen list papirja, ga skrbno, skoraj nežno zravnal s hrbtom roke in pričel brati. To je bila njegova edina tolažba; zadostovalo je, da je le enkrat pogledal v ta »Cenik izbranih aromatičnih čajev Kjahta, Fučan, Bajhov iz mojih na novo pridobljenih plantaž 1887«, in živel in snoval je sredi davne preteklosti. Zaprl je oči in zdelo se

mu je, da vsrkava vonj finega čaja. Nato si je predstavljaj, kako stoji pred njim velika miza, pokrita z rdečebelimi progastim prtom, obložena s skledami, polnimi slastnih pirogov, kolačev, sadja. Njemu nasproti sedi njegova žena, debela, rdečelična in dobrodušna, desno in levo od njega pa njegovi otroci z veselimi, zadovoljnimi obrazi. Tako je sedel tu ves zatopljen vase, z dolgim, mršavim, tankim vratom, ki je spominjal na kurjo nogo, s tresočimi se rokami in z rdečimi, solznimi očmi; oblečen je bil v raztrgano domačo haljo, narejeno iz starega vojaškega plašča.

»Kaj pa že zopet bereš ta svoj bedasti cenik?« mu je zaklicala žena jezno.

Agrafena Aleksejevna je bila znatno večja od svojega moža in je imela širok, dobrodušen, skoraj otroški obraz in velike, ljubke, rjave oči. Toda njena visoka postava je bila zdaj vsa skrčena. Od dneva, ko so ji razbili toplomer in ji s tem vzeli glavno življenjsko oporo, je postala sicer tako krepka in odločna žena vsa obupana.

»Torej, kaj je?« je dejala svojemu možu, ki jo je pogledal s trudnim očesom. »Kaj naj zdaj napraviva? Nobene hrane nimava, niti drobtine več! Ne preostane drugega, kot da prodava omaro za perilo in gugalnik. Gospa komisarjeva mi je voljna dati za omaro 15 in za gugalnik 8 rubljev.«

Pavla Ivanoviča je streslo. S prodajo omare bi se nekako sprijaznil, čeprav je vedel, da je njegova žena v njej shranjevala vse svoje najljubše predmete: kodre in prve zobe svojih otrok, same reči, ki so ji bile morda prav toliko vredne, kakor njemu cenik čajnega podjetja, čigar lastnik je nekoč bil. Toda gugalnik? Ločiti se od njega, to pomeni vendar skoraj isto kakor umreti. Dослед se mogoče niti sam ni zavedal, kaj mu pomeni ta stari kos pohištva, ki ga je uspaval v starčevske sanje — toda sedaj mu je postalo jasno, da mu tega ne smejo odvzeti.

Čemu pa tudi? Vse svoje življenje vendar ni storil

nič slabega! Pošteno je delal, dokler ni prišla revolucija. Denar, ki si ga je bil prihranil, je bil izgubljen, njegovi otroci so deloma padli v meščanski vojni, deloma pa so živeli sedaj v podobnih razmerah kot on sam. Bila je še velika sreča, da so mu v njegovi lastni hiši pustili sobo, zaradi katere je moral vzeti nase posel domkoma¹. Kot nedelotvoren človek ni imel pravice do prehranjevalnih kart; vse, kar je mogel rešiti iz prejšnjih časov in je imelo kaj vrednosti, sta že razprodala in sedaj je prišlo tako daleč, da bi se moral ločiti tudi še od svojega gugalnika...

Mračilo se je, samovar se je že davno ohladil in oba starca sta si sedela nasproti, nepremično, vsak zatopljen v svoje misli. V sobi je vladala tista tišina, ki skriva v sebi vso brezupnost, in v izrazu tope ravnodušnosti, ki je prevlekla starčeve poteze, je bilo nekaj, kar bi moralo omečiti celo najbolj trdosrčnega človeka. Agrafena Aleksejevna ni mogla več prenašati molka.

»Paša,« je dejala, »če bi naštel namesto šest voz osem ali deset, bi si mogla zopet kupiti hrane. Kdo pa ve, koliko drži greznica!«

Pavel Ivanovič je dvignil oči in razburjen zgrabil svojo ženo za roko. To je bila misel, ki se je porodila že v njem samem, le da se jo je vedno bal izreči.

»Grunja? In če to opazijo?« je pripomnil. »Če recimo komu pride na misel, da prešteje vozove in me naznani, ker sem hotel ogoljufati stanovanjsko zadrugo, potem me spravijo še na Solovke!«

»Bom že jaz pazila, da nihče ne opazi. Bom že zapletla ženske v kuhinji v zanimiv razgovor!«

»Če pa opazi kdo z okna?«

»Kdo pa? Možje so v službi in ženske v kuhinji... Paša, spekla ti bom rebrce!«

Misel na rebrce je odločila. Pavel Ivanovič je vstal in odšel urnih nog na dvorišče; prej pa si je še hitro ovil okrog vratu zeleno ruto. Spodaj je srečal ravno An-

¹ Hišnik.

dreja Ivanoviča, ki je hotel odpreti dvoriščna vrata in spustiti noter voz »zlatokopov«.¹

Medtem ko je eden od teh, majhen Tatar, pričel odpirati greznico, je vprašal Pavel Ivanovič Andreja Ivanoviča, ki je v hiši opravljal posle domačega hlapca:

»Ali bodo ljudje še danes izpraznili greznico?«

»Seveda, saj ne bo več kot šest voz!« je odgovoril nagovorjeni, majhen mož, čigar obraz je bil tako zelo porasel, da iz te goščave ni gledalo nič drugega kot dolg, bel nos in par majhnih, sivih oči, ki so silno bistro zrle v svet.

»No, več jih bo že kot šest!« je odvrnil Pavel Ivanovič skoraj proseče. »Andrej Ivanovič, kar domov pojdi, bom že sam pazil, saj tako nimam nobenega dela!«

»Tako, tako, nobenega dela! To bi bilo že prav!« je ugovarjal Andrej Ivanovič z dobrovoljnim smehljajem, »toda treseš se od mraza. Pojdi rajši nazaj in pusti, da pazim! Sicer pa, Pavel Ivanovič, tu sem prinesel nekaj s seboj... pri zavjedujučem² koorperativa sem klal svinj in njegova žena mi je podarila rep, parklje in ušesa. No, kaj misliš, ali si ne bi skuhal juhe?«

Pavel Ivanovič ga je debelo pogledal in solze so mu stopile v oči.

»Oh, moj zlati Andrej Ivanovič!« je rekel. »Pojdi takoj gor h Grunji in ji povej o repu, parkljih in ušesih! Pojdi gor in kuhaj z njo, bom že jaz štel vozove!«

Srečen smehljaj mu je igral okrog ust; mahoma mu je postalo tako lahko pri srcu!

Andrej Ivanovič je zopet oprezno zavil rep, parklje in ušesa v papir in stopil k Agrafeni Aleksejevni. Ta je bila od veselja vsa iz sebe in je takoj pričela s kuhanjem. Tako je ljubila ta svoj posel, ki ga že tako dolgo ni mogla več opravljati! Hitro je stekla k študentki delavske fakultete, ki ji je razbila toplomer, in sprosjala od nje nekaj drv, pri drugi sosedi si je izposodila vži-

¹ Delavci, ki čistijo greznice.

² Vodja.

galice, pri tretji slamo za podžiganje, nato pa se je lotila sitnega čiščenja in pripravljanja Andrej Ivanovič je medtem udobno sedel v gugalniku in pričel po svoji stari navadi filozofirati.

»Ko sem še študiral na univerzi, sem nekoč nekje bral, da je Rus uganka, da je ruska duša knjiga s sedmimi pečati, ali tako nekako. S takimi frazami so se razveseljevali inozemci. Dovolj sem bil v inozemstvu, dobro poznam Nemce, Francoze, Angleže, toda povem vam, vsa zagonetnost Rusa leži samo v tem, da je zmožen sprijazniti se s svojo fantastično beračijo! Svoj rodoznik lahko zasledujem prav tja do Rurika — in glejte, neznansko sem vesel, če dobim nekaj svinjskih parkljev!«

»Saj mora vendar biti rusko ljudstvo posta navajeno,« je nadaljeval Andrej Ivanovič svoja razmišljanja. »Kadar so se Rusi pripravljali na kaj velikega, so se vedno prej pošteno postili. Ali se ne spominjate iz ruske zgodovine? V letu 1612, ko je knez Požarski šel proti Poljakom, takrat v vsej Rusiji nekaj dni niso nič jedli, celo dojenčki so se morali postiti, da bi mogla vojska s čistim srcem korakati proti sovražniku...«

»Andrej Ivanovič, zopet ste nekoliko preveč pili!« je rekla Agrafena Aleksejevna z mirnim glasom, ko je napravljala ogenj v sobni peči. »Prav lahko se vam jezik spozabi in imeli boste največje sitnosti!«

Ne da bi pazil na njene besede, je Andrej Ivanovič govoril dalje:

»Kateri Evropejec pa bi vzdržal tako strašno revščino, kateri narod bi to prenesel? Ljudje bi že davno ponoreli, bi drug drugemu grizli grla ali pa, kar je najbolj verjetno, našli bi pač sredstvo, da se rešijo bede. In mi? Mi gladujemo, hodimo nagi okrog in čakamo, upamo na nekaj, kar naj pride. V moji mladosti smo stavili up na ovčji kožuh mužika in smo klicali z Bakuninom: »Ti absolutni ovčji kožuh, ti kožuh bodočnosti, ti komunistični, ti socialistični kožuh ti!« No, sedaj smo ga dosegli, ta ovčji kožuh, in sedaj se godi ljudstvu še mnogo slabše, zdaj šele prav stradamo! Kdo nas bo zdaj

nasitil? Dobro, danes sem dobil svinjske parklje — toda kaj bo jutri? S petnajstimi rublji mesečne plače, ki si jih zaslužim z delom domačega hlapca, si ne morem kupiti niti par čevljev! Pa vendar moram biti še vesel in hvaležen, kajti kot lišenec¹ imam le eno pravico — pravico, da poginem od gladu! Torej, pogledjte, Rus sem in zato poginjam lepo ponižno in pokorno...«

Andrej Ivanovič je pogledal svoje suhe, blede, umazane roke in nadaljeval:

»Da, to je tako, v svetem pismu stoji zapisano: »Če hočeš biti popoln, zapusti vse in pojdi za menoj!« Z največjim zadovoljstvom bi sedaj šel za Kristusom, kamorkoli bi on hotel, toda njega ni! No, da, saj niti ne more priti; v Rusiji vendar nihče več ničesar nima, kako naj potem kaj zapusti! Po mojem mnenju je najvažnejše, da naučimo človeka — umetnosti umiranja. Prej nekoč sem se zelo mnogo bavil s koranom; neki moji predniki so bili tatarski knezi in njim na ljubo sem bil vendar to dolžan storiti! Prav dobro se spominjam na stavek iz njega: »Kdo pozna bistvo usodne noči?« Glejte, tako pasje slabo se nam godi, pa vendar se tresemo pred to usodno nočjo! Oh, kako se bojim noči brez spanja! Mislim, da je Voltaire nekoč dejal, da sta sen in upanje isto...«

Andrej Ivanovič je nekaj minut molčal, nato je govoril dalje:

»Sedaj moram misliti na Beethovna. Umrl je v žalosti in uboštvu, toda kronan z vencem slave. Če umremo, s čim nas bodo kronali? Zakaj želi biti človek v svoji smrti na vsak način kronan z nečim?«

Tedaj so se odprla vrata in vstopil je Pavel Ivanovič. Obrnjen proti Andreju Ivanoviču je dejal:

»Bilo je vendarle osem voz in ne šest! Obvestil sem o tem že študentko delavske fakultete!«

¹ Človek, ki nima pravice do prehrane itd.

Sedaj je delo končno toliko napredovalo, da je Agratena Aleksejevna mogla pristaviti lonec. Moža sta jo napeto gledala, kako spretno se je vrtela pred malo odprtino sobne peči, in kmalu je napolnil prostor prijeten vonj. Bleda obraza »lišencev« sta rdela in veselje bližajočega se užitka je razsvetlilo njune oči.

Tedaj se je oglasilo na vratih glasno trkanje in preden je še mogel kdo vstati, so se odprla in v sobi sta stala dva miličnika.

»Kdo je tu Pavel Ivanovič Tarasov?« je vprašal eden izmed njiju osorno.

»Ta prekleta študentka te je torej le naznanila!« je šepetala Agrafena Aleksejevna sama pri sebi, medtem ko se je Pavel Ivanovič javil.

»Nedolžen je! Vse to sem si izmislila jaz, on ni kriv!« je kričala Agrafena Aleksejevna in se oklenila Pavla Ivanoviča, ki se je ves tresel. »Mene morate zapreti, ne njega!«

»Vas, državljanka, nama ni treba prijeti!« je rekel miličnik, jo odrinil v stran in se obrnil k Andreju Ivanoviču. »Toda tega državljana bova tudi vzela s seboj.«

»Kdo pozna bistvo usodne noči?« je mrmral Andrej Ivanovič sam pri sebi. »Moje slutnje me torej niso varale. Zdaj se bom moral zagovarjati za vse svoje prednike, ruske in tatarske!«

Tedaj se je pričela Agrafena Aleksejevna nenadoma zibati; krčevito se je zgrabila za srce in je nato padla na tla kakor kos lesa. Pavel Ivanovič se je zgrudil nanjo in zakričal:

»Zdravnika! Zdravnika!«

»No, zdravnik bo tudi brez vas prišel! Sicer pa itak igra samo komedijo! Le pojdita, nimava časa!« je rekel miličnik.

»Toda pustita me vendar vsaj toliko časa, da se moja žena zopet zavé,« je milo prosil Pavel Ivanovič, »saj je to končno vendar le malenkost!«

»Tako? Malenkost?« je odvrnil miličnik. »Prijav-

ljeni ste zaradi soudeležbe pri oboroženi zaroti proti sovjetski oblasti!«

Vojaka sta odvedla oba moža v zapor. Prijeli so ju na podlagi »priznanja« doktorja Krasnova...

Agrafena Aleksejevna se ni več zbudila; zdravnik, ki so ga poklicali, je mogel ugotoviti le še smrt. Srčna kap je končala njeno življenje.

38

Ko se je nekoč tovariš Vladimirov vrnil domov in odprl vrata, je zaslišal v sobi petje. Začuden je obstal, z roko na kljuki. Na njegova ušesa, navajena internacionale in zmagoslavnih revolucijskih pesmi, so udarili zvoki, tako tihi in pristrčni, tako preprosti in nežni, tako vse drugačni, kot pa je bil navajen, da ni vedel, kaj bi. Besed ni mogel prav razumeti, toda vedel je, da mora biti to uspavanka. Nikoli še ni slišal peti Tanje, da, sploh nikoli ni niti pomislil na možnost, da bi znala peti. Vladimirov ni vedel, kako se je zgodilo, toda ta pesem ga je globoko zgrabila, zbudila je v njem strune, o katerih ni nikoli mislil, da bi mogle kdaj zazveneti. Toda v istem trenutku je vstala v njem nejevolja nad tem ganotjem; sramoval se ga je in zmagalo je čustvo razdraženosti nad Tanjo, čustvo nezadovoljstva z njo. Zdelo se mu je, da je ta pesem samo protest proti njemu in njegovemu komunističnemu svetovnemu nazoru.

Odkar se je Tanja vrnila iz porodnišnice, je skoraj vsak dan naletel v domačem življenju na stvari, ki so ga ali jezile ali pa žalile, in ki jih je označeval z imenom »malomeščanstvo«. Ta pojem je vzbujal v njem najstrastnejše čustvo sovraštva. Začelo se je takoj prvi dan: po porodu je imela pravico do šesttedenskega dopusta. Predlagal ji je, naj vzame dojiljo, ker nje v uradu ne more pogrešati. Toda odgovorila je s kratkim »nemo-goče«, ne da bi se spuščala v razlaganje in pogajanja. Tovariš Vladimirov je šel naslednjega dne v urad glo-

boko užaljen; ko se je vračal, se je vsak večer bridko pritoževal zaradi neprijetnosti, ki mu jih povzroča Tanjina namestnica. Toda Tanja, ki se je sicer vedno zanimala za vse njegove službene zadeve, se je vedla sedaj — tako vsaj se mu je zdelo — razžaljivo ravnodušno. Zato ga je tembolj jezil izraz tihe, prisrčne sreče, ki je stalno osvetljeval njene poteze, in pobesnel je, ko je videl, da je iz tega stanja ni moglo iztrgati nič razen joka njenega otroka. Zadostovalo je, da je malo bitje le zavekalo, in takoj sta se zarisala v njenem obrazu nemir in skrb, kot bi se bližal konec sveta. Šele ko je pomirila otroka, je zopet zrla spokojno s svojimi velikimi, rjavimi očmi in šele tedaj je šla zopet na delo v gospodinjstvu.

Oh, to gospodinjstvo! Z največjo jezo jo je opazoval, s kakšnim veseljem je opravljala to delo, ki ga je smatral kot pravo sramoto za ženo razredno-zavednega komunista. Tanja je krpala perilo, pospravljala, prala, brisala prah, semtertja prestavljala pohištvo, skratka, storila je vse, da bi uredila stanovanje kar le moči udobno in prijetno. Na sto korakov si mogel opaziti, da je srečna, ker se je vsaj za nekaj tednov mogla iznebiti svoje službene dolžnosti in popolnoma pozabiti na Ljeninovo željo, naj sleherna kuharica gradi državo. Skratka, vse, kar je Tanja storila, je dražilo in jezilo tovariša Vladimirova in bilo mu je neskončno žal za ves dragoceni čas, ki ga je porabila za te ničevosti, kakor se je navadno izražal. Mislil je na ogromne naloge, ki so bile dane ženi v Sovjetski Rusiji, a njegova žena trati čas s tem, da krpa nogavice, pere plenice in kuha. Zanimivo pri tem je bilo, da si je moral vkljub temu, da se je jezil na Tanjo, vendarle priznati, da se še nikoli ni počutil tako dobro kot zdaj, ko je imel svoje perilo vedno v redu, ko njegovi robci niso bili nikoli umazani in ko mu nogavice niso nikoli odrgnile kože, kakor takrat, ko je še Paša z nespretno roko krpala luknje. Ne da bi se tega zavedal in ne da bi to hotel, se je že vso pot domov veselil na skromno, a z vso

skrbjo pripravljeno večerjo, na copate, ki jih bo našel pripravljene poleg stola, na časnik poleg krožnika in na posteljo, ki je bila zdaj vedno čista, sveža in brez stenic, ki jih je po vseh drugih stanovanjih v hiši kar mrgolelo. Ko pa je nato stopil v hišo, se je zavedel, kakšne malomeščanske predstave se podijo po njegovih možganih, in zopet je zmagalo v njem čustvo jeze. Ko je nato stopil v sobo, je divje gledal, psoval, mrmral in godrnjal.

Najbolj pa ga je ujezilo to, da Tanja — kot je bilo videti — teh njegovih muh sploh nikoli ni opazila. Sedela je pri mizi poleg njega, pestujoč otroka, in če je slučajno zaspal, tedaj je ravnala na svetu tako, kot bi držala v naročju največji zaklad na vsem svetu.

Pri tem je zrla na otroka, kakor bi ležala za temi malimi, zaprtimi očmi, v teh drobnih rokah in nogah skrita rešitev vseh ugank sveta. In potem ti večni razgovori, ki jih je imela s to malo, neumno stvarjo, ki vendar ni razumela niti besedice tega, kar ji je govorila; ta dolga, brezkončna kramljanja, ki jih je mogla nadaljevati po cele ure z glasom, polnim tolikšne nežnosti in presunljivosti, da je kar pobesnel. Nikakor ni mogel razumeti, kako je mogoče zapraviti toliko časa za tako prazno blebetanje, ko vendar država tako nujno potrebuje vsake posamezne roke, vsakih posameznih možgan. Ali je bil v teh besedah sploh kakšen smisel? Ali je bilo v njih kaj takega, kar naj bi otroku kazalo pot do zmage delavskega razreda? Ne, ničesar ni bilo v njih, ničesar — razen ljubezni... Tanja je bila podobna človeku, ki je dolga leta molčal, ki ni z nikomer spregovoril besedice, ki je več let živel brez iskre ljubezni, ki je ves ta čas hiral v hrepenenju po ljubezni in nežnosti in ki se je hotel sedaj omamljati v navalu fantastičnih besed. Kako nesmiselne, neumne so se zdele Vladimirovu te besede — in vendar, zalotil se je včasih pri tem, kako je prisluškoval godbi, ki je v njih zvenela, in kako je sam sladko in prijetno zasanjal, uspavan po melodiji te materinske ljubezni. Toda to ni trajalo dolgo;

brž ko se je tega ganotja zavedel, je v njem takoj zopet zmagalo običajno, odklonilno nastrojenje...

Ko se je sedaj zbudil iz polsna in se ozrl na Tanjo, ki je ravno povijala otroka v mehko flanelasto ruto, je slišal, kako je nežno rekla:

»Ti moj ljubi, sivi zajček ti!«

Tovariš Vladimirov je vprašal samega sebe: torej, zajček, sivi zajček! Komu pa je postalo s tem laže? Kako more otrok biti zajček? In ravno siv? Jezen je pograbil »Marksistično psihologijo«, ki jo je bral, preden je zadremal.

»Oh, ti moja ribica, moja zlata ribica!« je zopet slišal Tanjo. Otrok je strmел z velikimi, povsem brezumnimi očmi — tako se mu je vsaj zdelo — v mater, toda Tanja je besedičila dalje in pela in pela in pela. Tovariš Vladimirov je poskušal priti preko stavka, ki ga je sedaj prebral že bog ve kolikokrat, ne da bi mogel doumeti njegov smisel:

»Da je mogoče dognati, kaj je bistvo psihologije, gledano z marksističnega vidika, je neobhodno potrebno uporabiti metodo, ki temelji v marksizmu, namreč dialektično metodo. Ker pa je dialektična metoda po svojem najglobljem bistvu nauk o oblikah razvoja realne resničnosti, je tedaj neobhodno potrebno, da ob pričetku tega problema začnemo prav pri tej realni resničnosti.«

Ponovno je tovariš Vladimirov bral ta stavek, v katerem je čutil, da tvori podlago, na kateri se bo gradilo vse nadaljnje. Toda zopet se mu nikakor ni hotelo posrečiti, da zajame njegov smisel.

»Začeti je treba pri realni resničnosti!« je ponovil nekolikokrat zapovrstjo. Pri tem je čisto mehanično gledal Tanjo, kako je položila otroka spat. Globoko sklonjena nad posteljico je zrla temu malemu bitju v obraz z izrazom najvišje zbranosti, najgloblje zatopljenosti — in tedaj ga je oblil mrzel pot po hrbtu, nenadoma se je prestrašil in si dejal:

»Ženska, ženska, ki smo jo osvobodili, nam bo uni-

čila še vso zmago komunizma! Tanja je vsekakor ena izmed najinteligentnejših, duševno najbolj razvitih žená; mnogo bere, ima trezen, praktičen razum, delati zna kakor moški in vendar...«

Obupan je zrl v Tanjo, ki je sedela ob otrokovi posteljici, še vedno v istem položaju.

»Iztrgati moramo ženam iz srca to nesmiselno ljubezen do lastnega otroka,« si je dejal. »Iztrgati ji moramo iz srca ljubezen do gospodinjstva, ljubezen do doma in vcepiti ji moramo namesto tega ljubezen do vseh otrok delovnega razreda in ljubezen do tega razreda samega. Le tako bo šlo, drugače ne, sicer smo izgubljeni!«...

Čudno, kako nepremično je Tanja sedela! Tovariš Vladimirov jo je pogledal bliže: zaspala je; mirno in pravilno je dihala, oči so bile trdno zaprte. Tedaj je otrok premaknil roko, čisto lahno, komaj opazno premaknil — vendar Tanji to ni ušlo. Ne da bi se zbudila, z zaprtimi očmi je popravila otroku roko, pričela peti nekaj taktov, vse v spanju, dokler otrok ni zopet nepremično ležal; in nato je v istem neudobnem položaju spala dalje.

Tovarišu Vladimirovu sta izginila psihologija in marksizem iz možganov, kot bi bil pihnil. Čutil je le eno: močan nagon, da bi bil ob Tanjini strani in ji pomagal. Tiho je vstal, stopil k njej, jo vzela v naročje in jo nalahno položil na njeno posteljo. Sédel je poleg nje in jo prijel za roko. Dolgo je razmišljal o tem, kako to, da ona sedaj v globokem snu vsega tega ne čuti, medtem ko je prej na rahlo otrokovo kretnjo precej reagirala tako močno in pametno.

Tedaj se je nenadoma spomnil svoje matere. Lahna, prijetna otožnost je silila v njegovo srce in hotelo se mu je dozdevati, da je tako mnogo stvari, v katerih sta si Tanja in njegova mati podobni...

Ura je udarila dvanajst. Prestrašen je planil tovariš Vladimirov pokonci in stopil k mizi. Tam je ležal bel list. Prav na vrhu je bilo napisano z veliki črkami: »Socialna psihologija in marksizem« — sicer pa je bil

list bel, prazen. In to bi vendar morala biti priprava za njegovo jutrišnje predavanje. Knjiga, iz katere je hotel črpati, je ležala odprta na prvi strani. Tovariš Vladimirov je globoko zavzdihnil, čutil je, da danes ni več za delo. Počasi je zaprl knjigo in legel spat.

Življenje Ane Ivanovne je postalo pravi pekel. Da bo ločitev svojega zakona tako težko prenesla, tega si vendar ne bi bila mislila. Njena ljubezen do Vitalija Vladimiroviča se ni zmanjšala; toda spremenila se je v čustvo, ki ni moglo roditi drugega kot bolečino. Ni bilo minute, da si ne bi predstavljala v najsvetlejših in najbolj naravnih barvah njegove sreče z Ninel. In skoraj blazna ljubosumnost ji je trgala srce. Že sam glas te Ninel jo je mogel spraviti v najhujšo besnost in njen zvonki smeh, ki ga je tako jasno slišala izza zaprtih vrat, je povzročal v njej stanje, o katerem je menila, da ga ne bo mogla več prenašati.

In ta Ninel je bila strašno brezskrbna in malomarna. Popolnoma vseeno ji je bilo, da so tu žalovali zapuščena žena in trije otroci, ki nikakor niso mogli razumeti, zakaj so sedaj nenadoma ostala vrata k njihovemu očetu vedno zaprta. Ves dan je pela, se šminkala, se šalila z ženskami v skupni kuhinji, kakor da mora vse tako biti in bi drugače sploh biti ne moglo. V začetku so ji kazale hišne stanovalke neprikrito sovraštvo, kajti vse so se zavzemale za Ano Ivanovno. Polagoma pa je to sovraštvo skopnelo do hladne nepristopnosti in še ta je pred prijaznim Ninelinim bistvom počasi popolnoma izginila in napravila prostor skoraj prijateljskemu razmerju. V svoji sobi in kuhinji, v kolikor ji je ta pripadala, je imela povsem neomejen nered; prezirala je vse, kar je bilo gospodinjskega, tako načelno in absolutno, svojo lastno osebo pa gojila tako skrbno, da so kmalu vse ženske imele to kot nekaj samo ob sebi razumljivega in gledale nanjo kot na višje bitje, ki ga v svojem malomeščanstvu niti zdaleka niso dosegale in kateremu tudi niso smele staviti zahtev, primernih njihovi stopnji. Mož-

je so ji pričeli kmalu dvoriti; ženske so se zaradi tega pač kislo držale, a niso dale ničesar čutiti, kajti kako naj bi nastopile proti ženski, ki je očitvidno našla novo obliko življenja?

Profesor sam je bil vsak dan bolj bled in zanemarjen. Ninel ni znala in se seveda tudi ni hotela brigati zanj. Imel je vedno pokvarjen želodec in se je slabo pripravljaj na svoja predavanja, kajti neprestano ga je mučilo ljubosumje, saj ni vedel, kaj dela Ninel na univerzi in ob večerih, ko je hodil z doma. Denar je nepopisno hitro kopnel, tako da za alimente ni ostajalo ničesar. Ko ga je Ana Ivanovna opomnila, je v zadregi skomizgnil z rameni in rekel:

»Oh, Anja, prosim, počakaj še, nimam denarja!«

»Tožila te bom!« je grozila Ana Ivanovna.

»Počakaj vendar, prosim!« je molédoval.

»Ali si danes sploh že kaj jedel?« je vprašala s hripavim, sovražnim glasom, ko mu je položila na mizo, pokrito z debelo plastjo prahu, zavojček peciva.

»Angel si, Anja!« je šepetal.

Ko pa se je vrnila v svojo sobo in videla tam stradajoče otroke, jo je sočutno razpoloženje zopet minilo in napravilo prostor grenki jezi. Ozrla se je po sobi, ki je bila že napol prazna, ker je razprodala vse predmete, ki jih ni prav nujno potrebovala. Njenega srca sta se polastila obup in besnost na človeka, ki ji je uničil vso srečo, vse življenje. Vsi njeni poizkusi, da najde službo, so ostali brezuspešni. Obup in groza sta se zagrizla v njeno obličje, ki je od prečutih noči in gladu tako shujšalo, da je bila podobna le še senci. K temu se je pridružilo še to, da so otroci prav v zadnjem času neprestano bolehal. Vse to je privedlo Ano Ivanovno končno tako daleč, da je pričela misliti na domačo vas — misel, ki jo je prej popolnoma zavračala — kot na svojo poslednjo rešitev. Odločila se je, da bo še danes pisala teti pismo, v katerem jo bo prosila, naj jo sprejme z otroki. Nato je pregledala vse, kar je bilo še v sobi, da bi ugo-

točila, kaj bi se dalo še prodati. Na ta način je hotela dobiti nekaj denarja, da bi se mogla ubraniti skrajne stiske in pričakovati odgovora na pismo.

Velika noč. Prostorna hiša je nenavadno tiha, ker so skoraj vsi stanovalci odšli na protiverske shode in jih je ostalo prav malo doma, bodisi zaradi bolezni ali pa, ker so bili kakorkoli nujno zadržani. Tovariš Vladimirov se je pravkar vrnil s protiverskega zborovanja in je sedaj sedel pri svoji pisalni mizi. Poslovil se je prej kot drugi, ker se je moral pripraviti še za neko drugo zborovanje, na katerem naj bi sam govoril. Vrgel se je na delo, toda bil je utrujen ali pa mu nekaj ni bilo po volji, kajti njegov jezni obraz je pričal o tem, da mu nikakor nočejo priti na um prave misli. Nervozno je drselo njegovo pero po papirju in kot sled puščalo za seboj nesmiselno čečkanje; z neprijaznim mrmranjem je reagiral na tihi jok otroka, ki se je zdaj pa zdaj oglašal.

Tanja je z malčkom v naročju sedela pri oknu in zrla na travnik, kjer so se po prvi, sveže zeleni travi veselo podili otroci z mladimi psi. Nato je pogledala na cesto, kjer so se sprehajali praznično oblečeni ljudje. Dolgo je spremljala z očmi vsakega posameznika, tako dolgo, dokler ni izginil za oglom. In žalostno ji je bilo ob tem pri srcu.

Tam se je izza lahkega puha, s katerim je prijetna toplota obdala golo drevje, pobliskavala reka. Jasno, svetlomodro nebo se je bočilo visoko nad bele lise oblakov, ki so se raztezali proti bleščečemu soncu, in vsepovsod v mladem kipečem zelenju so ptice pele pomladne pesmi. Kdo bi se žalostil? Tako se je vprašala Tanja začudeno, bilo je zaman — ni ji hotelo postati lažje.

Že tri dni pred veliko nočjo je Tanja pričela z velikim čiščenjem. Komaj se je vrnila iz urada, si je takoj privezala predpasnik, nato pa je pometala in brisala

prah, kuhala in pekla, dokler se ni od snažnosti vse lesketalo, dokler ni bila vsa lava pokrita s slastnimi rečmi — in vendar! To ni bila velika noč, ki je živel v Tanjinem spominu iz dni njene srečne, otroške dobe...

Ta žalost se je je polastila že včeraj. Sama je šla v cerkev. Tovariš Vladimirov ji je sicer dovolil, toda opazila je, da se je jezil. Sklenila je, praznovati te praznike tako, da bodo v duši njenega moža vzbudili daljne spomine na njegove otroške dni: na pisanice, na visoke rumene velikonočne kolače, na svečano, mirno razpoloženje, ki ga rodi le ta čudoviti praznik. In upala je, da bo s tem morda vendarle pokazala njegovemu srcu pot k visokemu, nedoumnemu čudežu teh dni, k vstajenju Kristusa.

Tanja se je odločila celó za to, da bo napravila pravo velikonočno jagnje. Kupila je malo gnjat, preskrbela si je z veliko težavo vse, kar je potrebovala za pravo pasho, izdražila je na trgu dva lončka s krasnimi hijacintami — vse je bilo tako lepo, tako pristrčno, tako presunljivo kakor takrat, v davno minulih dnevih njenega detinstva...

Toda tovariš Vladimirov je le psoval, ko je zagledal to velikonočno jagnje. Surovo je pojasnil, da ni niti Kristusa, niti vstajenja, da so vse to le buržujski predsodki, opij za ljudstvo...

Nato je Tanja odšla v cerkev. Bila je to majhna, borna hiša božja. V njej so bili revni, slabo oblečeni ljudje, večinoma starci. Tanja si je te ljudi pazljivo ogledala; brala je z njihovih obrazov, da so vsi nosili neskončno mero trpljenja na svoji življenjski poti, in videla je, da nobeden ni bil zaradi tega bremena strt, ker so bili polni vernega zaupanja v Kristusa. Čutila je, kako so bili ti ljudje polni zamaknjenja in jasnega veselja, s katerim so pričakovali čudež vstajenja. Tanja je bila tako žalostna v srcu, ker je vedela, da njen mož ravno sedaj, v teh minutah, skuša uničiti v srcih toliko ljudi to svetlo, razveseljujočo vero v veliko daritev Kristusa.

Ko je Tanja stopila iz cerkve, je bil že popoln mrak; ozrla se je k svetlim zvezdam, ki so migljale na temnem večernem nebu in njena bol je ponehala, ko se je spomnila na drobne vrstice, ki se jih je kot otrok naučila na pamet, ne da bi razumela njihov globlji smisel:

Ne govori, da ni rešitve,
ne govori, da v trpljenju umiraš:
čim temnejša je noč — tem svetlejšje so zvezde,
čim hujša bolečina — tem bliže je Bog!...

Tovariš Vladimirov že od jutra ni spregovoril besedice s svojo ženo. Jezil se je nanjo. Dozdevala se mu je preveč sentimentalna in razburjala ga je s svojo vero v to, kar je on smatral za neumno, otročje sanjarstvo. Jezil se je nanjo vso jasno veliko noč. Zopet se ji je zdelo, da je njeno življenje strto in da je bil njen boj zaman, da se ji ne bo nikoli posrečilo spraviti v njenem možu na površje tisto luč, tisto dobroto, to, o čemer je vedela, da v njem spi, kar je na njem tako ljubila...

Čim svečanejši in čim veselejši so postajali obrazi, ki so hiteli mimo njenega okna, tem neznosnejša je postajala njena žalost, tem bolj osamelo in zapuščeno se je čutila. Ni imela človeka, ki bi jo ogrel z živo besedo, ki bi jo podprl in spravil pokonci.

Ko je tako zrla skozi okno v daljo, se je skoraj sramovala svoje žalosti pred pomladjo, pred modrim nebom in pred cvetečim brstjem. Toda pomagati si ni mogla, bila je žalostna, globoko žalostna. Z duševnimi očmi je spregledala vse svoje življenje in morala si je reči, da je živela vedno tako, kakor ji je narekovala vest. Zakaj so se zopet morali zbrati nad njo ti strašni trenutki duševne muke? Zakaj je morala biti ravno ta dan, ko naj bi se združila srca vseh ljudi v miru in radosti, ločena od svojega moža po tako globokem prepadu?...

Končno je Ana Ivanovna prejela dolgo zaželjeno pismo iz vasi, toda že od vsega početka je napravljalo vtis, kakor da ne prinaša nič dobrega; bilo je brez

znamke in plačati je morala kazen. To ni bilo tako preprosto, kajti trenutno ni imela tako rekoč niti kopejke pri sebi. Prosila je Vitalija Vladimiroviča, naj ji pomaga, a on je le skomizgnil z rameni; bil je sam suh, od plače mu ni ostala niti kopejka več. Ninel je jedla v dijaški kuhinji in je popolnoma prepustila svojega moža njegovi usodi.

»Ti usmiljenja vredna cunja ti!« mu je Ana Ivanovna odgovorila na njegova puhla opravičila in zaprla vrata za seboj.

V svojem obupu je naprosila pismonošinjo, naj ji posodi denar, kar je ta tudi storila. Tako je sedaj sedela tu, neodločno držeč pismo v rokah. Bala se ga je odpreti; vsaj še nekaj minut je hotela verjeti v to, da je njena stara teta le iz raztresenosti pozabila prilepiti znamko.

Končno se je opogumila in s tresočimi se rokami odprla ovoj, ki je bil zalepljen z lepilom iz moke. Brala je:

»Ljuba Ana! Kot vidiš, sem odpravila svojo nepismenost in ti morem sama pisati. Toda za znamko nimam denarja, ker sploh ničesar več nimam. Vse to pa je prišlo zaradi teh kolhozov¹, ker moj Vanja ni hotel sodelovati, ker že tako nimamo kaj poštenega za pod zob, je rekel, in ker je v kolhozih tako, da nekateri delajo in drugi jedó, in to je nekdo slišal, ko je on to rekel. Tako lepega konja imamo, Sjerko, in ko se je samo spomnil na to, da bi tudi on mogel priti v kolhoz, se je tako prestrašil, da ni hotel sploh nič več slišati o kolhozu. Tam konji crkavajo kakor muhe, tako so slabi, da morajo njih same vlečiti, ker se nihče pošteno ne briga zanje, saj itak niso nikogar last. In Sjerko smo vendar vzredili kakor lastnega otroka, ravnali smo z njim kakor s človekom, v kolhozu pa živini ne dajejo nobene hrane, potem pa izstradanim živalim še toliko nakladajo zaradi

¹ Občine na deželi.

„udarničestva“¹ in potem jim je prav vseeno, če poginejo. K nam v vas prihaja sedaj toliko agitatorjev, da si kmetje ne morejo prav nič več pomagati; vsi pravijo, da je v kolhozu mnogo bolje kot v prejšnjem gospodarstvu. Zaradi te agitacije propada pri nas v vasi vsa živina. Večinoma prihajajo taki mladi študentki, ki o vasi tako ničesar ne razumejo, nam nekaj trobezljajo in nato spet odhajajo. Nato pa zopet pridejo s čepico na zatilniku, sedijo skupaj s selsovjetom,² kdor pa se ne strinja, tega smatrajo za sovražnika sovjetske moči. Ker je moč sovjetov moč delavcev in kmetov, pravijo, moramo vse predati. In nato razdelijo agitatorji vse v kulake,³ podkulačnike⁴ in poštene kmete. Kulaki so tisti, ki so varčni in imajo svoje gospodarstvo v redu. Toda moje gospodarstvo ni v redu, ker nimam v rodbini še pravih delovnih moči. Moj Vanjka jih ima šele sedemnajst in Manjka šele šestnajst, jaz pa sem stara žena. Toda ker zaradi Sjerke nisem stopila v kolhoz, so me prišteli med podkulačnike. Nato so imeli zborovanje in so dejali, da je treba kulake in podkulačnike razkulačiti, potem so mi vse odvzeli in dali v kolhoz, mojega Vanjko pa so prijeli in odvedli v mesto in od tedaj nisem slišala več o njem. Sedaj presedevam tu gladna in prosjačim. Moja ljuba nečakinja, ko bi mi vendar mogla nekoliko pomagati, pošlata nekaj denarja ali malo hrane, in če bi mogli morda zvedeti, kaj je z mojim ubogim Vanjko. Pravijo, da pošiljajo kmete na Solovke za drvarje. Tega on tako ne bi mogel dolgo vzdržati, ker je tako šibak v prsih. Z menoj bo tudi kmalu pri kraju; nimam več niti svoje strehe, v kooperativu pa ne dobim ničesar in nikjer ničesar ne dobim, ker sem sedaj delavski uskok in ker je moj sin politični zločinec. Mojo Manjko so mi tudi odvedli bog ve kam, poln voz ljudi so odpeljali. Včeraj sem videla svojo Sjerko, sedaj se imenuje v kolhozu

¹ Uspeh rekordnega dela.

² Vaški sovjet (svèt).

³ Gruntarji. — ⁴ Pripadniki gruntarstva.

„Spomin na Ljenina“; sedaj vozi opeko, vsa rebra ji štrlijo v zrak. Vodil jo je Ivan, ki je bil vedno razvpit v vasi kot največji malopridnež in lenuh, sedaj pa je prvi v kolektivu. In kako je moja uboga Sjerko pretepal! „Pač nimaš križa na prsih, da ubogo živinče tako pretepaš, te bodo že hudiči za to pekli na drugem svetu, ti konjederec!“ sem mu dejala. On pa me je le drzno pogledal in rekel, da sedaj ni več ne Boga ne hudiča, da imajo sedaj moč revni in da morejo sedaj delati, kar hočejo. In še bolj je pretepal konja. Meni navkljub. Kako me je tedaj uboga Sjerka pogledovala! Toda nisem ji mogla pomagati. Ljudje sploh nimajo več sočutja; pravijo, da je sedaj sploh vse odpravljeno. In ob kolhozu, to je vendarle smešno, živijo vsi kakor berači, nihče noče delati, saj tako nikomur ničesar ne ostane, saj morajo skoraj vse oddati; potem se tako ne izplača delati.

Spati ne morem, vedno moram misliti na svojega Vanjko in na svojo Manjko in niti ne vem, kako naj molim zanju, ali za njuno zdravje ali za njun večni mir. Moja ljuba nečakinja, ali ne morete tam v mestu kaj storiti za mojega Vanjko? Saj bo propadel, ubogi dečko, če že ni. Če bi me vsaj odposlali z vsemi skupaj, toda tako, vsakega posebej! Ali me ne moreš vzeti k sebi, moja draga nečakinja, kaj naj tu sama počnem? Saj bom umrla od gladu.

Vaša teta Marja.<

Ko je Ana Ivanovna pismo do konca prebrala, je s praznimi očmi strmela predse.

»Mama, jesti!« jo je prekinil mali Borja in jo vlekel za rob krila. Ana Ivanovna mu je prisolila zaušnico in vsa divja zavpila nanj:

»Če ti bodo dali, boš dobil! Saj še ni čas za večerjo!«

»Mama, tudi jaz bi rada jedla!« je zatulila sedaj tudi mala Sonječka, ki si je do sedaj na tleh preganjala čas s cunjami.

Ana Ivanovna si je zakrila obraz z rokami. Dolgo časa je sedela tako. Končno je počasi vstala, stopila k

oknu, vzela izza šipe poslednji kos kruha in ga razdelila. Otroci so se vrgli nanj kakor gladni volkovi; sama ni vzela niti drobtine. Nato je stopila h košari, poiskala kos rdečila, si namazala z njim ustnice in lica in pobarvala obrvi s koncem ožgane plute.

»Mama, ali hočeš nastopiti v gledališču?« je vprašal Vasja z zanimanjem, ko je opazoval neobičajne kretnje svoje matere.

Ana Ivanovna ni odgovorila. Privlekla je iz košare še bluzo in svetlordeč klobuk, oblačilo, s katerim je nekoč poslednjič poskušala privezati nase svojega moža. Kdo ve, zakaj ji do te ure srce ni dalo, da bi prodala te reči, medtem ko je vendar vse drugo že davno spravila v denar...

Pričelo se je mračiti. Ana Ivanovna je naročila Vasji, da spravi v posteljo mlajšega bratca in sestrico. Ko je stopila na cesto, je bilo skoraj tema in hladen veter ji je spreletel ude.

Polastila se jo je topa ravnodušnost. Le eno edino željo je sedaj imela: da ne bi videla svojih gladnih otrok, ne slišala njihovega molédovanja za kruh. Ona sama? Ali ni to čisto vseeno? Štirinajst let je bila poročena, sedaj pa je na cesti! Štirinajst let je ljubila človeka, mu dala vse moči, vso dušo, on pa jo je vrgel iz hiše, kakor napodiš psa, ki ne more več služiti! Kaj naj bi še pričakovala od življenja?

Pregnana! Zaradi te Ninel! Kako le ravna ta Ninel, da tako privlačuje moške? Da, ta zibajoča hoja! Moja postava je zelo vitka, je mislila Ana Ivanovna, tema je in na moj obraz ne bodo tako gledali. Trudila se je, da bi ji bil korak lahkoten in zibajoč.

Pred enim izmed številnih klubskih lokalov je obstala. Množica ljudi se je trla pri vhođu. »Spolno vprašanje« je brala na veliki razglasni deski. Srcé se ji je skrčilo. Obrnila se je in se počasi sprehajala po temni stranski ulici. Zvezde, ki so sijale v mrzlem zlatem blešku, so pobledevale in lahna megla se je vlekla med vrstama hiš. Zrak je postal vlažen in hladen. Ana Iva-

novna je zopet čutila tisti mraz, ki jo je spreletel, ko je stopila iz svojega stanovanja . . .

Ulica je bila prazna, nobenega človeka nikjer. Nenadoma je začutila, kako jo je nekdo prijel za roko, in globok moški glas je dejal:

»Kam pa, srček moj? Tu sem na poveljevanju, iz province. Ne bi si mislil, da se tu v samoti sprehajajo tako čedne damice!«

Čutila je, kako jo je nekdo privil k sebi. Trudila se je, da je držala obraz tako, da tujec ne bi opazil obilice peg, ki so kazile njeno polt . . .

Ana Ivanovna se je vrnila zelo pozno domov, ko so njeni otroci že davno zaspali. Denar za naslednji dan je bil tu, otrokom ne bo treba stradati. Ana Ivanovna je bila na smrt utrujena in vendar ni mogla zaspati. Dolgo je zrla s praznimi očmi tja v temno noč . . .

40

Tanja je bila zadnje dni vsa v skrbeh, če je Njurka srečno prišla v svojo vas; tako zelo jo je vznemirjala misel, da bi se ji moglo kaj pripetiti, da je sklenila pisati ji pismo.

Čez nekaj dni je dobila Tanja od Njurkine sestre odgovor, da je njena mati popolnoma zdrava, da Njurke nihče ni klical, naj se vrne v vas, in da ni o njej nikakega sledu.

Ta vest je Tanjo silno pretresla. Zelo se je navadila na Njurko; ljubila jo je zaradi njene ponižnosti, zaradi njene popolne pokorščine in neprestane uslužnosti. A tudi Tanja sama je storila vse, da bi se Njurka pri njej dobro počutila. Opažala je seveda že delj časa, da se v njej nekaj dogaja, a razlagala si je to z onim strašnim doživetjem.

Kako pa je težko napraviti križ čez takšne reči, je vendar sama le predobro vedela. Da pa je Njurka ne-

nadoma odšla in ji poleg tega niti z besedico ni omenila vzroka, to ji je bila uganka. Napeto je razmišljala, da bi našla nekaj, na kar bi se v mislih oslonila. Tanja se je spomnila, da je bila Njurka vprav zadnje dni pred svojim odhodom često duševno popolnoma odsotna, da je preslišala vprašanja, da je po več ur molila ali kar tako sedela z zaprtimi očmi. Ali je bila preteklost v njej tako zelo močna, da jo je gnala v prostovoljno smrt? Ali pa je bila kakšna druga skrivnost? Tanja je mislila in mislila; zmučila si je možgane, toda prišla ni do nobenega zaključka in nemir ter skrb za ubogo Njurko sta vedno bolj rastla.

Preiskava proti vedeževalki Nastji se je nenavadno dolgo zavlekla. Vodili so jo od zasliševanja do zasliševanja, toda njeno obnašanje je vzbujalo v vseh največje začudenje. Vedno je nosila ruto pred obrazom; če so ji zapovedali, naj se odkrije, je to storila, a brž ko je mogla, jo je zopet spustila na obraz. Ko so ji prebrali obtožbo, je priznala takoj in brez ovinkov, da je petnajst ljudi spravila ob življenje; a ko so jo spraševali po podrobnostih, ni dala glasu od sebe: na vsa vprašanja je trdovratno molčala. Sodniki so hoteli seči po običajnih izsiljevalnih sredstvih, a tedaj je ugovarjal zdravnik; rekel je, da mora potem odkloniti vsako odgovornost, ker je itak vprašanje, če bo doživela konec »javnega procesa«. Na tem pa je bila oblast zelo zainteresirana, kajti hoteli so dvigniti velik javen proces proti Nastji kot bojno sredstvo proti vsem vrstam praznoverja.

Sodnike je vrhu tega spravljal v zadrego še to, da so vsi soobtoženi pri prvem soočenju izjavili, da obtoženka ni Nastja; da je bila Nastja večja, ne tako suha in da je tudi njen glas drugače zvenel. Potem zopet so dejali, da bi to vendarle mogla biti ona; morda je shujšala zaradi boleznin in ječe, svoj glas pa je tudi že prej pretvarjala. Nekdanji obiskovalci vedeževalke, ki naj bi nastopili kot priče, sploh niso mogli ničesar točnega povedati, kajti bili so prvič preveč razburjeni, da bi mogli

mirno opazovati, drugič pa je bilo v sobi vedno tako temno, da si komaj mogel kaj videti.

Tako sta minila pomlad in poletje in ko je napočil dan javne sodbe, ki naj bi se vršila v mestnem gledališču, je pričelo padati z drevja že velo listje. Ob desetih dopoldne so peljali obtožence močno zastražene po ulicah, ki so bile polne radovednežev. Nastja je šla spredaj; obdajalo jo je šest vojakov z napetimi revolverji; za njo so šli ostali obtoženci. Tudi te so spremljali oboroženi vojaki, da so jih ščitili pred poizkusi linčanja in pa, ker se je v ljudstvu širila govorica, da bo enooki Filka, ki ga policija ni mogla prijeti, poizkušal jetnike osvoboditi.

Dan je bil jasen in sonce je sijalo; ko je Nastja stopila na cesto, je skoraj oslepela od svetlobe in oglušela od votlega, grozečega hrupa množice. Ljudje so kričali, žvižgali, jih obmetavali z gnilim sadjem in kamenjem, tako da so vojaki z največjim naporom krčili sprevedu pot skozi množico. Pred gledališčem je bilo razburjenje množice tako veliko, da so jo morali na konjih razganjati, da so napravili prosto pot. Vse je rjulo: »Obesite jih! Raztrgajte jih na kose!« Ljudi je pač najbolj razburjalo to, da je morilka hodila mirno in bila zatopljena vase, kar je pričalo o popolni nebriznosti. Tik pred vhom v gledališče je za trenutek omahovala, nato pa se zrušila.

»Komedijska, saj se le pretvarja!« so kričali okoli stoječi. Nesli so Nastjo noter in le z največjim naporom se je zdravniku posrečilo, da jo je zbudil iz globoke nezavesti.

»Nisem niti sodnik niti zagovornik,« je rekel zdravnik in zmajeval z glavo, »toda svoje življenje bi stavil, da obtoženka ni zmožna ubiti niti mačke, kaj šele človeka! Sploh pa tega ne razumem: tej Nastji je vendar kvečjemu devetnajst let, po izjavah prič pa bi jih morala imeti najmanj pet in dvajset!«

Nato je pogledal branilca in pristavil:

»Mislim, da tiči v tem zmota! Če niso vendarle pri-
jeli koga drugega namesto Nastje!«

»Tudi jaz sem že mislil na to,« je rekel branilec tiho,
da bi ga ne slišal stražar. »Toda pomislite, vse je pri-
znala, podpisala je protokol brez najmanjšega pritiska.
Vem to čisto gotovo, sicer pa sem jo tudi sam večkrat
spráševal; če je sploh kaj odgovorila, je le potrdila svoje
priznanje. In povejte sami, kdo pa se bo dal prostovoljno
ustreliti, če je nedolžen?«

»Zagonetno!« je odgovoril zdravnik, medtem ko je
zrl obtoženki v obraz. »Le oglejte si ta izraz! To je izraz
nenavadnega trpljenja, izraz mučenice, ne pa zločinke!«

Branilec je globoko zavzdihnil. V tem trenutku je
Nastja odprla oči in debela solza ji je spolzela po licu.
A že v naslednjem trenutku je zgrabila ruto in si jo po-
tegnila čez obraz...

Nastjo so odvedli v dvorano, ki je bila tako polna,
da bi niti en človek ne dobil več prostora. Ko jo je mno-
žica zagledala, se je začelo zopet isto kričanje in hrup
kakor prej na cesti. Mir je nastopil šele tedaj, ko je pred-
sednik vstal in pričel govoriti:

»Tovariši!« je dejal. »V tej morilki obsoja sociali-
stična država ne le posameznega človeka, temveč vse do
dna gnile življenjske razmere, ki nam jih je zapustil kot
dediščino buržujski družabni red s svojimi bedastimi,
praznoverskimi in verskimi predstavami. Tu na zatožni
klopi prav za prav ne sedi le vedeževalka Nastja, temveč
sedijo tu tudi vse tiste ženske, ki so hodile k njej po
nasvete. Tu sedijo vse tiste, ki še danes hodijo v cerkev,
da tam poslušajo podoben nesmisel, kot ga je razširjala
ta vedeževalka. Tovariši! Ta proces ima globlji pomen!
Če obsodimo to zločinko, se moramo zavedati, da mo-
ramo hkrati z njo obsoditi tudi zločinca, ki je s svojim
naukom o odpuščanju zlega skozi stoletja pomagal kapi-
talizmu, da je držal proletariat v svojih krempljih...«

Potem ko je predsednik končal svoj govor, ki je tra-
jal nad eno uro, se je pričel pravi proces. Na vprašanje,
če se čuti krivo, je obtoženka odgovorila z glasnim »da«

nato pa ni bilo mogoče, kakor vedno doslej, iz nje spraviti nobene besede več. Obravnava je trajala s kratkim presledkom osem ur, potem je sodni zbor šel na posvet. Nastja in še trije obtoženci so bili obsojeni na smrt z ustrelitvijo, ostali na dosmrtno pregnanstvo. Medtem ko so ostali sprejeli obsodbo z obupnim kričanjem in so se pačili kakor brez uma, ni Nastja napravila niti najmanjše kretnje, ki bi izdajala razburjenje. Ko so jo pozvali, naj telegrafsko pošlje prošnjo za pomilostitev, je odklonila.

Dva dni pozneje je stalo v lokalnem časniku sledeče kratko poročilo:

»Vedeževalko Nastjo, ki je imela na vesti petnajst človeških življenj, so danes zjutraj ob šesti uri ustrelili na dvorišču jetnišnice. Sprejela je smrt z neverjetno ravnodušnostjo, kar sicer ni nič čudnega pri človeku, ki je toliko drugih spravil ob življenje. Njeni sokrivci pa so se tako obupno zvižali, da so jih mogli usmrtiti le z veliko težavo.«

Že približno dva tedna se Ana Ivanovna ni počutila dobro. Bilo je neugodje, zbog katerega so se v njej budile misli, ena bolj črna od druge. Ni se mogla odločiti, da bi šla k zdravniku, kajti z gotovostjo golega instinkta je čutila, da bi njegova diagnoza pomenila smrtno obsodbo nad njo in njenimi otroki. Vso noč ni mogla spati in pred njenimi očmi so se vrstile podobe, ki so ji preroško odpirale pogled v bodočnost njenih otrok: dečka tatova in potepuha, deklica pa bo šla po poti, ki jo je sedaj sama hodila. In končno se ji je zdelo, da ima Ninel prav, če ne mara otrok. Trikrat je bila poročena, četrtič z Vitalijem Vladimirovičem, in tudi on ne bo poslednji; tudi z njim ne bo imela otrok in nikoli ne bo videla teh strašnih prikazni, ki so Ani Ivanovni to noč raztrgale sree. Oh, ta Ninel! Kako veselo, kako zmagoslavno hodi skozi življenje! In ona sama? Kaj je bilo vse njeno življenje? Veriga odpovedi! Njena ljubezen? Trajna muka, vsakdanja odpoved, neprestana skrb za moža, neprestano ljubosumje. Vedno in vedno je bila na zadnjem mestu:

najprej on, nato otroci in nato — če je še kaj ostalo — šele ona sama. Na njo ni mislil nihče, ne on, ne otroci, niti sama. Otroci! Težki porodi, vsakdanje skrbi za hrano, pozneje za vzgojo... seveda, pa tudi veselja je bilo dovolj: njihovo čebljanje, njihovi prvi koraki, njihovi prvi uspehi...

Toda sedaj, sedaj je bolna... Kaj bo sedaj s tem redkim veseljem, z obilnim trpljenjem za otroke? Ali ji bo še ostalo moči, da bo vse to prenašala? Kdo ji bo pomagal? Nihče, nobene pomoči!

Bilo je proti večeru, ko je Ana Ivanovna šla k zdravniku. Trudila se je, da je stopila v njegovo hišo tako, da je ni nihče videl. Ko pa je sedela v čakalnici, je trdovratno zrla v časnik in upala, da je pri slabi razsvetljavi ne bo nihče spoznal.

Končno je prišla na vrsto. Doktor je bil star gospod s sivo brado in z velikimi, zlatimi naočniki na nosu. S trudno kretnjo ji je ponudil prostor v naslanjaču. Zdelo se ji je, da preiskava traja celo večnost. Končno je stopil zdravnik k umivalniku, dolgo si je umival roke in si jih natančno obrisal, ves čas brez besed. S strahom je Ana Ivanovna spremljala vsako kretnjo starčevskih rok, pokritih z debelimi, modrimi žilami.

Tedaj je zdravnik končal s čiščenjem svojih rok. Z nežnim, sočutnim očesom je pogledal Ano Ivanovno in dejal:

»Torej, na žalost ste imeli prav — sifilis je!«

Ana Ivanovna je pričakovala, da se bo obsodba glasila tako. In vendar, ko je iz zdravnikovih ust slišala ime te strašne bolezni, je otrpnila, kakor da bi jo zaradi kačjega pika zadel mrtvoud, in s široko razprtimi očmi mu je zrla v obličje. Kako lepo se ji je v tem hipu zazdelo življenje, ki ga je živela doslej. Res je bilo polno skrbi, bolečine in trpljenja, a lepo je bilo kljub vsemu temu, kajti eno je še vedno ostajalo — upanje na jutrišnji dan! Tega upanja sedaj ni bilo več; vse se je zrušilo, vse je izgubljeno!

»Vendar pa vam poguma ni treba izgubiti!« jo je

miril zdravnik in jo dobrohotno pogledal. »Bolezen je to kakor vse druge, in se dá ozdraviti. Le moje predpise morate natančno izpolnjevati. Pridite jutri ob tem času k meni, bova takoj pričela!«

»Gospod doktor, tri majhne otroke imam!« je dejala Ana Ivanovna. Pri tem ga je tako milo in proseče pogledala, kakor da bi mogel, če bi le hotel, z zamahom roke odstraniti vse in ji vrniti zdravje.

»Otroke imate?« je dejal zdravnik. »Potem morate biti zelo previdni; v tem stadiju vaše bolezni jih prav lahko okužite!«

Spremljal jo je k vratom, da bi prekinil nadaljnji razgovor, zakaj mnogo pacientov je še čakalo v govorilnici in bil je že zelo utrujen.

Ana Ivanovna je stopila na cesto. Medtem se je popolnoma znočilo. Nebo je bilo črno in hladni mesec je samotno plaval po njem. Lahen mraz je polnil ozračje. Čustvo neskončnega brezupa ji je hotelo razbiti srce. Zdelo se ji je, kot da tava v brezmejnem, ledenomrzlem prostoru — brez vodnika, brez cilja — kakor mesec nad njo.

Skoraj bi se bila v nekoga zaletela. Bil je parček, ki se je sprehajal počasi pred njo. On je bil tesno stisnjen k njej in ji je šepetaje nekaj prigovarjal. Polna sovraštva je zrla Ana Ivanovna na tega moškega, ki se je kakor vampir prisestal k dekletu. Dohitela ju je in šla tik za njima, da je mogla razumeti vse, kar sta govorila.

»Ljubica!« ga je slišala govoriti. »Kakšna ljubezen je to? Če ne storiš, kar želim, potem me ne ljubiš!«

Ana Ivanovna je videla, kako se je dekle uklonilo pod njegovimi besedami kakor pod udarci korobača, kako jo je nato z urnimi koraki, s koraki zmagovalca, potegnili s seboj v stransko ulico.

Ana Ivanovna je hitela za parčkom; bilo ji je, kot da mora na vsak način rešiti to vitko, nežno dekle in ji pojasniti, da ta mož v usnjenem jopiču ne želi drugega kot njeno pogubo. Že ju je skoraj dohitela, tedaj pa se je zopet zavedela. Skrajšala je svoj korak in mislila: kaj pa

me to briga? Rešiti je tako ne morem! Saj bo vendarle propadla — če danes ne, pa jutri — če ne zaradi tega, pa zaradi drugega. Spomnila se je, kako jo je Vitalij Vladimirovič prvič poljubil, na tilnik, in mislila je na to, kako je najbrž Ninel poljubil na isti način. Kakšna strašna moč je to, ki zaradi nje ljudje oslepé, pozabijo na razum, sočutje in čast, žrtvujejo vse, prav vse? Zakaj jo je Vitalij Vladimirovič zapustil? Kako je prišlo do tega? Vsega je bilo konec v tistem trenutku, ko se je nehal zanimati zanjo kot žensko. Tedaj je bilo konec njegovih načrtov, da jo bo poučeval in jo vodil. Torej je vse le spolnost? Ona vendar ni bila samo ženska, bila je tudi človek! In tudi on je človek! Ali se tedaj ne bi mogel prisiliti, se premagati, speljati svojo energijo v drug tir? Toda čemu misli sedaj na vse to? Saj je minilo, minilo! Oh, in mogoče ne bi prišlo tako, če bi ne bila ločitev zakona tako lahka. Toda sedaj je vendar vse dovoljeno. Saj je prav za prav smešno, če živiš z ženo, ki je ne ljubiš več, ko vendar tako lahko najdeš drugo, mlajšo, lepšo. In prav za prav nisva živela slabo; imel me je vendarle tudi rad — a sedaj je vse razvezano, vse osvobojeno; nobenih dolžnosti ni več in tako se je vse zrušilo...

Ana Ivanovna je bila tako zatopljena v svoje misli, da ni niti opazila, kako je prišla do reke. Sedaj je ležala pred njo ta temna, skrivnostna voda. Slišala je tihe udarce valov, ki so se razbijali ob bregu; mrzel veter, ki je pihal od reke, ji je udaril v obraz. Nenadoma je začutila, da že od ranega jutra tiči v njej misel na smrt. Samo skok — in vse bo končano!

Toda tedaj se je spomnila svojih otrok. Če jih je le Vasja spravil v posteljo? Če že spijo? Kako bi jokali otroci, če bi se zgodaj zjutraj zbudili in bi je ne našli doma! In kako grozno bi bilo, če bi ubogi, blede Vasja zvedel, da je mrtva! Kako bi potem pri sosedih prosjačili za kruh, ne da bi kaj dobili, ko vendar vsi skupaj nimajo kaj jesti! Kako bo Ninel nebrižno šla mimo njih in kako bo Vitalij Vladimirovič ukrenil vse, da jih spravi v dečji dom... Namesto da bi se vdala misli, ki se ji je

še minuto prej zdela edini možni izhod, se je obrnila in s hitrimi koraki hitela domov.

Domov! Zakaj otroci je ne morejo pogrešati niti takšne, kakršna je sedaj. Noče biti tako nesramna, tako strahopetna kakor Vitalij Vladimirovič. Njihova mati je in tega ne bo pozabila! Njene oči so zažarele skoraj kakor v odsevu velikega veselja. Zaradi svojih otrok se hoče ozdraviti! Boriti se hoče dalje in doseči to, kar se ji je pred minuto zdelo še nemogoče: svojim otrokom hoče pomagati živeti. Kako bo to napravila, tega sedaj še ni vedela; a posrečilo se ji bo, ker se ji mora!

Tesno se je zavila v svoj tenki plašč. Vedno hitreje je stopala in srce ji je bilo, kakor da bi hotelo počiti, ko je bežala po strmih stopnicah navzgor k svojim otrokom ...

41

Ko je tovariš Vladimirov takrat v svoji bolezni prosil Tanjo, da mu preskrbi življenjepis sv. Simeona Pravičnega, je bila zelo začudena. Saj je bilo to z vsemi nazori tovariša Vladimirova v takšnem nasprotju, da se v prvem trenutku nikakor ni mogla znajti. Ali se je hotel iz nje norčevati, kakor je to često delal z drugimi v svojih protiverskih predavanjih? Ali naj bi v življenju tega svetnika našel nekaj, kar bi mu nudilo snov za protiversko propagando? Tanja je zadnje dni mnogo razmišljala o tem, končno pa je prišla do prepričanja, da mora v tem vendarle tičati nekaj drugega. Njena obzirnost ji je govorila, da še ni prišel trenutek, da bi z njim o tem govorila. Če se je sedaj res nekaj godilo v njegovi duši, če je zorelo v nji nekaj, o čemer si še sam ni mogel biti na jasnem, potem ona tega procesa ne sme motiti z vprašanji.

Kje pa naj bi dobila življenjepis tega svetnika? Iz knjižnic so nabožne knjige že davno odstranili, jih sežgali, spravili v papirnico ali pa prodali v inozemstvo,

če so imele kako vrednost za ljubitelje knjig. Dolgo si je Tanja belila glavo, kako naj bi storila, ne da bi spravila sebe ali svojega moža v nevarnost. Včasih se ji je zdelo, da jo tovariš Vladimirov z nemim pogledom spominja na obljubo, ki mu jo je takrat dala. Nekoč jo je poklical s posebnim glasom in bil pri tem z obrazom obrnjen od nje proti oknu. Ko ga je vprašala, česa želi, je tako zardel, da je morala opaziti celo na ušesih, ki so nenadoma zagorela kakor v ognju. Vendar je po kratki zadregi spregovoril:

»Oh, hotel sem te le spomniti na papirje, ki jih moraš nesti v IspolKom!«

Tanja se je tiho smehljala in si mislila, da jo je gotovo hotel spomniti na njeno obljubo, in z novo vnemo se je vrgla na iskanje...

Končno je Tanja našla, kar je iskala. Bila je seveda le tenka brošura, vendar pa je v grobih obrisih nazorno prikazala sv. Simeona Pravičnega. Tanja jo je prebrala nekolikokrat zapored in je sedaj z veselo napetostjo čakala svojega moža, ki se je ravno razgovarjal z Mironovo o borbi proti razkolništvu.

Tanja je pospravila sobo, položila otroka spat in pripravila večerjo; ko je zabrnal zvonec, je tekla veselo vznemirjena v predsobo, da bi odprla vrata.

»Senja, Senja, našla sem!« mu je zašepetala na uho, ko ga je objela.

Toda tovariš Vladimirov jo je odrinil in ko je videl knjižico v njeni roki, surovo rekel:

»No, kaj se je treba pri tem veseliti, če ljudje poneumljajo ljudstvo s temi svojimi izmišljenimi svetniki!«

Šel je v svojo sobo. Tanja se je s sklonjeno glavo splazila za njim in se spraševala, kako je le mogla misliti, da njen mož namerava kaj drugega, kot norčevati se iz svetnika. Kar najhuje si je očitala, da mu je pri tem še sama pomagala.

V svoji sobi je tovariš Vladimirov odložil čepico, slekel suknjo in ostro zrl Tanji v oči. Ni vedela, zakaj, a prav v tem trenutku je opazila, da je njegov vrat ne-

navadno močan, žilav in mišičast, kakor vrat kake krepke živali.

»Tanja,« je rekel s hripavim glasom, »moram ti povedati, da pravkar z Mironovo nisem razpravljajal o razkolnikih, temveč da je prišla k meni kot ženska. Povem ti to zaradi tega, ker nisem buržuj, ki vara svojo ženo.«

V njegovem obličju je pri teh besedah ležalo nekaj izzivajočega, obenem pa je trepetal okrog njegovih ust izraz, kakršnega najdemo pri otroku, ki hoče s kljubovalnim nastopom skriti svojo zadrego.

Dolgo časa sta molčala.

»Zakaj ničesar ne rečeš?« je končno vprašal tovariš Vladimirov surovo.

»Kaj naj ti rečem?« je prav tiho odgovorila. »Če jo ljubiš, ti nočem biti na poti!«

»Nisi mi na poti! To je vendar nesmisel! Ljubim vendarle samo tebe!« je dejal in jo prijel za roko. Previdno, počasi, toda odločno je osvobodila svojo roko iz njegove in ga pozvala, naj sede k mizi, ker je večerja pripravljena.

Postavila je tja kadeči se samovar, odrezala kruh in ga namazala z maslom ter položila predenj krožnik in nož. V vseh teh malih kretnjah, ki so izražale skrb zanj, in v neprodinrem izrazu njenega obraza je videl tovariš Vladimirov sedaj zopet tisto skrivnost in nedoumljivost njene duše, ki sta ga že večkrat tako vznemirjali in obenem privlačevali. In kakor takrat, onega dne, je mislil tudi sedaj, da bi mu bilo stokrat laže pri srcu, če bi mu očitala, ga psovala in karkoli zahtevala od njega. Tako pa se je čutil čisto zgubljenega, popolnoma brez moči.

Tanja je končala s šivanjem in šla spat. Prej pa je še poljubila svojega moža tako kakor vedno. Tudi to ga je globoko zadelo, da ni hotela iti spat, ne da bi ga poljubila; toda ni ga poljubila kakor sicer, na usta, temveč na čelo. Kaj naj to pomeni? Saj mu je morala oprostiti, sicer bi ga sploh ne bila poljubila. To se torej pravi, da mu je pač oprostila, toda... Oh, ta Tanja! Pri drugih

ženskah je vse tako preprosto, a pri njej... Spomnil se je Mironove — vdala se mu je danes tako preprosto, tako brez vprašanja, tako brez nepotrebnih besed, in vzel jo je tako preprosto, ker mu je pač prišla prav v taki minuti v roke. Preprosto kakor požirek vode! Zaradi tega si nista naložila nikakih dolžnosti, ostala sta si tudi nadalje ista dobra tovariša kot prej. Toda pri Tanji? Kaj neki sedaj premišlja?

Tovariš Vladimirov jo je gledal, kako se je slačila, se zavila v svojo odejo in se obrnila proti steni. Razumel je: to je pomenilo, da hoče spati sama. Zgrabilo ga je močno hrepenenje po njenem nežnem, vzdržnem objemu, po njeni duši, ki se je vedno nekako umaknila pred njim, da se je mogla nato nekam potopiti, v globine, kamor ji ni mogel slediti. Zopet je mislil na Mironovo, v kateri ni bilo ničesar, kar bi že od vsega početka ne bilo brez sramu dostopno njemu — in seveda tudi vsakemu drugemu — in z grenkostjo je mislil: le čemu sem danes to storil! Ko bi vendarle ne bil napravil tega!

Tovariš Vladimirov je sédel k pisalni mizi. Ni imel veselja do dela, da bi pa legel v posteljo, kjer je ležala Tanja, mu je nekaj branilo. Med knjigami, ki so ležale razmetane po njegovi pisalni mizi, je opazil malo brošuro, ki je vsebovala življenjepis svetega Simeona Pravičnega iz Verhoturja. Čisto mehanično jo je odprl, listal po njej in pričel tu in tam brati. Toda vedno bolj in bolj se je poglobljal v čtivo, hitel od strani do strani, dokler ni prebral poslednje in se nato zatopil v globoko razmišljanje. Čudna misel mu je šinila v glavo: ali pa je tudi res, da je vse dobro, vse lepo in vse, kar opravičuje življenje, dano edino le proletariatu? Da je samo proletariat nezmotljiv? To so bile reči, o katerih doslej sploh ni bilo vprašanja, kajti bile so zanj neomajni aksiomi, stavki, ki so bili tako neposredno jasni kot v poštrevanki.

Zopet je odprl knjižico in še enkrat preletel strani, ki opisujejo življenje svetnika, čigar ime je nosil. Simeon Pravični je bil sin bogatih staršev, zapustil je svoj dom in šel v gozd, kjer je živel v največjem uboštvu. To,

kar si je pridobil s šivanjem kožuhov in z ribolovom, je razdal ubogim. Ljubil je naravo in je prebil večji del svojega življenja v samoti; toda če je bil kdo potreben pomoči, mu jo je nudil. S svojo dobrotljivostjo in nežnostjo je napravil na srca Vogulov globok vtis. S svojim usmiljenjem si je osvojil uboge in potrebne in tako je postal nositelj Kristusove besede v tej divji, od sveta zapuščeni deželi. Umrl je 12. septembra 1642, pet in trideset let star ...

Bogat mož zavrže svoje imetje, odreče se vsemu veseljju, ki ga morebiti čaka in si brez orožja v roki, le z ljubeznijo in odpuščanjem v srcu osvoji ljudi in jih poboljša. En sam človek si osvoji vso deželo in iz njegovih ust ne pride beseda sovraštva, temveč le ljubezen... In to je nekdanji plemič, bogat mož. To se torej pravi: tudi plemič, tudi meščan more biti dober človek... In ta svetnik je njegov patron...

Tedaj se je ozrl tovariš Vladimirov zopet na Tanjo. Tudi tokrat mi je odpustila, si je mislil, in globoko ganotje ga je prevzelo, ko jo je videl ležati tam tako majhno, tako nepremično, tako nesrečno. Zaklenil je življenjepis svojega svetnika v predal in se povsem tiho slekel. Nato je legel. Čutil je, da Tanja ne spi; a ni si upal spregovoriti niti besedice. Ko je upihnil luč, je ležal še dolgo v temi in mislil brez konca. Mislil je na Tanjo, na Mironovo, na svetega Simeona in na samega sebe. Ko je končno zaspal, se je na vzhodu že pričelo beliti nebo...

Zopet se je zgodilo tako kakor često: najprej je tovariš Vladimirov obsul Tanjo s surovostjo in nesramnostjo ter jo mučil in slabo ravnal z njo, potem pa jo je jokaje prosil odpuščanja.

Klečal je pri njenih nogah in imel glavo skrito v njenem naročju; ona pa mu je nalahno božala lase in v svojih mislih molila:

»Moj Bog, pokaži mi pravo pot, da bom do kraja nosila križ, ki sem ga vzela nase! Daj, da ga rešim!«

»Tanja, ti si angel!« je dejal, ko ji je poljubljal roke. »Če bi veroval v svetnike in svetnice, bi dejal, da si ti ena izmed njih!«

Tanja se je dobrotljivo smehljala in mislila na to, da bo morda že v naslednji minuti treščil kam stol, da bo zaloputnil z vrati in zaradi kakšne malenkosti vpil nad njo kakor nad kakim rekrutom.

Teh neprestanih in čisto nenadnih prehodov iz najtoplejše nežnosti v največjo surovost ni mogla razumeti in je zaradi njih posebno trpela. Morda je moški duši to svojstveno, je mislila Tanja; toda zakaj potem vedno govore, da je ženska muhasta in nestanovitna, hvalijo pa moško stanovitnost in resnobnost? Ali pa je samo pri nama tako? Kaj mu jemlje mir in ravnotežje? Kaj daje meni ta mir? Ali to, da je življenje zame več kot samo življenje na tem svetu, zanj pa Bog le izum buržujstva? Da stoji prav za prav vedno ob prepadu sive praznine in osamljenosti, jaz pa nikoli nisem sama, tudi če mi je še tako hudo pri srcu?

Potem pa je mislila Tanja zopet na to, da mora ležati neki smisel v tem, da je v življenju srečala tovariša Vladimirova — in njegovega otroka. Pomirjena je vstala in pričela pospravljati sobo ter pobirati stole in knjige, ki jih je njen mož v svoji jezi razmetal. Rahel smehljaj ji je pri tem obkrožal usta in zopet se ji je hotelo dozdevati, da je življenje vendarle lepo in polno veselja. Treba je le, da znaš najti to veselje, da znaš stvarjem pogledati na dno in doumeti v njih véliki božji smisel, potem boš imel tudi božjo nedeljo, ki plava nad nižavami človeškega delavnika!

Po usmrčitvi vedeževalke Nastje se niti malo ni poglelo razburjenje, ki ga je povzročil njen proces v vsem mestu; narobe, še prav hudo se je povečalo. Gospodinjam je prekipovalo mleko na štedilniku, ko so se pogovarjale

o možatem pogumu brez primere, s katerim je Nastja šla v smrt; uradniki so pozabljali na svoje akte; na trgu, v gosjih vrstah, povsod so govorili o Nastji in vedno se je našel kdo, ki je na koncu takega pogovora rekel s pridušenim glasom:

»Ali ste slišali? Pravijo, da niso usmrtili prave Nastje, temveč neko razkolnico. Baje je kratko in malo prostovoljno vzela nase krivdo, da bi rešila Nastjino grešno dušo!«

Tako se je zgodilo, da je proces, ki naj bi zadal odločilen udarec svetu religioznega predstavljanja, dosegel prav nasprotno. Ljudje so sedaj kazali nenavadno zanimanje za take stvari. Mlada razkolnica, ki se je prostovoljno žrtvovala za morilko, da reši njeno dušo, je postala junakinja dneva; govorili so o njej polni občudovanja. In bilo je dovolj glasov, ki so opozarjali na to, da vendarle ni tako lahko iztrgati iz človeških src vero v Boga in da si zna vera vendarle najti pota, po katerih privede — četudi v popačeni obliki — ljudi vedno zopet v svoje območje. Oblastém seveda te reči niso ostale skrite; odgovorile so na to razpoloženje s tem, da so zaprle veliko število razkolnikov. Na dan so prišle reči, da so se oblastnikom ježili lasje. Ugotovili so, da v vrstah razkolnikov ni le mnogo delavcev in delavk, temveč tudi cela vrsta uradnikov; celo mnogim aktivnim strankinim članom so mogli dokazati sodelovanje v gibanju razkolnikov. Število aretirancev se je dan za dnem večalo.

Posebno mnogo razkolnikov je GPU pobrala v »Tovarni novega človeka«; ta okolnost je seveda porazno delovala na tovariša Vladimirova. Vedel je, da so v njegovi tovarni razkolniki in nikaka tajnost ni bila, da mu mora vse to biti znano. Zakaj se ni stvari že prej energično lotil? Tovarišici Mironovi je rekel, da je hotel najprej do kraja izvršiti svojo preiskavo o tem. Toda poglobitni vzrok — četudi si ga ni hotel priznati — je bil ta, da ga je v tem zadrževala neka notranja ovira. Sovraštvo proti razkolnikom, ki ga je prej tako zelo spodbujalo, sploh sovraštvo proti vsemu, kar je bilo v

zvezi z vero, ga je minilo; sovraštva kratko in malo ni več poznal. Še več! Delo v brezbožniškem gibanju mu je povzročalo vedno več nezadovoljstva in tudi v drugem strankinem delu ni našel tiste utehe kot prej. Tovariš Vladimirov je imel neki top občutek, da visi nad nekakšnim prepadom in da se zibljejo tla pod njegovimi nogami. Vedno bolj je usmerjal vse svoje misli na Tanjo; le pri njej je našel mir in zavetje. Tanja je prav dobro čutila, kako njen mož trpi, in storila je vse, kar je mogla, da bi ga razvedrila in pomirila.

Tovariš Vladimirov je vstal danes kar se da slabe volje. Čemerno je gledal Tanjo, kako je pripravljala zajtrk in ni rekel niti besede, ko je otrok pričel glasno vekati; jedi se skoraj ni dotaknil in je odšel v urad.

Ko je prišel tja, je stopil najprej v knjižnico, da bi našel podlage za boj proti razkolnikom. Najprej mu je prišla v roke knjiga obeh komsomolcev, Radiščeva in Južnega. Nestrpno je listal po njej, da bi poiskal hrane za svoje razpoloženje, ki je bilo prav tako kakor pri pravem vojskujočem se brezbožniku. A danes so se mu zdele besede mrtve. Zdelo se mu je, da ni o najvažnejšem niti besedice. Toda kaj naj bi to bilo, tega sam ni vedel. Bral je:

>Zelo prijetno dejstvo — pozabili smo na Boga. Kdo izmed nas še sprašuje po teh svetovnih problemih, če je Bog, in če ga ni, zakaj ne? Naši mladi generaciji je Bog nekaj neskončno tujega, nekaj smešen anahronizem, približno tako, kakor če bi danes srečali orožnika ali pravega tajnega svetnika.<

Ko je tovariš Vladimirov bral te vrstice, se je moral smejati. Tako preprosta in tako gladka pa stvar vendarle ni; to je sedaj sam le predobro vedel. Listal je dalje in naletel na mesto, ki ga je začudilo. Pisatelja govorita o naraščanju razkolniškega gibanja v zadnjem času:

>Kar predstavljajte si: v dvanajstem letu revolucije ducati sekt in verskih družb — celoten aparat, ki širi

svoje nazore — tisoči članov, poslovalnice, tisk — in na njihovih shodih morete opaziti včasih celo delavce, delavke in delavsko mladino.«

Sedaj se tovariš Vladimirov ni več smehljaj. On sam se je zgrozil pred tem — že toliko let bobnajo na vseh zborovanjih in v vseh časopisih, da ni Boga; z vsemi sredstvi logike dokazujejo, da Boga ne more biti; duhovnike obsojajo na smrt in vernike pošiljajo v pregnanstvo. Nihče nima koristi, vsak ima le škodo, če veruje v Boga — in vendar morata pisatelja te knjige priznati, da vera v Boga raste! Kako naj to razumemo? Kaj je vzrok temu? Kdo je tega kriv?

Dalje se je glasilo v knjigi, da so oficialni agitatorji brezbožnikov metodični kamni, ki niso zmožni, da bi z živo besedo našli pot do delavčeve duše. Boljšega izraza kot »metodični kamni« pisatelja nista mogla izbrati, je mislil ozlovoljen. Torej, agitatorji brezbožcev ne morejo najti prave poti do delavskih src, propagatorji sekt pa jo najdejo? Pisatelja razlagata to s tem, da razkolniki pomagajo revnim, negujejo bolnike, da lepše ravnajo z ženskami, učijo lepo peti in tako dalje. Dobro, naj bo... Toda zakaj je potem vse to le pri njih, si je rekel tovariš Vladimirov, in ne pri nas? Razdražen je odložil knjigo in stopal tako dolgo po dvorani sem in tja, da ga je morala knjižničarka opozoriti:

»Tovariš, prosim, da sedete; to vendar moti ostale čitatelje!«

Tovariš Vladimirov se je razjezil, čeprav je spredel, da ga je povsem upravičeno opomnila. Vzel je svojo aktovko pod pazduho in zapustil knjižnico — še slabše volje kot pol ure prej, ko je stopil vanjo.

Za jesenjo z njenim zlatim listjem, ki šušti pod nogami, za tihimi, temnimi, žalostnimi nočmi je nenadoma nastopila zima. Potegnil je leden sever, veliki snežni kosmi so se vrtinčili v zraku, zemlja se je zgubala v kepe, trde kakor kamen, in hiše malega predmestja, v katerem je stanovala Tanja, so s svojimi belimi strehami

napravljale vtis, ko da so se nenadoma prečarale v slabotne starke. Reka je postala temna in grozeča in se je z večjo naglico kot sicer valila v umazano daljo.

Sneg je Tanjo prestrašil. Govoril ji je o nečem, kar je bilo in je sedaj izgubljeno — govoril ji je o smrti. Kakor priklenjena je uprla svoj pogled na plesoče kosme in na mimoidoče, ki so se v borbi z mrzlim vetrom sklanjali kakor pod težo bremena. Njeno srce je gorelo od bolečine. Tanja je naslonila svoje čelo na mrzlo šipo; hotela bi jokati za nečim ljubim, dragim, na veke izgubljenim. Čutila je, da je na milo voljo predana neusmiljeni, mrzli noči usode, ki ji skuša vse ugrabiti in vse razbiti, vrh tega pa jo hoče še zasramovati. Bilo ji je, kot da se je sedaj za vedno razprostrla zima s svojim sivim, težkim nebom tudi nad njeno življenje...

Danes po kosilu, preden je odšel v svojo pisarno, ji je tovariš Vladimirov še zapovedal:

»Tanja, vse lepo pospravi, po uradni uri pride k meni tovarišica Mironova! In tudi postelje preobleci na novo!«

Nič drugega ni pristavil, toda njegove oči so se pri teh besedah izzivalno zabliskale. Čutila je, da jo je hotel s tem izzivati, da je zopet hotel razdražiti njeno jezo, da je v njem vrelo in da je prežala za njegovim težkim, temnim pogledom besnost, ki ne pozna ovir. Rekla pa ni besedice. Ko je odšel, je z največjo vestnostjo izvršila njegovo povelje. Pogrnila je mizo, preoblekla postelji in postavila vazo s suhimi cvetkami na omaro za perilo. Za drugo! Krepko je stisnila ustnice in mislila, da ji bo srce počilo od bolečine.

Ko je Tanja vse pripravila, ni vedela, kaj naj počne. Nemirno je hodila po sobi. Iskala je tolažbe in pomoči, pomoči zase in zanj... Ni sovražila niti njega niti nje, ki naj bi prišla z njim sem. Ne, za njega je imela le sočutje, polno bolečin in trpljenja. Tanji je bilo, kot da že nešteto let živi na tej zemlji, kot da je v vseh teh neskončnih letih bila polna samo tega pekočega sočutja. In zdelo se ji je, kot da ta Mironova in njen mož — dasi

je bil mnogo starejši od nje — nista nič drugega kot prav majhna, neuma otroka, ki ne vesta, kaj delata...

Tanja je stopila v svojo sobo, kjer je stal star, na pol razbit pianino. Pogled se ji je ustavil na zmečkanih in orumenelih notah, iz katerih je igrala še njena mati, ki je živela srečnejše življenje kot ona. Tanja je pričela listati po njih; ne da bi se zavedala, je sedla in pričela igrati staro romanco o ljubezni, o rožah, o slavčkih. Že po nekaj taktih je prenehala. Ali sploh je taka ljubezen? Morda je bila nekoč, ko so še živeli njeni starši — mogoče sta se s tako ljubeznijo ljubila njen oče in njena mati... To je bilo potem nekaj čisto drugega, nekaj popolnoma drugačnega. Tanjina ljubezen do moža ni imela nič skupnega z rožami in slavčki; bila je ljubezen — polna muke in trpljenja.

A Tanja je vedela, da tudi njen mož trpi. Bila je prepričana, da je muka, ki ji jo je pripravil s to Mironovo, njemu samemu težka in da ne bo niti sekundo nehala misliti na svojo ženo. Zakaj je moralo biti tako, zakaj je morala toliko trpeti za svojo ljubezen — zakaj kljub vsemu ni mogla misliti na sovraštvo ali zaničevanje, ampak vedno le na to, kako bi njemu pomagala, njega osvobodila trpljenja?

Tanja je segla po drugi romanci. Njena mati jo je nekoč igrala. Že dolgo je bila mrtva; glasovi pa so živeli tisto izredno, breztelesno življenje, ki sili v jok vse, v katerih zadržijo. Toda Tanja danes ni mogla jokati — in dobro je bilo tako, kajti sicer bi morala preveč jokati...

Počasi je potegnila roke s tipk in jih spustila v naročje; a pogleda ni odmaknila od not in večkrat zaporedoma je brala besedilo pesmi:

Kadar bolečina silna
v prsih mi srce mori,
pa na usta prikipi
mi molitev tolažilna...
Kakšen čudodelen žar
iz besed plamti globokih,
kakšen svet, skrivnosten čar
v njihovih trepeče zvokih...

Zakaj neki je njena mati to pesem tako ljubila? Ali je tudi ona imela v svojem življenju težke ure?

In nenadoma je zagorelo v njej vroče hrepenenje po detinstvu, ko je bilo vse tako čisto, tako jasno. Spomnila se je na svojo malo, belo posteljo, na temnordečo luč pred podobo Matere božje, na obličje svoje matere, ki se je sklanjala nad njo, da bi ji pred spanjem napravila še znamenje križa nad glavico. Kaj bi rekla njena mati, če bi vedela, kakšna usoda je doletela njenega otroka? S kakšnim hrepenenjem si je sedaj Tanja želela nazaj v oni že davno minuli čas; hrepenela je po tihi, svetli, udobni sobi, po bleščečem samovaru, ki je tam na mizi pel svojo pesem, po vsem tistem miru, pokoju in veselosti svojega detinstva. S kakšnim hrepenenjem je mislila na čas, ko je klečala pred svojo posteljo in v goreči ljubezni in brezmejnem zaupanju ponavljala besede molitve, ki ji jo je narekovala mati!...

Tedaj se je spomnila, kako je hotela nekoč možu pripovedovati o svojem detinstvu in kako ji je on kratko in ostro posegel v besedo.

»Sem že slišal! Vse mi je že davno znano!«

Vedno znova je nato poskušala pripovedovati mu o tej dobi; sama ni vedela, kaj jo je tako sililo k temu; toda vedno jo je na isti način odbil. Ta svet mu je bil tuj, nič ni hotel vedeti o njem...

Tanja je vstala od klavirja in pričela hoditi po sobi. Nato je obstala pri oknu. Zopet je zrla na temno, jezno reko, ki je bila še bolj grozeča kot prej...

Pričelo se je mračiti. Sedaj se je moral tovariš Vladimirov kmalu vrniti iz pisarne in Tanja se je spomnila, da mora pripraviti večerjo, zanj — in zanjo. Ali naj čaka, da prideta? Ali pa naj prej odide? Rajši bo počakala in šele potem odšla! Tanja je hotela prenesti vse do kraja, okusiti vso bolečino, ki sta jo ji dajala življenje in ljubezen. Oh, ljubezen ni kakor rože, slavčki, tihe mesečne noči — je premišljala — ljubezen je vztrajno, nepretrgano delo za človeka, ki ga ljubiš; pozabiti moraš popolnoma na samega sebe, odreči se moraš lastni oseb-

nosti; ljubezen je križ, pod čigar težo se moraš globoko pripogniti, če ga hočeš nositi do konca... Ljubezen, to je umetnost; tudi v trpljenju, ki ga prenašaš zaradi ljubljenega človeka, moraš najti veselje; ljubezen je žrtev, ki jo človeško srce polaga k nogam Onega, ki je s svojo ljubeznijo svet odrešil...

Tanja je pogrnila mizo, pripravila mrzlo večerjo in položila otroka v posteljo. Z mirnim izrazom je stopila svojemu možu nasproti, ko se je vrnil s tovarišico Mironovo. Ko sta oba sedla k mizi, je dejala:

»Bodi tako dober in postreži sam; obljubila sem neki študentki, da jo še danes obiščem!«

Tovariš Vladimirov jo je vprašujoče pogledal; a vzdržala je njegov pogled, krepko in jasno. Šele ko je zaprla vrata za seboj in ji je ledeni veter bril v obraz, jo je zapustil pogum in zaupanje vase. Ali je prav ravnala? Mogoče bi se morala jeziti, boriti se in braniti? To bi bilo laže kot molčati!

Tanja se je hotela boriti, a ne tako. Hotela je obdati svojega moža z ljubeznijo, pazljivostjo in nežnostjo kot prej — hotela ga je premagati z notranjo silo in močjo svoje vere v dobroto njegove duše, ne pa s solzami in očitki! Nagonsko je čutila, da je na pravi poti in da bi ga njeni očitki gnali le še dalje po poti kljubovanja, po kateri je hodil. Niti besedice graje ne bo slišal iz njenih ust; sam naj sprevidi in se nauči razumeti, da se tako ne sme delati!

Tanjino srce se je napolnilo s ponižnim zaupanjem. A to razpoloženje v njej ni trajalo dolgo; čim dalje je korakala, čim močnejše so ji udarjale ostre ledene igle v obraz, tem bolj žalostna je bila.

»Moj Bog, zakaj si me zapustil?« je šepetala, ponavljajoč besede iz svetega pisma, in nenadoma se ji je zadelo, da vsega tega ne bo prenesla, niti četrť ure več, če takoj ne stopi v cerkev. Moliti mora, moliti k Njemu, čigar srce je odprto vsem; moliti mora zase, za svojega moža in za Mironovo!

Tanja je hotela stopiti v cerkev, ki je stala takoj v

naslednji prečni ulici — a bila je zaklenjena in na vratih je bilo nalepljeno ime nekega kluba. Hitela je k naslednji cerkvi, toda tudi tam je na vratih visela velika ključavnica. Obupana je tavalala po mestnih ulicah, dokler ni prišla do čisto majhne cerkve; iz njenih oken je silil na dan slaboten, rdečkast sij svetlobe. Bila je odprta. Toda to ni bila pravoslavna hiša božja.

Tanja je vstopila. Cerkev je bila prazna, le neka stara ženica je klečala ob železni mreži. Poiskala si je najtemnejši kotic. Tam je pokleknila, sklenila roke k molitvi in dala sedaj prosto pot solzam, ki jih je doslej zadrževala.

»Moj Bog,« je molila, »ljubezen me je pribila na križ. Daj mi moči, da prenesem to trpljenje! Moči mi daj, da ga ljubim do konca svojega življenja, pa naj pride karkoli in naj postane kakršenkoli! Daj mi moči, da rešim njegovo dušo in priključem k luči vse dobro, ki leži v njej zakopano! Moči mi daj, da ne bom nikomur govorila o svojem trpljenju in ga bom vedno obdržala zase! Moči mi daj, da ne bom spraševala, čemu mi je bila dana taka usoda! Moči mi daj, da jo bom prenašala tako, kakor si mi jo ti dodelil!«

Tanji je po tej molitvi odleglo v srcu. Pričela je čutiti, da v usodi ne tiči samo trpljenje, temveč tudi veselje. Sedaj je razumela: darovati svoje življenje možu, njemu, ki bi moral brez nje propasti, prav to je sreča, ki ji je bila odločena!

Tanja je počasi vstala in šla iz cerkve. Krenila je proti domu in pekoča bolečina, ki jo je doslej mučila, se je umaknila mirnemu, jasnemu zaupanju, da bo vse, kar se je z njo zgodilo, vodilo k smislu njenega življenja in ga izpolnilo. Sedaj šele je povsem točno razumela besede, ki jih je že od detinstva tako ljubila:

»Jaz sem Pot, Resnica in Življenje... kdor Vame véruje, bo živel vekomaj, četudi je umrl.«

Ko je Tanja prišla domov, jo je sprejel njen mož, ki se je zaman trudil, da bi skrtil svojo zadrego, prav kakor tovarišica Mironova, ki je bila še bolj v zadregi kakor on.

Tanja jima je zrla svetlo in jasno v oči, v katerih je brala začudenje, spoštovanje, čaščenje. Ko se je Mirova poslovlila, je stopil tovariš Vladimirov k Tanji in s sklonjeno glavo jecljal:

»Tanja, kar je bilo, bi ne smelo biti! Tanja! Vedno sem mislil le nate, le tebe edino ljubim!«

43

V veliki celici postajnega zapora je bila večja skupina pregnancev, med njimi tudi precej razkolnikov, katere so nameravali naslednjega dne poslati na Solovke. Semtertja je bilo slišati rahel vzdih ali pritajeno ihtenje, sicer pa je vladala v mračnem prostoru neprijetna tišina, kakršna običajno plava nad ljudmi, ki skupno prenašajo grozno nesrečo. Kakor svinec je vse težila ta moreča tišina, toda nihče si je ni upal porušiti. Končno je pričel Puzankov izgovarjati nekakšne besede, prav isti Puzankov, ki je bil nekoč Vladimirov najljubši učenec, ki pa je potem pobegnil iz »Tovarne novega človeka« in se pridružil sodrgi okrog Nastje.

»Slišal sem,« je dejal, »da je na Solovkih pozimi samo tri ure dan, sicer pa vedno noč!«

Nihče ni odgovoril. Le še težji je postal kameniti plašč molka, ki je ovijal te ljudi. In znova je povzel besedo Puzankov:

»Slišal sem,« je govoril, »da imajo le štiri mesece zvezo s celino, ves ostali čas leta pa so popolnoma odrezani od nje!«

Vse je molčalo. Čez nekaj časa je govoril zopet le Puzankov, z enoličnim, jokajočim glasom, ki je strahotno odmeval v temnem prostoru, kakor brezkončne, brezupne litanije smrti...

»Slišal sem,« je rekel, »da morajo v snegu in viharju sekati les, skoraj brez obleke, s praznimi želodci... le dvakrat dnevno dobijo hrano, a tako malo, da ne morejo vzdržati... Ljudje skačejo v morje in se

obešajo iz obupa!«... Tako je govoril dalje in dalje, dokler si ni pričel z rokami puliti lase in obupan kričati v tišino:

»Komaj devetnajst let mi je, jaz hočem živeti! Živeti hočem!«

»Oh, fante!« se je začul sedaj zvonki, mirni glas nekega starca. »Obnaša se kakor ženska!«

Voditelj razkolnikov je govoril. Ko pa Puzankov ni prav nič prenehal jokati, je nadaljeval:

»Jočeš in tuliš, fante, in niti ne pomisliš, da bo poginilo pač le tvoje telo, tvoja duša pa bo zato rešena!«

»Tebi je lahko govoriti,« je odvrnil Puzankov, »ko že tako z eno nogo stojiš v grobu! Če pa je pred nekom še vse življenje, potem...«

»Poslušaj, fant!« ga je prekinil starec. »Pretiraval si, ko si govoril o Solovkih; tako slabo že ne bo tam! Če so v resnici tako grozen kraj, zakaj pa so si potem izbrali ustanovitelji samostana, sveti Zosim, Savatij in German prav ta kraj za svoje puščavniško življenje? Moj dragi, vsa pokrajina je celo zelo primerna za opazovanje sveta in poglobljanje duše!«

»Kaj za vruga pa naj poglobljam dušo, če imam želodec prazen!« je rjul fant.

»Če greš s takimi mislimi tja,« je nadaljeval starec, »potem se boš seveda kmalu obesil! Ako pa bi videl stvarjem do dna, bi vse skupaj čisto drugače razumel. Ali ti je znano, da je v solovjeckem samostanu že v prejšnjih časih živelo v pregnanstvu dosti razkolnikov? In ali veš, da bi ti ljudje mogli biti prosti vsak čas, če bi se le z eno samo besedo odrekli svoji veri? Toda oni tega niso storili, oni se niso odrekli in so ostali tam do svoje smrti!

Povedal ti bom sedaj, kaj je dajalo tem ljudem moč, da so mogli to prenašati. Sila vere je bila to! Ljudje so različni. Nekateri so kristjani samo na videz; nadenejo si krščanstvo, kakor si nadenemo obleko. Udje cerkve so pač zato, ker so se rodili kot otroci kristjanov in so torej bili deležni cerkvenih obredov. Toda dalje se

ne brigajo za svojo dušo: ne obnavljajo svojega duha, ne čistijo svojega srca, ne krote svojih teles in ne prenehajo grešiti. Takšen kristjan biti je lahko, toda to ni nobeno pravo krščanstvo!«

Starec je govoril s takšnim prepričanjem in s tolikšnim navdušenjem, da je Puzankov prenehal jokati in se je z zanimanjem obrnil z obrazom k njemu.

»Moj dragi, poslušaj me!« je govoril starec dalje. »Pred teboj leži težka, žalosti polna pot, toda pot, ki te bo morebiti privedla k resnici. Ne hodi tja s sovraštvom in jezo, temveč misli na to, koliko ljudi velikega in svetega srca je tam živelo in umrlo. Vzemi si jih za zgled in potrudi se, da boš tudi ti — kakor nekoč oni — prerodil svojega duha. Tvoja duša je bila doslej mrtva. Toda delaj zanjo, pomagaj ji z molitvijo in s postom in postal boš nov človek, človek, ki živi življenje duha. In tedaj boš spadal tudi ti k onim, ki častno nosijo ime Kristovo. Ne pozabi, da prave kristjane vedno ponižujejo, trpinčijo in bijejo, da pa so ti kljub temu srečnejši od vseh drugih ljudi, ker so samo oni spoznali resnico božjo!

Ne išči Boga v praznem, nemem prostoru. Išči ga v svojem srcu in v srcih svojih soljudi, tedaj ga boš našel. In ko ga boš našel, se bo tvoja duša znova rodila, postal boš nov človek, pravi kristjan. Dvoje ljudi more biti v istem položaju in ga vendar popolnoma različno doživljata. Moramo se prisiliti, da smo srečni, in uspeti nam mora, da je smisel vsega življenja, iskati in najti Boga. Tvoje srce je prikovano na zemljo z njenimi tugami in če se ne boš potrudil, da se zaradi obnove svoje duše odtrgaš od nje, tedaj boš poginil! Zavedi se! Prebudi se! Pokliči me! Že mnogi so me klicali in se mi potem zahvaljevali, da sem jim odkril edino resnico. Pomagal ti bom, da osvobodiš svojo dušo, in v dolgi, črni polarni noči boš spoznal svetlo luč Kristusovega sonca. Pozabil boš, da si lačen in gol, da prezebaš in da te mučijo; blagoslavljal boš svoje novo življenje in boš močan v Kristu ter boš še drugim dajal tolažbe in moči. Ali hočeš?«

Puzankov se je počasi dvignil; sedel je poleg starca, mu pogledal v prijazne sive oči in dejal:

»To so pač pravljice, kar tu pripoveduješ; a tvoje pravljice dajejo srcu mir. Poslušati te hočem!« In s smehljajem, ki je izdajal zadrego, je pristavil:

»Saj mi tako nič drugega ne preostaja!«

Vsi drugi so molčali, toda iz izraza njihovih obrazov si mogel jasno spoznati, kako globok vtis so napravile nanje starčeve besede.

Zopet je preteklo nekaj časa v molku, nato se je starec znova dvignil in govoril sedaj vsem:

»Oh, otroci moji! Mnogo časa je pred nami, o marsičem moramo še govoriti in rešiti moramo še važna vprašanja. Razgovarjali se bomo o tem, odkod je prišlo zlo in kako ga moramo premagati, zakaj je sedaj toliko brezbožcev, kako nam Bog pomaga spoznavati resnico in še o marsičem. Toda sedaj je čas, da zaspimo. Jutri nastopimo pot v pregnanstvo z upanjem, da bomo našli tam prav isto resnico, kot so jo našli svetniki, ki so živeli tam. Verjeti hočemo, da nam je Bog poslal to pot samo zato, da bi nas rešil. Iskati hočemo glasu našega duha in naše vesti, ljubiti se hočemo med seboj, ljubiti pa hočemo tudi vse tiste, ki so nas poslali tja, in upati hočemo, da smo z vsakim dnem, ki ga tam preživimo, bliže Bogu in življenju, v katerem ni nobenih vzdihov, nobenih solza in nobenega trpljenja!«

Zopet je po besedah starčka nastal globok molk, toda bil je drugačen od prejšnjega. To ni bil več izraz morečega strahu in obupa, temveč zbiranja novih sil in novega poguma.

»Oh, očka,« je Puzankov povsem nepričakovano pretrgal to sveto tišino. »Tako lepo si govoril o Solovkih, da bi se, mislim, prostovoljno javil tja, ako bi me pomilostili!«

Blesteča solza mu je polzela po licu, okrog ust pa mu je igral zmeden otroški smehljaj. Tudi na obrazih vseh prisotnih je ležal vesel, topel usmev. Neskončno

čudno je bilo to, v tem prostoru smrti, ob teh izmučenih, bolnih ljudeh! Toda mogoče je bil ta usmev že prvi žarek luči, katero naj bi jim prineslo novo življenje...

44

Tovariš Vladimirov je sedel pri svoji pisalni mizi in razmišljeno listal po knjigi »O elementih politike«, ki je na novo izšla. Preletel je z očmi stran za stranjo, toda besede in stavki, ki jih je bral, so mu zveneli tako prazno in tako premleto, da je imel vtis, kot da se sprehaja po pokopališču med nagrobnimi kamni...

V zadregi je tovariš Vladimirov odložil knjigo, se zleknil v svojem naslanjaču in gledal v zrak. Čim dlje je tako sedel, tem bolj utrujenega se je počutil. A to je bila utrujenost, ki je učinkovala pomirjajoče in uspa-vajoče. Prijetno in udobno se je počutil v tej sobi, kjer je vladala neka mehka toplina, kjer je bilo vse tako snažno, tako materinsko pripravljeno. Tovariš Vladimirov se je pretegnil, zazehal in si mislil, kako lepo bi bilo, če bi sedajle prišla Tanja. Toda Tanja je bila v kuhinji, kjer je pripravljala večerjo. Zadnje dni se ga je vedno pogosteje loteval občutek, da so vse ure, ki jih je prebil brez nje, zanj prazen, izgubljen čas. Hrepeneče je pogledal na vrata; tako rad bi prebil v njeni družbi to četrto ure, ki mu je še preostajala do sestanka! Toda ona ni prišla, kar je bilo seveda razumljivo, saj je morala biti vendar ob štedilniku. Zato je znova segel po svoji knjigi...

Tedaj pa se je prestrašeno zdrznil. Nekdo se je poleg njega v sobi nenadoma zasmel, čisto na glas in razločno — z nekim posebnim smehom, kakršnega ni še nikoli slišal. Obrnil se je in zagledal pred seboj obrazek svoje deklice, svojega otroka, ki je kukal izza posteljne ograjice in se znova zasmel s tistim posebnim smehom, ki ga je pravkar preplašil v njegovem sa-

njarjenju. Tako ljubko in tako nežno so zveneli ti glasovi, da je tovariš Vladimirov nezavedno vstal in stopil k posteljici. Pozorno si je ogledoval otrok svojega očeta in nagnil pri tem glavico kot kak majhen radoveden ptiček; tovariš Vladimirov je opazil, da tičita v odprtih ustkih dva blestečebela zobka. Vzel je v roke knjigo; kakor bi hotel storiti nekaj, kar naj bi ga oprostilo te nerazumljive zadrege, je zopet razrezal z velikim lesenim nožem nekaj strani. Znova je zazvenel tisti smeh. Tedaj se je moral zasmejati tudi on. Rezal je dalje, ker je opazil, da je otroku šuštenje papirja očitno v veliko zabavo, zakaj vselej se je glasno zasmel, vedno glasneje in glasneje. Z nekim povsem novim občutkom je tovariš Vladimirov opazoval otroka. Doslej je prav za prav ta otrok vzbujal v njem le nezadovoljstvo; motilo ga je, če je jokal, na poti mu je bil, kadar se je plazil po podu, in jezilo ga je, če mu je posvečala Tanja preveč časa. Tanja je dobro vedela, da čuti on kaj malo nežnosti do tega bitja, pa je zavoljo tega skrbela, da mu je prišel otrok čim manj pred oči. V tem trenutku pa, ko je videl, kako ga gledajo te očke, in slišal, kako vro iz teh skoraj brezzobih ustec ti nežni glasovi, se je v njem vzbudilo ter ga popolnoma prevzelo čustvo nežnosti in ljubezni. Iztegnil je roko proti otroku; ko se je ta oklenil njegovih prstov in se dvignil k njemu, je ves ponosen in poln veselja dejal: »No, poglej no, čelo ima pa res moje in nos tudi!«

In čez nekaj časa je dodal:

»Usta seveda so bolj Tanjina!«

Tovariš Vladimirov se je sklonil k svojemu otroku in mu božal bradico. Dotik z mehko, žametno kožo ga je očaral. Nerodno kot medved je prislonil svoja lica k otrokovim; ko je ta z obema ročicama zagrabil njegove lase in pritisnil svoj obrazek k njegovemu obličju, je bil oče brezmejno srečen.

»Ti punčka ti, le nikar preveč divje!« je šaljivo grozil in skušal osvoboditi svoje lase iz malih ročic.

V tem trenutku je stopila v sobo Tanja s kadečim

se samovarom v rokah. Ko je zagledala moža v tem položaju s svojim otrokom, je pobledela. Sprva je hotela planiti tja in obvarovati svojega otroka; toda že v naslednji minuti je spoznala, za kaj gre, in njeno srce se je napolnilo s prekipevajočim veseljem. Hotela se je tako napraviti, kot bi ničesar ne videla, in se je prav počasi splazila k mizi. Toda tovariš Vladimirov jo je že opazil. Osvobodil se je otrokovih rok in obrnil od radosti in sreče žareči obraz k njej. Tanja je urno postavila samovar na mizo in šla proti njemu. Objel jo je, položil glavo na njeno ramo in ji šepetal:

>Tanja, ti... ti si zmagala na vsej črti!<...

Tovariš Vladimirov si je napolnil aktovko, oblekel plašč in se pripravil k odhodu. Od Tanje se je poslovil s poljubom. Nekaj povsem novega, svežega, prisrčnega je bilo v njegovem ljubkovanju — nekaj, kar je Tanjo najgloblje ganilo. Prvič v njenem zakonu jo je obšlo čustvo slasti in vznichenja. Z izrazom brezmejne nežnosti je zrla v njegove oči. Tovariš Vladimirov je ob tem pogledu zardel, ji nerodno stisnil roko in nato hitro odšel.

Še dolgo po njegovem odhodu se Tanja ni mogla umiriti. Misel za mislijo se je vrstila v njeni glavi, ena veselejša od druge. V duhu je preletela svoje življenje od dneva, ko je prvič srečala svojega moža. Mislila je na veliko nalogo, katero ji je tistega dne naložila usoda. Znova in znova je preletela vso to pot, ki jo je prehodila; še enkrat je okusila boj, katerega je bila za njegovo dušo. In spoznala je sedaj, da vse to ni bilo zaman, da je imelo globok pomen in da je dalo smisel njenemu življenju. Sklenila je roki k tihi molitvi... brez besed se je zahvalila Gospodu.

Znočilo se je. Tanja je prenehala misliti. Sedla je k odprtemu oknu in tiho gledala navzgor k lesketajočim se zvezdam — kakor popotnik, ki je po dolgi vožnji v snegu in viharju končno zagledal v daljavi luč, ki mu obeta mir in počitek...

Počasi je tekel čas. Ura za uro je minevala. Tanja je še vedno sedela pri oknu. Še vedno je sanjarila o čudežu ljubezni, ki pozablja samo sebe, ki ne pozna nobenega časa, nobenih ovir in nobenega strahu, ki vse premaga, ki traja vedno in na veke, ki preživi življenje in smrt...

Pozno je bilo. Tanja je vstala in pogledala na uro. Pol dvanajstih! Sedaj bi se moral njen mož pač že kmalu vrniti! Odgrnila je posteljo, postavila samovar in pripravila majhen prigrizek. Medtem je bila ura polnoč.

Sedaj se je začela Tanja resno vznemirjati. Hodila je po sobi in semtertja pogledala skozi okno v neprodirno temo. Napeto je prisluškovala, toda zunaj ni bilo slišati nobenih korakov; grozotno tiho je ležala zunaj črna noč... Neprestano je hodila Tanja po sobi sem in tja — enakomerno kot stroj. Njen nemir, njen strah je rasel in rasel. Strašne misli, grozne predstave so se ji podile po možganih...

Odbila je ena. Tanja tega ni več vzdržala. Stopila je k telefonu in poklicala urad svojega moža. S tresočim se glasom je izrekla svoje ime.

»Tukaj politruk Sidorov!« je zadonel globok glas, zvonek kot kovina.

»Moj mož se še vedno ni vrnil domov. Saj ni mogoče, da bi zborovanje še vedno trajalo?« je vprašala Tanja; čutila je, kako so ji noge hotele odpovedati.

»Zborovanje je že davno končano,« je odgovoril politruk. »Vašega moža smo na žalost morali zapreti. Saj poznate zadevo z razkolniki v 'Tovarni človeka'! Zdi se, da tudi z njegovo ideologijo ni vse v redu! Kot rečeno, zelo žal mi je, toda vašega moža smo morali obtožiti protirevolucije!«

24. VIII. 1946

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS

00000076350

